

ÖZ

Çalışmanın merkezinde ulusal kimlik kavramı ve Avrupa Birliği çerçevesinde irdelenen ulusal Türk kimliği ve ulusal kimliğin televizyon haberlerinde sunum biçimi yer almaktadır. Kimlik kavramı, ulusal kimlik kavramı, ulusal Türk kimliğinin oluşum süreci ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ulusal kimlik olgusunun tartışıldığı çalışmanın birinci ve ikinci bölümü, kuramsal çerçevenin belirlenmesine yönelik olarak literatür taraması yöntemiyle hazırlanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan ulusal kimliğin televizyon haberlerinde sunumu konusu; haberin anlatı yapısına yönelik ulusal kimlik söylemi, ulusal kimliğin haber olma niteliği, haber sunum biçimleri ve sunum biçimlerine yönelik olarak geliştirilen kuramlar ve haber kaynağı olarak ulusal nitelikli kurumlar ve semboller gibi konu başlıkları çerçevesinde tartışılmış, konu hakkında anlatı bilim yöntemi ve görüşme metodundan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Ulusal Kimlik, Türk Kimliği, Avrupa Birliği, Televizyon, Haber

ABSTRACT

In the center of this study lies the concept of national identity, the Turkish national identity in the frame of European Union and the presentation of it in the television news. The concept of identity, the concept of national identity, the process of Turkish national identity is discussed in the first and the second chapters of the study using analyzing of forthcoming literature. The presentation of national identity in television news as the main subject of third chapter is discussed in the frame of the forms of news presenting, the theories about the presenting forms and national theories as news resource and the symbols. Narrative Theory and the interviews are used as the method of the study.

Keywords: Identity, National Identity, Turkish National Identity, European Union, Television, News

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE
ULUSAL KİMLİK OLGUSU
VE
ULUSAL KİMLİĞİN TELEVİZYON
HABERLERİNDE SUNUMU**

**YUSUF YURDİGÜL
2502020225**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MURAT ÖZGEN**

İSTANBUL 2007

ÖZ

Çalışmanın merkezinde ulusal kimlik kavramı ve Avrupa Birliği çerçevesinde irdelenen ulusal Türk kimliği ve ulusal kimliğin televizyon haberlerinde sunum biçimi yer almaktadır. Kimlik kavramı, ulusal kimlik kavramı, ulusal Türk kimliğinin oluşum süreci ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ulusal kimlik olgusunun tartışıldığı çalışmanın birinci ve ikinci bölümü, kuramsal çerçevenin belirlenmesine yönelik olarak literatür taraması yöntemiyle hazırlanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan ulusal kimliğin televizyon haberlerinde sunumu konusu; haberin anlatı yapısına yönelik ulusal kimlik söylemi, ulusal kimliğin haber olma niteliği, haber sunum biçimleri ve sunum biçimlerine yönelik olarak geliştirilen kuramlar ve haber kaynağı olarak ulusal nitelikli kurumlar ve semboller gibi konu başlıkları çerçevesinde tartışılmış, konu hakkında anlatı bilim yöntemi ve görüşme metodundan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Ulusal Kimlik, Türk Kimliği, Avrupa Birliği, Televizyon, Haber

ABSTRACT

In the center of this study lies the concept of national identity, the Turkish national identity in the frame of European Union and the presentation of it in the television news. The concept of identity, the concept of national identity, the process of Turkish national identity is discussed in the first and the second chapters of the study using analyzing of forthcoming literature. The presentation of national identity in television news as the main subject of third chapter is discussed in the frame of the forms of news presenting, the theories about the presenting forms and national theories as news resource and the symbols. Narrative Theory and the interviews are used as the method of the study.

Keywords: Identity, National Identity, Turkish National Identity, European Union, Television, News

ÖNSÖZ

Her ne kadar başlangıçta ekonomiye yönelik bir bütünleşme projesi olarak ortaya çıkmış olsa da Avrupa Birliği süreci bugün gelmiş olduğu nokta itibariyle bir kimlikler ve uygarlıklar projesi olarak Türk toplumunun farklı kesimlerinden, farklı kimliklere göre farklı tartışmalar içerisinde yürütülmektedir. Türkiye'nin adaylığının teyit edildiği 1999 yılından bu yana gerek Avrupa Birliği'nin yapısal dönüşümüne yönelik olarak uygulamaya koyduğu kimlik politikaları, gerekse "Bizi Bölmek İsteyen Batı" biçimindeki yaygın ulusal fobi, Avrupa Birliği'ne karşı "ulusalcı" bir cephenin oluşmasına neden olmuş, Türkiye'nin ulusal kimliği ve üniter yapısına yönelik ulus-devlet formunun geleceği tartışılır olmuştur. Bu türlü bir tartışma ortamının oluşmasında en başta televizyon ve onun program türlerinden haberlerin de içinde bulunduğu kitle iletişim araçlarının önemli bir etkisinin olduğu düşünülmektedir. Avrupa Birliği karşıtlığı ya da yandaşları biçiminde sınırları çok da belirli olmayan bir kutuplaşma süreci ile birlikte ortaya çıkan tartışma ortamında her iki tarafında argüman olarak kullandığı konuların arasında ulusal bütünlüğün, ulusal egemenliğin ve ulus-devletin üniter yapısının geleceğinin tehlikede olduğu bulunmaktadır. Avrupa Birliği'ne uyum süreci aynı zamanda ulusal kimlik bağlamında oluşula gelen algılama biçimlerini ve bu algılamaların taraflarını, söylem alanlarını da değiştirmiştir. Bugüne kadar Cumhuriyetin vazgeçilmesi güç ideolojisi doğrultusunda yüzünü Batıya dönerek bir modernleşme projesi geliştiren ve bu anlamda ulus modeli olarak da modern Batıyı örnek alan anlayış/kesim/duruş, bugün artık ulusalcı duruş çerçevesinde Cumhuriyet'in en büyük modernleşme projelerinden biri olan Avrupa Birliği'ne çok sıcak bakmamaktadır. Geleneksel Osmanlı toplumsal yapısının sona ermesine rağmen bugüne kadar toplumsal yapılanmalarda dini referans alan "millet" eksenli bir sınıflandırma ile kendini tanımlayan, bu anlamda Avrupa'yı bir "Hristiyan Klubü" olarak gören kesim ise, bugün artık Avrupa Birliği'nin destekçisi, hatta yılmaz savunucusu olmuştur.

Elbette ki Avrupa Birliği Türkiye'nin kimlik politikalarına yönelik bu yer değiştirmelerin/kaymaların tek nedeni/zemini değildir. Özellikle 1980 sonrası politik ve

ekonomik anlamda yaşanan gelişmeler toplumsal yapıya “değişim/dönüşüm” olarak yansımıştır. Bu değişimin gerçekleştirilmesinde 80’lerin mirasını 90’lara taşıyan liberal ekonomi ve bu ortamda büyük sermaye gruplarının medyaya olan ilgisi olmuştur. 1990 sonrası/içinde özel televizyon yayıncılığının başlamasıyla birlikte toplumsala yönelik olan her şeyde olduğu gibi ulusal kimlik konusunda da bir değişim/dönüşüm süreci başlamıştır. Ekranlardaki Türk kimliği artık Avrupalı görünüşlü, girişimci ve kentli olarak liberal bir milliyetçilik potasına girmiş, siyasal anlamda bir yansımadan çok Batılı modern yaşam tarzı içinde yeni bir Türk modernleşmesi çerçevesinde biçimlenmiştir/biçimlendirilmiştir. Televizyon ve haberleri bu türlü bir kimlik yapılandırılmasında oldukça etkili bir sosyalizasyon aracı olarak Avrupa Birliği’ne karşı ya da taraf tavrın ulusal kimlik çerçevesinde gelişmesinde de yönlendirici olmuştur.

Bu konular etrafında tartışılan tez üç bölümden oluşan daha çok kuramsal bir çalışmadır.

Çalışmanın hazırlanmasında tecrübelerini büyük bir sabırla aktaran, beni yönlendiren ve yardımlarını hiçbir şekilde esirgemeyen, aynı zamanda hayat koçluğunda da iyi bir danışman olan tez danışmanım Doç. Dr. Murat Özgen’e, lisans yıllarımdan beri başım her sıkıştığında yanımda olduğunu her zaman hissettiren değerli hocam Prof. Dr. Suat Gezgin’e, tecrübelerini paylaşmakta cömert davranan hocam Prof. Dr. Ahmet Şahinkaya’ya, tonlarca işinin arasında tükenmek bilmeyen sorularıma katlandığı ve her defasında yanıtlamaktan imtina etmediği için sabır timsali hocam Doç.Dr. Neşe Kars’a, engin hoşgörüsüyle çalışmam için birçok şeye göz yumduğunu bildiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Sevim Akten’e, çalışmanın çeşitli aşamalarında evlerini benimle paylaşan Serdar’a, Burak’a, Tefik’e, Haldun’a ve nihayet beni her zaman cesaretlendiren, yokluğuma kızımınla birlikte katlanan ve her zaman yanımda olan eşim Aslı’ya, kendisini babasına özetmesini çok iyi bilen kızım Ada Naz’a, aileme, yardımcı olan bütün dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

YUSUF YURDİGÜL
İSTANBUL 2007

İÇİNDEKİLER

ÖZ-ABSTRACT	I
ANAHTAR KELİMELEER	I
ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER	IV
TABLOLARIN LİSTESİ	IX
KISALTMALARIN LİSTESİ	X
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	11
ULUSAL KİMLİK VE ULUSAL KİMLİĞİN ALT GÖRÜNÜMLERİ	11
1.1 KİMLİK KAVRAMI.....	11
1.2 KİMLİK KAVRAMINDAN ULUSAL KİMLİĞE “SINIR KOYUCU YAPILAR” OLARAK.....	16
1.2.1 BAŞKASINDAN FARKLI OLMA/ FARKLI KALMA	15
1.2.2 “ÖTEKİ”NİN KİMLİĞİ.....	22
1.2.3 KARŞI KİYIDAKİLERİN KİMLİĞİ: YABANCI	28
1.3 ULUSAL KİMLİK KAVRAMI.....	32
1.4 ULUSAL KİMLİĞİN ALT GÖRÜNÜMLERİ	35
1.4.1 ULUS.....	35
1.4.2 KÜLTÜR	39
1.4.3 ETNİSİTE.....	43
1.4.4 VATAN	46
1.4.5 DİL	49

1.4.6 GEÇMİŞ VE GELECEK (TARİH)	52
1.4.7 DİN	56
1.5 MODERNİZM VE ULUSAL KİMLİK	60
1.6 ULUS-DEVLET	62
1.7 ULUSAL KİMLİĞİN İDEOLOJİSİ: ULUSÇULUK	66
1.8 KÜRESELLEŞME: ULUSAL KİMLİĞİN “DÖNÜŞÜMÜ” YA DA “ULUSÜSTÜ DÜNYANIN” OLUŞUMU	70
2. BÖLÜM	77
ULUSAL TÜRK KİMLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE ULUSAL KİMLİK OLGUSU	77
2.1 ULUSAL TÜRK KİMLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİ.....	77
2.1.1 GELENEKSEL OSMANLI TOPLUMSAL YAPISININ SONU VE “OSMANLILIK” İDEOLOJİSİNİN İNŞASI	77
2.1.2 İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE MODERNLEŞME SÜRECİNDE ULUSAL AKIMLAR VE TÜRK ULUSÇULUĞUNUN DOĞUŞU.....	81
2.1.2.1 OSMANLILIK	83
2.1.2.2 İSLAMCILIK.....	84
2.1.2.3 BATICILIK	86
2.1.2.4 TÜRKÇÜLÜK.....	88
2.1.3 CUMHURİYET DÖNEMİ KİMLİK POLİTİKALARI VE ULUSAL TÜRK KİMLİĞİNİN İNŞASI	91

2.1.3.1 ULUSAL BİR DEVLETE DOĞRU	91
2.1.3.2 ATATÜRK'ÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE ULUSAL KİMLİK BİLİNCİ	95
2.1.3.3 ULUSAL KİMLİK BİLİNCİNİN KAYNAĞI OLARAK BATILILAŞMA VE LAİKLİK.....	100
2.1.4 CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRA OLUŞAN KİMLİK POLİTİKALARI	105
2.2 AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE ULUSAL KİMLİK KONUSU.....	113
2.2.1 BİRLEŞİK AVRUPA FİKRİNDEN AVRUPA BİRLİĞİ'NE, AVRUPA KİMLİĞİNİN İDEALİZE EDİLME SÜRECİ.....	113
2.2.2 TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİ	123
2.2.3 ULUSAL KİMLİK BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NE KARŞI GELİŞTİRİLEN TUTUMLAR	130
2.2.4 AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE ULUSAL KİMLİK KONULU TARTIŞMALAR	138
2.2.4.1 ULUS - DEVLETİN SONU YA DA ULUS – DEVLETLERİN AVRUPALILAŞMASI.....	138
2.2.4.2 ULUS-DEVLET KİMLİĞİ VE YEREL KİMLİKLER BAĞLAMINDA ULUSAL KİMLİK	143
2.2.4.3 ALT KİMLİK – ÜST KİMLİKTARTIŞMALARI	154

2.2.4.4 ULUS-DEVLET VE EGEMENLİK İLİŞKİSİ	
ÇERÇEVESİNDE ULUSAL EGEMENLİK	
OLGUSU	162
2.2.4.5 AB'NDE YÜKSELEN DEĞERLER OLARAK	
MİLLİYETÇİLİK VE MİKRO-MİLLİYETÇİLİK	
BAĞLAMINDA AVRUPA ORTAK KİMLİĞİ.....	168
2.2.4.6 AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLER VE	
TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNİ TEMSİL	
KABİLİYETLERİ	177
3. BÖLÜM	
TELEVİZYON HABERLERİNDE ULUSAL KİMLİK SÖYLEMİNE	
YÖNELİK HABER ANLATI YAPISININ OLUŞTURULMASI VE	
ULUSAL KİMLİĞİN SUNUMU	187
3.1 TELEVİZYON VE ULUSAL KİMLİK.....	187
3.2 TELEVİZYON HABERCİLİĞİ	192
3.3 HABER ANLATI YAPISININ OLUŞTURULMASI	199
3.3.1 ANLATININ GERÇEKLİK	
İDDİASI YA DA “KURGU” GERÇEKLİK	206
3.3.2 ANLATIYI İTİBARLI KILAN “OTORİTER”	
SÖYLEM.....	215
3.3.3 ANLATIDA İKNA SÜRECİNE YÖNELİK	
YENİLEME/TEKRAR STRATEJİSİ.....	225
3.3.4 KARŞITLIKLAR VE DIŞLAMALAR	229

3.3.5 “HABER KONUSU” NA VE TOPLUMSALA YÖNELİK KATEGORİZASYON SÜRECİ	236
3.3.6 DOLAYIMLAYARAK ANLATIM	243
3.4 ULUSAL KİMLİĞİN SUNUMU	249
3.4.1 HABER SUNUM BİÇİMLERİ VE SUNUMA YÖNELİK OLARAK GELİŞTİRİLEN KURAMLAR.....	249
3.4.2 ULUSAL KİMLİK OLGUSUNUN HABER OLMA NİTELİĞİ YA DA HABER DEĞERİ	256
3.4.3 HABER KAYNAĞI BAĞLAMINDA ULUSAL NİTELİKLİ KURUMLAR VE SEMBOLLER.....	265
3.4.4 HABER YAPIMCILARI AÇISINDAN ULUSAL KİMLİĞİN HABER DEĞERİ.....	273
3.4.5 TELEVİZYON HABERCİLİĞİNDE ULUSAL KİMLİĞİN SUNUMU	278
SONUÇ	293
KAYNAKÇA	303
EKLER	328
ÖZGEÇMİŞ	348

TABLoların LİSTESİ

TABLO 1 MERKEZİ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN AVRUPA

BİRLİĞİ'NE BAŞVURU TARİHLERİ 122

TABLO 2 “HOW EORUPEANS SEE THEMSELVES?” 176

TABLO 3 AŞAĞIDAKİLERDEN HANGİ TANIMLAMA

SİZE DAHA ÇOK UYUYOR?182

TABLO4 TELEVİZYON PROGRAMLARINA YÖNELİK

GERÇEKLİK YELPAZESİ.....211

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGE	: Adı Geçen Eser
AGM	: Adı Geçen Makale
A.Ü	: Ankara Üniversitesi
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
APS	: Avrupa Para Sistemi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
EUROTOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GB	: Gümrük Birliği
GUMG	: Glasgow University Media Group
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
İ.Ü	: İstanbul Üniversitesi
KANAL D	: Kanal Doğan
KİA	: Kitle İletişim Araçları
MDAÜ	: Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NTV	: Nergis Televizyonu
OECD	: Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
SBF	: Siyasal Bilgiler/Bilimler Fakültesi
STV	: Samanyolu Televizyonu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
TV : Televizyon

GİRİŞ

Genel anlamıyla kimlik, insanın “kendi” olanı kendi gözünde ve diğerlerinin aynasında nasıl gördüğünü ifade ederken, “kendi” olanı sosyal bir çerçevede tanımlama/tamamlama ve konumlandırmayı içerir. Dolayısıyla kimlik, bir taraftan kişinin kendisine ilişkin tanımlanıp kurulurken diğer taraftan bu “kendi” olanı konumlandırma sürecinde sosyal bir çevrenin varlığına ihtiyaç duyar. Bu durumda kimlik, birbirlerinden bağımsız olmamak kaydıyla “kişisel” ve “sosyal” olmak üzere iki ayrı boyutta gelişir. Zaten sosyal olarak yapılanmış bireyin tanımı biçimindeki genel literatür tanımları da kişisel ve sosyal kavramlarının birbirinden kopması /ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bir bütünün parçaları olduğunu ortaya koyar. Kısaca, bir topluluğun arasında “kendi” kimliğiyle aynı tanılara, aynı benzerliklere, hatta aynı kusurlara sahip olanlar görüldüğünde “kendi” olan, böyle bir topluluk tarafından temsil edildiğini hissederek. Bu hissiyatın yoğunluğuna bağlı olarak kurulan “aidiyet” zinciri de “kendi” olanı “sosyal” olana bağlar ve artık kimlik dış görünüşte olanlar tarafından fark edilir, içselleştirilir, “biz” olur.

Kimlik, gerek bireysel gerekse sosyal düzeyde gerçekleşen siyasal, etnik, ortak yaşam alanlarının kullanımı, kültür, dil vb. etkenler çerçevesinde yapılan bir “aidiyet” duygusuna yönelik “içerme” sistematığının ürünü olduğu gibi coğrafi ve kültürel sınırların, yaşam alanına dair belirli simgeler ve sembollerin, belli davranış kalıplarının etkili olduğu sınır koyucu yapılanmalar çerçevesinde oluşan “dışlamanın” da ürünüdür. Dışlama politikasına yönelik olarak geliştirilen bu sınır koyucu yapılanmalar, kimliğin mevcudiyet (varlık) sorununa ilişkin olmakla birlikte, ortak kaygı ve korkuların yaratılmasıyla oluşan “kendi” olanı güven altına alma, sağlamlaştırma ve devam ettirme stratejileri ile de ilintilidir. Bu boyutuyla kimlik, “kendi” olanı diğerlerinden farklı/özgün olarak tanımlama ve “kendi” olanı ya da olmayanı ayırt etme yeteneğidir. Çünkü farklılıkların “yerleşik” alanında gücü/kudreti elinde bulunduran kimlik, kolaylıkla “öteki” nin değerini düşürerek kendini korumayı amaçlayan stratejik bir yapı haline dönüşebilir. Bu türlü bir yapılanma ise; kimliğin oluşumunda etkili olan temel

unsurlar arasında uyumsuzluğun baş göstermesi ve sınır koyucu yapıların çok daha etkili olması sorununı doğurur. Farklılık, ötekilik ve yabancılaşma eğilimleriyle ortaya çıkan sınır koyucu yapılar, kimliğin dışlama stratejisine dayalı bir yapılanma biçimine dönüşmesine neden olur.

Modernitenin ürünü olan ulusal kimlik ise “içermenin”, “biz” olmanın en yoğun yaşandığı alanlardan biri olarak, farklı disiplinlerin farklı araştırma yöntemleri ve kuralları bağlamında sürekli tartışıla geldiği için anlaşılmaya varılması güç konulardan biri olmuştur. Literatürde ulusal kimliğin alt görünümüleri ya da tanımlayıcıları oldukları ifade edilen ulus, ulusçuluk, kültür, dil, tarih, vatan, etnisite vb. kavramların çeşitli disiplinler tarafından kendi temel sorunsalları bağlamında farklı biçimlerde anlamlandırılmış olmaları, tartışmanın /anlaşılmazlığın temel nedenidir. Örneğin, sosyolojiye göre ulusal kimlik, etnik kökene sahip olma bilincinin aidiyetin belirleyici unsuru haline dönüştüğü topluluklar olarak tanımlanırken hukuksal düzlemde, bir devlete vatandaş bağı ile bağlı insanların birlikteliği biçiminde kavramsallaştırılabilir. Ya da uluslar arası ilişkiler disiplininde, modern süreçte siyasallaşmış topluluğa devlet adı verilebilir. Küreselleşme ve kitle iletişim araçlarının etkileri söz konusu olduğunda ise konu çok daha farklı boyutlara taşınır ve ulusal kimliğin tanımı ve kapsamı noktasında yeni yaklaşımlar geliştirilir. Kısacası, ulusal kimlik konusunda yapılan/geliştirilen araştırmalardaki yöntem ve yaklaşımlar arasındaki yorum farkları, hem araştırmacının konuya ilişkin bakış açısı hem de referansları kullanılan bilim disiplininin kurallarından etkilenir. Bu yüzden çalışmanın ulusal kimlik konusunda izleyeceği yöntem, farklı yaklaşımlar arasındaki ortak noktaları -ulusal kimliğin alt unsurlarını- bulmak olacaktır. Ulusal kimlik kavramının etimolojik açıklamasına kaynaklık teşkil eden vatan, toprak, tarih, etnisite, ulus-devlet, dil gibi unsurların ortaya konulması ve uluslaşmayı ortaya çıkaran etkenlerin belirlenmesine yönelik geliştirilen modeller çalışmada, medyada görünüş biçimleri bağlamında irdelenecek konular arasında bulunacaktır.

Kavramsal olarak ulusal kimlik konusunda yaşanan tartışmalarda olduğu gibi ulusal Türk kimliği konusunda da varılabilmış bir konseptüsten bahsetmek güçtür.

Geleneksel Osmanlı toplumsal yapısının Avrupa’da baş gösteren ulusçuluk akımları karşısında yok olmaya başlaması ve devamında gelişen Osmanlıcılık, İslamcılık (Ümmetçilik), Batıcılık ve Türkçülük akımlarının çatışma içerisine girerek kendi alanlarını yaratma çabası, ulusal Türk kimliği konusunda yaşanan tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca, bu akımlar öncesi Osmanlı toplumsal yapısının ulus eksenli olmaması, bunun yerine toplumsal tanımlamalarda dinin referans alınmasıyla “millet” temelinde bir sınıflandırılmaya gidilmesi tartışmalarının günümüze kadar sürdürülmesinin nedenlerindendir. Cumhuriyet’in kuruluş dönemi kimlik politikaları bu tartışmaların bir zemin üzerine oturtulduğu, geniş çaplı konsensüsün sağlandığı ve birlik ve beraberliğin bir “ulus” üzerinde inşa edildiği bir dönemdir. Osmanlı devletinden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ideolojisi, önce geleneksel Osmanlı kurumsal yapılarının yıkıntıları üzerine yeni bir “devlet” kurma sonrasında ise bu devlete bir “ulus” yaratma çabası içerisine girmek olmuştur. Çünkü Osmanlı toplumsal yapısının farklı etnik unsurlardan oluşması ve bu unsurların özellikle Avrupa’daki ulusçuluk akımlarının etkisinde kaldıkları için devlet içinde bütünlüğün sağlanması açısından engel teşkil ediyor olmaları, Türkiye Cumhuriyeti’nin tek bir ulus, Türk ulusu çatısı altında kurulmasını ve ancak bu şekilde modern anlamda bir ulus-devlet olunması gerekliliğini zorunlu kılmıştır. Bu açıdan bakıldığında uluslaşma süreci, Osmanlıdan devralınan çok kültürlü toplumsal yapı yerine, tek kültürlü bir ulus-devlet yaratmak çabası olarak görülebilir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlatılan Ulusal Kurtuluş Savaşı bu süreçte ulusal Türk kimliğinin Anadolu eksenli biçimlendirilmesi ve sonrasında ulus-devlet modeline geçiş aşamasında önemli bir etkidir. Zira, 1920 şartları göz önünde bulundurulduğunda, kısa bir zamanda ulus-devlet modeline geçişteki esas dürtü kendiliğinden bir uluslaşma birikiminden çok, istisnai bir olayın, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın itici gücünün kuruluş dinamosu olarak etkili olmasıdır. Bu çerçevede Cumhuriyet’in kurucu ideologları, kurulacak olan yeni devlete yönelik ulus kimliğinin Türk ulusunun bizzat kendi kültürüne dayandırılması yönünde karar birliğine girmişler, “hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.” temel prensibiyle Türk ulusunun Cumhuriyetçi olması kendinden beklenen niteliklerini ön plana çıkarmışlardır. Ancak, hakimiyet anlayışının tek bir esasa, yani dine göre değil dil, kültür, ortak tarihi kader,

ulusal sınırlar (Misak-ı Milli) gibi geniş çerçeveli bir modern ulus-devlet formuna göre düzenlenmesi yolunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Sonrasında ise, Cumhuriyet'in benimsemiş olduğu bu modern anlamdaki ulus kavramı, "milliyetçilik" çerçevesinde, ulus-devletin meşruiyet kazanması için gerçekleştirilen "inkılaplar" aracılığıyla Türk halkına yayılması yoluna gidilmiştir. Geleneksel Osmanlı toplumsal yapısının sonu, ortaya çıkan akımlar, Cumhuriyet dönemi kimlik politikaları, ulus-devletleşme süreci, ulus bilincinin halka kazandırılmasına yönelik inkılaplar ve Cumhuriyet'in ve ulusal kimliğin tanımlayıcı unsurları olarak iş gören Batılılaşma ve Laiklik, ulusal Türk kimliği konusu çerçevesinde çalışma içerisinde tartışılacak konular arasında yer alacaktır.

Ulusal Türk kimliğinin kurucu ideolojileri arasında yer alan Batılılaşma ve Laiklik, Cumhuriyet dönemi ideolojisinin ulusal Türk kimliğini oluşturma sürecinde olduğu gibi yine cumhuriyet tarihinin en önemli projelerinden biri olan Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde de sıkça başvurulmuş referans kaynaklar olarak iş görmüştür. Çağdaşlaşma idealiyle modern bir ulus örgütlenmesi çerçevesinde kendini tanımlayan ve bu çerçevede "Batılılaşma" projesi kapsamında Avrupalı (Batılı) bir devlet geleneğine/kültürüne ulaşmayı hedef edinen Türkiye Cumhuriyeti için "laiklik", Cumhuriyet rejiminin ve bu rejime yönelik olarak geliştirilen iktidar yapılanmasının konumu ve eylemleri için bir meşruluk zemini hazırlayarak ulusal Türk kimliğinin mayası oluşturmıştır. Batılılaşma ve laiklik aynı zamanda modern bir ulus olarak çağdaş (Batılı) medeniyetler düzeyine ulaşma hedefiyle beliren bir zihinsel geçiş/dönüşüm evresinin Avrupa'yı örnek aldığı bir süreci de içerir. Avrupa Birliği, bu sürecin en yoğun bir biçimde yaşandığı bir Cumhuriyet projesi olarak üzerinde bir çok tartışmanın yaşandığı konular arasındadır. Türkiye'nin Batılılaşma çabalarına yönelik olarak ortaya çıkan/konulan bütün girişimlerin adeta bir simgesi/sembolü haline dönüşen Avrupa Birliği ve Birliğe olan uyum süreci ulusal kimliğin varlığı ya da korunabilmesi yönündeki tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Batılılaşma ve modernleşme kavramlarının eşdüzlemde düşünülmesi, hatta çoğu zaman bir tutuluyor olması, Türkiye'nin rotasını

özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da meydana gelen siyasal, askeri ya da ekonomik oluşumların bütününe katılmaya yönelmiştir. 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile başlayan Avrupa Birliği, bu oluşumlardan biri olarak adaylığın teyit edildiği 1999 yılına kadar geçen çok uzun ve tartışmalı bir süreci kapsar. Fakat ulusal kimliğe ve ulus-devlet formunun geleceğine yönelik kaygılar ışığında biçimlenen Avrupa Birliği’nin sorgulanması ve Avrupa Birliği karşıtlığı tartışmaları adaylığın teyit edildiği 1999 yılından itibaren başlamıştır. Bu tarihten sonra, katılım sürecinde Avrupa Birliği’nin yapısal dönüşümü ve nasıl işleyeceği ve tam üyelikten sonra yaşanabilecek gelişmelerin nasıl olacağı yönünde toplumun farklı kesimlerinden çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Çünkü her ne kadar başlangıçta ekonomiye dayalı bir bütünleşme projesi olarak ortaya çıkmış olsa da Avrupa Birliği, bugün gelmiş olduğu nokta itibariyle bir “kimlikler” ve “uygarlıklar” projesi olarak Türk toplumunun farklı kesimlerinin dünyaya bakış açılarına, hayattan beklentilerine, tercihlerine, kısacası farklı kimliklerine göre farklı yansımaların/duruşların ortaya çıkmasına nende olmuştur. Gerek Avrupa Birliği’nin üye ve aday ülkeler kapsamında geliştirdiği azınlık politikaları, gerekse tam üyelikle ulusal egemenlik haklarının Avrupa Birliği’ne devredileceği yolundaki yaklaşımlar, ulusal kimlik konusunu AB sürecinde tartışılır kılmıştır. Bu bağlamda/tartışma ortamında Türk toplumu bir kutuplaşma içine girmiş ve sınırları çok belirgin olmayan bir Avrupa Birliği karşıtları ve tarafları biçiminde kutuplaşmıştır. Tam üyelikle birlikte Türkiye’nin ulusal egemenlik haklarının bütünüyle Avrupa Birliği’ne devredileceği, üyelikle birlikte toplumsal kimliğin ve kültürel değerlerin yok olacağı, Avrupa Birliği’nin Türkiye’yi böleceği ve Avrupa Birliği’nin bir Hristiyan klubu olduğu şeklindeki bir çok kaygı bu kutuplaşmanın sınırlarını flulaştırdığı gibi, toplumun büyük bir kesimini oluşturan “kararsızlar” grubunun korkularını da beslemiştir. “Bizi bölmek isteyen Batı” şeklindeki ulusal fobinin de etkisiyle Avrupa Birliği, ulusal kimlik bağlamında tartışılan konular arsına girmiştir. Ulusal kimlik bağlamında Avrupa Birliği sürecine karşı geliştirilen tutumlar, alt kimlik-üst kimlik tartışmaları, ulusal egemenlik konusu, yükselen milliyetçilik, Avrupa Ortak Kimliği ve AB gibi konu başlıkları Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde ulusal kimlik olgusunun algılama biçimleri olarak çalışmada yer alacaktır. Bu şekilde, ulusal kimlik algılamasının Avrupa

Birliği'ne uyum süreci ile birlikte toplumun çeşitli kesimleri tarafından farklı algılandığı, ulusal kimliğe yönelik toplumsal algılamının değiştığı, ulusal egemenlik gibi ulus-devlet formunun kurucu olmadığı yolundaki tartışmalara ve tezlere yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Buraya kadar kısaca üzerinde durulan kimlik, ulusal kimlik, ulusal Türk kimliği ve Avrupa Birliği'nin ulusal kimlik bağlamında değerlendirilmesi konuları, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan ve “literatür taraması” yöntemiyle hazırlanacak olan birinci ve ikinci bölümleri kapsamaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümü ise, ulusal kimlik olgusunun medya-iktidar ilişkileri çerçevesinde televizyon haberlerinin anlatı yapısına nasıl girdiği, hangi biçimlerde sunulduğu ve hangi anlamlandırma yapıları içerisinde temsil edildiği konularını içermektedir.

Bu doğrultuda, kitle iletişim araçlarının ulusal kimliğe olan etkisi; aynı zamanda sosyal bir olgu da olan ulusal kimliğin “aidiyet” bilincine çıkarılmasında etkili olan “toplumsal/sosyal etkileşim” kuramı çerçevesinde irdelenecektir. Çünkü yukarıda değinildiği gibi ulusal kimliği tanımladıkları yolunda bir konsensüsün oluşmasında etkili olan dil, toprak parçası, kader birliği, tarih, simgeler vb. ortak aidiyet alanlarının bilinç düzeyine taşınabilmesi için birbirleriyle ilişki içerisinde ve karşılıklı bir etkileşim halinde bulunmaları gerekir. Bireylerin ancak bu şekilde o ulusta varlık bulabilecekleri bu karşılıklı etkileşim sistematığının kurulmasında, güçlenmesinde ve bir simgesel gösteri dünyası haline dönüşmesinde kitle iletişim araçları önemli bir yer tutar. Ortak aidiyet alanlarından kurulu “biz” duygusunun ulusal bilince taşınmasında, farklı kültürler arasındaki ilişki ve etkileşimin ulusal kimliğe yönelik olarak sağlanmasında ve ulusal kimliğin temel dayanaklarından biri olan farklılıklar yaratma (ötekileştirme) politikasının gerçekleştirilmesinde kitle iletişim araçları, toplumsal etkileşim düzeneğinin kurucusu olarak önemli bir sosyalizasyon aygıtıdır.

Televizyon “biz” duygusuna yönelik aidiyetin bilinç düzeyine çıkarılıp bir ulusal kimlik tasavvuru yaratılmasında ve kendine has teknikleriyle simge ve sembollerin göstergesel düzeyde ulusal kimlik için etkileyici anlamlar kazanmasında, kitle iletişim

araçları arasında en etkili olanıdır. Çünkü toplumsala yönelik ortak kanaatlerin oluşmasında ve bu kanaatlerin süreklilik kazanmasında önemli bir etkisi bulunan televizyon, aynı zamanda ulusal kimlik açısından sembolik ama güçlü bir aidiyet duygusu ve bu duygunun “biz” biçiminde bilinç düzeyine çıkarılmasında etkili bir kitle iletişim aracı olarak “ortak kanaatin” yaygınlaştırılmasında toplumsal bir katılım/etkileşim biçim/yöntemi sunmakta ya da kurmaktadır. Televizyon ve ulusal kimlik konusu çalışmada, Habermas’ın medyayı iki boyutta kategorilendirdiği, “yönlendirici” ve “genelleştirilmiş iletişim biçimleri” teorileri kapsamında tartışılacaktır.

Televizyonun program türlerinden biri olarak haberler, ulusal kimliğe yönelik en güçlü yönlendirmeyi yapan anlatı yapısıyla toplumun başat kültürel sayıtlarından çoğunu taşıyan, önceden üretilmiş iletiler ve kültürel yapıtlardır. Çalışmanın temel sorunsallarından birini televizyon haberlerinde ulusal kimliğin sunum biçimine yönelik olması, haber anlatı yapısının oluşturulması aşamasında, kaynağın seçilmesinde ve haber değeri olarak anlam kazanmasında etkili olan unsurların ulusal kimlik konusu kapsamında olması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bundan ötürü ulusal kimliğe yönelik olarak geliştirilen/kurulan haber anlatı yapısının nasıl biçimlendirildiğinin tartışılacağı bu bölümde, haber metnlerinin görsel öğelerle ve stratejilerle nasıl desteklendiği, haberin kapalı metinler olmaması biçimindeki görüş birliğinin nasıl delindiği ve ekonomik siyasal ve ideolojik pratiklerin eklemlendiği toplumsal yapı içerisinde ulusal kimlik olgusunun iktidar konulu anlatılara nasıl ve ne oranda etkili olduğu tartışılacaktır.

“Anlam” için bir mücadele zemini olarak tanımlanan televizyon metnlerinin çözümlenebilmesi için haberin hangi koşullarda üretildiğine yönelik bir yan anlam ve doğruluk pratiğine ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü haberin anlatı yapısına ilişkin olarak ele alınan yaklaşımlar, haberin taşıdığı olayların anlamlarını denetleme ve sınırlandırmasına yarayan bir görüş birliğinin oluşmasıyla ilgilenmektedir. Bu görüş birliği ise haber metnlerinin diğer televizyon metnlerinden daha kapalı ve sıkı metinler olarak yapılanması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla haber anlatısı olarak

kurgulanan metinleri irdelemek, olayın hikayelendirme tarzına ve biçimine yani nasıl sunulduğuna yönelmeyi de gerektirmektedir. Aynı şekilde konu hakkında bir çok kaynak, televizyon haberlerinde anlatının içerik ve biçiminin birlikte kurgulanarak oluşturulduğunu ve aslında habere konu olan hikayelerin toplumda dolaşımda olan önceden yazılmış hikayeler/metinler olduğunu vurgulamaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın üçüncü bölümüne konu olan, ulusal kimliğin televizyon haberlerinde sunumu tartışması; haberin anlatı yapısına yönelik olarak medya-iktidar ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirilen gerçeklik, otoriter söylem, kategorizasyon, dolayımlayarak anlatım, karşıtlıklar/dışlamalar ve yineleme/tekrar stratejilerinin ulusal kimliğe yönelik haber anlatısında nasıl iş gördükleri anlatı bilim (anlambilim) yöntemi ile ulusal kimliğin haber değeri olarak anlam bulma sebepleri ise haber yapım aşamasında görev alanlarla yapılan görüşme metodu ile gerçekleştirilecektir. Çalışmada ayrıca, haber sunum biçimlerine yönelik olarak gerçekleştirilen Marksist yaklaşımlar, eleştirel söylem, liberal ve fenomenolojist bakış açıları gibi kuramların ulusal kimliğin sunum biçimine uyarlanması yolu da takip edilecektir. Örnek olarak seçilen ulusal Türk kimliği konusunun ise yukarıdaki yöntem ve yaklaşımlar ışığında televizyon haber anlatısına nasıl yansıdığı, yansıma biçimi hangi unsurlar tarafında biçimlendirildiği ve sunum biçiminin hangi anlatılar çerçevesinde kurgulandığı sorularına-bu konuda seçilen örnek olaylarla- cevap aranmaya çalışılacaktır.

Haberin anlatı yapısına yönelik olarak gerçekleştirilen stratejilerin anlatı bilim yöntemine başvurularak tartışılmak istenmesinin sebebi, yukarda özetlenmeye çalışıldığı gibi anlam için bir mücadele zemini olarak tanımlanan haber metinlerinin hangi koşullarda üretildiğine yönelik bir yan anlam ve doğruluk pratiğine ihtiyacının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Felsefi/mantıksal ve dilbilimsel olmak üzere iki açıdan ele alınabilen anlatı bilimin felsefi/mantıksal boyutu da; göstergeler ya da sözcükler ile bunların göndermeleri arasındaki bağlantılara ağırlık vermekte ve adlandırma, düz anlam, yan anlam ve doğruluk gibi özellikleri içermekte/kapsamaktadır. Haberin anlatı yapısına yönelik metinsel ve görsel kurgulama

da; yine daha çok kullanılan sözcükler (metin) ve metne yönelik göndergeler arasındaki bağlantıdan yola çıkarak adlandırmalara, düz anlamlara, yan anlamlara ve doğruluk/gerçeklik gibi tanımlamalara yönelerek anlatı bilim yönteminin kapsama alanında tartışılabilir olan konulara girmektedir. Anlatı bilimin pragmatik bilimi ile olan ilişkisinden ötürü bu yöntemin daha çok biçimsel olabileceği ve başka yöntemlerle desteklenmesi gerektiği konuları üzerinde bir tartışma zemini bulunmaktadır. Diğer taraftan anlatı bilimin felsefi/mantıksal boyutunun “bağlam” ile olan ilişkisinden ötürü pragmatik biliminden ayrı tutulacağı görüşü bu eleştirilere cevap niteliği de taşımaktadır. Fakat çalışmada, bu eleştirilerin önüne geçebilmek açısından seçilen görüşme metodu ile anlatı bilimin başka yöntemlerle desteklenmesi yönündeki uyarılar dikkate alınmış olacaktır.

Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde ulusal kimlik algılamaları ve bu algılamaların gerçekleştiği zeminlerde/kesimlerde ulusal kimliğin tanımı konusunda bir değişim/kayma yaşandığı, bu değişimde ise başta televizyon olmak üzere haber anlatı yapısına yönelik geliştirilen sunum biçimlerinin etkili olduğu hipotezinin kanıtlanmaya çalışılacağı bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Avrupa Birliği karşıtlığı ya da yandaşları biçiminde sınırları çok da belirli olmayan bir kutuplaşma sürecinin ortaya çıkardığı tartışma ortamında gerçekleşen bu algılama değişiklikleri, her iki tarafın da argüman olarak kullandığı konuların başında; “ulusal bütünlüğün”, “ulusal egemenliğin” ve “ulus devletin üniter yapısının” geleceğinin tehlikede olduğu kaygılarını doğurmuştur. Çalışmanın amacı, Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde ulusal kimlik konusunda ortaya çıkan ve sınırları net olmayan bu tartışma ortamına ışık tutmak ve bir modernleşme projesi olarak AB’ye katılımın da içinde bulunduğu Türkiye’nin modernleşme sürecinde ortaya çıkan ulusal kimlik algılamalarında başta televizyon olmak üzere haber anlatı yapılarının etkisini ortaya koymak olacaktır.

Ulusal kimlik kavramı ve ulusal kimliği tanımlayan alt görünümlerden oluşan birinci bölüm ve ulusal Türk kimliğinin oluşum süreci ve Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde ulusal kimlik olgusunun tartışıldığı ikinci bölüm, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturacak, dolayısıyla literatür taraması ağırlıklı olarak kullanılacaktır.

Televizyon haberlerinde ulusal kimlik söylemine yönelik haber anlatı yapısının oluşturulması ve ulusal kimliğin sunum biçiminin tartışıldığı üçüncü bölümde ise anlatı bilim yöntemi ve görüşme metoduna başvurulacaktır.

1. BÖLÜM

ULUSAL KİMLİK VE ULUSAL KİMLİĞİN ALT GÖRÜNÜMLERİ

1.1 KİMLİK KAVRAMI

Uzun bir tarihi olmasına rağmen popülaritesini XX.yüzyılda kazanmış olan kimlik kavramı ve bu kavrama ilişkin tartışmalar genellikle psiko-dinamik ve sosyolojik yaklaşımlar çerçevesinde sürdürülmektedir. Kimlik konusu kültürel ve politik düzeyde ele alındığında, modern dönemin temel sorunlarından birisi olarak anlam kazanmaktadır. Özellikle sanayileşme, kentleşme, ulusçuluk gibi modern döneme ilişkin olgular, kimliğin modern dönemdeki toplumsal içeriğinin oluşmasında belirleyici faktörler olmuşlardır. Modern dönemin kimlik konulu tartışmaları ise yine modernite çerçevesinde gelişen ‘evrenselci’ ve ‘özülcü’ yaklaşımlar ışığında yaşanmaktadır. Bu iki düşünce akımı bağlamında yaklaşık iki yüzyılı aşkın bir süredir devam eden tartışmalar, modern dünyanın diğer tüm tartışma alanlarını ve gerek bireysel ve gerekse toplumsal sistemleri besleyip, geliştirmiştir. Kimliğe ilişkin tartışmalar bu zeminde oluşup gelişmiştir. Aynılığa vurguda bulunan anlayışlarda evrenselciliğin, farklılığa vurguda bulunan anlayışlarda ise özülcülüğün izleri bulunmaktadır. Kısaca, modern toplumlarda sosyal alan çok çeşitli kimlikleri birlikte barındırmaktadır. Bunlardan kimi başat, kimi tabidir; kimi toplumla bütünleşmiş veya hoş görülmüş, kimi ise dışlanmış ve aşağılanmışır. Tamamen modern döneme ait olan ulusal kimlik ise evrenselci anlayışın modernitedeki baskın rolünü göstermesi açısından iyi bir örnektir. Ulusa ilişkin; ortak bir kimlik duygusunu taşıyan, ortak bir tarihi paylaşan, aynı dili konuşan, ortak inanç, gelenek ve görenekleri olan, aynı yarar ve koşullarla birbirine bağlanan ve aynı amaçlara sahip olan insanların oluşturduğu bağımsız uluslar arası siyasi bir toplum biçimindeki tanım evrenselci anlayışın etkisiyle şekillenmiştir.¹ Ulusal kimlik konusu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir biçimde tartışılacaktır. Bu aşamada

¹ Celalettin Vatandaş, **Ulusal Kimlik, Türk Ulusçuluğunun Doğuşu**, Açılım Kitap, İstanbul, 2004, s.21-22

kimlik kavramının genel çerçevesi etkileyici ya da tanımlayıcı unsurlarla birlikte ele alınacaktır.

Kelime anlamı olarak kimlik (identity), kavramı Latince “identities” kökünden gelmekte olup, anlam bakımından aynılık (özdeşlik) kavramına denk düşmektedir. Uzun bir zamandır psikoanalistler, sosyologlar ve sosyal psikologlar tarafından ele alınan kimlik kavramıyla birlikte - bir çok disiplinin de katkısıyla – literatürde ego, self, ego - identity, personel - identity ve psiko - social identity, national identity v.s kavramları da kullanılmıştır². Farklı disiplinlerin katkısı sonucu ortaya çıkan bu kavramlar çerçevesinde insanın kendini, kendi gözünde ve diğerlerinin aynasında nasıl gördüğünü ifade eden kimlik, kendini sosyal bir çevrede “tanımlama” ve “konumlamayı” içerir.³ Yani kimlik, bir yandan kişinin kendisine ilişkin tanımlanırken/kurulurken diğer taraftan bu ‘kendi’ni konumlandırma sürecinde sosyal bir çevrenin varlığına ihtiyacı duyar. Dolayısıyla kimliği, birbirlerinden bağımsız olamamak kaydıyla kişisel ve sosyal olmak üzere iki ayrı boyutta incelemek mümkündür.

Kişisel ya da sosyal anlamda kimlik yapılanmalarını birbirinden bağımsız düşünmek çok zordur zira, kişisel kimliğin oluşumunda önemli bir faktör olan “ben” dışarıdan içeriye doğru oluşur. Her bireyde, ait olduğu gruptaki etkileşim ve iletişime katılımı ve grubun kendisini algılayışını benimsediği oranda ortaya çıkar. Dolayısıyla gruba yönelik biz kimliği, bireyin kişisel / ben kimliğinden önce oluşur. Doğal olarak bu durum, kimliğin sosyal (sosyo genetik) bir olgu olduğunun kanıtıdır. Buna karşın sosyal kimlik, yani biz kimliği, “bizi” kuran ve taşıyan bireylerin / kişiselin dışında yoktur. Sadece bireysel bilgi ve bilincin ürünüdür. Kimliğin bu iki boyutu arasındaki paradoksal ilişki; ilkinde bütünün parçadan daha önemli olduğu, ikincisinde ise parçanın bütünden

² Özcan Köknel, **Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları**, Başaran Matbaası, İstanbul, 1981, s. 24

³Nuri Bilgin, “Kimlik Sorununda Evrenselcilik-Farklılık Gerilimini Aşmak”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, sayı:33, Cedit A.Ş Yayınları., Ankara, 1995,s.33-63

daha önemli olduğu şeklindedir⁴. Bu durum kişisel ve sosyal kimliğin, kişinin kimliğini oluşturan ayrılmaz unsurları olduğunun bir kanıtıdır.

O halde kişisel ve sosyal kimlik kavramları birbirinden kopamaz bir bütünün parçalarıdır. Çünkü kimlik, sosyal olarak yapılanmış bireyin tanımıdır.⁵ Zira Nietzsche Ecce Homo'sunda 'kendi' olanı tanımlarken kişiye kim olduğunu içinde yaşayan toplumun söylediğinden bahsederek, değerlerin öğretilirliği üzerinde durmuş ve "gerçek dünya" ile "görünüşte dünya" ayrımına girmiştir. Toplumsal bir dayatma olan kimlik "görünüşte dünya"nın uzantısıken; kişilik, görünüşte dünyanın nasıl algılanacağını bireye öğreterek gerçek dünyayı betimleyen ve sınırlayan bir mekanizmadır⁶. O halde kimlik, toplumsal öğretinin sunduğu değerlerin, kişilik mekanizmasının süzgecinden geçirilmesi sonucu oluşur. Kimliğin, algılamalar ve değerler bütününden oluştuğunu varsayan bu görüşe göre, sosyal değerlerin içselleştirilmesi kişilik süzgeci ile mümkün olmaktadır. Her bireyin kişilik süzgeci farklı olduğundan, benzer sosyal süreçlerden geçen kimliklerin birbirleriyle aynı olmama olasılığı ortaya çıkacaktır. Bu yüzden kişisel kimlik, kimliğin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

'Ben'in dışında gelişmesi mümkün olmayan sosyal kimlik ise kişinin cinsiyet, yaş gibi biopsikolojik kategorilere, etnik, bölgesel, ulusal vd. gibi sosyo-kültürel gruplara aidiyete; sosyal rol ve statülere ve politik, felsefi inanışlara bağlanmasına ilişkin olarak ortaya çıkar. Sosyal kimlik sosyal modellere, değerlere, normlara uyum gösterme eğilimindedir, diğerinin beklenti ve yargılarını yansıtan kültürel kod ve betimlemelerle biçimlenmiştir⁷. Sosyal kimliği ortak aidiyetlerin ve özdeşleşmelerin bilince çıkarılması olarak tanımlayan Assman, farklı toplumlar ve yaşam biçimleri ile karşılaşma sonucu kişisel kimliğin aidiyet bilincine çıkarılarak bir biz kimliğine doğru

⁴ Jan Assman, **Kültürel Bellek – Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama, Politik Kimlik**, Çev:Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 131

⁵ Andrew J. Weigert, J. Smith Teitge and Dennis W. Teitge, **Society and Identity**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s.31

⁶ Friedrich Nietzsche, Aktaran: Sertaç Serdar "Kimlik ve Kişilik : Bir Siyasal Analiz Denemesi",

Çevrimiçi: <http://www.20uludag.edu.tr/~serdar/yazi/kimlik.html>, 06.11.2003

⁷ Serdar Kaypakoglu "Kimliğin Oluşumunda Çevrenin İşlevi ve Farklılaşan Çevreye Uyum", **İ.Ü.İletişim Fakültesi Dergisi**, sayı:5, 1997, s. 251

güçlenebileceğini söylemektedir.⁸ Yani, bir topluluğun arasında kişinin kimliğiyle aynı tanılara, aynı benzerliklere, hatta aynı kusurlara sahip insanlar görüldüğünde, kendisinin böyle bir topluluk tarafından temsil edildiğini hissedebilir. İnce ya da kalın, bir aidiyet zinciri kişiyi sosyal olana bağlar ve kimliği dış görünüşte olanlar tarafından hemen fark edilir.

Kimliğin aidiyet bilincine çıkarılması sonrası fark edilebilir olma durumu ise beraberinde temel ve yan kimlik tanımlamalarını ortaya çıkarmıştır. Buna göre Karpat, kimlikleri temel (ana) kimlikler ve sonradan kazanılmış sosyo-politik kimlikler olarak iki ayrı dalda incelemenin mümkün olduğunu söylemektedir. Bu ayırım uyarınca, temel kimlikleri; aile, aşiret, soy ve din orijinli kimlikler olarak sayabiliriz. Sonradan kazanılmış olanlar ise millet, sosyal sınıf, kral, hükümdar ya da imparator tebaası veya vatandaşlık, ümmet vb. birçok sosyo-politik görünümlü kimliklerdir.⁹ Bunlar, kişinin yahut bir sosyal grubun çeşitli mensubiyetlerini açıklayan, onun tanınmasını sağlayan ve dış gözlemle kavranabilen özellikler ya da kimliği en yakın diğerlerinden ayıran farklılıklar olarak da ifade edebilir. Siyasi, dini, ailevi, mesleki, sosyal mensubiyetlerini belirten kimlik aynı zamanda ferdin sosyal rol ve statülerini de yansıtır. Kimlik olgusu, bu bağlantılarıyla ilgili olarak nüfus kağıdı, ehliyet, soyadı, bir düşünce yahut duyuş biçimi, bir tavır yahut tutum, ibadet, eğlence, mizah ve bütünüyle bir yaşama biçimi olarak da görülebilir.¹⁰ Dolayısıyla kimlik, kişinin içinde yaşadığı çeşitli gruplarla olan ilişkilerini ve bu gruplara olan ödev, hak ve bağlılık derecelerini tayin etmektedir. Bu hak ve bağlılıklar, kişinin ve toplulukların varlıklarını savunmalarını ve gelişmelerini sağladığı için her şeyden evvel kişiler arasında beraberlik ve bilhassa dayanışma yaratmak amacını güderler.¹¹

Sosyal kimliğin beraberlik ve dayanışmanın yaratılması yoluyla oluşabilmesi için bazı temel yapıların aşama kaydetmesi gerekmektedir. Bu temel yapılar etnik,

⁸ J. Assman, **a.g.e.**, s. 134

⁹ Kemal Karpat, **Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi, Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 23

¹⁰ Nevzat Köseoglu, “Kültür, Kimlik Üzerine”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı:33, Cedit A.Ş. Yayınları, Ankara 1995, s.43

¹¹ K. Karpat, **a.g.e.**, s.23

politik, sosyal ve kültürel oluşumlardır. Bu oluşumların sağlanabilmesi ve kimliğin korunabilmesi için önlemler alınır. Alınan önlemler beraberinde bir çatışma ortamının oluşmasına sebep olur. Çeşitli kimlikler arasındaki gerilimler, pek çok sayıda sosyal çatışmanın da sebebini oluşturmaktadır. Başat olan sosyal çatışmaların temel sebebi başat olan kimliklerin, kendisini tüm diğerlerine üstün sayarak ve kendini izlenmesi gereken bir model gibi sunarak diğer kimlikleri olumsuzlama eğilimi göstermeleridir.¹² Olumsuzlama eğilimi ise bir dışlama mekanizmasının ürünü olarak kimliğin tanımlanmasında önemli bir durumdur. Çünkü kimlik içermenin olduğu kadar aynı zamanda sınırlar yaratarak oluşturulan bir dışlama mekanizmasının da ürünüdür.¹³ Bir kimliği, diğer kimliklere göre tanımlayan şey aslında araya konulan sınırlardır. Kimlik, duruşunun devamını sağlayabilmek için belirli sınırlar ortaya koyarak, farklılıklar yaratma çabasına girişir. Bu sınırlar yol ve işaretler gibi coğrafi sınırlar olmayıp, daha çok sosyal yaşantıya yönelik farklılıklardan oluşan simgeler ve sembollerdir. Wilhelm E. Mühlman'ın "sınır koyucu yapılar" olarak tanımladığı bu simgeler ve semboller bileşenini J. Assman, "ötekini sınırlamak" olarak tanımlar.¹⁴

Sınır koyucu yapılar, sosyalleşme koşulları ya da tarihi koşulların oluşturduğu faktörler tarafından şekillenmektedir. Tarihe bakış açımız, kim olduğumuz, nereden gelip nereye gittiğimiz, tarihi objektif bilgiler, efsaneler ve inanışlar yapısal anlamda sınır koyucu unsurlar olarak kimliğin oluşmasında başat rol oynamaktadır.¹⁵ Chambers, kimliğin bu boyutu konusunda şu tespitite bulunmaktadır.

“Hiçbirimiz, sanki daha önceki tarihimizi tümüyle terk edip öyle kolayca başka birini seçebilirmişiz gibi, farklı bir dili seçemeyiz. Daha önceki bilgi, dil ve kimlik anlayışımızı ve bize özgü mirasımızı, öykümüzden öyle silip atamayız, üzerini karalayamayız. Miras olarak devraldığımız şeyler –kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu- imha edilemez ama parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir

¹² Nuri Bilgin, **İnsan İlişkileri ve Kimlik**, Sistem yay, İstanbul, 2001, s. 207

¹³ David Morley, Kevin Robins, **Kimlik Mekanları Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**, Çev: Emrahan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 74

¹⁴ J. Assman, **a.g.e.**, s. 152

¹⁵ Nilüfer Narlı, “‘Türkiye’nin Ulusal Kimlik Meselesi’”, HPD **Hukuki Perspektif Dergisi**, sayı: 3, Nisan 2005, s.137-166

yöne sokulur. Dilimizin ve kimliklerimizin unsurları ve ilişkileri, ne yeni ve daha eleştirel bir uyumlu bütünde yeniden bir araya getirilebilir ne de terk edilip reddedilebilir.’’¹⁶

Bu durumda kimlik yukarıda bahsedildiği biçimiyle kişisel ya da sosyal düzeyde bir içermenin ürünü olabiliyorsa aynı zamanda sınır koyucu bir yapının ürünü olarak da ortaya çıkabilmektedir. Bu boyutuyla kimlik duygusu, öncelikle kendini diğer insanlardan ve şeylerden farklı, özgün olarak tanımlama ve dolayısıyla “kendi” olanı ve olmayanı ayırma yeteneğidir¹⁷. Kendi olanı ayırmak için ortaya koyulan ya da yaratılan sınır koyucu yapılar, farklılıkların oluşturulması yoluyla kimliğin sağlamlaştırılmasına yöneliktir. Çünkü kimlik, farklılıkların yerleşik alanında kalınca, kolayca ötekinin değerinin düşürülmesi yoluyla kendini korumayı amaçlayan bir stratejik yapı haline dönüşür¹⁸ ve alınan bütün önlemlere rağmen, temel yapılar arasında uyumsuzluk baş gösterir. Etnik, kültürel, sosyal ve politik birlikteliklerde dağılma ve sorunsallaşma eğilimleri ortaya çıkar. Farklılık, ötekilik ve yabancılık bu temel yapıda ortaya çıkan uyumsuzluk ve sorunsallaşma eğiliminin alt görünümüleri olarak kimliğin içermenin olduğu kadar dışlamanın da bir ürünü olduğunu ortaya koyan kavramlardır ve çalışmanın devam eden aşamasında bu konular tartışılacaktır.

1.2 KİMLİK KAVRAMINDAN ULUSAL KİMLİĞE “SINIR KOYUCU YAPILAR”¹⁹ OLARAK...

1.2.1 BAŞKASINDAN FARKLI OLMA/KALMA

Bir takım sınırların oluşturulması yoluyla ortaya çıkan dışlama mekanizmasının (sınır koyucu yapının) ürünü olarak kimliği tanımlayan en önemli kriterlerden biri olan farklılık, ‘öteki’ne göre sahip olunan konumu ifade eder. Farklılık, bireysel olarak benlik unsurlarından toplumsal olarak da ortak bir kültür, somut bir toprağa bağlılık ve

¹⁶ Iain Chambers, **Göç, Kültür, Kimlik**, Çev: İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s.40

¹⁷ S. Kaypakoglu, **a.g.m.**, s. 249

¹⁸ E. William Connolly, **Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Çözüm Önerileri**, Çev: Ferma Lekeşizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 67.

¹⁹ Wilhelm E. Mühlman, Aktaran: J. Assman, **a.g.e.**, s. 152

bir topluluk oluşturma bilincinden kaynaklanır.²⁰ Yani özne konumundaki kimlik, varlığının devamı için yarattığı farklılıklarla kendi ile öteki ve yabancı arasındaki ayrıma vurgu yapmaktadır. Bu durumda ‘kimlik’ ile ‘farklılık’ kavramları birbirlerine ölesiye bağlıdır ve farklılığın tanımlanması kimliğin mantığı içerisinde yer etmiş olan bir gerçekliktir.

Bireysel ya da toplumsal olarak kabul edilmiş bir dizi farklılıklarla kurulan sosyal ilişki, kimliğin oluşumunda önemli bir etkidir. Bu ilişki çerçevesinde kimlik, var olmak için farklılıklara gereksinim duyar ve kendi varlığını güven altına almak ve sağlamlaştırmak için farklılıklar yaratır. Bu farklılıklar onun varlığı için hayati önem taşır. Çünkü kimlik, dışlama mekanizmasının bir ürünü olarak kendini farklılıklara göre tanımlamanın genel bir biçimi olan ötekini sınırlandırma ve farklılığı esas alır.²¹

Sosyal yaşam genellikle bir takım normlarla belirlenmiş ortamlardan oluşmaktadır. Bu normlar bireye, neyin ne zaman ve nasıl yapılacağı hakkında fikir veren bir takım kuralların hüküm sürdüğü ve sosyal onayın koşullarının belirlendiği ortamlardır. Bireylerin kabul görme değerleri, kuralların öngördüğü tutum ve davranışlara uygunluk derecesi ile belirlenir. Ancak her birey sosyal ortama uymak için diğerleri ile benzeştiği gibi farklılaşmaktadır da. “Her birey, diğerlerinden, diğerlerinin kendi aralarında farklılaştıklarından daha çok farklılaşmaktadır; diğerlerini kendimize göre anlatırken, kendimizi bir model olarak sunmakta, ama kendimizi diğerlerinin modellerinden ayırtmaktayız; kendimizi diğerleriyle kıyaslanamaz, ama diğerlerini kendi aralarında kıyaslanabilir sanmaktayız”²². Bu sistematik içerisinde eğer birey normların sunduğu şartlar çerçevesinde doğalmış ya da ya da içselmiş gibi görünen kimliği kendisinde bulundurmuyorsa, dışlayıcı ve sınır koyucu mekanizmanın ürettiği farklılıkların iktidar boyutu ile karşı karşıya kalacaktır. Bunun sonucunda ise; toplumsalın sunduğu dayatmalar ya da normlar pratiğinde şekillenen kimlik ile, onu aşmaya çalışan, direnme gösteren ve onu kabul edilemez gören farklılıklar arasında bir

²⁰ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s.18-19

²¹ Kadir Koçdemir, **Milli Devlet ve Küreselleşme, Anlamı Değişen Sınırlar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s.52

²² N. Bilgin, **a.g.e.**, s. 63

ayrılık söz konusu olacaktır. Bu durumda doğru ve güçlü kimlik “benim”dir iddiası varlığını sürdürebilmek için farklı olan “öteki”nin gölgesi tarafından sürekli tehdit edildiğini hissedecektir. Toplumsalı oluşturan hegomonik bir üst kimlik de yoksa, herhangi bir kimliği, üst kimlik / doğru kimlik gibi göstermek iktidar çatışmalarına yol açacaktır. Dolayısıyla doğru kimliği bulma çabaları, kimlik ve farklılık arasındaki çifte çatışma ve karşılıklı bağımlılık ilişkisinden doğan bir paradoks haline gelecektir. Çünkü kendi doğruluğu içinde kimliği güven altına alarak iktidar olma pratiği, çoğu zaman farklılığın bastırılması ile sonuçlanmaktadır. Kimliğin farklılıkla olan ilişkisindeki bu paradoksal pratik ise kişisel ya da kollektif kimliklerden vazgeçilememesi; ama yine de bu kimlikler üzerine doğruluk damgasını basma yönündeki çeşitli dürtülerin, farklılıkları ötekiliğe, ötekiliği de doğru kimlik görüntüsünü güvenceye almak için yaratılan günah keçilerine çevirme işlevi görmektedir. Yani, farklılığa hakkını vermek doğru bir kimlik vaadini feda etmek anlamına gelirken, doğru bir kimliğe sahip olmak da farklılığa haksızlık etmek anlamına gelmektedir²³.

Çalışmanın kimlik konulu başlığında da belirtildiği gibi, kişisel ve sosyal kimlik yapılanmalarını birbirinden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir ve sosyalleşme pratiğinde ortak kimlik bireylerin ‘özdeşleşmeleriyle’ ilgili bir konudur. Yani, kimliğin kişisel boyutunun haricinde kendi başına bir ortak kimlikten söz edilemez. Özdeşleşme ise, kimliğin sosyal boyutu çerçevesinde farklılığın yaratılması için önemli bir faktördür. Bir insanın ya da insan grubunun kimliği esas olarak, onun, kendini tanımlama ve dünya üzerinde konumlama sorununa gönderme yapmaktadır. Buna göre kimlik; bir türün ifadesi olmaktan çok, insan ilişkileri içerisinde şekillenen dinamik ve değişken bir yapı gibi düşünülebilir. Yani kimlik nesnenin tabiatına değil, nesnenin algılanışına bağlıdır²⁴. Her bireyin algılama biçimi farklı olacağından benzer toplumsal süreçlerden geçen benzer kimliklerin birbirleriyle aynı olmama olasılığı ortaya çıkacaktır. Özdeşleşme bu farklılığın belirleyici bir yanıdır. Kişiliğin etkisiyle her bireyde toplumun sunduğu değerlerle değişik biçimlerde ve derecelerde özdeşleşme

²³ E. W. Connally, **a.g.e.**, s. 96

²⁴ N. Bilgin, **a.g.e.** , s.210.

gerçekleşir²⁵. Farklı şekillerde anlam bulan özdeşleşmeler, “Ben kimim?” sorusuna verilen cevapların önem dercesine göre sıralanmasında kişiden kişiye farklılık göstermesine neden olur. Çünkü bireyin toplum içerisinde kendine verdiği değer başkalarına verdiği değerden üstündür. Bilinçsiz de olsa her insan belirli bir temel değer etrafında diğerleri ile ilişkilerini düzenler, bu anlamda da “kendi” zorunlu olarak “ben” merkezlidir. Yani, sosyal yaşam daima bireyin diğer insanlara referansını içerir ve bu referans bireyin kimliği üzerinde bir tehdit oluşturduğunda farklılaşma arayışı başlar. Kendi kişilikleri hakkında olumsuz ve tehditkar enformasyonlar alan bireyler, kendilerinden daha kötü durumdakilerle karşılaştırma yaparlar. Bireyin iyi olma duygusu tehdit edildiği andan itibaren, diğerlerini küçümseme ve hatta zarar vermeye çalışma ya da kendini daha aşağıdakilerle kıyaslama yoluna gidilecektir. Dolayısıyla bu durum, bireylerin sosyal alanda ‘diğerleri’ ile karşılaştırılmazlığı ya da farklılığı sorununu doğuracaktır.

Özetle, kimliğin, ‘Ben kimim?’ sorusunun cevabına yönelik olarak sistematize edilen kişilik ve sosyal boyutu arasındaki bu ilişkisel durum iki önemli sürecin varlığına işaret etmektedir. Birincisi yukarıda belirtildiği gibi sosyal olanın birey üzerinde büyük bir etkisinin olduğu, ikincisi ise bireyselleşme ve fark edilme terimleriyle nitelendirilen farklılaşma sürecidir. Buna göre insanlar bazı durumlarda normlara uyma sürecinin yerine, kişinin kendisiyle diğerleri arasında birtakım farklılıkların aranması ve inşa edilmesi yönünde çaba harcarlar. Bu anlamda sosyal karşılaştırma (özdeşleşme) ve ayrımcılık, farklılık sorununa yönelik olarak kimlik kavramının ayrılmaz parçalarıdır.

Kimliğin ayrılmaz unsurları olarak görülen farklılaşma, karşılaştırma ve ayırım kavramlarının doğal sonucu olan; diğeri karşısında kendine değer atfetme arayışı²⁶, kimliğin farklılıkların yaratılması yoluyla sağlamlaştırılması tezinin önemli bir argümanıdır. Fakat, günümüz kimlik politikalarının bu doğrultuda, yani farklılıkların üretilmesi yoluyla ortaya konulan sınır koyucu yapının kimliği biçimlendirdiği

²⁵ Sertaç Serdar, “Kimlik ve Kişilik: Bir Siyasal Analiz Denemesi” Çevrimiçi: <http://www.20.uludag.edu.tr/serdar/yazi/kimlik.html>, 06.03, 2004

²⁶ S.Kaypakoglu, **a.g.m.**, s. 249

noktasında farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yaklaşımlara göre farklılık, kimlik için artık bir baskı unsuru olmaktan çıkıp, eylem ve çözüm gerektiren bir sorun olarak yorumlanmakta, böylece farklı yaşam biçimlerinin barış içinde birlikte yaşamaları mümkün hale gelebilmektedir. Örneğin Bauman'a göre; farklılık sadece kaçınılmaz bir şey değil, aynı zamanda da iyi, değerli ve korunma ve bakılmaya muhtaç bir şeydir. Bu dönemde temel umut verici tek şey, toplumsal tekilliklerin tasdiki, mirasların ruhsal olarak yeniden tesisi ve kökler ve özel kültürlerin açıkça hesaba katılmasıdır. Kendilerini sağcı ve hatta faşist sayan inanç grupları bile öncülerinin tersine, artık insanlar arasındaki farklılıkların kültürel müdahaleden muaf olduğunu ve bir kişiyi başka biri yapmanın insan gücünün haddi olamadığını kabullenmiş görünmektedirler. Buna göre farklılıkların tamamı kültürel olarak üretilen insani ürünlerdir. Böyle olunca da, farklı kültürler son derece doğal olarak kendi üyelerini farklı şekil ve renkte yaratma hakkına sahiptirler.²⁷ Bu tür yaklaşımlara göre farklılık, artık kerhen kabul edilen bir şey olmanın ötesinde yüksek bir pozitif değer rütbesine çıkarılmaktadır. Bu konuda Bauman, günümüzde farklılığa yönelik tespitlerini bir başka eserinde, 'Modernlik ve Müphemlik' de şu şekilde ifade etmektedir:

“Farklılık bir baskı olmaktan çıkıp, eylem ve çözüm gerektiren bir sorun olarak yorumlandığı zaman, farklı yaşam biçimlerinin barış içinde birlikte yaşamaları, düşman güçlerin geçici bir dengesi olmaktan başka bir anlamda mümkün hale geliyor. Bir yandan birlikte yaşama ilkesi, evrenselleştirme ilkesinin yerini alabilirken öte yandan hoşgörü önermesi ihtida ve tabiiyet önermelerinin yerine geçebilir. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik modernliğin sloganıydı. Özgürlük, farklılık, ve hoşgörü ise postmodernliğin ateşkes formülüdür.”²⁸ “Bırakalım tüm kültürler kendi ayrı ve daha iyi, eşsiz, otantik yollarında yürüyebilsinler. Bu durumda dünya çok daha zengin olacaktır.”²⁹

²⁷ Zygmunt Bauman, **Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları** , Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s.48

²⁸ Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003,s.131

²⁹ Z. Bauman, **Postmodernizm ...**, a.g.e., s.48

Gerek kişisel gerekse sosyal düzeyde sahip olunan kimliğin sağlamlaştırılmasına yönelik farklılıkların yaratıldığı/yaratılabileceği tezlerine karşın bir başka yaklaşım ise, Laclau tarafından geliştirilmektedir. Laclau, “Toplumun imkansızlığı” teorisiyle; kimliğin farklılıkların bir sonucu olmadığını yine kimliğin basit anlamda “öteki” ile arasındaki farkı tanımlamakla inşa edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Zira kimliklerin değişkenliği, kimliğin farklılık üzerine inşasını çok fazla mümkün kılmamaktadır. Buna göre kimlik ancak ne olmadığıyla, yani ötekini oluşturan kimliklerle “ilişkilendirildiği” zaman var olabilir. Kimlikler sınırlı ve kapalı olarak tanımlanamaz, onlar yarım ve tamamlanamamışlardır. Her kimlik o kadar yer değiştirir ki, hem o kimliği reddeden hem de onun için var olma koşulları sağlayan bir dışarısının varlığına dayanır.³⁰

Bauman ve Laclau özelinde gördüğümüz günümüz kimlik ve farklılık ilişkisine yönelik yaklaşımlar her ne kadar kimliğin farklılıkların ürünü olmadığı/olamayacağı noktasında birleşiyor gibi görünse de, bu tür yaklaşımlar “ötekini” tamamen yok saymamakta, hatta kimliğin ötekini oluşturan kimliklerle ilişkilendirildiği zaman var olabileceği fikri doğrultusunda birleşmektedir. Yani her durumda bir “öteki” vardır ve kimlik öteki olanla her zaman ilişki içerisindedir. Bu vazgeçilmez ilişki içinde yerli yerine oturmuş kimliklere, sanki yapılan şeylerin doğru düzenini ifade ediyormuş gibi düşünülen ve yaşanan sabit formlar halinde kinci ve baskıcı bir dizi eğilim yerleşmiştir. Bu tür baskılar hüküm sürerken kimliğin varlığının sürdürülmesi bazı farklılıkların ötekiliğe, kötülüğe ya da onun yerine geçebilecek birçok şeyden birine dönüştürülmesi gerekir. Dolayısıyla kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür.³¹ Kimliğin oluşum sürecinde sınır koyucu yapılardan biri olarak “Ötekilik Durumu” çalışmanın bir sonraki aşamasında ayrıntılı bir biçimde tartışılmaktadır.

³⁰Ernesto Laclau, Aktaran: Chris Rumford, “Dışarda Kalmanın İmkansızlığı : Ernesto Laclau’nun Çalışmasındaki Toplumun İmkansızlığı”, Derleyen : Aliye F. Mataracı, **Daşarıda Kalanlar Bırakılanlar**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, s. 28

³¹ E. W. Connolly, **a.g.e.**, s. 94

1.2.2 ÖTEKİ' NİN KİMLİĞİ

Kimlik konulu tartışmaların birçoğunda ortak olarak karşılaşılan bir takım varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımlara göre hiçbir şey kendi kendini sadece kendisiyle ilişki içinde anlamlandıramaz. Diğerleriyle ilişki içinde yaratılan kimlik ve 'öteki' arasında ayrıma yönelik bir ilişki söz konusudur. Kimlik üzerine incelemelerde bulunan birçok çalışmada 'kendi' ve 'öteki' arasındaki farklara dikkat çekilmiş, 'öteki' olmadan bir kimlik tanımının yapılamayacağı üzerinde durulmuştur. Yine Bauman'a göre, 'öteki' olan ile karşı karşıya gelmek her şeyden önce kendini tanımak; başka türlü kuramlaştırılmamış, bilinçdışı, dile getirilmemiş kalacak olan şeyi bir kuram çerçevesinde nesnelleştirmek demektir.³² 'Her şey birbirinin zıddıyla var olur' şeklindeki bu diyalektik görüş, kimlik incelemelerinin çoğuna hakimdir.³³

Kelime anlamı olarak öteki, bilinenden ayrı, öbür, diğer anlamlarına gelmektedir. "Tanımlanmış ve meşruiyet kazanmış" bir dairenin içinden bakıldığında, bu dairenin dışında kalanlar, o dairenin içinde olanlara göre 'öteki' olarak adlandırılmaktadır.³⁴ Dairenin dışında kalıyor oluşu, ötekini sınırsız, kaçınılmaz, hatta ulaşılmaz yapmaktadır. Dairenin dışında kalmasına neden olan sınır koyucu yapılar ise çoğu zaman kimliğin oluşturulması ve ötekine karşı sergilenen tutumların belirleyicisi olmaktadır. Ötekinin merkeze olan mesafesinin bilinmemesi kaygıları attırmakta, 'öteki' ve 'kendi' arasındaki mesafe kaygısı da ötekilerle birlikte olmayı gerginleştirmektedir. Kimliğin sınır koyucu yapısının bir ürünü olan kendi ve öteki arasındaki mesafenin kimlik ve öteki açısından ne anlama geldiğini Bauman şu şekilde açıklamaktadır. "Bir şehirde yaşamak, zihnimizi aşırı meşgul etmesin ve taşıyabileceğimizden ağır ahlaki yükümlülükler dayatmasın diye fiziksel yakınlığın etkisini "sıfırlama" anlamına gelen karmaşık bir sanatı gerektirir; bütün şehir sakinleri

³² Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev: Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s.16

³³ Derrida ve Delanty, Aktaran: Derya Suner, "Avrupa İçinde Ayrı bir Oluşum Olarak Nordik Ülkeleri, Kimlik Üzerine bir İnceleme", **Çevrimiçi**: <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=48>, 03.10.2006

³⁴ Utku Özmkas, "Öteki", **Anafilya, Türkçe Edebiyat Kültür ve Sanat Dergisi**, Aralık 2003, Sayı:30, s.40, **Çevrimiçi**: <http://www.anafilya.org/go.php?go=7d3c1e0280512>, 03.10.2006

bu sanatı öğrenir ve uygular, fiziksel yakınlığın sıfırlanması öteki kişilere uygulanır, mesafe arttıkça bu duygu zayıflar ve tükenir”³⁵. Kimlik bu mesafenin ne kadar az farkındaysa, kaygılarda o kadar sarsılmaz ve az olacaktır. Bu haliyle kimliğin mantığı içerisinde yer eden karşıtlıklar ve farklılıkların yarattığı ayrı bir kimliktir aslında. Kişisel anlamda “ben”in karşısındaki “onun”, sosyal anlamda, “biz”in karşısındaki “onların” kimliği... Yani öteki, bizim sahip olduğumuz özelliklere sahip olmayan bir varlıktır. En basit haliyle, “kendi” (ben) olmayan herkes “ötekidir”. Bir başkasına ne kadar yakın olduğumuzu düşünürsek düşünelim, bu başkası bizden ayrı, bizim tamamen dışımızda bir bedensel ve düşünsel yer işgal eder. Kısacası her “ben”, bir başka “ben”i dışlar.

Heidegger ise “günlük insan ve onlar alanı” teziyle, günümüzde ben ve öteki arasındaki mesafenin ortadan kalktığını ve kimliğin öteki ile olan ilişkisinin yüzyüzeleştğini, bireylerin artık zamanlarının büyük bir kısmını öteki ile geçirdiklerini söylemektedir. Heidegger günlük yaşamı, bütün kimliklerin bir arada bulunduğu “kamusal alan” olarak adlandırmaktadır. Günlük yaşamda, iletişim araçlarının kullanımında, haberleşmede her öteki, diğer ötekiden farksızdır “kamusal alan”da. Ötekilerle birlikte olurken insanın “kendi”si “ötekiler” içinde erir ve her ötekinin kendi farklılık ve özelliği artarak ortadan kalkar. “Herkes” neden hoşlanır ve nasıl eğlenirse, biz de ondan hoşlanır ve öyle eğleniriz³⁶. Yani, günümüz kitle iletişim çağında bireyler zamanlarının tümünü neredeyse öteki ile geçirmekte, bireylerin kendilerine dönük olabilme kabiliyetleri kitle iletişim araçlarının etkisiyle azalmakta ve ‘herkes’ ‘bir’ olmaktadır.

Ancak Heidegger’in tespitiyle, bireyler normallik ve hak kazanmayla ilgili kamusal standartlardan oluşan bu ‘herkes’ e dahil olabilmek için yaşamlarının büyük bir bölümünü programlamak zorundadırlar. Bu da, yeni bir ötekilik durumunun ortaya çıkması için ayrı bir süreçtir. Şöyle ki; eğer birey herkes in içinde bulunduğu kamusal

³⁵ Zygmunt, Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 50

³⁶ Martin Heidegger, “Günlük İnsan ve Onlar Alanı” Çev: Akın Atan, **Ders Belgeliği Felsefe Sanat Eğitim Dergisi**, İstanbul, 1999, sayı: 5

standartların oluşturduğu disiplinlerden birini (ya da daha çoğunu) yerine getiremezse, bunun sonucu olarak ‘ötekilik’ kategorilerinden birine sıkışıp kalma riskine düşecektir. Bu sınırın biraz ötesinde ise suçluluk, sorumsuzluk, bağımlılık, suç işlemeye yatkınlık, dengesizlik, anormallik, modası geçmişlik, güvenilirlik riski, sapkınlık, kötülük, hastalıklı olma gibi kategorilerden birinin tanımlandığı bir kişi haline gelecektir. Bir anlamda sınır koyucu yapılar olarak da tanımlayabileceğimiz bu anormallik kategorileri bürokratik yola getirme, disiplin, düzenleme, dışlama, yönetimi altına alma, yardım, doğru yola döndürme, teşvik etme, harekete geçirme ve cezalandırma uygulama gibi uygulamalara ruhsat çıkartmaktadır³⁷. Buna karşın birey ya herkesin uyma taahhüdünde bulunduğu kurumların dayattığı disiplin ve gereklerinin ince bir biçimde örülmüş ağı içerisinde kendine bir yol açarak “biz” de kalacaktır ya da bütün kuralları reddederek, disiplin ve gerekliliklere karşı savaş açarak “onlara” / ötekilere katılacaktır.

O halde kimlik ve öteki arasındaki ilişkide sınır koyucu yapıların olduğu kadar yaşanan alan (herkes) içerisindeki rollerin de etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu roller için en önemli belirleyici etken ise kimlik konusunda bahsedildiği gibi özne/bendir. Kimliğin ilkesel algılanış biçiminde ben (biz, yerli) kuralları koyan, konuşan, strateji geliştiren, planlayan, akılcı olan ve sınırları belirleyendir. Bunun karşısında ‘öteki’ (onlar, yabancı) olan ise, benin/öznenin yaptığı kurallara tabi olan, dinleyen, öznenin yaptığı planlamaya uyması beklenen, taktik geliştiren, duygusal olan, sınırları değişebilir-muğlak olan ve özneye göre esnek olandır.³⁸

Sosyal bilimlerdeki yönteme ilişkin kimlik ve öteki konulu incelemeleri/yaklaşımları bu şekilde özetlemek mümkündür. Fakat, kimliğin sosyal bilimlerdeki yöntemlere ilişkin bu tür diyalektik yaklaşımların yanı sıra bir de siyasi ve ekonomik gücü temsil edecek şekilde bir karşıtlık zinciri yaratarak “öteki”ne göre kimliği tanımlama söz konusudur.³⁹ Bu anlamda ‘öteki’ kavramı, temellerini insanlık

³⁷ E. W. Connolly, **a.g.e.**, s. 39

³⁸ Sibel Demirtaş, Bülent Diken, İstar B.Gözyayın, "Mekan ve Ötekiler", **Defter**, Sayı:28, Yaz 1996 ,s. 39

³⁹ Edibe Sözen, **Demir Kafesten Plastiğe Kimliklerimiz - Sekülerleşme Sürecinde Kimliklerin İnşası**, Birey Yayınları, İstanbul, 1999 s. 23

tarihiyle atmış bir olgudur. İlkel-kölecî toplumların bireyi açısından bir problem yaratmayan “kimlik” olgusu, kendinden başka, ‘ötekiler’i keşfeden birey için problem konusu haline gelmiştir. Çünkü dışa kapalı bir toplumda doğal olarak kendine ‘öteki’ni referans alma ya da kendini ‘öteki’ne göre tanımlama söz konusu değildi. İlkel-kölecî/dışa kapalı toplumların bireyi açısından bir problem yaratmayan kimlik konusu, modernite ve küreselleşmeyle birlikte ‘diğerlerini’ keşfeden birey için problem konusu haline gelmiştir.⁴⁰

Modernizmin ürünü olan ulus kavramı, kimliğin siyasal ve ekonomik gücünü temsil edecek bir şekilde bir karşıtlıklar zinciri yaratarak ötekine göre tanımlanmasında etkili olmuştur. Çünkü konunun ilerleyen bölümlerinde üzerinde detaylı bir şekilde durulacağı gibi, farklılıklar üzerine inşa edilen modern ‘ulus-devlet’, yabancı kavramını ortadan kaldırmak iddiasına sahipti. Dinsel, etnik, kültürel, v.b. farklılıkları tek potada eriterek bir ‘yurttaş’ tanımını geliştiren ulus-devlet modeli, egemenlikleri altındaki yurttaşları ile olan ilişkisini ‘ben’ ve ‘öteki’ ilişkisinin doğurduğu karşıtlıklar sistemi çerçevesinde kurmuştu. Zira, Anderson’a göre modern bir kavram olan ‘ulus’un sınırları ‘öteki’ fikrinin benimsenmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu dönemde kimlik kavramının merkezinde yer alan öteki, her şeyden önce ‘ait olma’ iddiasını içermekteydi ve bu iddia zaman zaman ‘ırk’ veya ‘etnisite’ye dayandırılırken, değişmez bir gerçeklik olarak kabul edilmiş geçmiş veya tarih bilinci ile pekiştirilmiştir.⁴¹ Ulusların ortaya çıkmasıyla birlikte ulusal kimlik, o zamana kadar geçerli olan geleneksel-hanedanı kimlik, dinsel kimlik ve etnik kimlikleri bünyesine dahil etmiş, sosyo-ekonomik bir nitelik kazanmıştır. Bu tarihten itibaren öteki; kuşku duyulan, varlığı tehdit unsuru oluşturan bir anlam kazanmıştır. Ulusal dil ve kültür vasıtasıyla tüm yurttaşları tek bir kimlik altında toplayan ulusal kimlik ise bir belirsizlik yaratmıştır.⁴² Ulus-devletin ulusal kimliğin oluşturulmasına yönelik farklılıklara dayalı kimlik siyasetinin önem

⁴⁰Tuğçe Poyraz, Gülay Arıkan, “Avrupa Türkiye İlişkileri ve Dönemsel Olarak Değişen ‘Öteki’ Tanımları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, sayı: 2, 2003, s.62-70

⁴¹B.Anderson, Aktaran: Esra Ercan, “Türkiye’de Televizyon ve Kimlik”, **Çevrimiçi: <http://www.medyakronik.com/akademi/makaleler/makaleler03.htm>**, 03.10.2006

⁴²T. Poyraz, G. Arıkan, **a.g.m.**, s. 70

kazanması, çoğulcu kimliklerin öteki tanımına dahil edilmesiyle birlikte kimlik konusu bir uyumsuzluk sorunu haline gelerek sorunsallaşmıştır.

Bir ulus yaratma çabasının sonucu olan biz ve öteki biçimindeki uyumsuzluk sorunsalı beraberinde bir tür toplumsal önyargıyı ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın önceki aşamalarında; kimliğin sosyal boyutunun oluşabilmesi için bazı temel yapıların uyumluluk göstermesi gerekliliği üzerinde durulmuştu. Ekonomik, kültürel, politik, etnik, v.b. birlikteliklerden oluşan temel yapılarda uyumsuzluk sorunu baş göstermektedir. Bu uyumsuzluktan kaynaklanan sorun, yukarıda bahsedildiği gibi sosyal bilimlerdeki yöntemin dışında gelişen kimliğin siyasal ve ekonomik gücü temsil eden ikinci boyutundan kaynaklanmaktadır. Bu aşamada kimlik etnik, politik, ekonomik ve kültürel birlikteliklerinde dağılma ve sorunsallaşma eğilimlerini yaşamaktadır. Bu uyumsuzluğun yarattığı sorunlardan biri olan entegrasyonla ulus kimliği, karşılaştığı kimlikleri entegre ederek, bir üst kimlik konumuna geçmek ve bunun devamlılığını sağlamak için etnik, politik ekonomik ve kültürel farklılıklar yaratmaktadır. Farklılıklar yaratmak yoluyla ulus kimliğini yaratan toplum, dışarıya karşı yabancılık duygusu verir. Bu yabancılık duygusu ise ulusun korunabilmesi için gerekli olduğu kadar, yabancı düşmanlığı, başka halklara kin ve nefret gibi ‘öteki’nin yaratılmasını kolaylaştıran birçok duyguyu da beraberinde getirir.

Kimlik bunalımı ya da kimlik problemi olarak adlandırılan sorun, kendisini bu noktadan sonra göstermektedir. Ulusal kimlik konusunda çalışan araştırmacıların üzerinde en çok uzlaştıkları nokta da budur. Yani, kimlik konusunun bunalım dönemlerinde ve toplumdaki görece dengenin yerini çatışmaların, mücadelelerin, bir başka ifadeyle belirsizlik süreçlerinin hakim olduğu dönemlerde sorun haline geldiğidir.⁴³ Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tartışılacaktır fakat, modern çağa özgü anlayış çerçevesinde sorun olarak ortaya çıkan en önemli nokta; dışlama, aşışılama, umursamama, fiziksel şiddet uygulama, tektipleştirme, asimile etme v.b. durumlarla ‘öteki’ olanı/alanı baskı altında tutan bir sürecin kimlik bunalımına neden olduğudur. Yine çalışmanın ilerleyen bölümlerinde irdelenecek olan diğer bir önemli

⁴³ T. Poyraz, G. Arıkan, **a.g.m.**, s. 62

nokta ise, kimlik bunalımının egemen kimlikten ziyade öteki için söz konusu olduğudur. Yani kimlik bunalımı, mevcut kimliklerinden hoşnut bireylerin problemi değildir; mevcut kimlik yaşama evrelerinin dışına düşmüş ‘diğerlerinin’ problemidir. Başka bir deyişle, kendilerini kendi evlerinde hissetmedikleri için tehlike altında görenlerin problemidir.⁴⁴

Sonuç olarak sosyal yaşamın ötekilerle birlikte olmayı zorunlu hale getirdiğini söyleyebiliriz. Öteki bir yandan kaçınılan, uzak durulan, diğer yandan da hedeflenen, özdeşleşilen konumdadır. Kişi, birincisi; “onların” bazılarıyla aynı kimliği paylaşmaktan dolayı, ikincisi; kendindeki kendi kimliğini aşan, üzerine gidilmemiş olasılıkların harekete geçirmesi yüzünden ve üçüncüsü; insanlık durumunun inatçı özelliklerine hınç duyması yolundaki baskılarla uğraşması dolayısıyla ötekilerle iç içedir⁴⁵. Kimlik bunalımın ortadan kaldırılmasına yönelik anlamlı olan arayış ise bir toplumda çatışma yaratmayan, dışlayıcı olmayan ‘öteki’ anlayışlarının nasıl kurulacağıdır. Burada da anahtar kavram, ötekileri yaratan bizlerin bir üstünlük iddiası taşımamalarıdır. Bizler ve ötekiler hiçbir biçimde üstünlük ima etmeyen farklılıklar üzerinde kurulduğunda, ya da, içten ve dıştan sürekli olarak eleştirilerek üstünlük iddialarından arındırılarak sadece farklılıklara indirgendiğinde, bir sorun kalmayacaktır. Buradan yola çıkıldığında ise, uluslaşma sürecinde çatışmanın yerini uzlaşma ve işbirliğinin almasını sağlayacak öge olarak “biz” ve “öteki” arasındaki birlikteliğin bir tür zorunluluk olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Kısaca, ‘öteki’nin olmadığı bir toplum arayışı anlamsızdır.⁴⁶ Ötekinin kimliği ne bu, ne de şu kimse, ne insanın kendisi, ne bazı kimseler ne de hepsinin toplamıdır. Onların kimliği “kimse”sizlik ya da “herkes” dir.⁴⁷

⁴⁴ J. Assman, **a.g.e.**, s. 145-147

⁴⁵ E. W. Connolly, **a.g.e.**, s. 214

⁴⁶ İlhan Tekeli, **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek**, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 1998, ss.87-88

⁴⁷ M. Heidegger, **a.g.m.**, s. 127

1.2.3 KARŞI KIYIDAKİLERİN KİMLİĞİ: YABANCI

Yabancı'nın kimliği merkeze yönelik kimliğin tanımlanmasına neden olan bir “öteki” olarak, yaşadıkları yerin kimliğinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanılan yerin kimliğine göre biçimlenen yabancılık bilinci ise, yabancı'nın kendisine değil, yabancı bir mekanda karşılaştığı yabancıların tavırlarına bağlıdır. Farklılığın ve ötekiliğin bir yorumu olarak ilk önce öteki olarak algılanan yabancı, bir farka bir ayrıma işaret etmekte ve farklı esaslarda mekan olarak uzak, kendine ve normale karşıt bilinmeyen, tanınmayan, güvenilmeyen ya da endişe veren olarak algılanmaktadır.⁴⁸

Kişiler ve objeler arasındaki tüm farklılıklar kendi ve yabancı kategorisi içerisinde yorumlanmaktadır. Kendi ve kendine ait olmayan arasındaki karmaşık ilişki, yabancı'nın nitelendirilmesi ve anlamlandırılması açısından son derece önemlidir. Zira yabancından söz etmek aynı zamanda bir “kendi” tasarımı bulundurulmasını gerektirir. Yabancı kavramı “kendi”nin bir tamamlayıcısı olduğu gibi, yabancı'nın ne olduğunu belirleyen esas ve genel geçerlik, “kendi”nin ne olduğunu belirtmektir. “Kendi”nin sınırlarını çizen, konumlayan / belirleyen de karşıdaki, yani öteki olarak kavranan ve yorumlanan yabancıdır.⁴⁹ “Onlar adeta ne yakın, ne de uzaktırlar, ne bizim bir parçamızdırlar, ne de onların bir parçası, onlara tam olarak ne yapılacağı, onlardan ne bekleneceği, onlara nasıl davranılacağı bilinmez”⁵⁰. Çünkü yabancı, yalnızca yabancı bir yerde yabancıdır, onlar hakkında bildiklerimiz; kimliğimizi her zaman tehdit ettikleri, güvenilir olmadıkları, kısa zamanda bizi de kendileri gibi yapacakları ve düşünce ve beğenilerinin bizimkiyle uyuşmayacağından ibarettir.

Bunun içindir ki Bauman Modernlik ve Müphemlik isimli eserinde, özünde karar verilmesi güç olan yabancı'nın uyumsuz ve dolayısıyla da hoş gitmeyen bir yakınlık ve uzaklık sentezini temsil ettiğini belirtmektedir. Bauman’a göre yabancı, ne “biz”den ne de “onlar”dan olandır, sadece varoluşsal ve zihinsel müphemliğin temsilcisidir. Bu müphemlik ise yabancı olanın şahsında isyankârlığı ve potansiyel

⁴⁸ Kurt Luger, Aktaran: Füsün Alver, “ Medya Aracılığıyla Yabancıyla Karşılaşmanın Gerçekliği”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:10, 2000, s.74

⁴⁹ F. Alver, **a.g. m.**, s. 73-75

⁵⁰ Z. Bauman, Çev: Abdullah Yılmaz, **a.g.e.**, s. 66

devrimciliği mümkün kılar.⁵¹ Yani yabancı, “kendi” ile “öteki” arasındaki ilişkiden doğan korku, endişe, düşmanlık sınırı koyma, vs. duygularının su yüzüne çıkmasıyla yaratılır. Kişinin yaşam çevresinden dolayımlanan belli duruşu, hayata bakış biçimi, siyasal ve ahlaki tercihleri, gündelik yaşamın ritüelleri, ortak yaşama kültürü ve daha önemlisi yaratılan cemaat duygusu yardımıyla kendi dışında kalana, “öteki” olana karşı alınan tavır,⁵² bir kimlik olarak yabancı kimliğini oluşturur. Yine Elias’ın “Yerleşikler ve Dışarılıklar” teorisi kapsamında yabancının konumuna bakıldığında; ‘onlar’a karşılık gelen dışarıdakiler, yabancılar olarak ‘orada’ olmaya hak kazanmamış, istilacılar ve işgalcilerdir.⁵³ Dolayısıyla, ‘Biz’ kimliği açısından son derece önemli bir etkiye sahip olan yabancının, yaşanılan mekan ve o mekana bağlılığı ifade eden ritüellerin kaybedilmesine yönelik kaygıların beslediği bir kimlik biçimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yani, dışarıdaki yabancının her an içeriye hücum edebileceği kaygısı/korkusu, yerleşik olanların yeni gelen yabancıya yer açma zorunluluğu/yabancının kendine yer açma ihtiyacı ve yerleştikten sonra yerleşik olanların yaşam tarzına, hayat standartlarına kafa tutacak olması gibi durumlar her iki tarafında farklılıkları abartarak gerilimi arttırmasına neden olmaktadır. Yine Bauman’a danışsak daha açık bir ifadeyle, ‘Biz’ varlığı yabancıyı uzakta tutmaya bağlıdır. Türdeşliğin desteklenmesi işi, yabancıların belirlenmesi, ayrılması ve kovulmasıyla tamamlanmak zorundadır ve bu süreç sürekli kuşatma ve altındaki bir kalenin koşullarını taşır.⁵⁴

Yabancı kimliğinin ‘Biz’ in yaşadığı mekan ile ilişkisinin kaçınılmazlığı üzerine geliştirilen tezlere karşın Simmel, yabancının mekan sorunuyla çok fazla ilişkili olmadığını söylemektedir. Simmel, yabancıyı bugün gelip yarın giden bir gezgin olarak değil, bugün gelip yarın kalan bir kişi olarak tanımlar. Yabancının içine gelip yerleştiği topluluktaki yeri baştan beri oraya ait olmasa de kesin bir şekilde belirlidir.⁵⁵ Çünkü

⁵¹ Z. Bauman, **Modernlik ... a.g.e.**, s.131-148

⁵² Leven Cantek, L. Funda Şenol, “Vitrindişi, Haritanın Dibi veya Kenar Mahallelere Dair Notlar”, **Birikim Dergisi**, Temmuz Ağustos Yerlilik Özel Sayısı, İstanbul, 1998, s.127

⁵³ Z. Bauman, Çev: Abdullah Yılmaz, **a.g.e.**, s. 59

⁵⁴ Z. Bauman, Aktaran: Celalettin Vatandaş, **a.g.e.**, s.56

⁵⁵ George Simmel, “The Stranger”, *The Sociology of Georg Simmel*, Aktaran: M.Ragıp Zık, “Gritli Mübadillerde Kimlik Oluşumu ve Toplumsal Hafıza”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı**, İstanbul, 2005, s.7-8

yabancıнын bugün gelmesi ve yarın gidecek olması mekana yabancığından değil, aksine kalabilecek olmasından dolayıdır. Bu, genel yabancı kavramından farklıdır ve bugün uğrayıp yarın gidecek bir kimliği anlatmak ya da anlamak için kullanılmaz. “Burada vurgulanan sosyal tip, her ne kadar daha ileri gitmeyecekse de, hala gelip gitme özgürlüğünü taşıyan kişidir. Yani mekansal bir döngüye, ya da mekansal sınırlarla çelişkili sınırları olan bir gruba yerleşmiş kişidir. Fakat temelde onun özelliklerini, oraya özgü olmayışı ve olmayacağı belirlemektedir.”⁵⁶ Sadece korkulan uzak durulan, bugün gelip yarın gidecek / gitmeyecek olan değil, aynı zamanda bizim içimizdedir de. Bir anlamda kimliğimizin gizli yüzü olan yabancı, gizli ya da bastırılmış olarak bizde var oluşsal bir rahatsızlık duygusu, kötü bir önsezi yaratır. Simmel’in tespitine göre, mekanla çok fazla ilişkisi olmamasına rağmen yabancı, kimliğimizin oluşturulmasında bize yabancı olan tavır ya da tutumuyla hayallerimizi sarar ve huzurumuzu kaçıır. Korkuyla beklerken güçlü yabancıya karşı öç almak üzere “biz duygusu” ortaya çıkar. Bu surumda biz duygusunu taşıyanlar ‘bizimkiler’ olur ve ortak yazgıya topluca arka çıkılmak istenir ama yabancı olana karşı kıyıdaakilere gelince; kendimizi asla onların yerine koymaya çalışmayız. “Bizler”, zorunlu olarak ve kesinlikle masum kurbanlarızdır, “onlar”sa zorunlu olarak suçludurlar, “bizimkilerin” bakış açısına göre onlar “ötekiler”dir⁵⁷, korku duyulan yabancılardır.

O halde “Birbirimize Sarılmalı mıyız?”, “Birbirimize Kalıp Yabancıyı Defetmeli miyiz?”, ya da en azından onu “Kendi Yerinde Tutmalı mıyız?”⁵⁸

Tüm bu sorular, kimlik kavramının ilişkisel bir bağ içinde işgal edilen konum itibariyle düşünülebildiğini, belirli bir öz olarak kurgulanamadığını⁵⁹ ortaya koymaktadır. Kimlik kavramının tanımına yönelik bu ilişkisel bağ ise, bizi bir arada tutan yabancıyı uzakta tutmaktır ki bu sadece ötekini insanlıkla kabul edip edememe

⁵⁶ Emre Işık, **Beden ve Toplum Kuramı**, Bağlam Yayınları Araştırma Dizisi, İstanbul, 1998, s. 26

⁵⁷ Amin Maalouf, **Ölümçül Kimlikler**, Çev: Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 32

⁵⁸ Julia Kristeva, **Strangers to Ourselves**, Aktaran: David Morley-Kevin Robins, **Kimlik Mekanları – Küresel Medya Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**, Çev: Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 48

⁵⁹ Stuart Hall, "The Question of Cultural Identity", Aktaran: António Sousa Ribeiro, “Zamanımızın Bir Eğretilmesi Olarak Çeviri... Post-kolonyalizm, Sınırlar ve Kimlikler”, 01.14.2004, **Çevirimiçi**: http://www.eurozine.com/articles/article_2004-01-14-ribeiro-tr.html, 16.03.2006

meselesi değildir, kendimizi onun yerine koymaktır; bu da insanın kendi için kendini tahayyül edip yaratması demektir⁶⁰. Yani, Simmel’a göre yabancı mekan sorunu ile olan ilişkisi bağlamında düşünülmemesine rağmen yabancının toplulukla olan ilişkilerinde sıradışı bir konum bulunmaktadır ve yabancı için uzaklık, yakın iken aslında uzak olmayı temsil ederken; yabancılık, uzak iken aslında yakın olmayı temsil etmektedir. Klasik anlamda yaşanan mekanın dışında, dışarıda kurgulanan “öteki” ile anılan yabancı, mekan sorununun ötesinde daha çok “tekinsiz” olandır. Hiç bir zaman bütünleşmeyeceği topluluğun içinde –dışında– ve taşıdığı oraya ait olmayan değerler bütünü ile bir sınır çizgisinde marjinalleşmektedir.⁶¹ Yerleşik olanla bütünleşme idealinin hayal kırıklığı ile sonuçlanması neticesinde ise taşıdığı ilişkiler ağının entegre olmaya çalıştığı topluluğa/kimliğe uymadığını görecektir ve kendine has bir kimlik oluşturma çabası içerisine girecektir.

Günümüzde her disiplinin yabancı kavramını kendi araştırma alanına bağlı olarak tanımladığını görmekteyiz. Bu nedenle kesin bir yabancı tasarımı geliştirilememekle birlikte bu tasarımın çerçevesi de çizilememektedir⁶². Ancak, bu zamana kadar geliştirilen yabancı tasarımlarında; yabancıya yönelik kategorizasyon sürecinin bir ilgiyi ve bir ilişkiyi ifade ettiği, birinin yabancı olarak nitelendirilmesi durumunun ise, bir kişinin bulunduğu çevresi ile ilintili olarak kendisini bir başka kişinin, konunun veya durumun karşısında görmesi ile ilişkili olduğu⁶³ konusunda temel bir argümanlar zinciri söz konusudur. ‘Öteki’ algılamasından ötürü yabancıya karşı geliştirilen gerilim ilişkisinin doğurduğu kaygı/korku durumu ise günümüzde ortadan kalkmış/kalkıyor gibi görünmektedir. Nitekim yabancının, bulunduğu toplulukla bir etkileşim içinde olduğunu vurgulayan Simmel’e göre yabancı artık, uzakta ve yakında olmanın ötesinde, hızla artan kentli / sosyal nüfusun içinde nesnelliğin sembolüdür.⁶⁴ Yani, -Bauman’a dönersek- günümüzün göçebe dünyasında yabancılığın kendisi gündelik bir hal almıştır ve yabancı artık evrenseldir. Yabancılığın evrensel hâle

⁶⁰ D. Morley, K. Robins, **a.g.e.**, s. 49

⁶¹ George Simmel, Aktaran: M.R. Zık, **a.g.e.**, s.7

⁶² F. Alver, **a.g.e.**, s. 72

⁶³ Corrina Albrecht, Aktaran: F. Alver, **a.g.e.**, s.73

⁶⁴ E. Işık, **a.g.e.**, s.26

gelmesiyle de yabancı, geçmişte olduğu gibi korku duyulacak bir olgu olmaktan çıkmıştır. Çünkü artık yabancılık geçici bir durum, kişinin kurtulmaya, üzerinden atmaya çalıştığı bir yük değildir. Tam tersine, yaygın ve genel ilanihaye bir haldir.⁶⁵

1.3 ULUSAL KİMLİK KAVRAMI

Ulusal Kimlik ve onun alt unsurları konumunda bulunan ulus, ulusçuluk, vatan, tarih vs. gibi ulusal kimliğe etki noktasında önemli yerleri olan bu kavramlar, farklı sosyal bilim disiplinlerinin inceleme sahasına girmeleri sebebiyle farklı yönlerden ele alınmış konulardır. Neredeyse her disiplin bu konuları kendi özel temel sorunsalları bağlamında ele almış ve yine kendi çerçevelerine uygun araştırma yöntemleri kullanmışlardır. Tıpkı etkileyici alt unsurları gibi Ulusal kimlik konusu da farklı disiplinlerce farklı araştırma yöntemleri ve kuralları uygulanarak tartışılmaktadır. Bu durumun yarattığı sonuç ise, farklı disiplinlerin yaptığı araştırmalarda kullanılagelen bazı kavram ve kuramların aynı sözcüklerle ifade ediliyor olmalarına rağmen farklı içeriklere ve anlamlara sahip olmasıdır.

Ortaya çıkan bu sorun çalışmamız açısından da manidar bir örneğe işaret etmektedir. Sorunu, Ulusal kimlik konusunda çok sık ifade edilen bir tartışma ile “Millet” ve “Ulus” aynılığı / farklılığı konusu ile açıklamak mümkündür. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “millet” kelimesi, “ulus” kelimesiyle aynı anlamda gösterilmesine rağmen, bugünkü sosyolojik anlamda kullanılan “millet” kelimesini tam anlamıyla karşılamamaktadır.⁶⁶ “Millet” kelimesi, içerik itibarıyla daha çok manevi değerlerle ilintilidir. Yine Ferit Develioğlu’nun, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugatında “millet” kelimesi, “din, mezhep, bir dinde ve mezhepte bulunanların toplu”⁶⁷ anlamına gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda da “millet” kelimesinin, Ermeni Milleti, Rum Milleti, Yahudi Milleti gibi müslüman olmayan gayr-i müslimler için kullanılmış olması bu kelimenin “ulus” kelimesinden farklı anlamda olduğunu göstermektedir. Aynı yerde doğmuş insan topluluklarını ifade etmek için kullanılan “nation” kelimesine Türkçe

⁶⁵ Z. Bauman, **Modernlik ...**, a.g.e., s. 134 -144

⁶⁶ Mehmet Niyazi, **Millet ve Türk Milliyetçiliği**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s.19

⁶⁷ Ferit Develioğlu, Aktaran: M.Niyazi, a.g.e., s.18

karşılık gelebilecek kelime “Ulus” ya da “Budun” kelimeleridir. Burada bir kavram kargaşası bulunmaktadır ve bu kargaşanın en önemli tartışma alanı, yukarda bahsettiğimiz gibi farklı disiplinlerin konulara yaklaşım biçimleri ve toplumların “uluslaşma” süreçlerinin farklılığıdır. Toplumsal yaşamda millet, ulus, halk, kabile, cemaat, kavim ve hatta aşiret gibi sosyal oluşumlar adeta birbirine girmiş⁶⁸ ve birbirlerinin etki alanlarını daraltma ya da genişletme durumuyla karşı karşıya kalınmıştır.

Millet ve Ulus kavramlarının farklı ya da aynı olduğu tartışmaları nispeten de olsa ortak bir noktada sona erebilmiştir. Millet kelimesi her ne kadar da dilimize Arapçadan geçmiş olsa da, milli varlığımızı belirtmek üzere esas anlamından farklı bir anlam kazanmış ve Türkçenin sık kullanılan kelimeleri arasına girmiştir. Ulusal konuların ve duyguların tarifi ya da ifade biçimi “millet” kelimesiyle sağlanmış, devletin çeşitli kurumları da isimlerinin başına “millet” kelimesini getirmiştir. Fakat sorunun bu şekilde aşılmış gibi görünmesi, farklı disiplinlerin bu konuya aynı bakış açısı ile yaklaşmaları anlamına gelmemektedir. “Millet” ve “Ulus” kelimelerinin yanı sıra çalışmamızın özünü teşkil eden “Ulusal Kimlik” konusu / kavramı üzerinde de yine farklı disiplinlerin farklı yaklaşımları mevcuttur. Ulusal kimliği bir sosyolog; aynı etnik kökene sahip olma bilincini grupsal aidiyetin belirleyici unsuru haline dönüştüren insan topluluğu olarak tanımlayabilecekken, bir hukukçu için aynı kavramın içeriği “bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı insanlar topluluğu” anlamına gelebilecektir. Yine uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde bu kavram, Birleşmiş Milletler’ i referans alarak kolaylıkla devlet adını verdiğimiz siyasi birim anlamında da kullanılabilecektir.⁶⁹ Ulusal kimlik konusunda tartışılmayan bir gerçek / yargı varsa eğer, o da hiçbir disiplinin bu terim üzerinde tanıma dayalı uzlaşmış bir içeriği bulunmadığıdır. Dolayısıyla bu sorunu çözümüleme açısından “Ulusal Kimlik” konusuna bir tanım denemesiyle başlamak yerine, farklı disiplinlerin ve kuramcılarının konuya bakış açılarında ortak paydalar aramak daha doğru yolacaktır. Yani bir Ulusal kimlik tanımı

⁶⁸ Orhan Türkdoğan, **Milli Kimliğin Yükselişi, Niçin Milletleşme?**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.2

⁶⁹ Ozan Erözden, **Ulus Devlet**, Dost Kitapevi, Ankara, 1997, s.11

yerine, ulusal kimliğe ilişkin yaklaşımların ortak noktaları nelerdir? Farklı bilimsel disiplinler Ulusal kimlik konusunda, en azından, Ulusal kimliğin alt unsurları hakkında ortak yaklaşımlar geliştirmişler midir? Ulusal kimlik, başlı başına tanımlanması gereken bir kavram mıdır yoksa Ulusal kimlik için de olmazsa olmazlar var mıdır?

Tüm bu soruların tek amacı, kavram olarak ulusal kimlik üzerindeki anlam kaymalarının varlığına işaret etmek değil, bu konular üzerine yoğunlaşmış araştırmaların izledikleri yöntemlerin de farklı olduğunun altını çizmektir. Ulusal Kimlik konusunda yapılan araştırmalardaki yöntem ve yaklaşım farkları hem araştırmacının konuya bakış açısı hem de bağlı bulunduğu bilim disiplininin kurallarından etkilenmektedir. Dolayısıyla yaklaşımlar arasındaki ortak noktaları öne çıkarmak çalışma açısından en doğru yöntem olacaktır. Zaten Ulusal kimlik konusunda öne çıkan çalışmalara baktığımızda bu ortak noktaları bulmak çok daha kolay olacaktır. Ulusal kimlik kavramının etimolojik açıklamasına temel oluşturan unsurların ortaya konulması, uluslaşmayı ortaya çıkaran ve ulusçuluğun doğmasına neden olan unsurları açıklayan modellere baktığımızda bu ortak noktalar görünmektedir.

Smith, Anderson ve Gellner'in bu konudaki çalışmalarına baktığımızda Ulusal Kimliğin, birçok ögenin ve alt unsurunun bir araya getirilerek oluşturulabildiğini görmekteyiz. Smith'e göre bu unsurlar, topluluk mensuplarının kendilerini özdeşleyecekleri, aidiyet hissi duyacakları belli bir toplumsa mekan, az çok hatları kesin ve sınırlanmış bir toprak parçası⁷⁰ nın hatırlattıkları, Anderson'da, uluslaşma sürecini başlatan, ulusların kimlik edinme bilincine ulaşmasında çok önemli bir faktör olan "dil"⁷¹ ve nihayet Gellner'de siyasi birim olan devletle ulusun örtüşmesi ve ulusal kimliğin ulus devletlere ideolojik destek sağladığı ulusları yoktan var eden⁷² bir akım olmasıdır. Birçok ögenin bir araya getirilerek oluşturulmasıdır. Hepsinde ortak olan şey Ulusal kimliği alt unsurlara dayandırmak zorunda kalmalarıdır. Çünkü birey, üyesi olduğu her gruba, kendine ait saydığı sosyal zümreye bağlılık duyacaktır. Aile, bölge,

⁷⁰ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, İletişim Yayınları, Çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul, 1999, s.24

⁷¹ Nimet Öür, "Küreselleşme, Ulus Devlet ve Değişen Ulusal Kimliklerde Medyanın Rolü", **Sosyoloji Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, sayı: 8-9, İzmir, 2001, s.22-27

⁷² Ozan Erözden, **Nasyonalizm**, BOS Yayınları, İstanbul, 1996, s. 9-12

din, sınıf, cemaatler vs. gibi kimlikler, kimi zaman birbirleri ile örtüşür, kimi zaman birbirlerini destekler, kimi zaman ise çatışır. Hangi kimliğin önde olduğu şartlara ve alt unsurların etki derecesine göre değişir.⁷³ Ulusal kimlik, bütün bu yan- kimlik unsurlarının aşılması, tümünün ortak inanç ve değerler sisteminde birlikteliğidir.⁷⁴ Türkdoğan'ın yan-kimlikler olarak adlandırdığı alt unsurlar, Ulusal kimlik konulu çalışmaların birçoğunda bulunmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki gelişimi, bu alt unsurların tanımı ve ulusal kimliği etkileme boyutlarının ele alınması şeklinde olacaktır.

1.4. ULUSAL KİMLİĞİN ALT GÖRÜNÜMLERİ

1.4.1 ULUS

Belli bir coğrafyada yer alan bir takım etnik/kültürel grupların diğer gruplardan farklarını ortaya koyma talebinin ifadesi konumundaki ulusal kimlik, öznesini ulusta⁷⁵ bularak bir anlam kazanmaktadır. Fakat ulusallığı oluşturan evrensel referansların bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa bunların neler olduğuna yönelik tartışmalar varlığını sürdürmektedir. Özellikle ulusun kökeni, tarih dışılığı ve modernliği konuları son derece tartışmalı bir alanı temsil etmektedir. Fakat açık olan şu ki, bir ulusun oluşturan etkenlerin ne olduğuna dair bir düşünce, her türlü ulusçuluk tartışması için büyük bir önem taşımaktadır.

Bir ulus tanımı yapmanın ya da yapılacak tanım için en önemli referans “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” olacaktır. Bildirgeye göre, “egemenlik ilkesi esas olarak ulus içinde yer alır; insanlardan oluşan hiçbir kurum, hiçbir kişi ondan kaynaklanmayan yetkiyi kesinlikle kullanamaz.”⁷⁶ Ulusu, “egemenlik” ilkesi çerçevesinde tanımlayan bu anlayışa rağmen ulus sözcüğünün anlamı zamanla değişmiş, hatta Ulusal Kimliğin küreselleşme karşısında yok olup-olmadığı konusu da bir sorun olarak bu tartışmalara eklenmiştir.

⁷³ A. D. Smith, Aktaran: M. Niyazi, **a.g.e.**, s. 173

⁷⁴ O. Türkdoğan, **a.g.e.**, s.176

⁷⁵ C. Vatandaş, **a.g.e.**,s.11

⁷⁶26/28 Ağustos 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, Madde 3, **Çevrimiçi:** <http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=2719> , 16.03.2006

Kavram olarak “ulus”un batı dillerindeki özgün karşılığı “nation” olarak geçmektedir. Sözcüğün kökeni Latince bir fiil olan ve “doğmak” anlamına gelen “nasci” den türetilen, “aynı yerde doğmuş bir insan topluluğu” anlamına gelen “natio” dur. “Nation” haline gelmesi ise 1789 Fransız İhtilali ile birlikte siyasal bir içerik kazanmasıyla mümkün olmuştur.⁷⁷ Kavram olarak, Batı’da toplumsal ve siyasal değişim süreçlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Feodalizmin yıkılması sonucu, yeni siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler ortamında ulusun yaratılması için, insanların ortak aidiyetler etrafında birleşmesi gerekmiştir.⁷⁸ Uluslaşma sürecinde başta dil birliği olmak üzere edebiyat, sanat, müzik, mimari vs. gibi ortak unsurlarla ulusal kültürün temelini oluşturacak bir sembol ve duygular âlemi yaratılmıştır. Eskiden beri, hatta devletlerden daha önce kullanılan “natio” kelimesi bugünkü anlamıyla, yani bütün nüfusu kapsayan ve kendisine müracaat edilmeden devletin tarif edilemediği anlamda oldukça yeni⁷⁹ ve yakın çağın ürünü⁸⁰ olmuştur. Dolayısıyla toplumların ulus oluşturma süreci, o toplumun kültür ve değerler sisteminin belirlediği, tarihsel gelişimi ile bağlantılıdır.

“Gerçekte her toplumun tarihsel bir gelişimi, kültür ve değerler sisteminin belirlediği bir medeniyet yaşantısı vardır. Sosyolojik veriler dikkate alındığında toplumlar; klan, aşiret, kabile ve bunların batıdaki yansıması olarak feodalite ile karşımıza çıkmaktadır. Doğu’da ise sosyolojik olarak toplumlar; beylikler ve ayanlıkların birleşmesi sonucunda imparatorluğa yükselmişlerdir. Doğu’da kurulan bu imparatorluklar, Batı’da “millet” olgusunun sosyolojik olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kısacası, millet Batı anlamında feodal tip toplumlardan sonra ticaret ve sanayinin gelişmesi ve bunun sonucu olarak ferdin hürriyetlerini elde etmesi, kişiliğini kazanması, toplumun varlığını ve benliğini duyma süreci” olmuştur.⁸¹

⁷⁷ Ali Engin, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitapevi, Ankara, 1995, s.16-18

⁷⁸ Turgay Uzun, “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu Batı Dergisi, Kimlikler**, sayı: 123, 2003, s. 132

⁷⁹ Kadir Koçdemir, **Milli Devlet ve Küreselleşme, Anlamı Değişen Sınırlar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s.166

⁸⁰ T. Uzun, **a.g.m.**, s.133

⁸¹ O. Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 103

Ulusal Kimliğin oluşumunu algılamak yönünde sağlam adımlarla yürüyebilmek için ulus kavramını oluşturan ilkeleri betimlemek de önemlidir. Çünkü Ulusal Kimlik bir ulusun kişiliğini tanımlar. Bu temel ilkeler şöyle sıralanmaktadır. Tarihi geçmiş olan, iyi belirtilmiş bir toprak; toplum üyeleri arasında meşru bir siyasi birlik ve meşru siyasi eşitlik... Ortak medeni kültür ve ideoloji ise bu ilkelere sonradan eklenebilecektir. Başka bir ifadeyle Anthony D. Smith ulusu, tarihten gelen bir toprak parçasını, toplumun yaygın mitlerini ve tarihsel birikimini, yaygın bir ekonomik düzeni, kitleleri kapsayan bir kamusal kültürü ve yine yaygın yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun ismi olarak tanımlamaktadır.⁸²

Ulus kavramına ilişkin bir başka tanım ise, Marcel Mauss tarafından yapılmaktadır. Mauss, ulusu, maddi ve manevi bakımdan bütünleşmiş, sürekli ve istikrarlı bir merkezci iktidarı olan, sınırları belirli, biçimli olarak bir devlete ve onun yasalarına bağlı sakinlerin kültür, zihniyet ve ahlak açısından görece bir birliğe sahip olduğu bir toplum⁸³ biçiminde tanımlar. “Aynı dili konuşan, aynı kültürden beslenmiş, aynı manevi değerlere sahip, aynı dile mensup, aynı etik kökenden gelen, aynı ülküyü paylaşan mükemmel türdeşlikteki bir insan topluluğu”⁸⁴ anlamına gelecek bu iki ulus tanımının yanı sıra, ulus kavramına siyasal bir içerik kazandıran yaklaşımlar da mevcuttur. Siyasal açıdan ulus, hem bireyler topluluğu olarak oluşturulan siyasal bir grup hem de diğer uluslara göre siyasal bir bireydir. Bu haliyle net bir biçimde sınırları bir toprak parçası üzerinde var olan, bir iç devlet aygıtı ve yabancı devletler tarafından tanınan ve izlenen bir topluluktur.⁸⁵ Modernliğin siyasal bir biçimi, geleneklerin, göreneklerin ve ayrıcalıkların yerine bütünleşmiş, aklın ilkelerinden esinlenen yasa tarafından yapılanmış bir uzamı ortaya koymaktadır.⁸⁶

Max Weber ve Benedict Anderson da ulusun politik içeriğini ön plana çıkaran yazarlar olmuşlardır. Weber, ulusu devletle ilişkilendirerek şu yorumu getirmektedir.

⁸² A. D. Smith, **a.g.e.**, s. 13-16

⁸³ Marcell Mauss, Aktaran: C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 29 - 30

⁸⁴ O. Erözden, **Ulus Devlet...a.g.e.**, s. 10 - 11

⁸⁵ Jean Leca, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Çev: Siren İdeman, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 12-14

⁸⁶ Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev: Hülya Turan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s.1-55

“Mutlak belirsizlik taşıyan ulus teriminin ardında herhangi bir nesnel öge varsa o da, siyaset alanına ilişkindir... Ulus, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir. O halde ulus, normal olarak kendi devletini yaratma eğilimini de taşıyan bir topluluktur.”⁸⁷

Görüldüğü gibi ulus kavramını tanımlamakta ve ulusu oluşturma / devam ettirme sürecinde etkili olan unsurları açıklamakta kullanılabilecek, her durumda geçerli bir pusula ya da reçete bulmak güçtür. Ulus, dil, din, inanç, tarih ve kültür birliğine sahip topluluklar olarak tanımlanabildiği gibi, aynı toprak üzerinde ortak ekonomik ve toplumsal çıkarlara sahip bireylerin aynı yönetsel birime aidiyet duygularıyla bağlanması üzerine de kurulabilmektedir.⁸⁸ Ulus kavramına ilişkin bakış açıları ya da tanımlamalar, tanımı yapanların ideolojik yaklaşımlarından da etkilenebilmektedir. Çünkü, ulusu oluşturan ortak biyolojik köken, tarihsel bellek, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası, ortak dil, ortak inanç ve ortak yasal hak ve görevler,⁸⁹ ulusal kimlik konusunda çalışan, bu konuda fikir ileri süren bir araştırmacı için de geçerlidir ve bu unsurlardan etkilenmemesi zor görünmektedir.

Bu durum ulusu oluşturan nesnel kriterlerin güvenilirliği sorununu doğurmuştur. Ulus oluşturma sürecinde nesnel kriterler saptama ya da bazı toplulukların uluslaşırken, belli grupların neden uluslaşamadığı sorununa açıklama getirme girişimleri, -Smith, Weber, Touraine ve Mauss’un tezlerinde de öne çıktığı gibi- genellikle ya dil veya etnik köken gibi tek bir kriter ya da dil, ortak topraklar, ortak tarih, kültürel özellikler gibi benzeri kriterler kümesine dayanmış⁹⁰ olsa da ulusun oluşturulmasında bu kriterleri bir tarafa bırakıp ulusun nitelikler yerine niceliklerine vurgu yapan yaklaşımlara da rastlamak mümkündür. Bu yaklaşımlardan biri Seton – Watson’a aittir. Watson’a göre, toplulukta yaşayan çok sayıda kişi eğer ulus olduklarına inanıyorlarsa ya da böyle

⁸⁷ Max Weber, Aktaran: Mehmet Karakaş, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Vadi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 21

⁸⁸ Recep Boztemur, “Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi”, **Doğu Batı Dergisi, Milliyetçilik 1**, sayı: 38, 2006, s. 163

⁸⁹ M. Karakaş, **a.g.e.**, s.22

⁹⁰ Eric Hobsbawm, **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program Mit Gerçeklik**, Ayrıntı Yayınları, Çev: Osman Akınhay, İstanbul, 1995, s. 19

düşünüyorsa ulus ortaya çıkmıştır.⁹¹ Bu görüşü savunanların tezlerinde, geleneksel ulus tanımına uyan toplumların tam anlamıyla bir ulusu temsil etmedikleri, ulus olma özelliğini açıkça gösteren ve bu özelliğinden kuşku duyulmayan ulusların da tek bir kriter veya kriter kümesine uygun düşmediği görülmektedir.⁹²

Ulusun tanımı ve oluşturuçu unsurları konusundaki tartışmalara son verecek belki de en çarpıcı tanımlamayı Benedict Anderson yapmıştır. Ulusu oluşturan geleneksel kriterler kümesini yok sayan ve ulusun niteliği ve niceliği konusunda bir tanımlama ortaya koyan Anderson ulusun hayali bir cemaatten ibaret olduğunun altını çizer.

“Ulus, hayal edilmiş siyasi bir topluluktur. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, çoğu hakkında hiçbir şey hissetmeyecektir. Ama yine de, her birinin zihninde toplanmalarının hayali yaşamaya devam eder.”⁹³

1.4.2 KÜLTÜR

Aydınlanma çağı ideolojisinde kök salan “kültür” sözcüğü ilerleme, evrim, eğitim ve akıl gibi bu çağın fikir evreninin merkezinde yer alan fikirlerle bağlantılıdır.⁹⁴ Özellikle Almanca ve İngilizce’ de 17. yüzyılın sonlarında belirli bir halkın bütün bir yaşam biçimi anlamına gelen bir zihin genellemesinin tanımı olmuştur. Daha sonra, 18. yüzyılda antropolojinin gelişmesiyle birlikte geniş ve çoğulcu bir kavram olarak, bütüncül ve farklı bir yaşam biçimini ifade etme özelliğinin kazanmıştır.⁹⁵ Bu anlamda değerlendirildiğinde kültür, aydınlanma çağıyla birlikte değişen toplumsal yapının ve hayat tarzının ifade biçimi olmuştur.

⁹¹ Hugh Seton-Watson, **Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism**, Methuen, London, 1977, s. 5

⁹² T. Uzun, **a.g.e.**, s. 135

⁹³ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, Çev: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s. 20

⁹⁴ Denys Cuhe, La nation de Culture dans les sciences, Aktaran: Nilgün Tural, “Doğu ve Amerika Arasında Avrupa”, **Doğu Batı Dergisi, Avrupa**, sayı:23, 2003, s.164

⁹⁵ Ömer Say, **Milli Devlet Kültürü**, Türkiye Yansımaları, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998, s.65

Rönesans'a kadar "kültür" kullanımı, bugünkü anlamına yaklaştığı anlarda bile hiçbir zaman tek başına kullanılmamıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde, kendisi bir hukuk filozofu olan Samuel Von Pufendorf kültür sözcüğünü , onu doğanın karşıtı olarak ve belli bir toplumsal bağlam içinde ortaya çıkan tüm insan yapıtlarını belirtmek için kullanmıştır. Bu şekilde kültür terimine çağdaş anlamında taşıdığı gözlem ve eylem boyutları kazandırılmış oluyordu. Kültürü insanın kendi mantıklı doğasından ötürü özgürce gerçekleştirebileceği erekların tümü olarak tanımlayan Kant ve aklı kendine mal etmek için insanın kültürü kullandığını vurgulayan Nietzsche' de⁹⁶ kültür konusundaki ortak tema insan ve onun engin aklı oluyordu. Çünkü 18. yüzyıl Batı felsefesinde kültür, doğanın karşıtı bir kavram olarak nitelendiriliyordu ve insan doğaya daha iyi bir şekilde egemen olmak için geliştirdiği araçlarla doğanın gücünü kırmakta ve doğaya karşı geliştirdiği gücünü sergilemekteydi. 19. yüzyıla gelindiğinde ise evrimci ideolojinin ortaya çıkması ile barbarlıktan kurtulmaya başlayan toplumlar kültür ve uygarlık kavramlarını eşanlamlı olarak kullanmaya başlamışlardır.⁹⁷ Bireyin kendini gerçekleştirmesine fırsat tanıyan ve bizzat gelişmenin gelişimine katkıda bulunan, tüm alanlarda ve her bakımdan insan ve insanlığın ortaya koyduğu ilerlemenin bütünü⁹⁸ temsil eden kültür, bu dönem içerisinde genel olarak yaratıcılığın ifade edildiği artistik-sanatsal ve ruhsal ürünler için kullanılmıştır.⁹⁹

En genel tanımıyla kültür, insanın bir ürünüdür, insan onda yansır ve kendini onda tanır. İnsana imgesini sunan tek eleştirel yandır.¹⁰⁰ İnsan-doğa ve insan-insan çelişkilerini çözebildiği oranda anlam kazanan,¹⁰¹ insan topluluklarına kimliklerini veren ve onları birbirlerinden ayırt eden hal ve hareket kodlarını, giyim kuşamı, dili, davranış normlarını ve inanç sistemlerini içeren¹⁰² bir medeni değerler bütünüdür.

⁹⁶ Anthony D. King, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Çev: Gülcan. Seçkin, Ümit. H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.65

⁹⁷ **Dictionnaire Larousse**, Ansiklopedik Sözlük, Cilt: 4, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993-94, s. 1488

⁹⁸ Abraham Moles, **Kültürün Toplumsal Dinamiği**, Çev: Nuri Bilgin, E. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1983, s. 17

⁹⁹ Korkmaz Alemdar, İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994, s. 167

¹⁰⁰ Hilmi Yavuz, **Kültür Üzerine**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s. 49

¹⁰¹ Emre Kongar, **Kültür Üzerine**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 38-40

¹⁰² Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları, Ankara, 1994, s. 143

Tüm bu tanımların ve tarihi sürecin ötesinde kültürün, Ulusal kimliğin alt unsuru olarak görülmesinin sebepleri nelerdir? Ulusal kimlik ve kültür arasında nasıl bir ilişki söz konusudur? Ulusal kimlik için kültür önemlidir. Zira, Ulusal kimliğin en önemli ve güçlü referanslarından birini oluşturmakla birlikte, kültüre yönelik tanımlar dikkate alındığı takdirde, Ulusal kimliğin kültürel bir kimlik olduğu dahi söylenebilir.¹⁰³ Bu nedenle birçok araştırmada Ulusal kimlik ve Ulusal kültür kavramlarının aynı anlamda kullanıldığını görmek mümkündür.

“Ulusal kimlik, ulus olarak nitelediği türdeş toplumun türdeşlik ölçütleri olarak gelenek, örf-adet, ortak tarihsel geçmiş, tasa ve kıvançta ortaklık, ortak kader..... gibi birçok değişik unsurları ifade ederken, aslında büyük oranda ve bazen de tamamen kültürle örtüşen özellikleri ifade etmiş olmaktadır. Zaten bu tür ayrıntılara girilmeden ulusun aynı kültürü paylaşan insan topluluğu olduğu da belirtilebilmektedir.”¹⁰⁴

Ulusal kültür birlikteliği, aynı topluma mensup insanlar arasında, o topluma aidiyet bilincinin pekiştirilmesi için önemlidir. Bu, kültürün sürekli olarak yeni nesillere aktarılması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla Ulusal kültür kavramı, yukarıda tanımladığımız kadarıyla genel olarak “kültür” kavramından çok daha öte, devlet ve toplum içinde ortak bağ oluşturabilecek ve toplumsal entegrasyonu devlet bünyesinde tutabilecek bir özelliğe sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Ulusal kültür, ulusal bütünleşmeyi devletin etrafında yapılandırmaya yarayan bir kültürleşme biçimidir.¹⁰⁵ Ancak devlet etrafındaki bu yapılandırma, bir kültürel homojenlik gerektirmektedir. Devlet modern bir kavramdır ve günümüz modernist milliyetçilik teorilerinin belirttiği gibi, modern toplumlar işlevsel bir zorunluluk olarak kültürel ve dilsel homojenlik gerektirirler. Kültürel ve dilsel homojenlik, modern devletin topraklarında yaşayan tüm insanlara fırsat eşitliği sağlaması için zorunludur. Aynı zamanda modern geniş ölçekli toplumlarda sosyal adaletin sağlanması ve toplumun birlik ve istikrarının korunması ile ilgilidir. Her ikisinin de gerçekleştirilmesi üyelerin birbirleri ve ülkeleri için gerekli

¹⁰³ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 30

¹⁰⁴ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 31

¹⁰⁵ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 67

fedakârlıkları yerine getirmek için dayanışmaya sahip olmalarını gerektirir.¹⁰⁶ Bu dayanışma ise ortak bir homojen kültür ve dile dayanan ortak bir kimlik duygusu tarafından yaratılır.

Ulusların tarihi seyirleri, yaşadıkları coğrafya, dinleri, dinlerini anlayış biçimleri farklı olduğu için kültürleri de farklıdır. Her kültür kendi bünyesinde bir mantık bütünlüğü, kendine has bir üslup taşımaktadır.¹⁰⁷ Ulusal kültürü oluşturan belirli unsurlar bulunmaktadır ve bunların değişimi doğrudan ulusal kültürün de değişimini sağlamaktadır. Söz konusu unsurlar arasında gösterebileceğimiz toplumun yaşadığı coğrafi çevre, din, komşu toplumlar ve kültürler, teknoloji vs. yer alabileceği gibi bunları arttırmak da mümkündür. Ulusların kültürleri her ne kadar farklı olsa da “uygarlık” uluslar arasındaki biçim birlikteliğinin temsili niteliğindedir. Ulusal kültür ise bu birlikteliğin içerik ayrılığıdır. Örneğin ulusal kültürün bir ögesi olan müzik, tekniğini (biçimini) uygarlıktan, içeriğini ise kendi halkının motiflerinden alarak ulusallaşır.¹⁰⁸ Müzik örneğinde olduğu gibi bazı hallerde, aynı sosyo- ekonomik şartlar, bölge ekolojisi ve kültür coğrafyası, farklı medeniyet çevrelerini ortak kültürü yaratma anlamında etkili olabilir. Bu oluşuma antropolojide “kültürel paralelizm” denmektedir ki, kavram olarak “uygarlık” bu paralelizmin merkezindedir.¹⁰⁹

Homojen bir kültüre sahip toplumlarda yerel kültür özellikleri de görülebilmektedir. Ancak bir toplumda herhangi bir grubun yerel özelliklere sahip olması yanında toplumun tamamını kapsayan genel kültürle uyuşması gerekir. Böylesi bir yerel kültür, alt kültür şeklinde tanımlanır. Çünkü alt kültür, genel kültür içinde bütünleşebilen, fakat kendine ait farklı değerleri, normları ve yaşayış biçimleri olabilen bir grubun kültürüdür. Yerel mahiyetteki bu kültürlerin devlet etrafında bir noktada bütünleşmeleri ve böylece bir özellik kazanmaları, devletin bütünlüğüne işaret eden bir

¹⁰⁶ O. Türkdoğan, **a.g.e.**, s. 103

¹⁰⁷ M. Niyazi, **a.g.e.**, s. 171

¹⁰⁸ H. Yavuz, **a.g.e.**, s. 18

¹⁰⁹ Nafiz Tok, **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 224

kavramsal çözümleme ile kendini göstermektedir.¹¹⁰ Bu bütünleşmenin sağlandığı kültüre ise Ulusal Kültür denilmektedir.

1.4.3 ETNİSİTE

Ulus, kültür ve Ulusal Kimlik kavramlarında olduğu gibi “etnik” kavramı üzerinde de literatür açısından bir tanım birliğinden söz etmek çok mümkün görünmemektedir. Çünkü tıpkı ulus kavramının ortaya çıkması ya da uluslaşma sürecine etki eden kriterlerin göreceli olması gibi “etnik” kavramı konusunda da bir fikir birliği sağlanamamıştır. Literatürdeki “etnik” tanımlarında bir fikir birliğinden ziyade farklı bilim disiplinlerinin konuya kendi bakış açıları ile yaklaştıkları dikkat çekmektedir. Siyasal bilimlerden hukuka kadar uzanan geniş bir alanda sıklıkla kullanılan “etnikliğin” üzerinde konsensüs’e varılan tek şey yine bir fikir ayrılığının yaygınlığı konusudur. Bu da etnikliğin bazılarına göre tarih dışı olması, yani insanla birlikte var olan doğal bir durum olduğu diğeri ise durumsal olduğu, yani gelip/geçici bir şey olup tutum, tavır ve duygularla ilgili olduğudur. Etnik kimlik üzerinde çalışan birçok araştırmacının katıldığı bu görüşlerin yanı sıra diğer üçüncü bir görüş ise, “soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen, bir kolektif tiptir.”¹¹¹

“Tarih dışı tezini ileri sürenler etnik grupların tarih boyunca bir süreklilik gösterdiklerini savunarak, ulus ile etnik grup arasında herhangi bir derecelendirmeye gitmemektedirler. Etnik gruplar ile ulus arasında kuramsal açıdan herhangi bir ayrıma gitmemekte ya da kuramda böyle bir ayrıma gitmiş olsalar bile, ulusu, henüz gerçekleşmemiş derecede türdeş bir yapıya sahip bir toplumsal oluşum olarak tanımlayarak, somut düzlemde mevcut olan tek kategorinin etnik grup kategorisi olduğu sonucuna varmaktadırlar.”¹¹² Daha çok Alman ulus anlayışı, dayandığı esaslar itibarıyla “etkinlik” kavramına doğru bir açılım sağlamaktadır. Buna göre; “Kendi ulusal varlığını bir “soy” la, bu soya ait bir “dil”le ve o soyun geçmişin karanlık devirlerinden bugüne

¹¹⁰ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 66-67

¹¹¹ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 42-44

¹¹² O. Erözden, **Ulus...a.g.e.**, s. 63

gelen bozulmamış, bütünlük ve süreklilik arz eden tarihiyle tanımlayan Alman geleneği, kültüre bitişik bir etniklik kavramını kuşatır. Buna göre etniklik, tıpkı ulus gibi, doğal, kendiliğinden ve değişmez bir olgudur, bu anlamda da ulusun bir nüvesidir. Siyasal birliğine eriştiği noktada ise ulus olacaktır.”¹¹³ Dolayısıyla bu tanım itibariyle, etnikliğin tarih dışılığı, bir başka ifadeyle ilke/asli olduğu ve doğallığından ötürü ulus olabilmenin ön koşulu sayıldığı vurgulanmıştır. Durumsallık tezine göre ise, etniklik, gruba aidiyet bağlamında öznenin durumuna göre değişiklik gösteren bir durumdur. Uluslaşma ya da bir kimlik edinme açısından bağlayıcılığı bulunmamakta ve bireyin istediğinde değiştirebildiği kimlikler sıralamasında yer alan kimliklerden herhangi birisi olmaktadır.

Yunanca “ethnos” kelimesine işaret eden etniklik, yine Yunanca’ da siyasi bir birliği değil, kabile ya da ırk gibi insani bir birliği ifade etmektedir.¹¹⁴ Sosyoloji sözlüğünde ise etnisite, ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranışlar sergiledikleri bir toplumda kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran ortak özelliklere sahip olduğu düşünülen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlayan bir terimdir.¹¹⁵

Etnik kimlik ise, bir toplumda yaygın olan kültür unsurlarından farklı özellikler taşımasıyla ortaya çıkan bir kültürel kimlik türüdür. Toplumda ulusal kültüre olan bağlılığın azalması, bireyleri farklı kimlik arayışlarına iter ve kendinde toplumun genelinden farklı özellikler gören bireyler, benzerleriyle yakınlaşarak etnik grupları meydana getirirler.¹¹⁶ “Etnik gruplar ise kendi bakış açısına ve başkalarının bakış açısına göre, bir ortak tarihin ve ortak bir geçmişin mensuplarının bilincine kök salmış bulunduğu bir topluluktur. Bu bilinç, ortak dil, ırk ve din gibi ortaklaşa paylaştıkları bir

¹¹³ Suavi Aydın, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği**, Öteki Yayınları, Ankara, 1999, s. 53

¹¹⁴ Meral Öztoprak Sağır, H. Serkan Akıllı, “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:28, No:1, Mayıs 2004, s.1-22

¹¹⁵ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, 1999, s.215

¹¹⁶ Alberto Gonzalez, "'Participation' at WMEX-FM: Interventional Rhetoric of Ohio Mexican Americans”, **Western Journal of Speech Communication: WJSC**; Fall1989, Vol. 53 Issue 4, p.398-410

toprak, kurumlar ya da ortak kültürel çizgiler gibi objektif verilere dayanır. Anılan verilerin hepsinin bir arada bulunmaları şart değildir; bir kısmı eksik olabilir.”¹¹⁷

Etnik kimliğin içinde barındırdığı özellikler, yani etkinliğin ölçütleri ve kriterleri birden çoktur. Daha öncesinde de bahsedildiği üzere tıpkı ulus gibi, tanımı ve kriterleri üzerinde bir fikir birliği oluşması zordur. Bu kriterler / öğeler son derece esnek, değişken bir yapıya sahiptir, sosyal bir hayal ya da tamamıyla hayali bir topluluktur; yani, başka şeylerin yanı sıra, zaman ve mekanda, tarih, hafıza ve toprakta yerleşen yazınsal ve görsel anlatı biçimleri ile bağlanan bir ortaklaşalıktır.¹¹⁸ Bir genelleme yapmak gerekirse, “soy”, “kandaşlık”, “ortak dil” gibi ölçütlere bağlanabilir. Ancak bu özelliklerin bir ya da birkaçını içerebilir ya da aynı dili konuşan insanların tümü aynı etnik kimlikle nitelendirilemeyebilir.

Etnik kimliğin içinde barındırdığı özellikleri altı ana başlık altında toplayan Smith, bu başlıkları şöyle sıralamaktadır.¹¹⁹

- 1- Kolektif bir özel ad
- 2- Ortak bir soy miti
- 3- Paylaşılan tarihi anlar
- 4- Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur
- 5- Özel bir yurtla bağ
- 6- Nüfusun öneli kesimleri arasında dayanışma duygusu

Ancak etnik kimliği bu şekilde standardize etmek ya da etnikliğin ölçütleri bunlardır demek yanlış olacaktır. Zira bu nitelikler esnek ve değişken bir yapıya sahip, göreceli olabilir. Etnik kimlik daha öncede bahsedildiği gibi bu özelliklerin bir ya da birkaçını içerebilir ya da Anderson’un değimiyle tamamen hayal ürünü, hayali bir topluluk da olabilir. Nitekim kolektif bir özel ada/isme sahip olduğu düşünülen Araplar;

¹¹⁷ Selim Abou, **L’ identite Culturella**, Aktaran: C.Vatandaş, **a.g.e.**, s. 44

¹¹⁸ Kedourie, Castoriades ve Anderson, Aktaran: C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 44

¹¹⁹ A. D. Smith, **a.g.e.**, s. 40-42

Suriye’de yaşayan Araplar, Irak’ta yaşayan Araplarla üstelik aynı dili konuşmalarına rağmen aynı etnik kimlik altında birleştirilmeleri oldukça güçtür.

Dar anlamıyla, aynı dili konuşan topluluğu niteleyen etnikliğin bir de; antropolojik köken, toprak, kullanılan dil, siyasal ve tarihsel olarak karakterler ve din gibi unsurlarla teşkil eden sistemli kültürel yapının sahibi olan ve birbirlerine duygusal bağlarla bağlanan insan topluluklarını¹²⁰ ifade eden geniş anlamı bulunmaktadır.

Günümüz modern toplumsal yaşam koşulları göz önünde bulundurulduğunda etnikliğin, bir sosyal grubun ırk, dil veya milli kimliği olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü etnik etiketler, kuşkusuz modern kamusal yaşamın tanımlayıcı ögesi¹²¹ olmuştur. Bu zaman ulusun etnik model seçeneğinin soy, popülizm, yerli kültür ve yeniciliğe yaptığı vurgularla etkisinin hissedilmeye başlandığı zamandır. Uluslaşma süreci üzerinde ‘ethnie’nin ve etnik ulusal modellerinin artan etkisinin açığa çıktığı bir dönemdir.¹²² Ulus, bir tür etnik grup olmuştur ve küçük uluslar küçük gruplar, büyük uluslar-büyük karışık gruplara¹²³ dönüşmüştür. Yani, modern dünyada ulusların oluşumu etnik ilkelerin ve unsurların damgasını taşımakla birlikte, toplumsal ve kültürel örgütlenmede eski bir kavram olan “soykütüksel” modele göre yapılandırılmaktadır. Artık hiçbir “ulus olma” çabası bir anavatan ya da ortak köken ve soy mitleri olmadan ayakta kalamamaktadır.¹²⁴

1.4.4 VATAN

Vatan, Ulusal kimliğin temel özelliklerinden biridir ve Ulusal kimliğin oluşumunda önemli bir işlev üstlenmiştir. Çünkü uluslar belli bir toprağa/vatana bağlıdır ve en önemli hedefleri yaşam biçimlerini kendi sorumlulukları altında şekillendirmek, vatan içinde siyasi egemenliğe sahip olmak ve kendi ulus devletlerini kurmaktır.¹²⁵

¹²⁰ C.Vatandaş, **a.g.e.**, s. 43

¹²¹ Lawrence M. Friedman, **Yatay Toplum**, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002, s. 105

¹²² Anthony D. Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Çev: S. Bayramoğlu, H. Kendir, Dost Kitapevi, Ankara, 2002, s. 189-190

¹²³ L. M. Friedman, **a.g.e.**, s. 80

¹²⁴ A. D. Smith, Çev: S. Bayramoğlu, **a.g.e.**, s. 194

¹²⁵ Otto Dann, **Nation und Nationalismus in Deutschland**, Aktaran: K. Koçdemir, **a.g.e.**, s. 49

Ulusal aidiyet bilincinin yerleşmesi, aynı topraklarda doğup ölenlerin hatıraları ve o toprakları savunmak gibi ortak bir kaderi paylaşmaları ile çok daha kuvvetlenmekte ve anlatılan kahramanlık destanları ve efsanelerle de kutsal bir anlam kazanmaktadır.

Ortaçağda “patria” anlamına denk düşebilecek vatan kavramı bu dönemde insanların köylerini ya da yaşadıkları şehri/mekanı temsil etmektedir. Modern zamanlarda gelişen teknoloji, devletin kaynaklara ulaşmakta başvurduğu metotlar ve daha birçok sebepten ötürü “patria” olarak algılanan mekan büyümüş ve Tanrı, şeref, şahsi sadakat vs. kutsal değerlerin yanında uğrunda ölünecek bir başka “şey”, “vatan” ortaya çıkmıştır. Özellikle 19. yüzyılda devletin territoryal özelliğinin gelişmesi sonucunda, tarihle birlikte coğrafya bilimi Avrupa’nın geniş bir kesiminde revaç bulmuştur. Coğrafya biliminin önem kazanması hem vergilendirme ve kontrol bakımından hem de toprağın “vatan” olarak algılanması açısından önemli bir etken olmuştur.¹²⁶

Amerikan ve Fransız devrimlerinin de bir kara parçası olarak toprağın, Ulusal Kimliğin bir parçası haline gelmesinde önemli bir yeri vardır. “Amerikan ve Fransız devrimleri mutlak krallığın artık sonuna geldiğini haber verdiklerinde, tüm halkın ulusa olan bağlılığına, krala karşı beslenen sadakat bağından başka bir dayanak bulmak gerekmiştir. İşte bu bağ, toprak bağı yaratacaktı. Yurt kavramı böylece, toplumu, ulusal çerçevede kurma gereğiyle, bunu bir kral çerçevesinde gerçekleştirmenin imkânsızlığının bir araya gelmesinden doğmuştur.”¹²⁷ Krala karşı duyulan sadakat birlikteliğinin yerini alan toprak bağı, bireyin hem o toprağa kendini ait hissetmesini hem de toprağa sahip olduğu düşüncesinin yerleşmesini gerekli kılmıştır.

Bu durum, modern anlamda ulus kavramının oluşması bakımından da önemli olmuştur. Zira modern anlamdaki ulus kavramını oluşturan en önemli neden, sınırları belirlenmiş aynı topraklar üzerinde yaşayan insanların birleşmelerinden ve tek vücut halinde bütünleşmelerinden kaynaklanmıştır.¹²⁸ Fakat bu toprak parçası, herhangi bir

¹²⁶ K. Koçdemir, **a.g.e.**, s. 152/200

¹²⁷ Maurice Duverger, Aktaran: Ö. Say, **a.g.e.**, s. 69

¹²⁸ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 74

toprak değil, türdeş bir toplumu ulus yapan bir topraktır; vatandır/yurttur.¹²⁹ “Ulus vatandan beslenir, ama ondan çok farklı bir şeydir. Kavramsal bir seferberlik gerektirir. Çünkü, krallığın boş bıraktığı alanı işgal eder. Bunun sonucunda da ulus, vatanla süreklilik içinde olduğu her seferinde yıkıcı gücünü gösterecektir.”¹³⁰

Bu yıkıcı güç, bir toprak parçası etrafında bütünleşen halkların kendi menfaatlerini öne çıkararak savunmalarına ve tavır göstermelerine, daha sonra ise bu tavrın milliyetçiliğe dönüşmesine sebep olmuştur. Bu aşamadan sonra ulus, “net bir şekilde sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde var olan, bir iç devlet aygıtı ve yabancı devletler tarafından denetlenen ve izlenen, üniter bir yönetime itaat eden bir topluluk”¹³¹ olarak ifade edilecektir. Artık bir devlet çatısı altında bütünleşen halkların nerede başlayıp nerede bittiğini, üzerinde yaşadıkları toprak ifade etmektedir. Kavram olarak yurt ya da vatan bu açıdan milliyetçilik düşüncesinde oldukça önemlidir. Çünkü, ulusu ve ulus devleti yaratan unsurlar tarih, kültür, dil gibi ortak özelliklerden çok topraklık ilkesiyle (territorialite) ilişkilidir. Bütün toplumsal örgütlenmelerin üzerinde hak iddia ettikleri ve üzerinde kurdukları özel bir coğrafi alanın varlığının gösterdiği gibi çağdaş devletler, milletler ve milliyetçilik tamamen toprağa dayalıdır.¹³²

Vatan olgusunun toplumların uluslaşma sürecine yansıyan etkisinin önemli olduğunu öne süren birçok teze karşın, ulusun somut ve temel bir dayanağı olan vatanın da kültür, dil, etnik köken ve tarih gibi ulusun üzerinde yükseldiği sağlam bir zemin olmadığı yolunda görüş bildirenler de mevcuttur. Bu görüşü savunanlar, daha önceki konularda da bahsettiğimiz gibi ulusun hayali bir cemaat olduğunu iddia edenlerdir. Bu görüşe mensup olan yazarlardan biri Bauman, diğeri ise Renan’dır.

Bauman’a göre “ulus, hayali olduğu kadar zihinsel bir gerçekliktir. uluslar genellikle, güvenle iddia edilebilecekleri gibi, özel bir renk ve çeşni kattıkları kalıcı bir toprak parçasını işgal ederler. Ne var ki, bu milli renk o toprak parçasına, devlet destekli ülke yasasının birliği tarafından dayatılan tek tipliliğe kıyasla, nadiren bir tek tiplik

¹²⁹ A. D. Smith, Aktaran: C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 37

¹³⁰ Jean-Yves Guéhenno, “Fransız Devrimi ve Ulusun Ortaya Çıkışı”, J. Leca, **a.g.e.**, s. 147 - 148

¹³¹ J.Leca, **a.g.e.**, s.14

¹³² James Anderson, “Nationalism and Geography”, Aktaran: C. Vatandaş, **a.g.e.**, s.165

kazandırır. Birçok toprak parçası üzerinde, o toprağın ulusal karakterlerini belirlemeye yetecek kadar ağırlıklı bir konumda olmayı bırakın, gerçekten bir yoğunluk oluşturduğu iddiasında bulunabilecek bir ulus yoktur.”¹³³

Renan’a göre ise “ulus, topraksal belirlenime göre tanımlanan bir grup değildir. Ulus, tarihin derin ve karmaşık etkileşimleri sonucu oluşmuş bir düşünsel prensip, bir düşünsel ailedir.”¹³⁴

1.4.5 DİL

Dil konusu, Ulusal Kimliğe ilişkin oldukça geniş bir literatürü kapsadığı ve toplumsal türdeşleşmenin önemli bir unsuru olarak başlı başına bir konu olduğu için çalışmamızda ayrı bir konu başlığı altında değerlendirilmeye uygun bulunmuştur.

Kimliğin en önemli unsurlarından biri olan dil, kimlik açısından “mutlak öz” ya da “mutlak farklılık” durumunun tam merkezinde yer almaktadır. Kişinin kendi toplumuyla anlaşabilmesi ya da farklı toplumlarla anlaşmama/çatışma nedeni ve kendini başkalarıyla mukayese edebilmesi gibi gerek toplumsal gerekse bireysel yaşam için varlık nedeni sayılan durumlar için dil, kimlik oluşturucu bir unsurdur. Bu özelliklerin yanı sıra, kültürel simgeleri ifade etme ya da temsil etme etkisiyle dil Ulusal Kimliğin de en önemli ögesi durumundadır. “Aidiyet hissinin yerleşmesi ve sürekliliğinin sağlanması açısından son derece önemlidir. Öyle ki, dil sayesinde “kim olduğumuzu kavradığımız zaman, belli bir ulusa ait olduğumuzdan kendi kendimizin bir kavramını oluşturur, konuştuğumuzda ise kendimizi belli bir ulusa ait hissetmiş oluruz.”¹³⁵

Ulusal kimlik ve dil konusunda kuvvetli bağlar olduğu görüşünü savunan yalnızca Kim Young değildir. Ulusun varlığı açısından dile gösterilen önemden ötürü ulusal dilleri korumak, yenilerini keşfetmek ve hatta yeri geldiğinde yeni bir dil yaratmak için ulusçuluk ideologları büyük çabalar sarf etmişlerdir. Ulusçuluk konusunda bir çok düşünür, ortak bir dilin varoluşunu bir Ulusal Kimlik duygusunun

¹³³ Z. Bauman, Çev: Abdullah Yılmaz, **a.g.e.**, s. 186

¹³⁴ Ernest Renan, Aktaran: O. Erözden, *Ulus Devlet...*, **a.g.e.**, s. 93

¹³⁵ Kim Young, **Constructing a Global Identity: The Role of Esperanto**, Constructing World Culture, Stanford University Press, California, 1999, s. 132

anahtarı olarak varsaymıştır. Çünkü dil, kültürün ya da kimliğin tam merkezinde durmakta ya da öyle görünmektedir. Ulusal kimlik açısından bir diğer önemli kriter olan toprağa/vatana ilişkin gerçek sınırlar, ırmaklar, dağ yamaçları ya da haritalarda çizili duran sınırlar değil dilsel sınırlardır.¹³⁶ Bu haliyle Ulusal kimlik açısından daha gerçek ya da somut bir şey yoktur. İnsanların kendilerini ifade ediş tarzları ve birlikteliklerinin sonlanmadan devam etmesinin yegâne aracı olması, -bir ulusu diğerlerinden ayırt eden-dili,¹³⁷ Ulusal kimlik açısından önemli bir unsur haline getirmiştir. Fichte'nin tespitiyle ulus, “dilleri dış etkilere maruz bulunan ve birlikte yaşayan insanlardır. Her dil, özel bir düşünme biçimini ifade eder ve bu özel biçimde söylenen şeyler, başka dillerde aynı anlama gelmez. Dil, devlet ve kilise gibi ortak yaşamın bir görüntüsüdür (Alman Ulusuna Seslenişler 1808). Bir başka düşünür Von Humbolt ise dilin, ulusları ayırt eden bir fenomen olduğunun tespitinde bulunarak, ulusların dile “ulusal bir form” verdiğini, ulusların karakterlerini dilleriyle belirlediğini ifade etmektedir. Buna göre dil, adeta bir ulusun ruhunu oluşturmakta ruhu da bir anlamda dilini ortaya koymaktadır. Yani, ulusların dünya görüşleri dillerine yansır ve bu görüşlerinin ne olduğunu onların dillerinden çıkarmak mümkündür.¹³⁸ Dil bir ulus için bu denli önemlidir. Zira, devlet-ulus-dil üçgeninde bir ulus¹³⁹ tanımı yapan Ateş de, “devletin, “verili” toplumsal iktidarlar karşısında özerk bir toplumsal gücün birikiminin siyasal süreci, zaman zaman uluslarının oluşumunun sebebi hikmeti ve anahtar faktörü olarak değerlendirildiğini, ulusun ise sürekli olarak siyasi güç ile ilişkiye giren bir dil topluluğu olduğu”¹⁴⁰ tezini ortaya koyan Weber de, dilin bir ulus için ne kadar önemli bir unsur olduğunu vurgulayan düşünürler arasındadır.

Yetiştirilen, büyütülen, üzerinde çalışılan ve hatta biçimlendirilen dil¹⁴¹ ve ulusal kimlik arasında kuvvetli bağlar bulunuyor olmakla beraber, dil birliği konusunda

¹³⁶ L. M. Friedman, **a.g.e.**, s. 85

¹³⁷ Ezel Kural Show, **Türk Dil Devriminin Ulusal Kimlik Açısından Geniş Konumu, Bilanço (1923-1998)**, Tübitak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 266-71

¹³⁸ Bedia Akarsu , **Wilhelm Von Humbolt'da Dil- Kültür Bağlantısı**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1984, s.62/81

¹³⁹ Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 11-20

¹⁴⁰ Max Weber, Aktaran: J.Leca, **a.g.e.**, s. 14

¹⁴¹ L. M. Friedman, **a.g.e.**, s. 85

kastedilen şey, “ulusal sınırlar içinde tek bir dilin konuşulması zorunluluğu değil, bütün yurttaşların okuyup yazabildiği ortak bir dilin bulunması gerekliliğidir. Bu anlamda dil, Ulusal Kimliğin önemli unsurlarından biri haline gelir.”¹⁴² Benedict Anderson da bu görüşü savunanlar arasında bulunmaktadır. Anderson, “ ortak kültürün ve millet bilincinin oluşumunda ve ulusal duygu ve düşüncelerin dile getirilmesinde kullanılan ortak dilin mutlaka topluluğun ortak dili olması gerekmediğini belirtmektedir. Ortak dilin önemi, hayali topluluğu millet olarak tanımlamaya yardımcı olacak ulusal dayanışma duygusunu yaratmaktır. Böylece, milliyet olgusunu yaratmakta birleştiricilik işlevini gören ortak dilin her durumda ulusal olması gerekmemektedir.”¹⁴³ Anderson’a göre uluslaşma süreci, toplumsal iletişim ağlarının gelişmesiyle birlikte, standart dillerin “ulusal diller” haline gelmesiyle başlamıştır. Uluslaşma süreci ve ulusçuluğunun doğumuna yol açan başlıca unsur, kapitalist yayıncılığın gelişimidir. Kapitalist yayıncılık, gelişmesiyle birlikte yerel dillerde okur-yazarlık oranını arttırmış ve sonuçta bu dillerin standartlaşmasını ve ulusal diller haline dönüşmesini sağlamıştır. Bu da, dolaylı yönden de olsa, ulusallık kavramının öneminin daha da belirginleşmesi sürecini doğurmuştur.¹⁴⁴

Ulus olmak ya da ir ulus oluşturabilmek için ortak bir dil varlığının zorunlu olduğu tezlerine karşın dilin, ulusun “temel” özelliği olduğu görüşünü paylaşmayan çalışmalarda bulunmaktadır. Buna göre Ross, dilin tek başına bir topluluk oluşturamayacağını; küresel etkilerin yoğun olduğu ve kitle iletişim araçlarının baskın olduğu günümüzde, herhangi bir dili kullananların çerçevesi net olmayan muğlak bir iletişim ağına bağlı bulunduklarından bir dil birliği oluşturmanın mümkün olamayacağı teziyle açıklamaktadır.¹⁴⁵ Buna rağmen, dilin en azından ulus kavramının yapıcı öğelerinden sadece biri olduğu görüşüne katılmak bile, dil konusunun önemini ortaya koymaktadır. Kim Young, bu önemli işlevin küresel bir “dünya kimliği” yaratmak için bile etkili olabileceğini ileri sürmektedir. Dili, ulus kavramının başlıca yapıcı ögesi

¹⁴² Emel Baştürk Akça, “Türk Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Yayıncılığın Yeri”, **İletişim Dergisi**, Ankara, Güz 2007, s. 123

¹⁴³ Benedict Anderson, **Imagined Communities**, Aktaran: R. Boztemur, **a.g.m.**, s. 164

¹⁴⁴ N. Önür, **a.g.m.**, s. 22-27

¹⁴⁵ Ross Poole, **Nation and Identity**, Routledge, London, 1999, s. 149

olarak düşünen Young'a göre, küresel bir dil yaratmak, bir dünya kimliği yaratma olasılığının başlıca kanıtıdır. Dünya dili ise, dünya toplumuna bireysel bağlılı sağlamak ve buna katılımı arttırmak için önemli bir araçtır.¹⁴⁶

Ulusal kimlik açısından dilin önemini ortaya koyan bir çok çalışmaya karşın dilin, ulusun yapıcı bir ögesi olmadığı bir yana, dili önemsiz gören, ulus için bir etkisinin olmadığını savunan yazarlara da rastlamak mümkündür. Bunlardan biri olan Hobsbawm, açık bir şekilde dilin, ulusu oluşturan unsurlardan biri olmadığını şöyle ifade etmektedir.

“Yöneticileri ve okur-yazar olanları saymazsak, dilin, millet olma kriterlerinden biri sayılmayacağı açıktır; bu kesimler için bile, ilkin, ya kutsal ya da klasik olan veya hem kutsal hem klasik olan daha prestijli dillerden bir milli seçme zorunluluğu söz konusuydu.”¹⁴⁷

Başka bir yazar olan Weber ise, milletin aynı dili konuşan bir toplulukla özdeş olmadığını, başka bir deyişle bunun yeterli olmadığını söylemektedir. Ona göre, “ortak bir dil tek başına tümüyle gerekli ya da yeterli koşul değildir. Pekala denebilir ki, ortak bir dilin yokluğuna karşın belirli bir İsviçrelilik milli duygusu vardır; buna karşılık, ortak bir dilin varlığına karşın, İrlandalıların İngilizlerle paylaştığı bir milliyet duygusu yoktur.”¹⁴⁸

1.4.6 GEÇMİŞ VE GELECEK (TARİH)

“Bireyler sadece mevcut olan ilişkilerin sentezinden değil, aynı zamanda bu ilişkilerin tarihinin de sentezidir. Birey, geçmişin bir sentezidir.”¹⁴⁹ Ulusu kutsayan, ulusun neden ibaret olduğunu tanımlayan, deneyimlerini, ortak geçmişini tekrarlayan bir öyküdür.¹⁵⁰ Tarih, ulusal duyguların üzerinde yükselebileceği ve gruplar arasında benzerlik ya da benzemezlik bilincinin sağlanabileceği ortak bir kader duygusunun

¹⁴⁶ K. Young, **a.g.e.**, s. 130

¹⁴⁷ Erich Hobsbawm, Aktaran: C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 36

¹⁴⁸ Max Weber, Aktaran: C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 36

¹⁴⁹ Antonyo Gramsci, Aktaran: C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 24

¹⁵⁰ L. M. Friedman, **a.g.e.**, s. 91

ritüelleştiği bir tapınak gibidir. Ulus bir ruhtur ve sadece iki şey bu ruhu/ruhsallığı oluşturabilir. Bunlardan biri “geçmiş”, diğeri ise “şimdi” dir.¹⁵¹

Ulusun, tarihi gelişmenin ürünü mü olduğu yoksa temelini mi oluşturduğu yönündeki sonu gelmez literatür tartışmalarının ortak noktası bu tartışmada “mutabık kalmış olmak” ile birlikte tarih biliminin Ulusal kimliğin kurulması açısından önemli bir unsur sayıldığıdır. Objektif yaklaşım olarak adlandırılan teze göre ulus, tarihin temeli/sebebi olarak görülürken, subjektif yaklaşıma göre de ulusların oluşumu, asimilasyon, santralizasyon ve birleşme süreçlerin bir ürünüdür.¹⁵² Konu başlığımızın geçmiş ve gelece (tarih) olmasından ötürü bu başlık altında işlenecek konularda Ulusal kimlik ve tarih bağlamında tartışılacaktır.

Mitler ve ulus inşası başlıklı kapsamlı tartışmasında Smith, ulusun inşası noktasında bir çok unsuru ortaya koyarken, bütün mitlerin tarihsel bir kimliği açıkladığına işaret etmektedir. Ulus ve tarih bağlamındaki görüşlerini ise, tarihsel kimliği kutsayıcı bir perspektifle şöyle sunmaktadır.

“Geçmişe dönmek gereklidir; gelecek kuşakların hafızasında yer almak ölüm tehdidinin son bulması olarak görüldüğü için, ölümsüzleşme ihtiyacımız için gereklidir. Umutlarımız atalarımızın anılarının arkasında yatar. Bizden önceki babalarımızın hikayeleri gibi, bizim oluşturduğumuz hikayenin de “tarih” olmasını gerektirir. Bu anlamda tarih, kaderin ön koşuludur, ölümsüzlüğümüzün güvencesidir, sonraki kuşaklar için derstir. Biz, gelecek kuşaklar ve ailelerimizin soyu yoluyla yaşadığımız için, tarih ve dersleri bize ait olmalı ve ortak hikâyemizi anlatmalıdır. Bundan dolayı, bekamızı kesinleştirmek için, mitlerimiz, anılarımız ve sembollerimiz sürekli yenilenmeli ve sürekli yeniden anlatılmalıdır. Ulus, soyumuzun her kuşağı aracılığıyla hikayemizin sürekli olarak yenilenmesi ve yeniden anlatılması anlamına gelir.”¹⁵³

¹⁵¹ Ernest Renan, “Qu’est-ce qu’une nation?” in **Nationalizm**, Aktaran: Ergün Yıldırım, “Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik”, **Doğu Batı Dergisi, Milliyetçilik 1**, sayı:38, 2006, s. 184

¹⁵² Özgür Öner, Aktaran: K. Koçdemir, **a.g.e.**, s. 449

¹⁵³ A. Smith, **Ulusların ...**, **a.g.e.**, s. 265

Ulus oluşturma sürecinde her toplumun tarihsel bir gelişimi, kültür ve değerler sisteminin belirlediği bir medeniyet yaşantısı bulunmaktadır. Bu tarihsel gelişim, toplumların ulus kurma çalışmalarının ortaya çıkardığı bir öz-imge oluşturma çabasıdır. Bu z-imge, toplumun kendisini içinde iyi hissedebileceği bir imge olarak kurulmaktadır.¹⁵⁴ Ulus, belirli bir sürekliliğe sahip olan topluluktur ve toplumsal devamlılık da bu “iyi hissediş” duygusuna bağlıdır. Geçmişe uzanması sebebiyle tarihsel olan bu süreklilik durumunda Ulusal kimlik, her ne olursa olsun bir öz-imgeye sahip bulunacaktır. Çünkü çok kısa zaman aralıklarıyla değişen bir şeyin, kimliğin unsuru olması düşünülemez. Kimliğin unsuru olabilecek bir özelliğin bir sürekliliğinin bulunması gerekmektedir. Bu süreklilik içerisinde kimlik, yarattığı öz-ingesini sürdürebilmek ve yaymak için şanlı bir tarih üretecektir/kuracaktır. Üretim ise hep geçmişin verdiği yorumlanmış bilgisel malzemenin yeniden yorumlanmasıyla, kimi zaman hiç de objektif olmayan bir gözle seçilmesiyle ve bazı bilgilerin ise geriye itilmesiyle ya da unutturulmasıyla gerçekleştirilir. Bu haliyle topluma kim olduğunu tarih söyler. “Ancak tarihin topluma ne söyleyeceğine toplumun gelecek tasavvuru (bu tasavvuru kuranlar) ,yarın kendisini nerede görmek istediği (görmek isteyenler) karar verir. Bu karara ulaştıktan sonra tarih, toplumun bu tasavvuruna uygun bir biçimde şekillendirilecek, belli bir yorumla okunacak ve anlaşılacaktır.”¹⁵⁵

Smith, ulus için mitler inşa etme sürecinde birçok unsurdan bahsederken, ulus oluşturmanın periyodik olarak yenilenmesi gerektiğini, bunun tekrar eden bir faaliyet olduğunu söylemektedir. “Ulus oluşturma, sürekli tekrarlanan yorumları, yeniden keşifleri ve yeniden inşaları içerir: baskın grupların ve kurumların isteklerinin ve ihtiyaçlarının en iyi elçisi olan ‘geçmişin’ sembolleri, değerleri, anıları ve mitlerinin ışığında, her nesil, ulusal kurumlarını ve tabakalaşma sistemlerini yeniden kurmalıdır.

¹⁵⁴ Hakan Poyraz, “Gündemde Kimlik Var”, **evrimii:**
<http://www.turkpsikoloji.com/content.asp?contentid=740>, 03.10.2006

¹⁵⁵ A. Smith, **a.g.e.**, s. 91

Bundan dolayı da yeniden keşif ve yeniden yorumlama faaliyeti asla tamamlanmaz ve basit değildir...”¹⁵⁶

Kurulan ya da tasavvur edilen tarih, ait olunan/ olmak istenilen Ulusal kimliğe “ne idik, ne olduk, nereye gidiyoruz, biz kimiz?” sorularının her zaman yöneltilebilecek olması ihtimalinden ötürü aynı zamanda ideolojiktir de. İdeolojiktir çünkü, yukarıda bahsedildiği gibi kimlik, her halükarda bir öz-imgeye sahip olacaktır ama bu öz-imgenin değişmeyeceği anlamına gelmemektedir. Bir ulusun ne kadar sağlam öz-imagesi olursa olsun ciddi ekonomik, siyasi, kültürel sorunlar yaşamaya başladığında bu imge yetmemeye hatta tersine bir işlev görmeye başlayacaktır. Değişime uğrayan öz-imge ise ulusun zeminini ve tarihsel belleğini de değiştirerek kimlik krizlerine sebep olacaktır. Bunun sonucunda da o ulusun mensupları, “ Biz “kim”dik, kimiz ve, ve kim olacağız?” gibi varoluş gerekçelerini sorgulayan sancılı bir döneme girmiş olacaktır. Tarihin ideoloji ile olan bağı da burada ortaya çıkmaktadır. Kimliğe yeni bir öz-imgenin kazandırılması ve sancılı dönemden kurtarılması için ulusal ideolojiye mensup tarih yazıcıları, tedavüle sunulmak üzere geçmişin kahramanlıklarından ya da geleceğe yönelik umutlu yarın projelerinden devşirme “tasavvur edilmiş” yeni bir öz-imge arayışına gireceklerdir. Tarih ve ideoloji arasındaki bu kaçınılmaz bağ, David Thomson’un şu tespitiyle çok daha fazla anlam kazanmaktadır.

“Bazen denilir ki, heykel her zaman mermer bloğun içinde saklı kalmıştır. Heykeltıraşın yaptığı bütün iş, içindeki heykeli çıkarmak için mermeri yontmaktan ibarettir. Bu, gerçekliği kanıtlanmış veya kanıtlanabilir olay yığınları karşısındaki tarihçi için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Tarihçi, belirsiz olanları çıkarmalı, istediği heykeli hayal etmesi gibi, o da nasıl bir sonuca varacağını düşünerek oldukça açık bir sezgi ile başlamalıdır. Bu bir yaratma işlemi olduğundan, iyi tarih yazmak yaratıcı hayal gücü demektir.”¹⁵⁷

Bu yorumlardan hareketle uluslaşma sürecinin kaçınılmaz bir biçimde bir tarih yazıcılığı dönemini kapsadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zaten modern anlamdaki

¹⁵⁶ A. Smith, **a.g.e.**, s. 263

¹⁵⁷ David Thomson, Aktaran: C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 41

milletin de belirleyicilerinden biri olan ortak tarihi kader şuuru, milletin tarihi temellerini öne çıkarmakla köklü bir millet olduğu fikrinin herkese kazandırılması amacını taşımaktadır.¹⁵⁸ Bu amaç doğrultusunda tarih, oluşturulan Ulusal kimliğe göre yeniden yaratılarak; diğer milletler ve devletler karşısında bireylerin kendi Ulusal kimliklerine aidiyetlerinin zengin temellerinden haberdar olmasını sağlayacak ve böylece diğer uluslardan farklılıklarının bilincine varmalarının sebebi olacaktır. Dolayısıyla ulus olma mücadelesinde bir zorunluluk gibi görünen, unutturma ya da hatırlatma fonksiyonlarını yerine getirmesinin yanı sıra tarih, diğer uluslardan farklı olma güdüsünü harekete geçirme kabiliyetine de sahip bulunmaktadır. Bu haliyle “ yazılmış tarih”, sadece ulusu oluşturan bireylerin içe dönük entegrasyonuna ve kaynaşmasına yol açmakla kalmamakta aynı zamanda diğer uluslar üzerindeki hâkimiyet iddialarına/hayallerine de meşruiyet kazandırmaktadır. İşte bu nokta da milliyetçi düşüncenin temellerinin atıldığı başlangıç zemini.

1.4.7 DİN

“Din insanların kimliklerini damgalamanın en önemli yollarından biridir... Modern toplumda din daha az bir etnisite sorunu, daha fazla bir tercih sorunu haline gelmiştir.”¹⁵⁹

Friedman’ın bu yaklaşımdan yola çıkarak ulusal kimlik ile din arasındaki bir ilişkinin en azından tarihsel açıdan var olduğunu söylemek mümkündür. Yani, dinin bir miras niteliğinin bulunduğu ve bu niteliğin doğuştan hak edilen, bırakılamayan verili bir şey olduğu, dolayısıyla tam bir etnisite özelliğinin bulunmasıdır. Daha çok anachronist yaklaşımlar eşiğinde tartışılabilir olan bu görüş, din ile etnisiteyi paralel bir düşünce pratiğinde algılamaktadır. Yani, dinin bir toplumun ulusal kimliğini tanımlamadaki etkisi tıpkı etnisite de olduğu gibidir. Kişi doğduğu toplumun içerisinde var olabilmektedir ve bu konum alınmamıştır, kendisine verilmiştir. Dinin, kimliği tanımlamadaki etkisi diğer tanımlayıcı unsurlar gibidir ve aralarındaki ilişki son derece önemli ve hayatidir. Örneğin Türkçülük akımının önde gelen tarihçi ve düşünürlerinden

¹⁵⁸ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 190

¹⁵⁹ L. M. Friedman, **a.g.e.**, s. 200

biri olan Yusuf Akçura; kişinin kimliğinin, tarihi bakımdan içinde doğduğu grubun etnik soyu (ırkı) tarafından belirlendiğini, ortak dini ve dili tarafından desteklendiğini, etnik bilincin uyanmasının ise dinin inkarı değil, canlanması anlamını taşıdığını çünkü, toprağa ve etnik kimliğe bağlılığın dinin dışında olmadığını söylemektedir.¹⁶⁰

Dünyaya kapalı toplumlarda, yani daha çok kırsal toplumlardaki geniş aile yapısı kavramının mevcut olduğu dönemlerde ve bölgelerde din kimliği her türlü kimliğin üzerine çıkabilmektedir. İletişim kanallarının sınırlı olduğu dönemlerde ve bölgelerde toplumların kendilerini/kimliklerini din üzerinden tanımlamaları, aile kimliğinden hemen sonra gelmekte ve içerik itibariye de aile kimliğine eşit bir konumda bulunmaktadır. Burada aileden kasıt, klasik anlamda çekirdek aileden ziyade paylaşılan toplumsal kabullerden yola çıkarak aynı kaderi paylaşma ve verilmiş olan roller kapsamında oldukça geniş bir grubun içerisinde yer edinebilme kabiliyetinin geliştiği durumlardır. Din olgusu ise, aile niteliğine sahip bu tür geniş gruplarda kimliğin tanımlanması anlamında ikincil bir öneme sahiptir. Örneğin Yahudilik, kimliğin din özelinde tanımlandığı ender örneklerden biridir. Kendisini Yahudi dinine ait hisseden ya da Yahudi olarak dünyaya gelen biri için bağlı olduğu ulusal kimliğin din olgusundan ayrı düşünülmesi oldukça zordur. Bu noktada Gager'in şu tespitine danışmak, ulusal kimlik ve din arasındaki ilişkiyi Yahudilik özelinde açıklamak bakımından önemlidir. Gager, Hristiyanlığın Yahudilik dinin barındırdığı birçok olguyu taşıyor olmasına rağmen toplumsal etkisinin ortadan kaldırılamamasını şu tespitiyle açıklamaktadır.

“...Büyümesini engelleyecek yegane iki unsur dışında Hristiyanlık Yahudi mirasının bütün avantajlarını koruyordu. Bunlar; ritüel, kanun zorunluluğu ve din ile ulusal kimlik arasındaki yakın ilişki” idi.¹⁶¹ Gager'in tespitinden yola çıkarak, Yahudiliğin belirli bir toplumun ulusal dini olarak görüldüğünü, Yahudi olmanın sadece dini bir inanca sahip olmak değil ayrıca farklı bir ulusal kimliği benimsemek anlamına da geldiğini söylemek mümkündür.

¹⁶⁰ Kemal H. Karpat, **İslam'ın Siyasallaşması**, Çev: Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.80-88

¹⁶¹ John G. Gager, **Kingdom and Community: The Social World of Early Christianity**, Prentice –Hall Studies in Religion Series, Englewood Cliffs, New Jersey, 1975, s.140

Din ve ulusal kimlik arasındaki ilişkiyi açıklamak için örnek alınabilecek bir diğer model ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun yıllar boyunca hakim olan kimlik algılamasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kimlik algılaması çalışmanın ilerleyen aşamalarında ayrıntılı bir şekilde tartışılacaktır. Burada daha çok din ve ulusal kimlik konusu için önemli olan bazı çıkarsamalara yer verilecektir. Buna göre, din ve etnik kimlik faktörlerinin birbirini dışlayan unsurlar olmadığı klasik Osmanlı yönetim sisteminde gerek Müslümanlar gerekse Hristiyanlar arasında etnik kimlik ile dinsel kimlik yan yana var olmuştur. Farklı dil, din, kültür ve hatta ırklara mensup insanları ulus-devlet kimliğinin ötesinde bir üst kimlikte buluşturma ihtiyacı, -yaşanan acılardan çıkarılan dersler ve deneyimler sonrasında- ulus kavramına ırk ve dil bağlamının üstünde daha geniş ve kapsamlı bir tanım geliştirme gereğini, 'millet'i ortaya çıkarmıştır.¹⁶² 'Teba' kavramının üstenci yapısının hakim olduğu bu algılamada ulus niteliği taşıyan 'millet' tanımlaması daha çok dinsel kimliklerin varlığına vurgu yapılmak için kullanılmıştır. Ermeni Milleti ve Yahudi milleti gibi tanımlamalar gayr-i Müslim kimliklerini tanımlamak için kullanılırken 'ümme't kavramı ise Müslümanları tanımlamak için kullanılmıştır. Bütün bunların üstünde ise, bir üst kimlik niteliği bulunan ve tabi olmaktan kaynaklanan 'Osmanlı Tebası' olmuştur.

Toplumların ulusal kimliklerini tanımlama noktasında din olgusunun etkisi geçmişte olduğu kadar günümüzde de oldukça yoğundur. Günümüzde çok tartışılan 'Medeniyetler Çatışması' tezinin sahibi de olan Huntington, Amerikan ulusuna yönelik kimlik tanımlamasında dinin önemli bir tanımlayıcı unsur olduğunu söylemektedir. Huntington, din unsurunun, 'Amerikan kimliği' üzerindeki etkilerini şöyle açıklamaktadır.

“Amerika'yı ayakta tutan 'Amerikan Ruhu' Anglo-Protestan kültürün ürünüdür. Bu kültürün öğeleri şöyle sıralanır: İngiliz dili, Hristiyanlık, dinsel bağlılık, hukukun üstünlüğüne, yönetici sorumluluğuna ve bireysel haklara ilişkin İngiliz konseptleri; bireyciliği, iş ahlakını ve insanların yeryüzünde bir cennet yaratacak yetenek ve haklara

¹⁶²Anthony Pagden, **Europe: Conceptualizing a Continent; The Idea of Europe From Antiquity to the European Union** ,Ed. Anthony Pagden, Cambridge, 2002, s.13

sahip oldukları inancını içeren Protestan değerleri... Anglo Protestan kültür, üçyüz yıldır Amerikan kimliğinin merkezinde yer aldı. Amerikalıların ortak varlığı oldu ve Amerikalıları diğer halklardan ayıran bir kültürdü... Trajik 11 Eylül olayları ise, ulusal kimliği, çarpıcı biçimde tekrar ön plana çıkardı. Amerikalılar, tehdit altında olduklarını hissettikleri sürece, ulusal kimlik duygusunun yükselmesi söz konusu. Tehdidin azaldığını gördüklerinde, diğer kimlikler, yeniden ulusal kimliğe üstün tutulabilir.”¹⁶³

Geçmişte ya da şimdi, Amerikan Kimliğinin ulusal düzeyde temsiline yönelik olarak ortaya çıkan din unsuru etkisini sürdürmektedir. İlginç olan ise, Amerikan kimliğinin din üzerinden tanımlanmasına sebep olan unsurun yine din olgusunun yaratmış olduğu ortam olmasıdır. Yani, 21. yüzyılı bir din çağı olarak tanımlayan Huntington ‘un tespitinin bu yönde gelişmesine de sebep olan şey, çağımızın din eksenli gelişen siyasal eğilimleridir. Daha açık bir ifadeyle; 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmeler, dünyayı iki farklı kutba ayırdığı gibi aynı zamanda SSCB'nin yarattığı boşluğu, açıkça tehlikeli bir düşmanla doldurdu ve Amerika'nın kimliğini Hristiyan bir ulus olarak tanımlamış oldu.¹⁶⁴

Ulusal kimlik ve din arasındaki ilişkiye yönelik tartışmalar, günümüzde dinin tercih edilebilir olmasından ötürü kişisel sorunsalı çerçevesinde yürütülmektedir. Amerikan toplumunun ulusal kimliğine yönelik Huntington’un tezleri bir tarafa bugün din artık kişisel bir tercih unsuru haline gelmiştir. Yani, dinin ulusal kimliğe olan etkisinin etnisitede olduğu gibi verili olması/sonradan edinilmesi zorunluluğu ortadan kalkmıştır ve din artık tercih edilebilmektedir.

Günümüzde, çok farklı insanların yan yana yaşadığı çoğul bir toplumda ait olunan dinin tek doğru din olduğunu düşünmek zordur. Artık din, kişisel bir tercih sorunu olarak yeniden tanımlanmaktadır. “Bir tek doğru din yoktur. Tıpkı bir yoldaşınızın ya da bir hobinizin olması gibi, tıpkı bazı insanların kahverengi ya da portakal rengini, bazılarının eflatun ya da maviyi daha iyi bulması gibi, sadece sizin için

¹⁶³ Samuel P.Huntington, Aktaran: Kemal Yavuz, “‘Amerika’nın ‘Yeni’ Ulusal Kimliği’”, **Çevrimiçi:** <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2005/05/22/yazarlar/yazarlar156.html> , 13.07,2006

¹⁶⁴ S. P.Huntington, Aktaran: K. Yavuz, **a.g.y.**

doğru olan bir din vardır.”¹⁶⁵ Dolayısıyla dinin geniş ölçekli toplumsal etkisinin azaldığını söylemek mümkündür. Ulusal kimliğe ilişkin etkisi ise, seçilen dinin kendini tanımlamada öne çıkıp çıkmayacağı ile ilintilidir. Bunda, kimliğin günümüzde daha çok bireysel/kişisel tanımlamasının ön plana çıkmasının etkisi bulunmaktadır. Yani birçok kimliğe sahip birey, bunlardan hangisini tercih edip etmeyeceği noktasında özgürdür ve kendi ulusal kimliğinin tanımlanması anlamında din olgusunun tek ve en etkili unsur olup olmadığına karar verebilme kabiliyeti geliştirmiştir. Akılcı düşünce tarzının hakim olduğu günümüz toplumunda din ile dünya düzeni arasındaki ilişkinin büyük ölçüde azalmış olması, dinin tercih edilen bir olgu olarak sorunsallaşmasını sağlamıştır. Din artık, ulusal kimlikleri aşan başka bir kimlik olarak kişisel tercih kapsamında düşünülmekte ve ulusal kimliğe ilişkin tanımlama etkisi azalmaktadır. Dolayısıyla, din birliğinin istisnalar hariç tutulursa artık ulusal bir üst kimlik olarak toplumsal kabul görmesi zordur.

1.5 MODERNİZM VE ULUSAL KİMLİK

Rönesans, aydınlanma, Sanayi Devrimi, Britanya ve Fransız politik devrimleri gibi yeniçağın yeni üretim ilişkilerini, yeni değer ve normlarını ve böylelikle de yeni bir toplumsal düzeni öneren bu dünya tarihi açısından çok önemli olan olaylar modernliğin başlıca parametreleri¹⁶⁶ olarak sayılmaktadır. Osborne’ın “bir tarihsel dönemleştirme kategorisi, toplumsal deneyimin bir niteliğinin belirleyicisi ve tamamlanmamış bir proje olarak ortaya koyduğu modernleşme düşüncesinde birey ussal, eğitilmiş, evrensel, etik ve estetiğe bağlı, toplumsal gelişmeye ve toplumsal yarara inanmaktadır.”¹⁶⁷

Gellner ise genel olarak modernleşmeye 17. yüzyıldan itibaren Avrupa’da oluşmuş toplumsal yaşam ya da deorganizasyon biçimi olarak kendi içerisinde dünyaya yayılma mekanizmaları geliştiren bir olgu¹⁶⁸ olarak tanımlamaktadır. Bu mekanizmalar

¹⁶⁵ L.M. Friedman, **a.g.e.**, s.201

¹⁶⁶ E. Yıldırım, **a.g.m.**, s. 184

¹⁶⁷ Bobby Osborne, Aktaran: Birkan Uysal Sezer, “Postmodernizm ve İkinci Cumhuriyet”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 26, Sayı:1, Mart 1993

¹⁶⁸ Ernest Gellner, **Culture, Identity and Politics**, Aktaran: Gönül İçli, “Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt : 26 No: 2, Aralık 2002, s.245

ekonomik boyut, bilgiye yaklaşım boyutu, geleneksellikten kurtulmuş akılcı, kendini yönetebilecek birey boyutu ve kuramsal boyut olmak üzere dört başlık altına toplanabilmektedir.¹⁶⁹ Bilgiye yaklaşımı boyutunda modernleşmede, toplumsal olguların doğru temsillerinin yapılabileceğine, dolayısıyla nesnel bir toplum biliminin kurulabileceğine inanılmaktadır. Bu durumda dil, bu bilgiyi etkilemeden aktarabilen saydam bir aracı olarak görülmektedir. Bu şekilde, değerler alanında evrensel olarak geçerli bir hukuk ve ahlak alanı kurulabilecektir. Dinin toplumsal etkisinin azalması ise modernleşmenin diğer bir dinamiği olmuştur. Bu durumda geleneksellikten kurtulmuş, kendini yönetebilme becerisine kavuşmuş ve ekonomik özgürlüğüne sahip, akılcı bireylerden oluşmuş toplum yeni bir örgütlenme biçimi geliştirmiştir. Ulus-devlet olma ve demokratikleşme özelliklerine sahip olma şeklinde kısaca özetlenebilecek olan bu örgütlenme biçimi, yerel bağlamdaki toplumsal ilişki formunu aşarak daha yaygın ve belirsiz bir mekanda, anonim toplumsal ilişki kalıplarını oluşturabilmesi için de Ulusal Kimliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁷⁰

İnsan unsurunu merkez alan modernitenin sunduğu toplumsal kimliklerden en yaygın olanı Ulusal kimlik olmuştur. Modern zamanda kolektif kimliğin özgün bir türü¹⁷¹ olarak anlam kazanan Ulusal kimlikte toplum ortak bir geçmişin birleştirdiği basit bir insan kalabalıklığı olmanın çok ötesinde bir kader topluluğudur.¹⁷² Ve bu topluluk, kendisini oluşturan bireyler tarafından sözleşmeye bağlanan bir “siyasal” varlık olarak yaşamını sürdürme iradesi ile ideolojik olarak donanmıştır. Modern ulusçuluk ideolojisi olarak önceki konu başlıklarında da tartıştığımız bu ideoloji ise ulus-devlet formunun oluşmasını sağlamıştır.

¹⁶⁹ İlhan Tekeli , “Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması”, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, Ed: Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 138

¹⁷⁰ G. İçli, **a.g.m.**, s. 246

¹⁷¹ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 25

¹⁷² J. Leca, **a.g.e.**, s. 24

1.6 ULUS - DEVLET

Kavram olarak ulus-devletin uluslar arası anlamda ifade edilmeye başlanması ya da uluslar arası hukuk boyutunda biçimlenmeye başlaması genellikle 1648 yılında yapılan Westphalia Barış Antlaşması'na dayandırılmaktadır. Böylece, yaklaşık son yirmi beş yıla kadar, oluşan ulus-devlet kategorisi bir yönetim kurumu olarak üç yüz elli yıla yakın bir süredir devlet ve yönetim kavramları anıldığında alternatifinin düşünülmesine yer bırakmayacak bir hegemonya oluşturmuştur.¹⁷³ Küreselleşme boyutunda düşünüldüğünde ise ulus-devlet, son yirmi beş yıldır, ulusu bir arada tutma etkisinin azaldığı ya da yetersiz kaldığı konuların çerçevesinde eleştirilmeye başlanmıştır.

Evrensel olarak düşünüldüğünde, ulus-devlet konulu literatürde; ulus-devlet kurgularının ve buna bağlı yapısal özelliklerin üç temel grupta toplandığı görülmektedir. “Birinci grupta, Avrupa ve Avrupa yakın çerçevesi merkezli ulus devletler yer almaktadır. İkinci grup, özellikle Amerika kıtasında gözlenen, yerli halkın soykırımla ortadan kaldırılması ve yerine tümüyle göçmen bir nüfusun getirilmesiyle oluşturulan ulus-devletlerden oluşmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan sömürgeleştirmeden sıyrılma hareketleri sonucu oluşan ulus-devletler ise üçüncü grubu oluşturur.”¹⁷⁴

Ulus devlet kavramı daha çok, “politik” olarak örgütlenmenin bir göstergesi niteliğinde olmakla birlikte, “türdeşlik”, “iktidar”, “kapitalizm”, “güç” ve “şiddet” konularıyla birlikte tartışılmaktadır. Zira bu konudaki çalışmaların bir çoğu, ulus-devlet formunun “oluşturulma” sürecinin bu başlıklardan bağımsız bir şekilde tartışılmayacağını göstermektedir.

Örneğin ulusu mutlak bir belirsizlik olarak tanımlayan Max Weber, devletle ilişkisinin ancak politik olarak kurgulanabileceği tespitinde bulunmaktadır. “Mutlak belirsizlik taşıyan ulus teriminin ardında herhangi bir nesnel öge varsa o da siyaset

¹⁷³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, “Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması”, *Doğu Batı Dergisi, Bin Yılın Muhasebesi*, sayı:10, 2000, s. 91

¹⁷⁴ O. Erözden, *Ulus Devlet...*, a.g.e., s. 8-9

alanına ilişkindir... Ulus, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir, normal olarak kendi devletini yaratma eğilimi taşıyan bir topluluktur.”¹⁷⁵ O halde ulus, siyasal bir topluluk olarak, devletin aygıtlarını bağımsız bir iradeye ulaşmak için kullanmış ve yine devleti kendini meşrulaştırmanın aracı olarak görmüştür. Modernliğin “siyasal” birlikteliğini/biçimini oluşturmuş, rasyonel ilke ve yasaların şekillendirdiği bir çerçeve içinde¹⁷⁶ bütünleşerek aklın ilkelerinden esinlenen ve yasalar tarafından yapılandırılmış bir devlete ihtiyaç duymuştur. 16. yüzyılda başlayan ve 18. yüzyıla gelindiğinde siyasal kurumlaşmasını pekiştirmeye başlamış olan kapitalizm de ulus-devleti bir meşruluk zemini olarak kullanmış ve siyasal anlamda ulus-devlet formunun icadına katkıda bulunmuştur. Bu anlamda ulus-devlet, “belirlenmiş sınırlar dahilinde yönetim tekeline sahip, bu yönetimi hukuk yaptırımına tabi kılan iç ve dış şiddet araçlarını doğrudan kontrol eden bir kurumsal hakimiyet yapısı haline dönüşmüştür.”¹⁷⁷ Böylece devletin var olabilmesi ve yasal olarak varlığından söz edilebilmesi için bir takım şartlar ortaya çıkmıştır. Sınırları belli bir alan ve sınırlandırılan bu alan içinde otorite ve gücün tek elde toplanması ve siyasal olarak kurulan devletin diğer devletlerce de tanınması. Kısacası devlet, “sınırları belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir insan topluluğunun yaşımını kolaylaştırmak için oluşturduğu ve varlığı diğer devletlerce de tanınan bir aygıt (mekanizma) ve örgüt”¹⁷⁸ formuna dönüşmüştür.

Modern bir aygıt olarak ulus-devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde, yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek ortak kültür, simgeler, değerler yaratma yoluyla da gelenekler ve köken mitlerini canlandırması¹⁷⁹ işleviyle ulusların uzun bir süredir rağbet gösterdikleri bir devlet formu olmuştur. Kapitalist dünya ekonomisinin varlığı sebebiyle de yine oldukça geniş bir

¹⁷⁵ Max Weber, Aktaran: M. Karakaş, **a.g.e.**, s. 22

¹⁷⁶ A. Touraine, **a.g.e.**, s. 155

¹⁷⁷ Anthony Giddens, Aktaran: Ali Yaşar Sarıbay, “Küreselleşme-Postmodern Uluslaşma ve İslam”, **Global ve Yerel Eksende Türkiye**, Der: E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Basım Yayımları, İstanbul, 2000, s. 214

¹⁷⁸ T. Ateş, **a.g.e.**, s. 33

¹⁷⁹ Montserrat Guibernau, **Milliyetçilik, 20. Y.Y.’da Ulusal- Devlet ve Milliyetçilikler**, Çev: Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 93

alana yayılma fırsatı bulmuştur. Tüm kapitalist devletlerin aynı zamanda ulus devlet formuna sahip olması, kapitalizm ile ulus-devlet birliğinin tesadüf olmadığının bir göstergesidir.¹⁸⁰ Öyle ki, artık kapitalizmi ulus-devlet sınırlarının içerisinde tutmak bile mümkün değildir. Tüm dünyaya yayılma eğiliminde bulunan kapitalizm, ulus devlet sınırlarına sığmamaktadır.¹⁸¹ Küresel kapitalist süreç, ulus-devleti dünya ekonomisine bağımlı kılarken aynı zamanda ulusal, dilsel ve kültürel bağımsızlık gibi Ulusal kimlik açısından son derece önemli olan unsurları da zayıflatmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi varlık nedenini ve faaliyetlerini Ulusal kimlik ve ulusal bağımsızlık söylemleriyle meşrulaştıran ulus devlet, içerde kendi toplumuna ve dışarıda kendisinin de bir parçası olduğu devletler sistemine bakar. Devletin tavrı ise ulusal alanda genellikle kendi edimleriyle, uluslar arası alanda ise diğer devletlerle ilişkilerinde var olan değişimlerle oluşturulur.¹⁸²

O halde bir devlet tanımı öncelikli olarak meşruiyetin sebebi olan “ulus” ve uluslar arası anlamda diğer devletlerle olan ilişkisinin tavrını belirleyen “ulusçuluğu” doğuran koşulları, sonrasında ise ulus-devlete devletler sistemi içerisinde refah ve güç sağlaması beklenen kapitalist bütünleşme koşullarını hesaba katmak durumundadır. Dolayısıyla, toplumsal taleplere karşılık olarak kurumsal yapının merkezileşme ve ayrımlaşmasını önemseyen işlevselci devlet tanımlarının aksine, çağdaş ulus-devlet, ulus-devletin ortaya çıkışı ve kapitalizmin getirdiği dönüşümler arasındaki tarihsel bağlar üzerinden tanımlanabilir.¹⁸³

Ulus-devlet formunun içeriğine yönelik bu açıklamalardan sonra, bu formun nasıl oluşturulduğunu ve hangi şekilde kabul ettirildiğini tespit edebilmek için ulus-devlet ve Ulusal kimlik konularının birbirlerine olan konumlarını da kısaca ortaya koymakta fayda bulunmaktadır. Bu şekilde ulus-devletin mi Ulusal kimliğe göre yoksa Ulusal kimliğin mi ulus-devlete göre belirlendiği sorularına cevap aranacaktır.

¹⁸⁰ Anthony Giddens, **A Contemporary Critique of Historical Materialism**, Aktaran: G. İçli, **a.g.m.**, s. 246

¹⁸¹ İlhan Tekeli, “Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması”, Ed: Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, **a.g.e.**, s. 139

¹⁸² Cochrane, Anderson, Brucan, Gourevitch, Evans, Aktaran: R Boztemur, **a.g.m.**, s. 174

¹⁸³ R. Boztemur, **a.g.e.**, s. 175

Özellikle ulusalcı ideologlar tarafından bir bütünlük ve tutarlılık arzusunun gerçekleşebilme hayali olarak da ifade edilebilecek olan ulus-devlet genel olarak, ortak bir kimlik duygusunu taşıyan, ortak bir tarihi paylaşan, aynı dili konuşan, ortak inanç, gelenek ve görenekleri olan, aynı yarar ve kuşkuyla birbirlerine bağlanan ve aynı amaçlara sahip olan insanların oluşturduğu bağımsız uluslar arası “siyasi” bir toplumdur.¹⁸⁴

Ulus-devlet bir siyasal iktidar olgusu olduğuna göre, bu iktidarının da iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi, iktidarın kendini meşru kılmak için başvurduğu “ilke”, ikincisi de siyasal iktidarın kullanımı yani “uygulama”dır.¹⁸⁵ Bu iktidarın uygulama alanı devlet diyebiliriz. Ancak her iktidar gibi, ulus-devlet de, kendini meşru kılacak kuramsal ve kavramsal düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. İşte bu ihtiyacı içinse “ulus” kavramına yönelmektedir. Bu yönüyle ulus-devlet ve Ulusal kimlik bağlamında iktidarın “ilkesi” ulustur. Yani ulus-devlet “erkini ulus adına kullandığını iddia eden ve yarattığı zorlamayı bir gerekçe ile haklı gösteren bir iktidar türünün hem kavramsal hem de aygıtsal görünümüdür.”¹⁸⁶ Başka bir ifadeyle bu süreçte, devletin kimliğiyle devleti oluşturan yurttaşların varsayımsal kimliği örtüşmüştür.¹⁸⁷ Ulus-devlet kurgusunda toplumu belirleyen etken ulus kavramı çerçevesinde gelişmekte, devlet ise ulusun bir bakıma temsilcisi olarak belirmektedir. Böylece bir topluluk halinde ortak bir amaç ve ülkü için yaşamaya karar vermiş insanların oluşturduğu grup olarak tanımlanan “ulus” gerçeği, beraberinde ulus-devlet gerçeğini de ortaya çıkarmıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁴ C. Vatandaş, *a.g.e.*, s. 55

¹⁸⁵ Cemal Bali Akal, *Yasa ve Kılıç*, Engin Yayınları, İstanbul, 1995, s. 9-10

¹⁸⁶ Ozan Erözden, “Siyasi İktidarın Meşrutiyet Temeli Perspektifinde Avrupa’da Ulus-Devlet”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı*, İstanbul, 1996, s. 57

¹⁸⁷ S. Aydın, *a.g.e.*, s. 22

¹⁸⁸ G. Marshall, *a.g.e.*, s.505

1.7 ULUSAL KİMLİĞİN İDEOLOJİSİ: ULUSÇULUK

Fikri ve felsefî temellerinin atılması anlamında milliyetçilik, aydınlanma dönemi rasyonalizminde, Fransız İhtilalinde, Sanayi Devrimi'nin toplumsal sonuçlarında ve en nihayetinde toplumların ulus olma bilincine eriştikleri noktada¹⁸⁹ modernliğin bir ideolojisi olarak modern tarihsel ve toplumsal koşulların etkisiyle ortaya çıkan bir akımdır.¹⁹⁰ Bir duygu olarak ortaya çıkması ise, ortaçağın monarşik düzeninde aynı dili konuşmaya başlamış homojen toplulukların, sınırları belli olan bir toprak parçasında birleşmelerinin sağlayabilmek için düzeni sağlayıcı ve birleştirici bir duygu olarak işlev görmesi¹⁹¹yle başlamıştır.

“Bir tahayyül bağlamında mitlerden oluşan, cemaatten modernleşme ve sosyal gelişme projesine, tepki koruma duygularından üstünlük paranoyasına, muhafazakârlık tutkusundan kurulu düzene devrimci bir karşı çıkış heyecanına kadar farklı pratiklerin ortaya çıkmasını sağlayan” çok geniş bir yelpazede etkinlik gösteren¹⁹² ulusçuluğun yeterince açık bir şekilde tanımlanabilmesi, çok hızlı ve kolay bir şekilde toplumsal ve siyasal bir bilinç/ideoloji haline¹⁹³ getirilebilmesinden dolayı oldukça zordur. Bunun en temel nedeni, kültürel, ekonomik ve siyasal özelliklerinin yanı sıra ideolojik olarak da tasarlanmış olmasıdır.

Daha önceki başlıklarda tartışılan ulus ve kültür konularında olduğu gibi ulusçuluk da çok farklı bakış açıları ve farklı disiplinler yaklaşım biçimleriyle tanımlanmıştır. Bu konu üzerindeki çalışmalar, kavram olarak ulusçuluğun incelenmesi noktasında zor bir konu olduğu ve bazen de kavramın hiçbir şekilde tanımlanamayacağı görüşünde birleşmektedir. Zaten Ulusal kimliği tanımlama gayretlerinin bu kavramın

¹⁸⁹ Ali Osman Gündoğan, “Devlet ve Milliyetçilik”, **Doğu Batı Dergisi, Yeni Devlet Yeni Siyaset**, Sayı:21, Kasım –Aralık, 2002-2003, s.181

¹⁹⁰ E. Yıldırım, **a.g.m.**, , s. 181

¹⁹¹ C. Northcote Parkinson, Aktaran: A. O. Gündoğan, **a.g.m.**, s. 182

¹⁹² Mehmet Karakaş, “Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Dergisi, Milliyetçilik 1**, Sayı: 38, 2006, s. 61-62

¹⁹³ Frantz Fanon, **Yeryüzünün Lanetlileri**, Çev: Lütfi Fevzi Topaçoğlu, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 188

her toplumda farklı bir süreç olarak ortaya çıkmış olması realitesiyle karşılaştığında anlamsızlaşıyor olması da bu durumun açık bir kanıtı olmaktadır.

Kavram kargaşasının ya da ulusçuluğu tanımlama yolundaki güçlüğü'nin nedeni hiçbir zaman kendi başına işlev görmemesinden kaynaklanır. Ulusal birlik, ulusal dil, ulusal devlet, ulusal kültür gibi her birisi farklı olan konuları yurttaşlık, yurtseverlik çoğu zaman da şovenizm terimleriyle birlikte kavram olarak dahil ediyor olması bütünsel bir yapı olarak tanımlanamamasına neden olmaktadır. Çünkü bu kavramların ya da oluşumların herhangi birinin olmaması ya da sadece birinin bir toplumda bulunuyor olması bile o toplumda ulusçu hareketlerin meydana gelmesine sebep olabilmektedir. Hatta bazen bir ulusun oluşmadığı zamanlarda bile görülebilmektedir.¹⁹⁴ Ulusların oluşlarıyla sınırlanamaz ve koşulların uygun olması halinde herhangi bir zamanda ve görünüşte yapılanma süreci henüz oluşmamış uluslarda bile ortaya çıkabilir ya da canlanabilir.

Örneğin taşıdığı tarihsel, kültürel, ideolojik ve duygusal özelliklerinden soyuplayıp onu tarihsel aşamalar dizgesinde bir aşama olarak gören klasik Marksist düşüncede ulusçuluk, toplumların gelişme aşamalarının içsel bir şekilde ve kendiliğinden ortaya çıkmıştır.¹⁹⁵

Ulusçuluğu tanımlama yolundaki çalışmalar, genellikle ulusu kendine bir meşruiyet zemini olarak kullanma eğilimi olan ulusçuluğun, ulus olma bilincine sahip olma/varma yönünde sağlam bir ideolojisinin olduğu konusunda birleşmektedir. “Örneğin ulusçuluk, Kedourie ye göre icat edilmiş bir siyasi ideoloji, Gellner’e göre temelde siyasal birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören siyasal bir ilke, Kellas’a göre ise başlı başına bir ideolojidir.”¹⁹⁶

Anthony Smith ise ulusçuluğu, “bazı üyelerinin gerçek ya da potansiyel bir ulus oluşturduğunu düşündükleri bir toplumsal grubun, özerklik, birbirine bağlılık ve tekillik

¹⁹⁴ T. Uzun, **a.g.m.**, s. 139

¹⁹⁵ R.Boztemur, **a.g.m.**, s. 162

¹⁹⁶ C.Vatandaş, **a.g.e.**, s. 45

edinmesi ve bunun korunması için geliştirilen ideolojik bir hareket”¹⁹⁷ olarak tanımlar. O halde ulusçuluk ideolojisi, aynı toplumda yaşayan bireyleri, sınırları belirlenmiş bir vatan ve kültüre göre, ait olup olmama durumlarına göre ulus olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle ulusçuluk, ulus kavramının ortaya çıkışından günümüze kadar evrimleşen modern bir ideolojidir. Siyasal bir düzen içinde yer alan bireylerin ortak bir geçmişe ve kültüre sahip olduklarını vurgulayan bir imgeler ve inançlar dizgesine duydukları psikolojik bir bağlılık duygusu/bilinci ve bu bilincin ulusal ideoloji tarafından topluma uzun bir zaman dilimi içinde sunulmasıdır.¹⁹⁸

Ulusun önceliğini şart koşan bir siyasal ideoloji olarak ulusçuluğun, aynı zamanda dinsel ve biyolojik değerler, ötekilerle karşılaştırma ve bir millete ait olma saygınlığını sunması nedeniyle meşrulaştığı zeminler de mevcuttur. Zaman zaman toplum, kendisini ulusa ait hissetme duygusunun yoğun olduğu durumlarda, hissedilen şeyin Ulusal Kimlik mi olduğu yoksa ideolojik bir ulusçuluk hareketinin ürünü mü olduğu yolunda çok somut olmayan ortamlar oluşabilmektedir. Bu durumlarda ulusçuluk ideolojisi, bir yandan ulus ve ötekiler arasındaki tutarsızlıkları ve uygunsuzlukları vurgulayabilmek için geçmişe göndermelerde bulunurken diğer yandan daha iyi bir gelecek ülküsünü özel bir tarihsel geçmiş, ortak gelenekler, dil, din, ortak kimlik ve yurt birliği gibi birleştirici simgeler üzerine kurarak ulusal amaçlar etrafında toplumun harekete geçirilmesi amacını güder.¹⁹⁹ Dolayısıyla ulusçuluk, toplum üzerinde hem siyasal ideoloji hem de duygusal anlamda etkinlik kurmaktadır.

Ulus ve ulusçuluk kavramları, bir ulusa mensup olma duygusunun yarattığı ulus-devletin kurulması sürecinde önemli iki etken olmuştur. “Bir topluluğa ait ve o topluluğunda kabul ettiği ortak özelliklerin belli bir temel doğrultusunda üretimi ulus denilen olguyu oluşturmuş, devlet de ulusçu düşünce ve duygulanımların etkisiyle bir ulusa ait siyasal organizasyon olarak ortaya çıkmıştır.”²⁰⁰ Toplumsal türdeşlik yaratmak adına öncelikle ulus bilincini harekete geçiren ulusçu ideoloji, daha sonrada

¹⁹⁷ A. Smith, **a.g.e.** s.12

¹⁹⁸ R. Boztemur, **a.g.m.**, s. 166

¹⁹⁹ R. Boztemur, **a.g.m.**, s. 166

²⁰⁰ Turgay Uzun, **a.g.m.**, s. 139

varolduğunu iddia ettiği bir ulus adına bağımsız ve egemen bir devlet kurmak ve ardından da bu devlet bünyesi içinde kendi ideolojisini yaymak amacına yönelmiştir. Öyle ki, bu ideoloji, ulusal birliği sağlayarak bir devlet oluşturmak için kullanılabildiği gibi yine o devlet içerisinde yaşayan farklı unsurların, grupların ayrılması ve kendilerine yeni bir devlet kurmaları yönünde de etkili olmuştur. Yakın tarih bu tür olayların yaşandığı birçok örnekle doludur. Osmanlı imparatorluğu, Nazi Almanya'sı ve Sovyetler Birliği bu örneklerden sadece birkaç tanesidir.

Görüldüğü üzere ulusçuluğun, ulus-devleti meşrulaştıran bir araç haline gelmesinde, ideolojik referanslarla anlam kazanması belirleyici olmuştur. Ulus-devletin oluşumu itibariyle bir inşa süreci olması, ideolojilerin ise insanların dünyalarının, tarihsel olarak inşa edilmiş olduğunu unutturacak süreçleri yaşatabilme gücüne sahip bulunması bu durumu mümkün kılmıştır. Bundan dolayı bu güçlü ideoloji, ulus-devletlerin yaşanılan dünyanın doğal haliymiş gibi algılanmasını sağlamıştır.²⁰¹ Dolayısıyla bu yorumdan ötürü ulusçuluğu, modern bir ulus-devlet yaratmaya adanmışlık duygusu ya da böyle bir ideale veya devlete sadakat²⁰² duygusu olarak tanımlamak uygun olacaktır.

Sonuç olarak ulusçuluk ideolojisinin genel olarak ulaşmak istediği üç temel amacın var olduğunu söylemek mümkündür.

“Birinci amaç; ulus kavramının kapsadığı düşünülen bütün toplulukların siyasal yapıyla bütünleştirilmesi ve ulusal birliğin sağlanması, ikinci amaç; yalnızca varsayılan ulusun çoğunlukta olacağı egemen bir devletin yaratılmasıyla, gerçekleştirilecek olan ulusal bağımsızlık, üçüncüsü de; bu bağımsız devlet çatısı altında ulusun varolduğuna duyulan inancın bütün topluluk bireylerine yaygınlaşmasını sağlayan bir ulus oluşturma sürecinin devamı, başka bir deyişle ulusçu bir dünya görüşünün yaratılmasıdır”²⁰³

²⁰¹ Mehmet Karakaş, **a.g.m.**, s. 59

²⁰² Nigel Haris, “Milliyetçilik ve Ekonomik Gelişme”, Ed: Renee Prendergast, Frances Stewart, **Piyasa Güçleri ve Kültürel Kalkınma**, Çev: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 25

²⁰³ Seton-Watson, Nations and States, Aktaran: R. Boztemur, **a.g.m.**, s. 168

Bu açıdan bakıldığında, ulus-devlet, kurumsallaşmış siyasi iktidarın belli bir tarihsel aşamada büründüğü yapısal biçim; ulus, bu yapılanmanın meşruiyet kaynağı olan kurgu, ulusçulukta meşruiyet kaynağını tek geçerli siyasi değer olarak kabul ettirmeyi hedefleyen bir siyasi akım²⁰⁴ olarak algılanabilecektir. Ulusal Kimlik ise, ulusçuluğun tanımladığı bir kimlik biçimi olarak ulus-devlet formunun yurttaşlarından istediği kimlik özdeşimini ve bilincini içermektedir.²⁰⁵

1.8 KÜRESELLEŞME: ULUSAL KİMLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ YA DA “ULUS ÜSTÜ” DÜNYANIN OLUŞUMU

Küreselleşme olgusunun mekansal anlamda tanımının yapılabilmesi çok zor gibi görünse de, genel itibariyle işlevsel ve yoğunluk boyutuyla da etki alanını giderek büyüten, dünyadaki teknolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişme ve değişimlerin ulaştığı noktayı temsil ettiği düşünülen kavram olarak, İngilizce kökenli “globalization” sözcüğü kullanılmaktadır. Bu kavram ise etki alanının genişliği nedeniyle beraberinde “entegrasyon”, “coğrafi sınırların kalkması”, “kültürel asimilasyon”, “çağdaş emperyalizm”²⁰⁶, “küresel ekonomi”, “uluslar arası sermaye”, “uluslar arası hukuk” gibi yan anlamına ve çağrışımına yönelik birçok kavramında literatürde tartışılmasına sebep olmuştur. Fakat bu konu başlığı altında, henüz bir sona ulaştığı düşünülmeyen ve canlılığını her daim koruyan bir dinamik olarak da ifade edilmesi mümkün görünen “küreselleşme” olgusunun, modernizmin ürünü olan “ulus” ve “ulus devlet” kavramlarına etkisi tartışılacaktır. Bu amaçla, öncelikle küreselleşmenin genel bir tanımı yapılmaya çalışılacak ve sonrasında ise dinamikliğinin temel sebebi olan ekonomik unsurlar anlatılacaktır. Son olarak da küreselleşmenin gerçekten “Ulusal Kimliğin” ve “Ulus Devletin” bir sonucu olduğu yoksa kültürel anlamda sınırların ortadan kalktığı evrensel bir kimliğe hitap eden bir “ulus üstü” dünyanın mı oluştuğu yönünde, literatürde de sıkça geçen sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır.

²⁰⁴ O.Erözden, *Ulus ...a.g.e.*, s. 43/44/58-59

²⁰⁵ S. Aydın, *a.g.e.*, s. 48

²⁰⁶ Taner Timur, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitapevi, Ankara, 1996, s. 339

Küreselleşme, en genel anlamıyla Arnason'ın ifade ettiği “tüm dünyanın tek bir yer olarak billurlaşması”²⁰⁷ şeklinde tarif edilebilir. Bu haliyle bir gerçeklik olarak tıpkı modernizm gibi bütün dünyada tartışılmaktadır. Bir gerçek olarak tartışılmasını sağlayan gerçek ise küreselleşmenin büyük teknolojik yeniliklere, ekonomik ve politik dönüşümlere, kültürel ve iletişimsel gelişmelere dayanmış olmasıdır. Değişimler ise yeniliklere, yeniliklerin dünyanın siyasi, ekonomik ve kültürel coğrafyasını yeniden şekillendirdiği bir dünya sunmaktadır. Bunu yaparken kullandığı argümanların “teknolojik” ve “sosyal transformasyon”²⁰⁸ gibi çok güçlü argümanlar olması, küreselleşmenin içsel bir değişim olduğu duygusunu/fikrini kuvvetlendirmekte ve toplumlara bu değişime karşı direnmenin mümkün olmadığını, direnirlerse bir süre sonra yok olacakları korkusunun hep var olmasını sağlamaktadır. Canlılığını ekonomik dinamikleriyle sürdürmesi ise, bu oluşuma karşı olanların kurumsal anlamda güçsüzleşip ayakta duramaz hale gelmelerine sebep olmaktadır. Bozkurt Güvenç'in de tespitiyle “değişmeyenler, yok olmaya mahkumdurlar. Değişme ve süreklilik birbirine paralel seyreden iki kavramdır... Hızlı ya da yavaş değişme hemen daima sürekli olduğu gibi, süreklilik değişmeye engel değildir. Hatta bir adım daha atarak “süreklilik” adı verilen olgunun “kesintisizliğin” ancak, değişim yoluyla ya da süreciyle gerçekleştiği savunulabilir. Çünkü, sürekli değişen çevre koşulları altında değişmeyen, değişimlere ayak uyduramayanlar elenir.”²⁰⁹ Robertson'ın “dünyanın bir bütün olarak düşünülmesi”, Giddens'in de “yerelin merkezi, merkezin yereli etkilemesi ve sosyal ilişkilerin yoğunlaşması” olarak tarif ettiği küreselleşme, işte tam bu değişim ve süreklilik kavramlarının merkezinde bulunmaktadır. Neredeyse değişimin bir tek temsili kavramı konumunda bulunan küreselleşmeye ve onun sürekliliğine karşı durmakla toplumlar yok olmaya mahkum mu olacaklar, yoksa küreselleşmenin mantığından hareketle –sürekli olan bu değişime karşı yerel kimlikler ve kültürler güçlenerek zafer mi kazanacaklar?

²⁰⁷ P. Johann Arnason, Aktaran: Erol Mutlu, **Televizyon ve Toplum**, TRT Eğitim Daire Başkanlığı, İstanbul, 1999, s. 44

²⁰⁸ E. Yıldırım, **a.g.e.**, s. 188

²⁰⁹ Bozkurt Güvenç, **Kültürün ABC'si**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.25

Küreselleşmeyi güçlü kılan değişimin ve bu değişimi güçlü kılan sürekliliğinin temel dinamikliğinin özelliği, ekonomiye ilişkin olmalarıdır. Çünkü özünde küreselleşme olgusu, ekonomik sınırlarla siyasi sınırların birbirinden ayrılması ve ekonomik sınırların giderek ortadan kalkması bunun sonucunda ise iç piyasaların uluslar arası rekabete açılarak ülke ekonomilerini dünya ekonomik transformasyonuna entegre etmesidir. Ekonomik anlamda bütünsel bir yol izleyerek tüm dünyanın tek bir Pazar haline gelmesiyle de farklı dil, din, ırk ve kültüre sahip toplumları tüketici olarak hazırlayan küreselleşme, iç piyasalara yönelik ekonominin büyük bir kısmını hala elinde bulunduran devlete, bu entegrasyon sürecinde çok küçük bir rol vermektedir. Uluslar arası sermaye ve ulusal ekonomi arasındaki “erk” mücadelesi olarak tanımlanabilecek olan bu gerilim hakkında Şaylan şu yorumu yapmaktadır. “Her ülke, dünya ekonomisi ile bütünleşirken daha avantajlı bir konum yakalamak istemektedir. Ve bu eğilimler esas olarak devlet politikası biçiminde yansıma bulmaktadır. Buna karşılık küreselleşme süreci içinde kimin nasıl bütünleşeceği ve bütünleşme içinde konumunun ne olacağı kararları sermaye, özellikle uluslar arası mali sermaye tarafından verilmektedir. Bu durumda iki karar parametresi arasında gerilim ya da çatışma çıkması kaçınılmaz bir gelişme olacaktır.”²¹⁰ Genellikle bu çatışmadan galip çıkan çok uluslu şirketler, devletlerin iktidarını ve hareket alanını daraltarak ya da iç pazardaki rekabeti kısıtlayarak bölgesel entegrasyonlar²¹¹ kurma/kurdurma politikasını izlemektedir. Bunun sonucu olarak iç piyasalar ise, ekonomik alanda hız arttırmak, mal ve hizmet alanında genişleyerek global hale gelmek, yabancı sermaye yatırımlarının artırılması, teknoloji transfer, döviz işlemleri ve telekomünikasyonun genişlemesi²¹² gibi stratejileri bulunan küreselleşmeye yapısal uyum problemleri yaşamaktadır. Gelişen yüksek teknolojinin sonucu olan uluslar arası rekabet ise gözlenen bu yapısal uyum probleminin gerisinde kalan temel etkidir. Rekabetin doğurduğu teknolojik gelişme ile yeni fırsatlar doğar, yeni ürünler üretilir ve sürekli değişen tüketim talebine cevap verilir.

²¹⁰ Gencay Şaylan, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitapevi, Ankara, 1994, s. 218

²¹¹ T. Timur, **a.g.e.**, s. 18

²¹² N. Harris, **a.g.e.**, s. 38-51

Kısacası kumanda ekonomisinin küçülmesi, devletin bütün sosyal ve ekonomik işlevlerden vazgeçmesi/geçirilmesi, pazarın dünya ölçeğinde büyüyerek ulusal sınırlarına çıkması ve tek ortak pazar haline gelmesi²¹³ anlamında küreselleşme, ekonomik alanda yaygınlaşan ekonomik sisteme uygun ilişki ve kurumların da düzenlenmesi sürecini kapsamaktadır. Ancak kapitalizmin doğası gereği her aktörün kapitalist sisteme katılım payının aynı oranda gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunun sonucu olarak bir yandan toplumlar arasındaki eşitsizlikler artarken diğer yandan karşılıklı bağımlılık ilişkisi gelişmektedir. Karşılıklı bağımlılığı artıran ve onu yönlendiren bir bütünleşme süreci ortaya çıkmaktadır. Bu süreç toplumların Ulusal Kimliklerine yönelik kültürel değerleri ortadan kaldırarak yerine küreselleşmeye uygun düşen ortak yaşam tarzları ve normlar gibi evrensel değerleri koymakta ve bu yolla ulus-ötesi bir ilişki sağlamaktadır.²¹⁴ Bu işlevi ise ortak bir vizyon geliştirme ve ortak bir program oluşturma ütopyasının ulusları, kıtaları, çıkarları ve kimlikleri aştığı²¹⁵ yolundaki vaadinin iyi bir şey olduğunu kitlesel iletişim araçlarını kullanarak yaymakla gerçekleştirmektedir. Çünkü küresel sistemlerin en yenisi ve kapsam açısından evrensel olmaya en yakını küresel kültür piyasasıdır. Filmler, televizyon, radyo, müzik, dergiler, tişört, oyun ve eğlence parkları küresel görüntülerle küresel düşleri yayan araçlardır. Gezegenin her tarafından insanlar aynı ticari amaçlı şarkı ve öyküleri dinleyip izlemek için bu aygıtları kullanmaktadırlar.²¹⁶ Bireyler bu yolla kendi Ulusal kimliklerinden koparak ya da onu küresele uyarlayıp entegre ederek yeni bir kimlik “küresel kimlik” kazanmakta ve küresel olana doğru kaymaktadır.

Çünkü küresel kimlik, birçok kimlik arasından erişilebilecek en uygun kimliklerden biri olarak küresel faaliyet ve etkileşimi bir bütün olarak insanlara sunmayı

²¹³ Gencay Şaylan, **Küreselleşmenin Gelişimi, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, KİGEM Yayınları, Ankara, 1996, s. 14

²¹⁴ Beril Dedeoğlu, **Uluslar arası Sistemde Bütünleşme ve Ayrılma, Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik, Araştırma Dizisi**, Bağlam Yayıncılık, 1997, 37-40

²¹⁵ Jeremy Brecher, Tim Costello, Brendan Smith, **Aşağıdan Küreselleşme Dayanışmanın Gücü**, Çev: B. Kurt, Z. Kutluata, S. Özgün, A. Yıldırım, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 165

²¹⁶ Richard J. Barnett, John Cavanagh, **Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, Çev: Güliden Şen, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995, s. 2-5

kolaylaştırır.²¹⁷ Bu haliyle küresel kimliğin oluşum sürecinin Ulusal Kimliğin özelliklerine karşı büyük bir mücadele başlatmış olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Ulusal kimliğin en önemli belirleyici unsurlarından biri için küresel kimlik, büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Zdravko'nun tespitiyle ulaşım kolaylaştığı için doğulan yer ve yaşanan yer artık doğal şartlarda karşılanmayıp alternatif seçeneklerden biri haline gelmiştir.²¹⁸ Birey, Ulusal kimliği için önemli bir etken olan doğum yeri unsurunu çok rahatlıkla ortadan kaldırabilmektedir. Tıpkı Giddens'in belirttiği gibi, modernleşmenin bir sonucu olan küreselleşme artık uzak yerleri birbirine bağlayarak, yerel oluşumları millerce ötedeki olaylarla biçimlendiren ya da bunun tam tersi kendince belirlediği yollarla yapan bir toplumsal ilişkiler yoğunlaşması boyutundadır.²¹⁹ O halde ulusal ve küresel kimlikler bir pusulanın iki zıt kutuplarıdır. İkisinin de birbiriyle bağdaşmayan değişik özellikleri bulunmaktadır. Ulusal kimlik kavramının daha eski bir geçmişi olmasına rağmen küresel kimliğin yapılanması için gerçekleştirilen girişimler göz ardı edilmemelidir.²²⁰

Küreselleşmenin Ulusal kimliğin dönüşümü ya da değişimi açısından etkili olduğu bir başka gelişme ise mikromilliyetçi akımların ulusdevletler üzerinde etkili olmasına katkıda bulunmasıdır. Küreselleşme ile birlikte kimlik kavramı, ulusal sınırlardan çıkıp dil grubu ya da etniklik gibi özelliklere göre bölünüp çoğalarak ulusdevletin denetiminden çıkmaya başlamıştır. Ortaya çıkardığı sorunlar ise, kullandıkları dillerin farklı olması ya da etniklik bağlamında ayrılıkçı iddialar geliştirerek, kendilerini toplum içerisinde farklı gören bazı etnik grupların ortaya attıkları mikro-milliyetçilik ideolojisiyle bağımsızlık mücadelesine girmeleri şeklinde boy göstermiştir. “Dilsel” ve “etniksel” olarak en son Yugoslavya’da “dini” ve “mezhepsel” olarak da Irak da gördüğümüz mikromilliyetçi akımlar, ulusdevleti aşan ve onu daha küçük parçalar halinde algılayan bir akım olarak küreselleşmenin ürünüdür. Ulus-ötesi küresel güçlerin yerel kimlikleri güçlendirmesi ve bölgesel örgütlerin uluslar

²¹⁷ K. Youung, **a.g.e.**, s. 131

²¹⁸ Zdravko Mlinar, **Globalization and Territorial Identities**, Avebury, New Castle, 1992, s.11

²¹⁹ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 63

²²⁰ Senem Yıldırım, “National Identity vs. Global Identity”, **Çevrimiçi:**

<http://www.irarec.org/modules.php>, 07.11.2005

arası sermaye akışı yoluyla ulus-devletlerin iktidarlarını azaltıcı etkide bulunmaları²²¹ bu durumun en önemli sebeplerinden biridir.

Emre Kongar da küreselleşmenin mikromilliyetçilik boyutuna dikkatleri çekerek şu tespitte bulunmaktadır.

“Küreselleşme farklı kimlik savları ve oluşumlarını sonuna kadar destekleyerek mikromilliyetçilik akımlarını büyük ölçüde güçlendirmektedir. Din, dil, ırk, ulus, mezhep, aşiret ve benzeri eksenlerdeki geleneksel ayrımlara ek olarak her türlü inanç kabul görmekte ve farklı kimlikler bir anlamda korunarak geliştirilmektedir. Mikro milliyetçi anlamda insanların içinde yaşadıkları daha büyük devletler çerçevesinde “farklı kimlik” sahibi olmalarının ölçütü olarak kabul edilmektedir. Ulusa atfedilen özellikler küreselleşme bağlamında mikro topluluklara/cemaatlere atfedilmektedir.”²²²

Küreselleşmenin tek tek devletlerin gücünü azalttığı ve artık devletlerin tek başlarına tam bir istihdam ve ekonomik gelişmeyi sağlamak yönünde reformcu politikalarını korumak için yeterince etkili olamadıkları²²³ düşüncesi bir diğer yaygın görüştür. Üretim yapmak, satmak ya da satmak olarak basitçe adlandırılacak ekonomik unsurların bile ulus-devletin elinden alındığı bir küresel mekanizma kurulmuş ama henüz yaşanan bu depremi ciddi anlamda hesaba katan herhangi bir ekonomik kuram oluşturulamamıştır. “Medison, Napolyon, Bolivar, Lincoln, Bismarkk, Wilson, Roosevelt, Stalin, Mao, Nehru, Kenyatta ve dünyanın her yanında bu amaç uğruna özveride bulunup ölmüş milyonlarca kişinin mirası olan çağdaş ulus-devlet gitgide geçmiş bir çağdan kalma kuruma benzemektedir.”²²⁴ Yaklaşık iki yüzyıldır, meşruluğunu farklı coğrafyalar üzerinde korumuş ve yaymış olan ulus-devlet bahsi geçen küresel mekanizmanın etkisiyle boyutları inkar edilemeyecek bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Ulus-devletlerin örgütlendiği modern siyasi koşullar büyük ölçüde

²²¹ Kenneth Mc Roberts, “Canada and the Multinational State”, **Canadian Jurnal of Political Science**, Vol: XXXIV, No:4, P.683-713, 2001, p:687

²²² Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998, s. 669

²²³ Paul Hirst, Grahame Thompson, “**Globalization and Future of the Nation State**”, Aktaran: G. İçli, **a.g.e.**, s.250

²²⁴ R.J. Barnet, J. Cavanagh, **a.g.e.**, s.6

değişmiş, ekonomik üretim ulusal sınırlar içinde hapsolunarak kriz durumunda çözülemeyecek bir hale gelmiştir.

Tüm yorumları bir bütün olarak ele aldığımızda ulus ve ulus-devletin krizine sebep olan “dışsal” bir etken olarak küreselleşmenin doğuşu ve yayılması ile birlikte ortaya çıkan uyum problemleri Ulusal Kimliğin ve ulus-devletin yapısal düzenini değiştirmiştir. Kavram olarak bakıldığında “enternasyonalist” olması gereken küreselleşme, aksine tüm dünyada etnik kimliklere hayat vermiş, bireydeki “ulus”a aidiyet duygusunu, “ulus”tan “etnisite” ye yöneltmiştir. Ulusu yeniden tanımlayan, bizzat bu düşünceyi yeniden biçimlendiren bir tür kültürel evrim yaşanmaktadır. Ulusun birliği gerilemeye ve yok olmanın eşiğine doğru ilerlemeye başlarken, onun yerini, sayıları sürekli artan bir alt-ulusal kimlikler²²⁵ Anderson’ın tabiriyle “hayali cemaatler” almaya başlamıştır. Öyle görünüyor ki bunun gelecekte ne tür bir sosyal, kültürel ya da hukuksal sonla tamamlanacağı çok kestirilememektedir. Ancak bu kriz durumu ulusun ya da ulus-devletin aşılması olarak algılanmamalı aksine devletin ve ulusun ulus-devlet ötesi durumda varlığını devam ettirmesi olarak algılanmalıdır.²²⁶ Bugüne kadar ulusa ve ulus-devlete ilişkin geliştirilen bağlılık teorileri/kuramları yerine artık anayasa bağlılığı ve aynı siyasi kültür birliği kavramları tartışılmaya, önem kazanmaya başlamıştır. Belki de küresel kriz, ulusal kimlik ve ulus-devlet formu için bugüne kadar hayati önem arz eden etnisite, vatan, ortak bir tarih ve kültür gibi ulusal aidiyet unsurlarının önemli olmaktan çıktığı bir ulus-üstü devlet formunun oluşmasına neden olacaktır.

²²⁵ L. M. Friedman, **a.g.e.**, s. 110-111

²²⁶ A. O. Gündoğan, **a.g.m.**, s. 191

2. BÖLÜM

ULUSAL TÜRK KİMLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE ULUSAL KİMLİK OLGUSU

2.1 ULUSAL TÜRK KİMLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİ

2.1.1 GELENEKSEL OSMANLI TOPLUMSAL YAPISININ SONU VE OSMANLILIK İDEOLOJİSİNİN İNŞASI

Heterojen bir toplumsal yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın sonlarına kadar Müslüman halka “ehl’el-mille”, Müslümanların koruyuculuğundaki gayrimüslimlere ise “ehl’el zimme” denilmekteydi. 19. yüzyıla gelindiğinde, artık idari bir takım özelliklere sahip olmaya başlayan gayrimüslim cemaatler “millet” olarak anılmaya başlanmıştır. Etnik kökene bağlı olmayı bir referans olarak görmeyen bu millet sisteminde salt dine dayalı bir ayırım görülmekteydi. Örneğin, ayrı dili konuşan Osmanlı Ermenileri, tek bir millet sayılmakta “Ermeni Katolik” ya da “Ermeni Protestan” olarak dini anlamda ayrı tutulmaktaydı.²²⁷ Buna karşılık değişik etnik kökenlerden gelen Müslümanlar ise tek bir millet olarak algılanmaktaydı. Gerek toplumsal yapı gerekse devletin yönetsel yapısında oldukça etkili olan şeriat, Osmanlı toplumunda yaşayan farklı etnik grupların bir kimlik olarak tanımlanmasında belirleyici olduğu gibi birey ve toplum arasındaki ilişkileri de büyük ölçüde biçimlendirmekteydi.

Antik bir imparatorluk olarak da tanımlanabilecek olan Osmanlı, bu haliyle çok renkli bir yerellikler dünyasından oluşuyordu.²²⁸ Nispeten merkezi bir devlet olduğu halde içinde yaşayan herkesi bütün bir halde ve ortak paydalar çerçevesinde somut olarak bütünleştiremediği içinde bir ulusal devlet olarak tanımlamak zordur. Zira devlet içinde yaşayan insanların özgürce seyahat edebilecekleri ortak bir coğrafya belirlenmiş olsa da ulusal bir topluma dayanmamış olması sebebiyle insanlar arasında ortak bir dil ve ortak bir tarihi kader şuuru bulunmaz. Yani, bütün toplulukların Osmanlı Devlet

²²⁷ Remzi Yardımcı, “Atatürkçü Düşüncede Ulusal Kimlik Bilinci Kavramı”, **İstanbul Ü. A.İ.İ.T. Enstitüsü, A.İ.İ.T. Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1999, s. 73

²²⁸ Süleyman Seyfi Ögün, “Türk Püritanizmine Dair Notlar”, **Doğu Batı Dergisi, Dün, Bugün, Yarın İdeolojiler**, sayı:29, 2004, s. 24

bünyesi içinde yaşamış olmaları dışında bütünleşebildikleri herhangi bir somut anlatım bulmak güç görünmektedir.²²⁹

Tonybee bu tür uygarlıkları geçmişlerine dönük yaşayan uygarlıklar olarak nitelemektedir. Bu uygarlıklar artık sürekli olarak kendilerini tekrar ederler, statiktirler ve yaratma eylemleri sona ermiş, durağanlaşmışlardır.²³⁰ Oysa ulus-devlet, daha önceki başlıklarda da anlattığımız gibi bireylerini toplumun geneli içinde tanımlamakta ve bireyle ait oldukları toplum içinde anlam kazanmaktadırlar. Ancak geleneksel Osmanlı Devleti ve toplumsal yapısında ise farklı toplum gruplarını birleştirici bir unsur olarak din kullanılmakta, insanlar dini kimliklerine göre tanımlanmaktadır. Oysa yine Avrupa tandanslı ulus-devlet formunda bireylerin kendini bir ulus olarak tanımlamaları, etnisite, kültür, dil, ortak bir tarihi kader bilinci gibi unsurlarla mümkün olmaktadır. Avrupa toplumları, geleneğin ezici baskılarından kendilerini kurtararak toplumsal hareketliliği sağlamışlar ve geleceğe dönük dinamik toplumlar olarak dinsel otoritelerin değil, çeşitli alanlarda başarılı olan yaratıcı öncülerin peşinden gitmektedir.²³¹ Batı ile temasa geçildiği zamanda ise bu unsurlar, Osmanlı tebasını oluşturan topluluklarca fark edilecek ve daha sonra birer “etnik” anlam kazanarak farklı ulus-devletlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Nitekim, çöküş sürecinde farklı kültürel yapıların birer etnikliğe dönüşmesi ve imparatorluğu ayakta tutan unsurların ulusal bir kimliğe dayanmamış olması nedeniyle de aralarında herhangi ortak bir dil ya da ortak bir tarih şuuru bulunmayan farklı milletler bu imparatorluktan birer birer kopmaya başlamışlardır.

Avrupa kökenli bu yeni ve modern fikirler Osmanlının batıyla olan dengesiz kapitalist ilişkileri ile birleşince de farklı toplumları bir arada tutma kabiliyeti iyice zor olmaya başlamıştır. Sosyal ve kültürel hayata ilişkin Avrupa’dan çok yoğun girdilerin olduğu dönemde Osmanlı için “kimlik” konusu artık bir sorun olarak realiteye dönüşmüştür. Sorun yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi Osmanlı kimliği ile modern

²²⁹ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 184

²³⁰ Kubilay Aysever, “Türkiye Cumhuriyetinin Felsefi Temelleri”, **Doğu Batı Dergisi, Türk Toplum ve Gelişme Teorisi**, sayı:8, 1999, s. 109

²³¹ K. Aysever, **a.g.m.**, 109

anlamdaki ulus kimliğinin birbirleriyle örtüşmüyor olmasıydı. Osmanlı kimliği Anadolu topraklarında yaşayan farklı kültürlere ait toplumlar nedeniyle heterojen bir niteliğe sahip olmasına rağmen modern ulus kimliğinin gereği olan homojenize olmuş kitlelerin standardizasyonu işlevini gerçekleştirememişti. Dinsel farklılıkların şekillendirilmesiyle oluşan Osmanlı'da kimlik olgusu geleneksel alışkanlıklardan kurulu yapısıyla artık hantallaşmış bulunuyordu ve dini anlamdaki kapsayıcılık mantalitesi içinde barındırdığı birçok farklı kültüre hitap etmiyordu. Öyle ki Osmanlı tarihinde imparatorluk topraklarına “İslam Ülkeleri”, bu ülkelerin hükümdarlarına “İslam Padişahı”, askerlerine “İslam Askeri” ve halka her şeyden önce dinsel aidiyetlerine göre ya da Müslüman ya da onların dışındaki gayrimüslim tebaa olarak addediyordu.²³² Devletin sınırları içinde yaşayan bütün milletlerin siyasi kimlikleri ise Osmanlılık olarak algılanıyordu.²³³ Kimlik bir devlet kimliğiydi ve yukarıdan aşağıya doğru bir dayatma usulüne dayanan uygulama alanına sahip bulunuyordu.²³⁴ Avrupa kaynaklı ulucu hareketlerin dayandığı etniklik, ortak dil ve sınırları çizilmiş toprak parçası gibi yeni fikirlerin bu geleneksel yapıyla uyuşması mümkün görünmüyordu. Nitekim 19. yüzyılın ilk yıllarında batıdan gelen bu yeni fikirlere alışmaya çalışan²³⁵ Osmanlı İmparatorluğu toplumsal yapısındaki çözülmenin ilk işaretlerinden olan “ulusçuluk” gerçeğiyle karşılaşmaktaydı.

Fransız ihtilaliyle birlikte toplumları etkileyen bir ideolojiye dönüşen ulusçuluk akımı Osmanlının kozmopolit yapısındaki çözümlerin nedeni olacak, kapı ve pencerelerini Batılı olan her şeye açan ülkede kısa bir sürede yaygın bir kabul görecektir ve farklı toplumlar üzerindeki etkisini hissettirecekti. Potansiyel olarak böyle bir duruma zaten hazır olan Balkanlar başta olmak üzere, ulusçuluk bayrağı altında toplanan diğer bütün Osmanlı toplumları çok kısa bir sürede ardı ardına bağımsızlık idealine uygun ulus oluşturma bilinciyle önce toplumsal daha sonra ise askeri

²³² Erol Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s. 94

²³³ M. Niyazi, **a.g.e.**, s. 179

²³⁴ Süleyman Seyfi Ögün, “Uçucu Kimliklerimiz”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, sayı:33, Cedit Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 53-54

²³⁵ Hugh Poulton, **Silindir Şapka, Bozkurt ve Hilal, Türk Ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyeti**, Çev: Yavuz Alagon, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999, s. 381

hareketlenmelere girişeceklerdi.²³⁶ Avrupa merkezli ulusçuluk ideolojisi, Osmanlının dini temelli toplumsal/devlet yapısını ortadan kaldıracak ve onun yerine farklı uluslardan müteşekkil alt toplumsal yapıları ikame edecekti. Parçalanma, son zamanlarda devlet ilkesi haline dönüşmüş bulunan ve Tanzimat dönemi devlet adamların bir çare olarak buldukları Osmanlıcılık ideolojisinin kurulması çabalarıyla önlenmeye çalışılacaktı.

Osmanlıcılık, imparatorluğun özellikle Balkanlar’da gayrimüslimler arasında hızla yayılan ayrılıkçı milliyetçi hareketler ve Arapların ayrılma istekleri ile yüz yüze kalındığı bir ortamda şekillenmeye başlamıştı. Osmanlıcılık için yasal ve siyasi temelleri oluşturan 1839 Tanzimat Fermanı ve 1876 Kanun-i Esasisi, Batının yasal ve siyasal sistemlerinin etkisiyle hazırlanmıştı. Osmanlı devlet sisteminin yeniden değerlendirilmesi amacına yönelik bir oluşum sayılan Osmanlıcılık, modern vatandaşlık ve evrensel hukuk anlayışı çerçevesinde herkesin paylaşacağı bir vatan ve siyasal değerler ülküsüne dayandırılmıştı. Devlete siyasal üyeliğe ve din, dil, ırk farkı gözetmeksizin bütün Osmanlı tebaasının kendilerini Osmanlı olarak düşünmelerini sağlayan, hayali bir “Osmanlı Milleti”nin oluşumunu ifade ediyordu. Reformistler, o güne kadar varlığını sürdürebilmiş fakat ulusçuluk akımı karşısında anlamını yitirmiş olan din referanslı kapsayıcılık yerine bütün kimliklerin de üstünde bulunan bir kolektif kimliği tanımlamak için Osmanlı kelimesini tercih etmişlerdi. Bu, dini anlamdaki geleneksel millet tanımlamalarına kaynak teşkil eden cemaatsi etnik aidiyetlerin bundan böyle önemli olmadığı, vatandaşların hepsinin eşit hak ve yasalara sahip olduğu anlamına geliyordu. Fakat asıl maksat, Osmanlı kolektif kimliği ile Rum ve Sırp ayrılıkçıların ve daha sonra bunlara eklenecek olan Bulgar ve Ermeni milliyetçilerin devlete olan sadakatlerini sağlamaktı.²³⁷

Bu haliyle bir siyasal aidiyet ve vatanseverlik ideolojisi olarak 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti tarafından resmi politika olarak benimsenen

²³⁶ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s.109-110

²³⁷ Yılmaz Çolak, “1990’lı Yıllar Türkiye’inde Yeni Osmanlıcılık ve Kültürel Çoğulculuk Tartışmaları”, **Doğu Batı Dergisi, Milliyetçilik 1**, Sayı:38, 2006, s. 128-129

Osmanlıcılık, Osmanlı kimliğini devlet topraklarında halen kalabilmiş diğer toplumlar için bilinçli bir kimlik haline sokmak çabalarından ötürü pragmatistti ve geleneksel Osmanlı devlet ideolojisinden radikal bir kopuşu ifade ediyordu. Bu düşünce özü itibarıyla Avrupa'nın ulusçuluk ideolojisine bir tepki olarak tamamen dışarı kaynaklı gelişmeler neticesinde doğduğu için yine dış etkilerle kendi içinde parçalara ayrılmaya gebedi. Lewis'in tespitiyle, "Batı Avrupa'nın topraksal ve siyasal ulus kavramının Osmanlı İmparatorluğu'na uygulanmasının güç olduğu kanıtlanmıştı ve bu kavram onun tarihsel durumuna ve halihazır ihtiyaçlarına esasında uygunsuzdu."²³⁸ Fakat Osmanlı tebaası arasında eşitliği ve birliğe sağlayacak ve inanç, etnik, dil farklılıklarının yerini alacak genel bir siyasal kimlik olarak tek bir vatandaşlık anlayışını uygulamaya koyma gayreti²³⁹ nin her şeye rağmen eşitlikçi ve modern bir tavır olması ileride İslami temellerle açıklanmaya çalışılacak olan İslamcılık (Ümmetçilik) ve modern anlamda da ulusal Türk kimliğinin oluşması için bir zemin teşkil edecekti.

2.1.2 İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE MODERNLEŞME SÜRECİNDE ULUSAL AKIMLAR VE TÜRK ULUSÇULUĞUNUN DOĞUŞU

Tanzimat Fermanıyla, reformların kaynağı ve ilerlemenin bir modeli olarak kabul ettiği Batıya yönelen Osmanlı, benimsediği yeni millet sistemi ile içinde yaşayan farklı toplumların hemen hepsine farklı kimliklerini özgürce kullanmaları açısından bir serbestlik ortamı sağlamaktaydı. Batı kaynaklı ulusalcı akımları engellemek ya da bu akımlara bir alternatif sunmak anlamında geliştirilen bu yeni model, hem batılılaşma düşüncesini temelde bir tehdit olarak algılaması hem de geleneksel yapının batılı tarzda yenileşme (modernleşme) mantığına uygun olmaması nedeniyle çok fazla işe yaramayacaktı. Nitekim, gayrimüslim tebaa için bir anlamda hoşgörü ortamı sağlayan bu yenileşme/modernleşme çabaları, onların batı kaynaklı ulusalcılık akımlarının etkisinde çok daha fazla kalmalarına yardımcı olmuş, bazı azınlık grupların bağımsızlık mücadelelerini başlatmalarına uygun bir zemin oluşturmuştur.

²³⁸ B. Lewis, Aktaran: Ö. Say, **a.g.e.**, s. 170

²³⁹ K. Karpat, Aktaran: Y. Çolak, **a.g.m.**, s. 128

Yapılmak istene şey, mevcut sınırlar içinde kalan herkesi bir Osmanlı çatısı altında toplamaya gayret etmek ve bunu merkezi otorite etrafında sağlamaktı. Batı kaynaklı modern ulus kavramı çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılan ülkenin bütünlüğünü sağlama çabaları, kaynağını bir tehdit unsuru olarak algılanan Batıdan almaktaydı. Bu haliyle yeni yapılanma, Batı tipi bir millet örgütlenmesinin bir kopyasına benzemekteydi. Birliğin sağlanması için herkesin kendini eşit derecede Osmanlı hissetmesinin gerekliliği ve gayrimüslim tebaanın da bağımsızlık isteklerinin bu şekilde önüne geçilebileceği düşüncesi Batı tipi bir ulus örgütlenmesi olduğunun kanıtıydı.²⁴⁰ Fakat ayrılıkçı gayrimüslim tebaanın bu fikirlerinin yine Batıcı ulusçuluk akımlarının etkisiyle şekillenmesi ise, Osmanlı'nın yeni tip ulus örgütlenmesinin bir handikabı ve ileride başarısızlıkla sonuçlanmasının sebebi olacaktı.

Kısacası Tanzimat'ın devlet bütünlüğünü korumaya yönelik bu modernleşme çabası özünde Batıya karşı bir refleks taşıdığı için işe yaramayacak ve buna ilaveten Yeni Osmanlılar ile birlikte başlayan bir millet esasını sorgulama sürecinin ve devletin ortaya çıkış amacını tartışan aydın kesiminin de ortaya çıkmasına sebep olacaktı. Toplumsal yapısını ve siyasal örgütlenmesini “çokluluk” esasına göre oluşturmuş Osmanlı sisteminin devam ettirilmesi için bu yeni yapılanmanın bütünlüğü korumak bir yana iç ve dış faktörlerin etkisiyle bu mozaik yapısının parçalanmayı iyice körüklediğinin farkına varan aydınlar kendilerine, kim oldukları, sorusunun sormaya başlayacaklardı.

Tanzimat Fermanı'ndan II. Meşrutiyete uzanan süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin Batıyı model alan modernleşme çabaları, devletin bütünlüğünü sağlayamamış olsa da bu çabalar, Osmanlı Aydını arasında sonucu Ulusal Türk Kimliğinin inşasına kadar gidecek olan bir düşünce maratonunun da başlamasına neden olacaktı. Aydınlar, altı asırlık imparatorluğun içinde bulunduğu çöküntüyü giderecek alternatif düşünceler ve ideolojiler üretmeye, bu şekilde devletin nasıl kurtulacağına çareler aramaya başlayacaklardı. İmparatorluğun son döneminde hatta Türkiye

²⁴⁰ Ö. Say, a.g.e., s. 150

Cumhuriyeti'nin kuruluş ideolojisinde de etkili olan bir düşünsel hareketin/akımların ateşi Tanzimat'la birlikte yakılmış olacaktı.

Literatürde düşünce akımları olarak geçen fakat Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mevcut yapıdan ötürü bir siyasal kimlik arayışı olarak da nitelendirebileceğimiz bu akımlar; Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve en nihayetinde Türkçülük olarak dört ana akım başlığında toplanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında modernleşme zorunluluğunu gerçek anlamda hissetmeye başladığı 19. yüzyıl başları ve artık Devlet-i Ali'nin ortadan kalktığı 20. yüzyıla kadar, içinde I. Ve II. Meşrutiyet gibi önemli olayların da bulunduğu süre içerisinde - modernleşme politikaları sonucu geleneksel yapının çözülmeye başladığı bi ortamda- aydınların “biz kimiz” sorusuna karşı tutundukları birer temel olarak inşa edilmişlerdir. Bizzat Batı'ya karşı bir refleks ve Osmanlı devleti'ni yıkılmaktan kurtarmak, memleketi süratle refah ve mutluluğa kavuşturmak için Osmanlı İmparatorluğu'nun şanlı geçmiş ve gücünü yeniden gerçekleştirmek maksadından ötürü geleneksel ve bir o kadar da muhafazakar olarak yapılanan bu akımların daha sonra değişen iç ve dış koşullara göre içerikleri ve kapsamı yeniden şekillenmiş, modern anlamda Ulusal Türk Kimliği'nin inşası için adeta evrim geçiren birer düşünce zeminleri olmuşlardır.

Ulusal Türk Kimliği'nin doğuşu ve şekillenmesi sürecinde önemli etkileri bulunan bu akımların etkili oldukları dönem, akımların savunucuları ve ideolojileri çalışmada alt başlıklar halinde işleneceklerdir. Osmanlıcılık akımının kuruluş ideolojisinden bir önceki başlıkta bahsedildiği için bu başlık altında çok fazla tartışılmayacaktır.

2.1.2.1 OSMANLILIK

Osmanlıcılık tezi, Tanzimat döneminin sonlarına yakın Genç Osmanlılar adı verilen bir grup aydın tarafından ortaya atılan bir akım olarak, Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşayan bütün toplumların dil, din ve ırk farkı gözetmeksizin ortak hak ve yasalara sahip olduğu düşüncesinin geleneksel Osmanlı toplumsal yapısının devam edeceğini ve farklı halklar arasında bir üst kimlik olarak kurulabileceğini

savunmaktadır. Bu düşüncenin bir akım olarak ortaya çıkmasının sebebi, Osmanlı Devleti'nde ilk defa bazı aydınların Genç Osmanlılar adı altında bir cemiyet kurmaları ve bu cemiyetin Meclis-i Mebusan'ın kurulması ve Kanun-i Esasi'nin ilanı gibi direk yönetimi ilgilendiren konular üzerinde etkili olmaları ve hükümetin çalışmalarını denetleyebilmeleridir.

Osmanlı Devleti'nin modern devletler arasında yerini alabilmek maksadıyla yeni tip bir devletsel örgütlenme anlayışının getirilmesinin düşüncel yansıması sayılan bu yeni Osmanlı Kimliği köklü değişimlere ve yeniliklere neden olmuştur. Ancak, gayrimüslim tebaanın bağımsızlık istekleri sonucu ulusçuluk akımının yaygınlaşması, Batılı devletlerin gayrimüslimleri kışkırtması ve özellikle Balkanlarda çıkan ayrılıkçı isyanlar Osmanlılık ideolojisinin de sonunu hazırlamıştır. Bütün bunlara ek olarak II. Abdülhamit'in Meclis-i Mebusan'ı feshetmesi ile de Osmanlılık fikrinin uygulama alanı ortadan kalkmış oldu. Böylece Osmanlı Devleti'nin, çöküşten kurtulmak için Tanzimat Fermanı'ndan I. Meşrutiyet dönemine kadar "milleti" bir arada tutabilmek adına bir ideoloji olarak sarıldığı Osmanlılık fikri terk edilecek, bunun yerine II. Meşrutiyet'e kadar devam edecek olan, önderliğini II. Abdulhamit ve Celalettin Afgani'nin yaptığı İslamcılık (Ümmetçilik) ideolojisi geçecektir.

2.1.2.2 İSLAMCILIK

Çöküş sürecinde Osmanlı Devleti'nde özellikle yönetici kesim ve bunun yanında aydınların, değişimin sorununun ortaya çıkardığı akımlardan biri olarak İslamiyet ile yoğrulmuş bir kültürel yapı üzerinde kendini göstermeye başlamıştır. Bir tarafta modernleşme çabaları ve diğer tarafta Osmanlılık kimliğinin yeniden oluşturulmaya çalışılması, o zamana kadar gerek devlet yönetimi gerekse toplumsa açıdan oldukça etkili olan İslamiyet'in köklü değerlerinin korunması sorununu da beraberinde getirmiştir. İslam'da toplumsal, siyasal ve yönetim biçimi gibi konuların bir bütün olarak ele alınması ve egemen olması görüşünden hareketle; ilerleme, kalkınma ve kurtuluşun yolunun ancak ve ancak İslamlaşmak olduğunun temel ideoloji sayıldığı bir akımdır. Batı Emperyalizmi karşısında yenik düşen İslam dünyasını gerçek karakterine

döndürmek isteyen İslamcılar bu amaçla ulusçuluk hareketleri gibi Osmanlı Devleti için yeni sayılabilecek toplumsal hareketlenmelerin önüne geçilmesinin İslam'ın emir ve yasaklarının sosyal nizamı yeniden sağlayacağı, Batılılaşmak uğruna alınan taklitçi karar ve tedbirlerin biran önce bırakılması ve İslamlaşmaya dönülmesi gerektiği görüşünü paylaşmaktaydılar.

İslamiyet'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan beri yönetsel ve sosyal alanlarda belirleyici bir etkisi olmasına karşın "İslamcılık" adıyla ortaya çıkan bu düşünce akımının amacı ve işlevi çok farklıdır. Bir düşünce akımı ya da bir siyasal kimlik bağlamında tam olarak ne zaman başladığını ve hangi dönemleri kapsadığını söylemek oldukça güçtür. Zira devletin bekasına yönelik bir ideoloji olarak kurgulanan Osmanlıcılıkta, Batıcılık taraftarlarının da ve artık neredeyse bütün ulusların egemenliğini ilan ettiği bir durumda ortaya çıkan Türkçülük akımında da etkisini görmek mümkündür. Ama yoğun olarak II. Abdülhamit döneminde dinleri farklı olan azınlıkların Balkan Savaşları sırasında bağımsızlıklarını kazanması ve aynı toprak kaybının Asya ve Ortadoğu'da olmasının istenmemesi ve güçsüz devletlere emperyalist politikalar uygulayan Batılı Hristiyan dünyasına karşı birleşmiş bir İslam birliğinin kurularak denge oluşturulmak istenmesi gibi nedenlerle ortaya çıkan bir ideoloji olarak kendisini göstermektedir. Bu yönüyle İslamcılık akımının doğuşunu bir döneme indirgemek yanlış olacaktır. Zira Mehmet Akif, Said Halim Paşa, Cemalettin Afgani, M. Şemsettin, Musa Kazım, Namık Kemal²⁴¹ hatta Ziya Gökalp gibi farklı dönem başka fikir akımlarına da mensup aydınlar üzerinde etkili olması bu durumun bir kanıtıdır. Fakat bütün dönemlere ait farklı savunucularındaki ortak görüş, İslami çöküşün en büyük sebebinin Müslümanları birleştirmek suretiyle yıkma peşinde olan Avrupa'nın emperyalizmidir. Batı'nın gayesi, İslam dinin hüküm sürdüğü topraklarda askeri, siyasi ve ekonomik üstünlüğü sağlayıp kendi kültürlerinin etkisiyle İslam'ın temel inanç ve değerlerini yok etmektir ve bu durumun çaresi yabancı istilacıları kovup

²⁴¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara, 1984, s. 141-143

imtiyaz ve dokunulmazlıklarını kaldırmak, İslami itikada sarılarak halifenin etrafında toplanmaktır.²⁴²

Henüz İmparatorluk sınırları içinde bulunan diğer Müslüman etnik unsurları elde etme endişesi, İslamcılık siyasetinin devlet kademesinde de önemli bir yerinin olmasına vesile sayılmıştır.²⁴³ Ayrıca, Ermeniler gibi Müslüman olmayan unsurların imparatorluk sınırları içinde tutulması çabalarının boşa çıkması sonucu diğer Müslüman unsurları bir çatı altında tutma gayreti İslamcılığın resmiyetle devam etmesini zorunlu kılmıştır. Her şeye rağmen Osmanlı halen bir İmparatorluktu ve bu politikalar, iç ve dış gelişmeler paralelinde yeniden gözden geçirilerek dönüşecek ve nihayetinde Türkçülük yönünde yeni açılımlar geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

2.1.2.3 BATICILIK

Avrupalı olma gayretinin en kuvvetli saiklarından biri olarak Avrupalıların düşmanlığından kurtulmak böylece de sonu gelmeyen haçlı seferi zihniyetine bir son vermek gayesiyle²⁴⁴ Batı Medeniyetinin sosyal, hukuki, ekonomik, ilmi, teknolojik, sanayi ve kültürel gelişmelerin Osmanlı Devleti içerisinde de uygulanmasını ve Osmanlıcılık ile İslamcılık görüşlerinin Batı medeniyetiyle bağdaştırılmasını esas alan bir akımdır. Devletin ancak batılılaşmak yoluyla kurtulabileceğini ve bunun için de çeşitli alanlarda ıslahatlar yapılması gerekliliğini vurgulayan bu görüşün fikri kökenini ıslahat faaliyetlerinin başlangıcı sayılan Tanzimat Fermanı'na, hatta daha öncesine, III. Selim hükümrânlığının başlarına götürmek mümkündür. Fakat I. Meşrutiyet dönemine kadar Batılılaşma hareketlerinin öncüleri padişahlar yada onların desteklerini alan devlet adamlarıdır. Bu sebeple I. Meşrutiyeti Batılılaşma hareketleri anlamında bir dönüm noktası kabul etmek II. Meşrutiyeti ise bu düşüncenin bir akım haline dönüşmesinde önemli bir mihenk taşı olarak görmek gerekir.

Baticılara göre Osmanlı Devleti'nin en büyük problemi Batılı olamamakta, dolayısıyla tek kurtuluş yol dönemin fikir ve ihtiyaçlarına uygun medeni bir devlet ve

²⁴² B.Lewis, **a.g.e.**, s. 339-340

²⁴³ M. Karakaş, **a.g.m.**, s. 64

²⁴⁴ E.Güngör, **a.g.e.**, s. 83

millet halini alan Batılı devlet modelidir. İttihad-ı Anasır yani Osmanlı birliği taraftarı da olan²⁴⁵ Batıcıların ileri sürdükleri başlıca yenileşme çaresi eğitim yoluyla halkın aydınlatılmasıdır. Devletin başına gelen bütün felaketlerin başlıca kaynağı bilgisizlikti. Tek eşlilik uygulamasının zorunlu tutulması, kadınların daha özgür yaşamaları, şeriat mahkemeleri yerine Medeni Kanunun uygulanacağı laik mahkemelerin kurulması, Latin harflerin kabulü ve kadercı anlayışı beslediği gerekçesiyle tekkelerin kapatılması gerektiği gibi o dönem için oldukça radikal sayılabilecek fikirler Batıcıların görüşleri arasında bulunuyordu.

Önde gelen temsilcileri olarak; Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Süleyman Nazif, Kılıçzade Hakkı ve Ahmet Muhtar²⁴⁶ sayabileceğimiz Batıcılık hareketi, temelde Batılı devletlerine benzemenin kaçınılmaz olduğu, imparatorluğun gelişmesinde dinin tek başına bir engel teşkil etmediği fakat İslamiyet'in yanlış yorumlandığı ve özel teşebbüsün de desteği ile milli bir ekonominin oluşturulması gerektiği tezlerinde birleşmiş olsa da batının bütünüyle kabul edilmesi ya da yalnızca teknolojisinin alınması gerektiği yolunda fikir ayrılığına düşmüştür. Batının bir bütün olduğunu, gülü ve dikenini ile benimsenmesi gerektiğini savunan Abdullah Cevdet ve arkadaşları birinci grubu, Batının yalnızca teknolojisinin alınması gerektiğini, Osmanlı Devleti hakkında düşmanca duygular besleyen Batıya kültürel açıdan karşı çıkılmasının kaçınılmaz olduğunu savunan Celal Nuri ve arkadaşları ise ikinci grubu temsil etmişleridir.²⁴⁷

Görüldüğü gibi Batıcılık fikri de Osmanlı toplumunun yapısını ve ülkenin ihtiyaçlarını dikkate almamasından ötürü taklitçilikten ibaret kalmış ve başarıya ulaşmamıştır. Fakat batıcılık hareketi Osmanlıcılık ve İslamcılık akımları gibi Osmanlı Devleti'ni yaşatmaktan çok, yeni bir devletin kurulması için yapılan çalışmaların bir bütününe temsil etmektedir. Bu haliyle, özellikle I. Meşrutiyet sonrası Jöntürkler'in etkisiyle oluşan yeni anayasanın hazırlanması ve ileri de Türk İnkılâbı'nın

²⁴⁵ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 162-171

²⁴⁶ Ali Çağlar Deniz, "Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları ve Günümüze Yansımaları", **Çevrimiçi: http://www.felsefe.gen.tr/mesrutiyet_donemi_dusunce_akimlari.asp**, 12.07.2005

²⁴⁷ Taner Aslan, "Garpcılar ve Garpcılar Arasındaki Fikir Ayrılıkları", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt:14, No:2, Ekim 2006, s: 633-636

şekillenmesine olan etkisi bakımından oldukça önemli bir akımdır. Ayrıca çok uluslu yapı içerisinde yer alan etnik ve dinsel unsurların kendi devletlerini kurma sürecine girmiş olmalarıyla devletin dağılmasını önlemek üzere seçilen Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinin anlamsızlaşmasını²⁴⁸ da sağlayarak Türkçülük akımının güçlü bir seçenek olarak ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

2.1.2.4 TÜRKÇÜLÜK

Hristiyan toplulukların ayrılması ve diğer Müslüman unsurların da ayrılma çabalarına girişmesi, imparatorluğun kurucu topluluğuna mensup aydınların o güne kadar işe yaramayan devleti kurtarma düşüncesi açısından Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık üst kimlikleri yerine, kendi etnik/kültürel kimliklerine sahip çıkmalarına neden olmuştur.²⁴⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma hareketlerinin başlangıcından itibaren yurtdışında eğitim görüp, dil bilen ve geleneksel yapının çıkmazlarının farkına varan bu nitelikli elit aydın kesimi ulusal ideolojiyi ve ulusal birlik söylemlerini²⁵⁰ sıkça dile getirir olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'ndeki çok uluslu yapıdan ötürü, Türk Milliyetçiliği en son gelişen akım olmuştur. Osmanlı Devleti'nin çöküş süreci ve devletin asli unsuru olan Türklerde kimlik bilincinin arasında bu açıdan bir paralellik bulunmaktadır. Tanzimat'la başlayan Batılılaşma hareketleri sonucu ortaya çıkan devleti ayakta tutabilme çabaları çeşitli ideolojik yapılanmaların ortaya çıkmasını sağladığı gibi Türk kimliği konusunu da yavaş yavaş aydınların düşünce dünyasına sokmaya başlamalarına sebep olmuştur. Örneğin 1860 ve 70 yıllarını kapsayan dönem, Türk ulusçuluğunun kavramsal çerçevesinin oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemi oluşturur. Bu dönemde ulusal Türk kimliği, diğer ayrılıkçı ulusal hareketler karşısında ulusal Türk kimliğinin ifade edilmeye başlandığı bir dönemdir. Yine bu dönemde ulusçu aydınlar seslerini “Menafi-i Şarkıyye ve Umur-ı Düveliyeye Dair Türk gazetesi, Mizan ve İkdâm” gibi gazetelerle Türk ismini kullanmaya ve ondan büyük bir övgü ve şerefle bahsetmeye

²⁴⁸ Turgay Uzun, **a.g.m.**, s. 152

²⁴⁹ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 116

²⁵⁰ Emel Baştürk Akça, “Türk Ulusal Kimliğinin oluşumunda Yayıncılığın Yeri”, **İletişim Dergisi**, Ankara, Güz 2000/7, s. 131

başlamışlardır.²⁵¹ Tanzimat sonrası Türk edebiyatçıları Ali Suavi, Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa ve Şemsettin Sami'nin²⁵² çalışmaları ile Türkçülük bu dönemde ilmi platformda tartışılmıştır.

İlk tohumlarının atıldığı bu dönemden II. Meşrutiyet'e kadar Türkçülük, başlangıçta Batı aleyhtarı olmayan, Türk unsurunu tanımlamaya çalışan, laik bir muhtevaya sahip olmayan, içerisinde temel İslami prensipleri barındıran, Panislamizm'e tepki olarak gelişen ve Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasını Türk unsuruna bağlayan özellikleriyle şekillenmiştir. Ancak başlangıcından itibaren günümüze kadar belli bir sürece yayılan Türkçülük akımı, iç ve dış etkenlerle şekillenen zamanın koşullarına ve gelişmelerine paralel olarak çeşitli dönemlerde değişikliklere uğrayarak evrim geçirmiş ve farklı şekiller almıştır.

Başlangıçta çok uluslu bir devlet olan Osmanlı'da, Müslümanlık üzerine kurulu olan Türk kimliği, tek bir ulusun hassasiyetleri yerine, diğer uluslarla ortak olan değerler üzerinde yükselmiştir. Ancak modernleşme sürecinin baskısı ve Osmanlı Devleti'nin uzunca bir süre bu değişikliğe karşı gösterdiği kayıtsızlık sebebiyle Türkler dışında gelişen milliyetçilik hareketleri güçlenerek dinin müşterek bütünleştirici fonksiyonunu ortadan kaldırmıştır. Bu durum Türk aydınlarının İslam kimliğinden Türk kimliğine geçiş sürecini barındırması açısından oldukça önemlidir. 18. yüzyıldan itibaren Türkoloji'nin bir bilim disiplini haline gelmesiyle de Çin ve İslam kaynakları üzerinde çalışan aydınlar Türk tarihinin unutulmuş ve Osmanlı Devleti'nin siyaseti gereğince reddedilmiş kısmına aydınlık getirmişlerdir.²⁵³

II. Meşrutiyete kadar bir kültür hareketi olarak tanımlayabileceğimiz Türkçülük akımı, bu dönemden sonra siyasal bir karakter kazanmıştır. Rusya'daki gelişmeler sonucu Türkistan ve Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türklerin Osmanlı aydınlarıyla ilişkiye geçmesi ve II. Meşrutiyet ile birlikte İttihat ve Terakki Fırkası'nın Türkçülüğe

²⁵¹ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 122-123

²⁵² M. Karakaş, **a.g.m.**, s. 63

²⁵³ Ahmet Toksoy, "XX. Yüzyıla Girerken Türk Dünyası ve İsmail Gaspıralı" **Orkun Dergisi**, sayı:45, Kasım 2001, s. 43

destek vermesi bu dönemde Türkçülük akımının siyasal bir boyut kazanmasında etkili olmuştur.

Özellikle Balkan Savaşı'ndan sonra diğer akımların başarısız olması ve İmparatorluğun Türk unsurunun çoğunlukta olduğu bir devlet haline gelmesi Türkçülüğe yönelişi hızlandırmış, I. Dünya Savaşı sonrasında ise artık daha çok ülke içinde ulusal bilincin gelişmesi, Türk dilinin sadeleşmesi ve Türk tarihinin derinlik kazanması anlamında sistematik bir hale gelmiştir.

II. Meşrutiyet öncesi genel karakteri ve amaçları; Osmanlı bayrağı altında bilinçsiz bir şekilde yaşayan Türkleri milli bir duygu ile biçimlendirmek, milliyetini idrak ettirmek, Türk milletini İslam milliyetine kuvvetli bir unsur olarak yeniden sokmak, sarsılmış Osmanlı saltanatının dayanaklarını yeniden kuvvetlendirmek, modernleşmek ancak körü körüne Batı taklitçiliğine girmemek, Batılılaşmanın ilk şartı olan millet haline gelmek ve milli kimlikten hiçbir şekilde taviz vermemek şeklinde özetlenebilecek olan Türkçülük akımına Meşrutiyet sonrasında yeni misyon ve roller yüklenmiştir. Yusuf Akçıra ve Ziya Gökalp'in aralarında bulunduğu bir grup aydın Türkçülük düşüncesini bir doktrin haline getirerek simgeleştirmiştir. “Bu dönemde sistemleştirilmeye çalışılan Türkçülük siyasetine Batı'ya karşı Batı içerisindeki çekişmelerden faydalanmayı amaçlayan bir siyaset kartı olmanın yanında, içteki tartışmalarda yeni açılımlar sağlayacak bir siyaset olma idraki biçiminde iki yönlü bir misyon yüklenmiştir.”²⁵⁴

Tanzimat'tan II. Meşrutiyetin sonuna kadar adeta bir evrim geçirmiş olan Türkçülük ideolojisi I. Dünya Savaşı sürecinde ise bir dinsel topluluktan ziyade seküler bir anlamın yüklendiği etnik topluluğu anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır.²⁵⁵ Savaş sonuna kadar ki süre içinde Türkçülük, İmparatorluğu devam ettirme yönünde işlev görürken yeni dönemde siyasallaşarak geleneksel anlamdaki Türkçülük politikalarının ortaya çıkardığı sorunların niteliklerinin değiştiği bir sürece girmiştir. “Artık imparatorluğun korunması değil, Türklerin kendi varlığını korumaya yönelik

²⁵⁴ M. Karakaş, **a.g.m.**, s. 65

²⁵⁵ T. Uzun, **a.g.m.**, s. 132

ortaya çıkacak bir siyaset önem kazanmıştır. Amaç Anadolu Türklüğü'nün devlet kurabilme çabasıdır. Bunun için de Anadolu Türklüğü çerçevesinde milli bir kimlik kurgusuna ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurgu geçmişten farklı olarak “devlet” ile “toplum”un bütünlüğü ve ortaklığı üzerine kurulu yeni bir dünya görüşünün ve tarih anlayışının gündeme gelmesine sebep olacak”²⁵⁶ batılı anlamda modern ulus kavramı ve tanımının dinsel birlikteliği ifade eden anlamından uzaklaşmasına/kopmasına vesile olacaktır.

2.1.3 CUMHURİYET DÖNEMİ KİMLİK POLİTİKALARI VE ULUSAL TÜRK KİMLİĞİNİN İNŞASI

2.1.3.1 ULUSAL BİR DEVLETE DOĞRU

Avrupa’da toplumsal ve ekonomik gelişmeler neticesinde öncelikli olarak bir ulus olgusunun oluştuğu, sonrasında ise o ulusa uygun bir ulus-devlet modelinin yaratılması süreci, Osmanlı Devleti gibi çağa ayak uyduramayan ülkelerde tam tersi bir durum şeklinde tezahür etmiştir. Osmanlı Devleti’nden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyet’i ideolojisinde önce geleneksel kurumların yıkıntıları üzerine yeni bir devlet kurulmuş daha sonra ise bu devlete bir ulus yaratma çabalarının yaşandığı bir süreç ortaya çıkmıştır. Çünkü sömürge olmayan ve geleneksel altyapısıyla şekillenen Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi siyasal kimliklerin yaşandığı bir devlet içerisinde ulus olma bilincinin oluşması güçtü ve bu yüzden uluslaşma süreci de oldukça geç başlamıştı. Batılılaşma çabalarının genel çehresi göz önünde bulundurulduğunda devlet, ne din ölçütlerinden arındırılmış çağdaş bir devlet ne İslamcılık görüşüne göre gerçek bir İslam devleti ne de Türkçülük akımına göre ulusal bir devletti.²⁵⁷ Daha önceki başlıklarda etraflıca tartışıldığı gibi özetle, Osmanlı Devleti bünyesinde farklı etnik toplulukların bulunması ve bunların devlet içinde bütünlüğün sağlanması açısından bir engel teşkil etmesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin tek bir ulustan oluşması ve bu şekilde modern anlamda bir ulus-devlet olunabileceği görüşünü zorunlu kılmıştır. Bu açıdan bakıldığında uluslaşma sürecini, Osmanlı’dan devralınan çok-

²⁵⁶ M. Karakaş, **a.g.m.**, s. 68

²⁵⁷ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 430

kültürlü toplum yerine tek-kültürlü bir ulus devlet yaratma çabası olarak görmek mümkündür.²⁵⁸

İtilaf Devletlerine karşı verilen kurtuluş mücadelesi, bağımsızlığın yeniden kazanılması ve sınırları belirlenen bir coğrafya üzerinde aynı ulusal hassasiyetlere sahip Anadolu halkının o zamana kadar geliştirilen bütün siyasal kimliklerin üzerinde modern bir Ulusal Kimlik oluşturulması açısından önemlidir. Oldukça geç kalmış olan Türk ulusal bilinci Batı'nın emperyalist saldırılarına çok uzun zamandır aynı topraklarda yaşayan Ermenilerin ve Rumların da katılmasıyla, Mustafa Kemal'in önderliğinde başlatılan Kurtuluş Mücadelesi ulusal Türk kimliğini kazanma potası olmuştur. Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal'in önderliğinde demokratik, insancıl ve barışçı bir ulus ve yurt anlayışını ortaya çıkarmıştır.²⁵⁹ Bu açıdan Kurtuluş Mücadelesi ulusal bir Türk kimliğinin oluşması ve sonrasında ulus-devlet modeline geçiş aşamasında önemli bir etkidir. Zira Bülent Tanör, 1920'lerdeki ulus-devlet modeline sıçratan asıl dürtünün, kendiliğinden bir uluslaşma birikiminden çok, istisnai bir olayın, ulusal Kurtuluş Savaşı'nın, olduğunu, o yıllarda ulus-devletin bu kadar ani ve biraz da beklenmedik bir şekilde kuruluşunun gerisindeki itici gücü, bu kurtuluş dinamosunda aramak gerektiğini söylemektedir.²⁶⁰ Bu itici gücün sonucunda ise o güne kadar kendine Batı'da bir yer edinmeye çalışan Türkçü akımlar ve geleneksel kurumlar yapısal bir dönüşüme uğramış ve ulus-devletin önemli unsurlarını oluşturan modern değerler olarak yerini almıştır.

Tanör, ulus-devlete geçiş sürecinde Kurtuluş Savaşını'nın etkilerini ideolojik, siyasal ve kurumsal olarak üç ana başlık altında incelemektedir. İdeolojik planda savaşın antiemperyalist karakteri, ulusçu bilinçlenmeyi ve ulusçuluk akımını körüklemiş, siyasal alanda yine savaşın antiemperyalist niteliği feodal-iş birlikçi unsurları siyasette geriletirken ulusal sınırların yurtsever unsurlarının yıldızını parlatarak bunları siyasal iktidar katına çıkarmış, kurumsal düzlemde ise savaş, bir

²⁵⁸ İlkay Sunar, **Ulusal Kültür ve Kimlik, Bilanço (1923-1998)**, TÜBİTAK Yayınları, İstanbul, 1999, s. 165

²⁵⁹ Özer Ozankaya, **Cumhuriyet Çınarı**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Atatürk Dizisi 141, Ankara, 1994, s. 120

²⁶⁰ Bülent Tanör, **Kurtuluş, (Türkiye:1920 Sonları)**, Yenigün Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 74

meclise sahip anayasal devlet düzeni içinde yürütülmüştür.²⁶¹ Dolayısıyla resmi anlamda bir devlet kimliği bulunmayan bu oluşumun mücadele esnasında bile bir devlet karakterine büründüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Egemenliğin kaybına yönelik kaygıların varlığı sonucunda yürütülen Kurtuluş Mücadelesi bu bakımdan ulusal bir devlet formunun oluşturduğu unsurların simgeleştirilmesini sağlamıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla gerçekleştirilmesinden sonra ise bu simgeler ulusal bir devlet formuyla gerçek anlamını kazanmıştır. “Merkezi-Milli (Üniter) Devlet”, “Tam Bağımsız Devlet” ve “Milli Egemenliğe Dayalı Demokratik Laik Devlet” prensipleriyle Türkiye Cumhuriyeti felsefi temellerini oluşturmuş ve bu temel ilkeler Cumhuriyetin vazgeçilmez değerleri olarak kabul edilmiştir. Böylece, önceden tek otorite olarak kabul edilen padişah ve hilafetin yerini ulusa dayanan bir egemenlik anlayışı almış, eskinin dinsel ve mezhepsel birlikteliğinin yerine de ulusu ikame eden bir ulus-devlet formu gerçekleştirilmiştir. Nitekim Atatürk, Ankara Hukuk Fakültesi'ni açarken yaptığı konuşmada, Türkiye'nin ulusal devlet özelliğini şöyle açıklamıştır.

“Bugünkü devletimizin biçimi, yüzyıllardan beri gelen eski biçimleri ortadan kaldıran, en gelişmiş bir biçim olmuştur. Ulusun, varlığını sürdürmek için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ, yüzyıllardan beri gelen biçim ve niteliğini değiştirmiş yani ulus, dinsel ve mezhepsel bağlılık yerine Türk ulusluğu (milliyeti) bağıyla bireylerini toplamıştır.”²⁶²

Atatürk'ün başlattığı bu devrim süreci aynı zamanda çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak anlamında uluslaşma ve bir ulusal kültür yaratma çabalarını da içinde barındırıyordu. Türk devriminin özünü teşkil eden, ulusal kimliğini kazanmış, yurttaş olma bilinciyle yaşayan, onurlu bireyler yaratma ve bunların birlikte yaşayabilecekleri bir toplum yaratılması çabası, daha sonra ulus-devletleşme formunun bir gereği olarak uygulanan inkılâplarla halka benimsetilmeye başlatılmıştır. Yine bu konuda Atatürk, Nutuk'ta şu sözleri kullanmıştır.

²⁶¹ B. Tanör, **a.g.e.**, s. 75

²⁶² **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**'nden Aktaran: Ali Güler, “Bir Çağdaşlaşma Modeli Olarak Atatürk”, **Çevrimiçi**: http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/guler_01.pdf, 07.11.2006

“Meclisin açıldığı ilk günlerde... İçinde bulunduğumuz durum ve koşulları, yürütülmesini ve uygulanmasını uygun gördüğüm görüşlerimi bildirdim. Bu görüşlerimin başlıcası Türkiye’nin, Türk ulusunun sürdürmesi gereken siyasal ilke üzerineydi. Osmanlılık döneminde izlenen, bildiğimiz siyasal tutumların hiçbirinin yeni Türkiye’nin siyasal yapısının tutacağı yol olmadığını görmüştüm... İnsanlara bütün özellik ve duygu bağılıklarını unutturacak, onları tümünden eşitlik ve kardeşlik içinde birleştirecek bir insanlık devleti kurma görüşü de özel koşulların bulunması gerektiren bir görüştür. Bizim aydın, uygulanabilir gördüğümüz tutum ulusal tutumdur... Ulusumuzun güçlü, mutlu ve süreli yaşamı için devletin tüm ulusal bir siyasa izlemesi, bu siyasanın iç örgütlenişlerimize uygun ve dayalı olması gerekir. Ulusal siyasa dediğim şeyin anlamı, gösterdiği şudur: ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı sürdürmek, ulusun ve ülkenin gerçek mutluluğuna, kalkınmasına çalışmak... Gelişigüzel büyük özlemler peşinde ulusu uğraştırmamak, harcamamak... Uygarlık dünyasından insanca karşılık ve dostluk görmeyi beklemek...”²⁶³

Bu sözlerle ve daha sonra Cumhuriyet ideolojisinin devamına yönelik birçok konuşmada dile getirilen ifadelerle ulusa ve ulus-devleti oluşturan öğelere sürekli olarak vurgu yapılması, topluma aidiyet duygusunun ve ulusal çıkarların önemli olduğu bilincinin kazandırılması açısından son derece önemlidir. Zira tam bağımsızlık hedefi ve bu doğrultuda amaçlanan program, ulus-devletin temelini oluşturmaktaydı. Fikirselsel olarak dönemin koşullarında çok önemli bir bütünleştirici özelliği bulunan Atatürk kaynaklı Cumhuriyet ideolojisi, ulusal Kurtuluş Savaşı’nın hazırlık ve örgütlenme aşamasının ilk günlerinden başlayarak ulusa dayanmayı, alınan her kararı, her eylemi ulus adına halkın temsilcilerinin oylarıyla oluşturmayı ve uygulamayı öngörmüş, kişi egemenliği yerine ulusal egemenliği benimseyerek yasal olmaya özen göstermiştir.²⁶⁴

Siyasal varlığını yüzyıllardır İslam esasına dayandıran bir geleneğin yıkılmasının ardından Cumhuriyet’in kurucu ideologları çarenin, kurulacak olan yeni

²⁶³ Nutuk, Aktaran: N. Berkes, **a.g.e.**, s. 493-494

²⁶⁴ Suna Kili, **Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Yenigün Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 32-39

devletin yeni kimliğinin Türk ulusunun bizzat kendi kültürüne dayandırılması yönünde karar birliği içerisine girmişlerdir. “Hakimiyet, kayıtsız şartsız milletindir” temel prensibiyle Türk ulusunun cumhuriyetçi nitelikleri ön plana çıkarılmış, hakimiyet anlayışının tek bir temel esasa, dibe göre değil; dil, kültür, ortak tarihi kader, ulusal sınırlar (Misak-ı Milli) gibi geniş çerçeveli bir modern ulus-devlet formuna göre düzenlenmesi yolunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin benimsemiş olduğu bu modern ulus kavramı ise “milliyetçilik” çerçevesinde ulus-devletin meşruiyet kazanması için bir dizi inkılaplarla halka yayılmaya çalışılmıştır.²⁶⁵

Özetle cumhuriyet rejimi kurulduktan sonra Türk milliyetçiliği daha önceki ideolojilere karşıtlık temelinde yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. İnşa edilen yeni Türk milliyetçiliği, anti-İslam, anti-Osmanlı ve anti-sosyalizm temelinde, Anadolu Türkçülüğü vurgusu ve Batı medeniyetine katılma muhtevasıyla tahayyül edilmiştir.²⁶⁶ “Türkiye’nin çağdaş uygarlık içinde gelişmiş ve çağdaş bir ulus olarak yaşaması” ihtimalinin ön koşul olarak kabul edilmesiyle de İslam siyasi söylemden uzaklaştırılmış ve uygarlığa giden yolda seküler ulus-devlet anahtar bir öge olarak kullanılmıştır. Bu şekilde ulus-devlet aracılığıyla modern Türkiye şekilarite ve rasyoneliteye sahip olmuş, ilerlemenin başlatılmasında ve modern sanayileşmiş ekonominin kurulmasında aklı ön plana çıkarmış ve böylece sanayileşme süreçlerini besleyebilmiştir.²⁶⁷

2.1.3.2 ATATÜRK’ÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE ULUSAL KİMLİK BİLİNCİ

Attila İlhan Atatürkçülüğü, emperyalizmle savaşıarak onu yenmiş ve ülkesinden kovmuş bir ülkenin, az gelişmişlikten kurtulmak, ‘muasır medeniyet seviyesine’ ulaşmak²⁶⁸ olarak tanımlamaktadır. Muasır medeniyete ulaşmak gayesi, ulusal kimliğin oluşturulması sürecinde Atatürk’ü ve onun düşüncelerini anlamak bakımından birinci derecede önemli bir konudur. Zira eğitimde ve dünya görüşünde pozitif ilimleri egemen

²⁶⁵ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 196

²⁶⁶ M. Karakaş, **a.g.m.**, s.74

²⁶⁷ E.Fuat Keyman, “Türkiye’de Laiklik Sorununu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme”, **Doğu Batı Dergisi, Kimlikler**, sayı:123, 2003, s. 122

²⁶⁸ Attila İlhan, **Hangi Batı**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 89

kılmak, devleti halk egemenliği temeline oturtmak ve toplumu sınıfsız bir halk ve bütün insanları eşit görmek²⁶⁹ şeklinde özetlenebilecek olan ‘muasır medeniyet seviyesine ulaşmak’ gayesi Atatürkçü düşüncenin temel prensibini oluşturmaktadır. Yine aynı şekilde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar olan tarihi sürece baktığımızda Osmanlı Devleti’nin Batıcılık anlayışının sonucu olarak kimlik konusunda düştüğü yanılgılar karşısında Atatürk’ün Batılılaşma anlayışı ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak konusunda belirleyici hedef rasyonellik ve bilimsellik ışığında betimlenmiştir. Ülkeler çeşitliydi fakat uygarlık ise tekti ve bir ulusun ilerlemesi içinse bu tek uygarlığa ortak olması gerekmekte idi.²⁷⁰ Türk ulusu için muasır medeniyette yerini almasının ne kadar önemli olduğunu Onuncu Yıl Nutku’nda tam olarak şöyle ifade etmektedir.

“Daha az zamanda büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphe yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meş’ale, müsbet ilimdir. Bugün, aynı inanç ve katiyetle söylüyorum ki, milli ülkeye tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük bir millet olduğunu bütün medeni alem, az zamanda bir kere daha tanıyacaktır. Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile atının yüksek medeniyet ufkunda bir güneş gibi doğacaktır.”²⁷¹

Görüldüğü üzere Atatürkçü düşüncede Ulusal Kimlik bilincinin oluşturulması ve Türk halkının sahip olacağı yeni ulus-devlet modelinin birincil hedefi, akılcı, çağdaş, medeni, ileriye dönük, demokratik, toplayıcı, birleştirici, yüceltici, insani ve barışçıl birmuasır medeniyet seviyesine ulaşmaktır. Fakat onun Batıcılığı, Osmanlı Devleti’nin Tanzimat’tan Meşrutiyet’e kadar uzanan Batıcılık anlayışından farkı tavizci ve taklitçi olmamakla birlikte bütüncül bir samimiyet içermesidir. Nitekim bu samimiyet, Fransız

²⁶⁹ Halil İncelik, “İkinci Binde Türkler”, **Doğu Batı Dergisi, Binyılın Muhasebesi**, sayı:10, 2000, s. 86

²⁷⁰ M. Kemal Atatürk, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu basımevi, Ankara, 1989, s. 91

²⁷¹ M. Kemal Atatürk, Atatürk’ün Onuncu Yıl Nutku, **Çevrimiçi:**
http://www.devletim.com/aturk_onuncu_yil.asp, 12.06.2006

yazar Maurice Pernot'ya ve Amerikalı gazeteci Miss Ring'e verilen, iki farklı zaman ait demeçlerde açıkça görülmektedir.

“Türklerin asırlardan beri takip ettiği hareket devamlı bir istikamet muhafaza etti. Biz daima Şarktan Garba doğru yürüdük... Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye’de asri binaenaleyh garbi bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edipte garba yönelmemiş olan millet hangisidir?”²⁷²

“Türkiye bir maymun değildir. Hiçbir milleti taklit etmeyecektir. Türkiye ne Amerikalı olacak ne de batılılaşacaktır, o sadece özleşecektir.”²⁷³

Muasır medeniyete ulaşmak için Batının her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından istifade edebilecekti fakat asıl temel, ulusun kendi içinden çıkarılmalıydı.

Bu haliyle Atatürkçü düşüncede Ulusal Kimlik bilinci, ilerici, akılcı ve pozitif bilimcidir. Türklerin ulusal birlik ve beraberlik içinde çaba göstermeleri koşuluyla ülkeyi en ileri bir düzeye getirecek yeteneğe sahip oldukları inancındadır. Kapalı bir toplum anlayışını reddederek gerektiğinde Batının deneyimlerinden de yararlanmayı önerir. Çağdaşlaşma ve Batılı devletlerin içinde bulunduğu muasır medeniyete ulaşma çabası Ulusal Kimliğin vazgeçilmez aşamasıdır.

Çağdaşlaşmanın ancak ve ancak Türkiye’nin bağımsız kararının sonucu olması gerektiği üzerinde ısrarla durması ise Atatürkçü düşüncede Ulusal Kimlik bilincinin bir başka boyutunu, ulusal egemenliğin hakim olduğu bağımsız bir Türkiye prensibini ortaya koymaktadır. Bu prensip ışığında Ulusal Kimlik, Misak-ı Milli sınırların belirlediği topraklarda, ortak bir tarihi geçmişin dil, ülkü ve kültür birlikteliğinin oluşturduğu Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran halkın tam bağımsızlığını ve onurlu yaşamını temel kural olarak algılayan birlikteliği ifade etmektedir.

²⁷² M. Kemal Atatürk, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.67

²⁷³ D. Yıldırım, “Atatürk ve Yeni Bir Güneş Gibi Doğma Kavramı”, **Milli Kültür**, Cilt 11, İstanbul, 1981, s. 7

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin siyasal ve ekonomik bakımdan “yarı bağımlı” bir devlet olduğu bir dönemde, bu devletin yıkıntı haline gelmiş kurum ve unsurları üzerinde kurulup yükselmiştir. Bu bakımdan tam bağımsızlık prensibi Atatürk'ün Kurtuluş Mücadelesi'nden beri üzerinde sıklıkla durduğu bir temel ilke olarak yaşama geçirilmeye çalışılmıştır. Ulusal Kimlik için bağımsızlık prensibinin ne derece önemli olduğunu Atatürk şu sözlerle ifade etmektedir.

“İlke, Türk ulusunun onurlu bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ilke ancak tam bağımsızlıkla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak olmak konumundan yüksek bir davranıma yaraşır olamaz. Yabancı bir devletin koruyuculuğu ve kollayıcılığını kabul etmek, insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlük ve beceriksizliği ifade etmekten başka bir şey değildir. Gerçekten bu duruma düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine kesinlikle olasılık verilemez. Oysa Türk'ün onuru, izzet-i nefsi ve yeteneği çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus tutsak yaşamaktansa mahvolsun daha iyidir! Dolayısıyla ya bağımsızlık ya ölüm.”²⁷⁴

Çağdaş bir topluma ve dolayısıyla çağdaş bir devlete uygun yönetim biçiminin ulusal egemenlik ilkesine dayanan bir sistem olduğunu bilen Atatürk, TBMM'nin açılması, sultanlığın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması gibi temel yapısal ve dönüşüm hareketleriyle ulusal egemenliği yerleştirme çabası içinde olmuştur. Tıpkı Atatürk'ün Batılılaşma mantalitesinde olduğu gibi bağımsızlık da biçimsel ve sözde olmayacak her alanda tam ve gerçek bir bağımsızlık peşinde olunacaktır. Nasıl bir bağımsızlık modeli olması gerektiğini ise Fransız temsilci Franklin Bouillon'a şöyle izah edecektir.

“Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasal, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel ve benzeri her konuda tam bağımsızlık, tam özgürlük demektir. Bu

²⁷⁴ M. Kemal Atatürk, **Nutuk I**, MEB Yayınları, Ankara, 1987, s. 1- 13.

saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulus ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.”²⁷⁵

Tam bağımsız ve ulusal egemenliğe dayalı bir ulusal kimlik bilincinin halka benimsetilmesi anlamında birçok yapısal değişikliği başlatan Atatürk, Ulusal Kimlik bilincini geliştirmek için tarih ve dil çalışmalarına da ağırlık vermiştir. Atatürk’ün tarihe vermiş olduğu önem, tarih bilincinden ve Osmanlı Devleti’ndeki ulusal tarihçilik anlayışının yoksunluğundan kaynaklanmaktaydı. Dilin bir ulusun duygu ve düşünce tarzı olması, yine ulusun ortak bir tarih bilinciyle birlikte var olabilmesi çağdaş ulus-devlet formunun gerekleri olması bakımından ulusal Türk kimliğinin varlığı ve devamlılığı için de çok önemliydi. Bu yüzden 1931 yılında Türk Tarih Kurumu ve 1932 yılında ise Türk Dil Kurumu kurulacak, böylece Atatürk’ün Ulusal Kimlik anlayışı tam anlamıyla bütünleştirici ve birleştirici çizgiye oturacaktı.

Atatürk’e göre ulus şu şekilde karakterize edilmektedir.

- 1- Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan
- 2- Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan
- 3- Sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden oluşur.²⁷⁶

Yine Atatürk’e göre Türk ulusunun temelini oluşturan tarihsel ve doğal olgular ise şunlardır;

- 1- Siyasi Birlik
- 2- Dil Birliği
- 3- Toprak Birliği

²⁷⁵ M. Kemal Atatürk, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**’nden Aktaran: Ali Güler, “Bir Çağdaşlaşma Modeli Olarak Atatürk”, **Çevrimiçi**: http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/guler_01.pdf, 07.11.2006

²⁷⁶ A. Afetinan, Aktaran: Nuran Tezcan, **Atatürk’ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1989, s.24.

- 4- Soy ve Kök Birliği
- 5- Ortak Tarih
- 6- Ortak Ahlak²⁷⁷

Özetle Atatürkçü düşüncede Ulusal Kimlik anlayışı birleştirici ve bütünleştirici olmakla birlikte ulusal bir devlet kurmaya ve onu geliştirmeye yöneliktir. Ulus gerçeğine bağlı bir Ulusal Kimlik bilincini geliştiren fakat yayılcılığı ve ümmetçiliği reddeden laik bir anlayıştır. Modern anlamda ulus-devlet formunda olduğu gibi ulusal birliği sağlamak ve mücadeleye girişmek için ulusçuluğu temel bir dinamo olarak kullanmıştır. Bu şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını korumayı ve aynı zamanda çağdaştırmayı amaç edinmiştir. Fakat O'nun ulusçuluk anlayışı, ülke içinde etnik ayrımcılığa müsaade etmeyen, Anadolu'nun kültür mozağini bir bütün olarak kucaklayan, dinsel, mezhepsel, budunsal ayrılıklara itecek her davranışın, her eylemin ve her düşüncenin karşısında yer alan bir anlayıştır.

2.1.3.3 ULUSAL KİMLİK BİLİNCİNİN KAYNAĞI OLARAK BATILILAŞMA VE LAİKLİK

Avrupa'da kazandığı anlam itibariyle ulus, birlikte yaşama arzusu ile yaşamak isteyen toplumların genel ve ortak özelliklerini bir arada yaşayarak diğer toplumlardan farklılaşmış bir yapıyı temsil etmektedir. Avrupa'daki oluşum sürecinde “ulus kavramının temelleri, ortak bir coğrafyaya, ortak bir tarihi kadere, ortak bir global ekonomiye, ortak bir kültüre ve ortak bir siyasal bütünlüğe dayanmaktadır. Sınırlarının hem coğrafi hem de kültürel anlamda somut ifadelendirmelerle belirlendiği uluslar, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de hepsinin bulunduğu ortak bir noktası vardır, o da toplumun bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğidir.”²⁷⁸ Modern anlamda ulus ve ulus-devlet modeli etrafında örgütlenmek gayesi içerisinde bulunan Atatürk ve kurmayları için ise ulus, Misak-ı Milli sınırları içinde yaşayan halkın kendisi olmuştur. Fakat sınır politikalarının tek başına bir ulusu oluşturabilmesinin mümkün olmadığı

²⁷⁷ H. Poulton, **a.g.e.**, s. 126

²⁷⁸ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 188

Osmanlı Devleti'nin yürüttüğü politikalardan anlaşılmıştır. O halde cumhuriyet ideolojisi için önemli olan Türk halkının bir ulus olduğu bilincinin kazandırılmasıdır. Bu bilincin ortaya çıkması ise toplumun bir bütün olarak değerlendirilmesini sağlayacak olan “laiklik” ve modern anlamda Ulusal Kimliğe bir rota çizecek olan “batılılaşma” kavramlarının Türk halkı tarafından benimsenmesi ya da Atatürk ve cumhuriyetin ideologları tarafından onlara benimsetilmesiyle mümkün kılınmıştır. A. Smith'in de tespitiyle bu şekilde Atatürk ve kurmayları sağlam bir teritorya (toprak), vatandaşlık hakları, ortak hukuk kuralları ve seküler bir siyasal kültür ya da vatandaşlığa dayalı bir din ile Batılı hat üzerinde bir ulus inşa etmişlerdir.²⁷⁹

Ulus-devletin oluşum sürecinde üst seviyede belirleyici bir etken olan ulus kavramı için bir ırka ya da dine ait hissetme güdüsü “belirleyici” bir unsur olmamıştır. Aksine modern manada ulus, ilhamını dinden ya da herhangi bir ırka ait olmaktan değil modern ulus kavramının gerektirdiği toplumsal bütünleşmelerden almıştır. Bu açıdan “batılılaşma”/çağdaşlaşma* idealiyle bir modern ulus örgütlenmesi çerçevesinde kendini tanımlayan ve Batılı bir devlet kültürüne sahip olmayı isteyen Türkiye Cumhuriyeti için “laiklik”, ulusal Türk kimliğinin mayasını oluşturmakla birlikte, cumhuriyet rejiminin ve bu rejim içindeki siyasal iktidarın konum ve eylemleri için de bir meşruluk zemini sağlamıştır.²⁸⁰

Cumhuriyet dönemi ideolojisinin ulusal Türk kimliğini oluşturma sürecindeki en temel iki kavram; “Batılılaşma” ve toplumsal iradenin padişah ve halifeden alınıp halka verilmesiyle ve dinin devlet yönetimi üzerindeki etkisinin kaldırılmasıyla anlam kazanan “laiklik” tir. Her iki kavram da Batılı anlamda Ulusal kimlik bilinci ve ulus-devlet formunun temel unsurlarıdır. Bu iki kavram Osmanlı Devleti'nin harabeleri üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal kimliği için –geçmişe kıyasla- önemli

²⁷⁹ A. D. Smith, **Ulusların...** a.g.e., s. 195

* Belirtilmelidir ki, Batılılaşma kavramına özdeş olarak literatürde “çağdaşlaşma”, “modernleşme” ve “sanayileşme” terimleri de kullanılmaktadır. Bu kavramlarının hangisinin uygun olabileceği “sorunu” çalışmanın öncelikleri arasında bulunmamaktadır. Ancak “batılılaşma” kavramının Osmanlı Devleti'nin algılamasından farklı olarak cumhuriyetin kurucusu Atatürk ve cumhuriyet ideologları tarafından nasıl algılandığını daha önceki başlıklarda belirtmiştik.

²⁸⁰ Ö. Say, a.g.e., s.198

zihinsel değişimlerin dinamosu olmuştur. Bu zihinsel değişim, dogmatizme karşı akılcılığı, mistizme karşı olguculuğu, gericiliğe karşı ilericiliği gündeme getirmekle²⁸¹ kalmamış aynı zamanda tek bir kişinin egemenliği üzerine kurulan bir toplumsal/yönetmel yapının da sonunu getirmiştir.

Ulusal Türk kimliği bilincinin oluşmasına yönelik bu zihinsel değişim Osmanlı devleti'nin Batılılaşma çabalarının dönüm noktası sayılan Tanzimat Fermanı'ndan I. ve II. Meşrutiyet'e ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar olan bir dönüşüm süreciyle birlikte gelişmiştir. Tanzimat döneminin Genç Osmanlıları, I. ve II. Meşrutiyet'in Jön Türkleri, Garpcıları ve İttihat Terakki aydınları bu sürecin önemli temel taşları olmuşturlar. Yasalar önünde eşitlik, dini fark gözetmeksizin herkese memur olabilmek hakkı, din yetkililerinin sivil otoritelerinin kaldırılması, ordunun hem Müslüman hem de öteki dinlere bağlı olanlara açılması, vergi reformu ve rüşvetle mücadele²⁸² gibi Batılı anlamda yenilikler Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ortalarında Tanzimat'la başlattığı ve kesintilerle II. Meşrutiyete kadar sürdürdüğü Batılılaşma hareketleridir. Batılılaşma çabaları, her alanda başarılı görülen Avrupa karşısında var olmaya devam etme isteğinin yanında Fransız İhtilali'nin dünyaya yaymış olduğu fikirler karşısında her türlü din, dil, ırk, fikir ve etnik kökene mensup insanları aynı çatı altında toplama/tutma gayretinin de bir ürünüdür.²⁸³ Yine aynı şekilde bu çabaların devlet yapısının çağdaşlaşmasını sağlamak üzere gayrimüslimlere tanıdığı haklar açısından –dünyevileşme çerçevesinde²⁸⁴- laik olmasa bile sekülerdir. Ayrıca Meşrutiyetin kısmen de olsa halkı yönetimle özdeşleştirmesi toplumun sosyal yapısında köklü değişikliklere gitmesi bakımından devletin yönetmel yapısında birtakım yapısal çağdaş kurumların oluşmasına sebep olmuştur. Batılı liberal düşüncelerin dolaşmaya başlaması, gazetelerin kurulması, edebiyatta Fars dilinin bırakılması ve Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürlerin kitaplarının Türkçeye çevrilmesi gibi ulus-devlet için

²⁸¹ K. Aysevener, **a.g.e.**, s. 105

²⁸² Oral Sander, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)**, İmge Kitapevi, Ankara, 1998, s. 276-279

²⁸³ N. Berkes, **a.g.e.**, s. 244

²⁸⁴ Ö. Say, **a.g.e.**, s.197

önemli bir faktör olan dil birliğinin oluşmasına dair yenilikler²⁸⁵ yine bu zihinsel dönüşüm süreci içerisinde cereyan etmiştir.

Osmanlı döneminde Batılılaşmak için yapılan bu yenilikler, Osmanlı toplumsal yapısını oluşturan kurumsal yapılara ve özellikle aydınlarına hem ideolojik, hem felsefi hem de bilimsel içerik kazandırılmasını sağlamıştır. Ancak bütün bu Batılılaşma çabaları, devleti, içinde yaşayan farklı unsurlarla birlikte ayakta tutmak ve devamlılığını sağlamak amacından ötürü özünde Batıya karşı tepkisel/ refleksel olduğu ve samimi olmadığı için amacına ulaşmamıştır. “Batılılaşma veya modernleşme için, önce Batı uygarlığını ortaya çıkaran faktörlerin soğukkanlı olarak analiz edilmesi, sonra da belli bir plan ve program çerçevesinde modernleşmeye başlanması gerekirdi. Osmanlı her ikisini de yapamadı, sonra da Avrupa karşısında eskiden varolan üstünlük duygusunu yıkıp Batının sağlıklı analizini yapamadı, sonra da Avrupa karşısında acizlik ve hayranlık duygularıyla panik içinde, sistemsiz ve plansız, birbirinden kopuk modernleşme çabaları gösterdi. Osmanlı Batılılaşmayı, “laiklik” temeli üzerinde sağlamaya çalışacağına, İslam dini ve bütün İslam dünyası için sağlamaya çalıştı.”²⁸⁶ Bu açıdan Osmanlı Batılılaşması, Batılı olamayan bir toplumun “laiklik” ilkesi olmaksızın Batılılaşmasının mümkün olamayacağını, sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti için laiklik prensibinin ne kadar önemli olduğunu ve “Batılılaşma” ve “laikleşme”nin Ulusal Kimliğin oluşumu açısından ayrılmaz bir bütün olduğunu göstermesi bakımından önemli bir süreçtir.

Bu süreç, önceki konu başlıklarında da geniş bir şekilde tartışıldığı gibi, aynı zamanda modern anlamda ulusal Türk kimliğine geçişi de ifade etmektedir. Zira Şerif Mardin’in tespitiyle modern bir ulusun, çağdaş (batılı) medeniyetler düzeyine ulaşma hedefiyle biçimlenerek kuruluşu/ bir dizi geçişler içermektedir:

- a) Siyasi otorite sisteminde kişisel kural ve düzenlemelerden kişisel olmayan kural ve düzenlemelere geçiş

²⁸⁵ O. Sander, **a.g.e.**, s. 278

²⁸⁶ Mustafa Ergün, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış”, **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi**, İstanbul, 12-15 Nisan 1999

- b) Evrenin düzenini ilahi hukukla algılayan bir sistemden pozitivist ve rasyonel düşünceye geçiş
- c) ‘Seçkin-halk ayırımına’ dayalı bir topluluktan (cemaat) ‘popülizme dayalı bir topluluğa’ geçiş
- d) Dine dayalı bir topluluktan ulus-devlete geçiş²⁸⁷

Bu geçişler Atatürk’ün de ifade ettiği gibi “Türkiye’nin çağdaş uygarlık içinde gelişmiş ve çağdaş bir ulus olarak yaşaması” için ön koşul olarak kabul edilmektedir.²⁸⁸ Modern bir ulusun, Batılı medeniyetler düzeyine ulaşma hedefiyle biçimlenen bu geçiş evresi, konunun başında da belirtildiği gibi zihinsel değişimi/dönüşümü ifade etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları yukarıda belirtilen geçiş evrelerinden oluşan bu zihinsel değişimi gerçekleştiren Batıyı örnek almışlar ve bunu yeni cumhuriyetin toplumsal dönüşümünü gerçekleştirme hedefi olarak belirlemişlerdir. Batılılaşmanın/çağdaşlaşmanın hedef alındığı bu zihinsel değişim ilerlemenin, gelişmenin ve yenileşmenin itici gücünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla Batılılaşma hedefi doğrultusunda şekillendirilen Türkiye Cumhuriyeti’nde din ve devlet işleri birbirinden ayrılmış, dinsel ve geleneksel simgeler Batılı simgelerle yer değiştirmiştir.²⁸⁹ Böylece ulusal Türk kimliğinin oluşum sürecinde Batılılaşma ve laikliğe yönelik önemli aşamaları içeren bu zihinsel değişim yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin modern ulus-devlet formunda da temel bir rol oynamıştır.

2.1.3.4 CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRA OLUŞAN KİMLİK POLİTİKALARI

Ulusal Türk kimliğinin inşa süreci önceki bölümlerde geniş bir şekilde bütün evreleri ile birlikte tartışıldığı gibi, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve bu inşa süreci hedeflenen ulusun dili, tarihi ve vatani gibi dönemin önemli tartışma ve

²⁸⁷ Şerif Mardin, Aktaran: E. F. Keyman, **a.g.m.**, s. 121-122

²⁸⁸ E. F. Keyman, **a.g.m.**, s. 122

²⁸⁹ K. Aysevener, **a.g.m.**, s. 109-110

Çalışma alanlarını beraberinde getirmiştir. Tanzimat'ın Osmanlıcılık ideolojisinden Cumhuriyete kadar uzanan bu süre içerisinde nasıl bir ulus olunması konusunda birçok anlayış gelişmiş ve bu anlayışlar bir takım uluslaşma çabalarından oluşan akımları ortaya çıkarmıştır. Bir bakıma Osmanlı aydınının kendisine yönelttiği 'biz kimiz' sorusunun cevabını aradığı bir süreç olarak da ifade edilebilecek olan bu dönem nihayet 20. yüzyılın ilk çeyreğinde tamamlanmış, artık hem dünya toplumları arasında ve hem de dünya devletleri arasında bir "Türk" unsuru oluşmuştur. Cumhuriyetin kurulmasıyla bir ulus-devlet formunun oluşturulması, Türk Ulusal Kimliğinin varlığı ve bu varlığın bütün dünyada tanınabilmesi için ayırt edici en temel etken olmuştur. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süre içerisinde de Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olduğu ilkesi Türk Ulusal Kimliği'nin tanımlanmasında en temel referans noktası olmuştur. Cumhuriyetin ilanında günümüze Ulusal Kimlik algılamasına ya da Türk kimliğinin yeniden tanımlanmasına yönelik pek çok akım, anlayış geliştirilmekle birlikte bu yaklaşımların hemen hepsinin Ulusal Kimliğe dair "göndermeleri" yine Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet formu olmuştur. Çünkü ulus-devlete geçiş sürecinde Osmanlı ideolojisinin işe yaramadığı anlaşılmış ve imparatorluğun dağılmasına karşı bir tepki olarak ortaya çıkan Türkçülük ideolojisi Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisini oluşturmuştu. Ancak böyle bir ideolojiyi sürdürebilecek olan devlet, ulusun sınırlarını çizebilecekti. Türkçülük ideolojisinin cumhuriyetin temel prensiplerinden biri olan milliyetçilik ilkesi ile birleşmesiyle de ırka veya etnik bir kökene dayandırılmadan, üzerinde yaşanan ilkenin/yurdun milliyetçiliği anlamında kurgulanan²⁹⁰ bir uluslaşma sürecine girilmiştir. Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilik ilkeleriyle de artık eski gelenekçi yapıdan yeniye geçişin düşüncel ve pratik çerçevesi oluşturularak bir yandan aydınlanma felsefesinin içerikleri hazmedilmiş diğer yandan ulus-devletin kuruluşu ve

²⁹⁰ G. İçli, **a.g.m** s. 248

varlığını sürdürmesine yönelik birlik ve eşitlik gereksinmelerine de yanıt bulunmuştur.²⁹¹

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ulusal Türk kimliğinin mayası sayılabilecek bu yöneliş, Avrupa tipi modern ulus modelinin toplumun her kesiminde bir örgütlenme biçiminde oluşturulmasıyla başlamıştır. Modern ulus modelinin Yeni Türkiye Cumhuriyeti için örnek bir model oluşturacağı düşüncesi ise; Batı uygarlığını yakalayabilmek ve Osmanlı Devleti içerisindeki farklı etnik unsurların çıkardığı problemlerden alınan dersler sonucunda ulusal bir topluma duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Dolayısıyla cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Osmanlı İmparatorluk yapısının yerini Türk ulusçuluğu ve reformcu bir anlayışa dayanan ulus-devlet almıştır. Cumhuriyet rejiminin yöneticileri böylece dışlayıcı modernite-gelenek karşıtlığı mantığı çerçevesinde²⁹² Osmanlıya ait olan her şeyi dönüştürmeye çalışmışlardır. Şerif Mardin'in ifadesiyle Türkiye, artık kendi kimliğine yeni alanları ilave etmiştir. Yapılan birçok yeniliklerle Türkiye Cumhuriyeti bir reorganizasyon ya da ulus-devlet kavramlaştırılması sürecine girmiştir. Dinin şahsi bir din olarak bırakıldığı²⁹³ ortak bir coğrafya, ortak tarihi kader, ortak kültür, ortak global-bütünsel ekonomi ve ortak siyasi birlik bilinci çerçevesinde tanımlanabilecek bir modern ulus olgusunun devlet düzeyinde kabul edildiği²⁹⁴ yeni bir ulus formu oluşmuştur.

Bu bağlamda Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal Kimliği Osmanlıya ait geleneksel yapının tamamen ortadan kaldırılması ve Batının siyasi yapılanmalarının da içeren ulus-devlet formunu benimsemek ile gerçekleşmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, özellikle 1930'lu yıllarda, oluşan Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi yapılanmalar Osmanlı tarihi, kültürü ve edebiyatının yerine medenileştirilmiş bir Türk kimliği oluşturmak için yeni bir Orta Asya ve Anadolu miti kurma yolunda çalışmalar içerisine girmiştir. "Türk tarih Tezi" ve "Güneş Dil Teorisi"ne dayalı bu yeni ideoloji

²⁹¹ Birkan Uysal Sezer, "Postmodernizm ve İkinci Cumhuriyet", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı:1, Mart 1993

²⁹² Y. Çolak, **a.g.m.**, s. 130

²⁹³ Ş. Mardin, Aktaran: E. Sözen, **a.g.e.**, s. 17

²⁹⁴ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 185

topluma yeni bir kimlik kazandırmayı Osmanlı'nın şanı ile değil,²⁹⁵ Batı medeniyetinin izlerini takip ederek yeni Türk kültürünü Türklerin antik geçmişleri ile bağlamak için medeni ve kültürlü bir öz bulup ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.²⁹⁶ Türk ulusçuluğunun siyasal bir program olarak ulus-devletin oluşturulma sürecinde ve devamında devlet ile ulus yaşamının bütün alanlarını kapsayacak bir şekilde geliştirme çabalarının bir ürünü olan bu kurumsal yapılanmalar, Anadolu kaynaklı bir Türk ulusçuluğunu inşa ederek yeni kurulan devletin devamını da sağlamayı temel amaç edinmiştir. Bu anlamda Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal bir Türk kimliği yaratma yönündeki kimlik siyasetinin, toplum adına, resmi ideolojiyi devletin eliyle tesis etmek²⁹⁷ olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Türkiye'de devletçiliğin anlamı devletin toplumcu bir bakışla halka yaklaşması etrafında görülmüştür. Böyle bir bakışın oluşmasında devletin Batı Avrupa düzeyinde bir gelişmişlik çizgisini yakalama eğilimi göze çarpmakla birlikte modern ulus-devlet modeli etrafında örgütlenmenin bizzat devlet tarafından sağlanmaya çalışması önemli bir etken olmuştur.²⁹⁸

Kısacası cumhuriyetin kurulduğu ilk günden, hatta daha geriye götürürsek, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilışinden bu yana süregelen modernleşme çabaları ulusal Türk kimliğinin inşasında birçok farkı düşünce akımlarının gelişmesine neden olmuş, cumhuriyetin ilanıyla bu düşünceler tek bir çatı altında, ulus-devlet formunda, yine devletin eliyle resmi ideolojisi çerçevesinde birleştirilmiştir. 20. yüzyılın başlarında oluşan modern devlet anlayışı gereği ulus-devletleşme sürecine girilmiş, bu bağlamda da Türk ulusçuluğu bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Türk kimliğini antik geçmişinde arayarak bir Orta Asya ve Anadolu miti yaratma çabalarının sonucu olan; "Türk Tarih Tezi" ve "Güneş Dil Teorisi", bir ulus kimliğinin varlık nedeni sayılan ekonomik bağımsızlığın kazanılmasına yönelik "İzmir İktisat Kongresi" gibi ulusal burjuvaziyi yaratma çabalarının modern ulus-devlet modeline paralel bir şekilde kapitalizmin

²⁹⁵ E. Sözen, **a.g.e.**, s.17

²⁹⁶ Yılmaz Çolak, **a.g.m.**, s. 130, Ayrıca erken Cumhuriyet döneminde devletin tarih anlayışı ve Türk Tarih Tezi için bkz. Yılmaz Çolak, "**History- Writing State and Culture Production in Turkey in the 1930's**", *Interruptions:Essay in the Poetics/Politics of Space* içinde, Der: L. Pinel, Gazimagusa, KKTC:DAÜ Yayınevi, 2003, s. 117-145

²⁹⁷ E. Sözen, **a.g.e.**, s. 18

²⁹⁸ Ö. Say, **a.g.e.**, s. 209

gerektirdiği ulusal ticaret anlayışına ve endüstrileşmesine dönüştürülmesi, ulusal egemenliğe dayalı anayasanın hazırlanarak parlamenter sisteme geçilmiş olması, ulusal Türk kimliğinin kaynağını teşkil eden çağdaşlaşma sürecinin devamına yönelik Tevhid-i Tedrisad Kanunu ve Yeni Türk Alfabesinin kabulü gibi eğitim politikalarının ulusal bir çizgiye oturtulma çalışmaları ve yine Atatürkçü ulusal düşünceyi toplum yaymak amacıyla kurulan halkevleri gibi modern yapılanmaların amacı, Türk halkının yurttaş olma bilincinin geliştirilmesi ve cumhuriyet çatısı altında ulusal Türk kimliğinin yaratılmaya çalışılmasıdır. Bu kimlik, Atatürk ilke ve inkılâplarıyla şekillenen modern, laik, gelişmeci, ilerici, çağdaş ve aynı zamanda devletçidir.

Suavi Aydın, cumhuriyetin ilk dönemlerinde yaratılmaya çalışılan bu kimlik politikalarını beş başlık altında toplamıştır.

- 1- Osmanlının reddi
- 2- İslam kaynaklı her türlü hareket ve düşüncenin reddi
- 3- Misak-ı Milli sınırları
- 4- Atatürk'ün mitossal varlığı
- 5- Atatürk milliyetçiliği²⁹⁹

Osmanlı geçmişine ait İslam kaynaklı her türlü hareket ve düşüncenin reddini simgeleyen Batılılaşma ve Laiklik kavramları ve ulusun modern anlamda varlığını temsil eden toprak/vatan unsurunun Misak-ı Milli ile anlam kazanması önceki bölümlerde tartışıldığı gibi cumhuriyetin kurucu etosları sayılmaktadır. Fakat Atatürk'ün mitossal varlığı ve Atatürk milliyetçiliği ise daha çok kuruluş sonrası ulus-devletin varlığını ve devamını sağlayan ulusalcı ideolojiler olarak algılanmalıdır. Çünkü cumhuriyetçilik, milliyetçilik, devletçilik, laiklik, halkçılık ve devrimci-reformculuk Atatürk'ün inkılapları olarak Türk devletini ve ulusunu tanımlayan ve oluşturan altı temel ilkedir.³⁰⁰ Bu ilkeler aynı zamanda o döneme kadar Türk toplumunda kopuk olan

²⁹⁹ S. Aydın, **a.g.e.**, s. 16

³⁰⁰ E. F. Keyman, **a.g.m.**, s. 122

siyasal ve kültürel anlamdaki çağdaşlaşma yönelimlerini de birbirine bağlamak için tasarlanmıştır. Dolayısıyla Atatürk'ün mitossal varlığı ve Atatürk milliyetçiliği bağlamında şekillenen Kemalist ideolojiyi, yukarıda bahsedildiği gibi çağdaşlaşmanın zorunlu kıldığı gerekli kurumsal temellerin atılması, geri kalmış/geleneksel toplumsal hayatı modern ve laik bir ulusal kimliğe dönüştürmesi ve modern anlamda ulus-devlet formunun korunması açısından daha çok cumhuriyet sonrası Ulusal Kimlik politikalarında etkili olmuştur. Bilhassa cumhuriyetin ilanından 1940'lı yıllara kadar tasarlanan ulusal Türk kimliği, gerekli olan kurumsal yapılanmaların da kurulmasına eşlik eden Kemalist inşa bir süreci yaşamıştır.

Ancak 1940'lı yıllardan sonraki süreçte Kemalist elitlerin tasarladığı ulusalcı yapıdan uzaklaşmış, Türk-İslam sentezi gibi bir yaklaşımla, Kemalist ulusçuluğun laiklik temelli tutumundan Türk ulusçuluğunu uzak tutma çabalarıyla karşı karşıya kalınmıştır. 1945'te çok partili parlamenter demokrasiye geçildikten sonra din, tüm siyasi partilerin seçmenleriyle aralarında bir bağlantı kurmak için kullandıkları bir referans noktası haline gelmiştir.³⁰¹ Müslümanlık olgusunun Türk tarihinin ayrılmaz bir unsuru olarak görülmeye başlanmasıyla da Kemalist ulusçuluğun İslami restorasyon politikalarıyla şekillenen bir ulusal kimlik tanımlamasının yolu açılmıştır. Daha sonra bu girişimler, özellikle 1980 sonrasında siyasal bir harekete bürünecek ve Milliyetçi Hareket Partisi ve Büyük Birlik Partisi gibi siyasal partilerin ideolojisi haline gelecektir. 1940'lı yıllar bu tür bir Türk ulusçuluğu anlayışının çok partili döneme geçilmesiyle birlikte ortaya çıktığı bir dönemdir. *

³⁰¹ E. F. Keyman, **a.g.m.**, s. 124

*Çalışmanın daha sonraki bölümlerinde, özellikle "Ulusal Kimlik Bağlamında Avrupa Birliğine Karşı Geliştirilen Tutumlar" başlığında, ulusal Türk kimliğinin bu tür farklı algılanış biçimleri ayrıntılarıyla değerlendirilecektir. Görüldüğü üzere bu başlık altında ulusal Türk kimliğinin özü itibarıyla cumhuriyetin ilanı ve hemen sonrasında hangi temel referans kaynaklarına dayandığı ve 1940'lı yıllara kadar ki süreçte ne tür bir algılanış durumunun söz konusu olduğu tartışılmaktadır. Ancak ulusal Türk kimliğinin en azından algılanış biçimleri anlamında zamanın nisbiliğine ve mekana göre değişebilir olma özelliği, Türkiye'de Ulusal Kimliğin izlediği tarihsel sürecin bu başlık altında kısaca da olsa irdelenmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bu şekilde Türkiye'de özellikle 1980 sonrası gelişen farklı ulusçuluk algılamalarının tarihi kökenleri itibarıyla daha iyi değerlendirilebilmesi mümkün olabilecektir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ant-i komünist unsurların ağırlık kazanması ve 1950 sonrasında dünya siyasi konjonktürünü belirleyen iki kutuplu sistemin öncülerinden Sovyetler Birliği'nin Komünist Bloğa, ABD'nin ise demokrasinin temsilciliğine sahip olması, Türkiye'de kimlik politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur. "İç siyasetimize yansımayan bu iki kutuplu dünya, önce siyasetten daha sonra da kültürel ve tarihsel şartların yeniden değerlendirilmesi sürecini başlatmıştır. 1950'lerden sonraki demokrasi anlayışı seküler kimliğin eleştirilmeye başlandığı bir dönemin hazırlığını üstlenmiştir; Türk kimliği ile eşitlenen seküler kimlik, içinde İslam'ı da öngören şekilde yeni bir kimlik oluşturma çabasıyla eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiri daha sonraki yıllarda Türk-İslam sentezi şeklinde hayatiyet kazanacaktır."³⁰²

Sağcı-solcu, ülkücü-komünist şeklinde siyasal kamplaşmaların yaşandığı 1970'ler, Türkiye'nin kimlik arayışlarının en yoğun olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Zira askeri bir darbe ile sonuçlanan bu kargaşa ortamı sonrasında 1980'ler, Türk kimliğinin tanımlanması sonrasında farklı yaklaşımların gelişmeye başladığı bir dönemi kapsamaktadır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu halkı yeni Türk devletinin yapılandırılma kararlarına içtenlik ve coşkuyla katılmış, böylece çağdaşlaşma sürecinde batının uygar uluslarıyla eşit düzeyde laik, etnik açıdan homojen bir cumhuriyetin ortaya çıkması sağlanmıştı. Fakat 1980'li yıllardan itibaren cumhuriyetin ilk yıllarındaki coşkunun yerini bir sorgulamanın almaya başladığı görülmektedir.³⁰³

Kimlik kavramının siyaset kapsamında incelenip tartışılması 1980'lerden sonra başlamıştır. 1990'lara gelindiğinde ise kimlik, üzerinden siyaset yapılan bir özne konumuna dönüşmüştür. Bu dönemde kimlik tanımlamalarının içine İslami yaklaşımların girmesi, etnik grupların ve cemaatlerin talepleri doğrultusunda; Osmanlı geçmişi ile birlikte modern "çok kültürcülük" yaklaşımı çerçevesinde bir kültürel çoğulculuk modelini ortaya çıkarmıştır. Bir anlamda yeni –Osmanlıcı yaklaşım olarak adlandırılabilen bu model, çok kültürlü bir yapı için gerekli olan siyasal iktidarın ve

³⁰² E. Sözen, **a.g.e.**, s.43

³⁰³ G. İçli, **a.g.m.**, s. 245

genel kabul görmüş demokratik bir pratiğin olmadığı bir ortamda modern liberal çoğulculuk ile Osmanlı çoğulculuk anlayışını birleştirmeye çalıştı. Ancak modelin kavramsal yetersizliği, pragmatik bir arayış olması ve din özelinde tanımlama gayreti ile Kemalist laik yapıya meydan okuması, yönetici elitler ve aydınlar nezdinde fazla itibar bulmamıştır.³⁰⁴

1980 sonrasında Ulusal Türk Kimliğine yönelik farklı algılamaların diğer bir örneği ise Türk-İslam sentezidir. Türkçülük ve İslamcılık arasında bağ kuran, böylece yükselen İslamcılık dalgasının bazı sivri ve yıpratıcı eleştirilerini bertaraf edebilmek için İslam'ın evrensel prensiplerini Türk ulusçuluğuna eklemlenmek maksadıyla ortaya çıkan bu modelin savunucuları daha sonra kendi içlerinde de bölünmüş; İslami Türkçülüğü güçlendiren bir öge olarak gören ve Türk unsurunu merkez alanların taraf olduğu MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ve Türkçülüğü, İslam'ı güçlendiren bir öge olarak gören BBP (Büyük Birlik Partisi) şeklinde iki ayrı kola ayrılmıştır. Türk İslam Sentezi de, Yeni Osmanlılık arayışları gibi Kemalist ideolojinin kurguladığı Türk ulusçuluğu ile taban tabana zıt bir düşünce olduğu için toplumsal anlamda geniş bir kabul görmemiştir. Çünkü Türk-İslam sentezi ülküsü içinde barındırdığı İslami söylemle ancak Kemalizm'in anti-tezlerinden biri olarak siyasal arenadaki yerini alabilmiştir.³⁰⁵

Cumhuriyetin ilanından sonra ortaya çıkan farklı kimlik politikalarından kayda değer olan bir başka yaklaşım İkinci Cumhuriyet tartışmalarıdır. İkinci Cumhuriyet tartışmaları yeni bir yaşam biçimini önermekle birlikte “bunun kültürel bir devrimle gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. Bunun için önce kültürel demokratikleşme gelmektedir. Kültürel demokratikleşme, herkesin bütün renkliliği, bütün kültürel özü, dili ve dini ile tam bir eşitlik, kardeşlik içinde yaşamasını sağlayarak ve bunun içinde tarihle, İslamla ve Kürtlerle barışmak gerekecektir.”³⁰⁶ Bu haliyle İkinci Cumhuriyet tartışmalarının, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı Devleti'nin parçalanmaktan

³⁰⁴ Y. Çolak, **a.g.m.**, s. 143

³⁰⁵ M. Karakaş, **a.g.m.**, s. 71

³⁰⁶ Birkan Uysal Sezer, “Postmodernizm ve İkinci Cumhuriyet”, **Amme İdare Dergisi**, Cilt:26, Sayı:1, Mart 1993

kurtulmak için geliştirdiği Osmanlıcılık ideolojisinden –en azından amaç bakımından- bir farkı görünmemektedir. İkinci Cumhuriyet tartışmalarının Ulusal Kimlik arayışları, merkezi devlete karşıtlık ve meşruluğun devletten başka alanlara kaydırılması öngörüşünden ötürü Kemalist ulusalcı düşünceye uymamaktadır. Kaldı ki farklı kimlikleri kardeşlik çatısı altında toplama düşüncesi ya da modeli, bu farklı kimliklerin egemenlik anlayışlarına özgürlük kavramı ile cevap verebileceği şüphelidir. Zira Osmanlıcılık ideolojisi de dönemin farklı kimliklerinin egemenlik arayışlarına cevap verememiş ve birçok etnik ve dini unsur Osmanlı Devleti’nden kopmuştu.

1980 sonrası kimlik politikaları genelde çok kültürlülük tezleri ve İslami referans algılamaları ile biçimlenmiştir. Ancak bu politikalar öne sürdükleri toplumsal bütünlük tezleri açısından Kemalist ideolojiden farklı dolayısıyla da Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi ideolojisine uymamaktadır. Ancak tarihi süreçten de görüldüğü üzere diğer kimliklerle karşılaştırıldığında Ulusal Türk Kimliği, zamanın nisbiliğine ve mekana göre değişebilir, siyasi, kültürel, tarihsel ve kültürlerarası bir kimliktir.³⁰⁷ İçinde birçok ideolojiyi ve felsefi akımları barındırabilecek bir dünya görüşü olmasına rağmen tekdüze bir ideoloji, felsefi hayal ya da tasavvur değil tamamıyla gerçekliği ihtiva eden bir “idea” olarak gücünü ulusal egemenlikten ve Türk ulusunun geçmiş tecrübelerinin de göz önünde bulundurulduğu sosyal gerçekliklerden almıştır.

Bugün içinde bulunduğumuz süreçte ise, Ulusal Türk Kimliği, küresel nitelikli gelişmeler karşısında yeniden konumlanma çabasıyla şekillenmektedir. Küreselleşme söylemiyle birlikte ulus-devlet ve ulusal kimlikler, ideolojik-politik alanda belirli sıkıntılar yaşamaktadır.³⁰⁸ Ulus-devletleşme çabasının ortaya çıkardığı ulus kimliği, küreselleşme ile birlikte güç kazanan mikro-milliyetçi akımlarla bir çatışma içerisine girmiştir. Ayrıca ulus-devlet yerine küreselleşmeyle birlikte, küresel piyasanın üstünlüğü, bireysel girişimciliğin üstünlüğü gibi kavramlar yükselen değer durumundadır. Türk ekonomisinin, siyasetinin ve kültürünün küreselleşme ile birlikte yeniden yapılanması ulus üzerindeki devletçi kalkınmacılığın ideolojik hegemonyasını

³⁰⁷ E. Sözen, **a.g.e.**, s.43

³⁰⁸ M. Karakaş, **a.g.m.**, s. 72

da ortadan kaldırmıştır. Küresel bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanabilecek olan Avrupa Birliği ile olan Entegrasyon süreci ise bu anlamda ulusal kimliğin varlığı ya da korunabilmesi tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Ulusal kimlik konusu, üzerinden en yoğun tartışılan konulardan biri olarak çalışmanın bundan sonraki aşamasında ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

2.2 AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE ULUSAL KİMLİK OLGUSU

2.2.1 BİRLEŞİK AVRUPA FİKRİNDEN AVRUPA BİRLİĞİ'NE, AVRUPA KİMLİĞİNİN İDEALİZE EDİLME SÜRECİ

Ülkemizin batılılaşma çabalarının adeta bir simgesi haline dönüşen Avrupa Birliği'nin bugün gelmiş olduğu nokta, yaklaşık 700 yıldır Avrupa'da devam edegelen çeşitli bütünleşme düşüncelerinin bir sonucudur. Fikri altyapısı hazır olmayan hiçbir toplumsal gelişmenin, hele hele Avrupa Birliği gibi küresel sayılabilecek bir oluşumun gerçekçi olabilmesi ya da kalıcılığını uzun süre devam ettirebilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla hem çalışmada “Ulusal Kimlik ve Avrupa Birliği” konulu tartışma alanının sağlam temeller üzerinde tartışılabilmesi hem de Türk Ulusal Kimliği karşısında/yanında Avrupalı kimliğinin ne olduğu ve nasıl oluştuğunu tartışmak açısından 1950 “Schuman Bildirgesi” öncesi süreç önemlidir. Başlangıçta yalnızca altı devlet ile başlayan Avrupa Birliği süreci yüzyıllar öncesinden Avrupa'da devam edegelen bütünleşme düşüncesinin idealize edilmesinin sonucudur. Giderek federatif bir yapıya dönüşen Avrupa Birliği, idealize edilme sürecinde fikri alt yapısının hazırlanması ve ortak bir toplumsal bellek oluşturulması bakımından bir gelişim ve dönüşüm süreci geçirmiştir. Bu tarihi süreç, Batı Avrupa toplumlarının genellikle güç kullanımına yönelik savaşlarla dolu, kısa süreli ve başarısız sayılabilecek birçok girişime tanık olmuştur. Fakat bu güç kullanımına yönelik girişimlerin yanı sıra Avrupalılık fikrinin idealize edilmesi ya da altyapısının oluşturulması içinde birçok alanda girişimler olmuştur.

Batı Avrupa devletleri arasında birliğe yönelik düşüncenin oluşturulması tarihçiler, filozoflar, hukukçular ve siyaset adamları tarafından 14. yüzyıldan itibaren dile getirilmeye başlanmıştır.³⁰⁹ Konu hakkındaki literatür taramasında pek çok yazar Avrupa'nın bütünleşme düşüncesinin idealize edilme sürecini Fransız hukukçu Pierre Dubois'in 1305* yılında yayınlanan bir eserine kadar götürmektedir. “De Recuperatione Tempe” adlı Dubois'in bu eserinde Avrupa'daki Hristiyan prenslikler arsında bir federasyon kurulması ve Türklere karşı kurumsallaşmış ve yenilenmiş Haçlı Seferleri'nin tertip edilmesi önerilmiştir. Ortak bir Avrupa fikrinin tarihi kökenleri konusundaki çalışmaları 14. yüzyıla kadar götüren pek çok araştırmacı, Avrupa Birliği için ekonomik ve siyasal entegrasyon kadar kültürel entegrasyonun da bu fikrin oluşması için kolaylaştırıcı bir unsur olduğu konusunda hem fikir olmuşlardır. Çünkü bir önceki bölümde tartışıldığı gibi bir ulus için ulusal ideallerle biçimlenmiş “birlik olma” bilinci, ulus-üstü toplumsal bir bütünleşme içinde gereklidir ve bu bütünleşmenin olabilmesi ya da sağlıklı bir şekilde başlayabilmesi ise ancak fikri yapının hazırlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu açıdan Avrupa Birliği'nin oluşmasında idealize edilme süreci çok uzun zaman önce başlamış ve bu uzun dönem içinde çeşitli değişimler geçirmiştir. Avrupa Birliği'nin idealize edilme sürecinde fikri alt yapısının sağlanması açısından geçmişte birçok kültürel çalışma ortaya konmuştur. Bunlardan en çok bilinenleri Özkan Açıkgoz şu şekilde özetlemiştir.

“... 14. yüzyılda Dante “De Monarchia” (Monarşi) adlı eserinde, Avrupa'da kilisenin yetkilerinden bağımsız, Roma benzeri bir imparatorluk kurularak barışın sağlanmasını teklif ederek; 1464'de Pierre Marini, Bohemya Kralı'na savaşları önlemek amacıyla bir devletler ligi kurulması projesi sunarak, 17. yüzyılda Emeric Cruce, siyasi uzlaşmazlıkları çözmek üzere Avrupalı ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir meclis oluşturulmasını ileri sürerek; 1638'de Duc de Sully “Büyük Proje” adlı eserinde, Avrupa devletleri arasında bir federasyon kurulmasını ve bu federasyona Rusya ve

³⁰⁹ Arif Köktaş, **Avrupa Birliğinde İşçilerin Dolaşım Hakkı ve Türk Vatandaşlarının Durumu**, Nobel Yayınları, Ankara, 1999, s.9

* Bu tarih bazı kaynaklarda 1306 olarak geçmektedir. Örneğin Arif Köktaş, **Avrupa Birliğinde İşçilerin Dolaşım Hakkı ve Türk Vatandaşlarının Durumu**, Nobel Yayınları, Ankara, 1999, kitabında bu tarihi 1306 olarak belirlemiştir. Fakat diğer birçok kaynak bu tarihi 1305 olarak sunmuştur.

Osmanlı dışındaki bütün Avrupalı devletlerin dahil edilmesini, bu birlik altında bir ordu oluşturulmasını teklif ederek; 1665’de Psikopos Royas “Roxas Projesi” adlı eserinde ve 1693’de William Penn’de “Avrupa’da Şimdiki ve Gelecekteki Barışa İlişkin Deneme” adlı eserinde benzer birleşmeler önererek; 1710’da yayımladığı eserinde John Beller, “Avrupa Kongresi”ni teklif ederek; 1712’de Abbe de Saint Pierre, “Avrupa’da Barış Sürekli Kılma için Proje” adlı eserinde sürekli bir uluslar arası senato emrine verilecek bir ordu oluşturulması fikrini proje haline getirerek; 1753’de İspanya Başbakanı Kardinal Alberoni “Testament Politique du Cardinal Jule Alberoni” isimli kitabında Türklere karşı Avrupa Hristiyan birliğini oluşturmayı teklif ederek; Kant “Edebi Barış” eserinde barışın sağlanabilmesi için uluslararası bir federasyonun kurulması gerektiğini dile getirerek; 1814’de Comte de Saint-Simon “Avrupa Topluluğunun Reorganizasyonu” adlı kitapçığında Avrupa Birleşik Devletler Modeli’nden bahsederek; 1848’de Victor Hugo ulus-üstü bir Avrupa Birlikteliğine işaret ederek; 1867’de Aguste Comte, belli başlı Avrupa ülkelerinden oluşacak ve ortak bir para birimine sahip olacak bir “Republique Occidentale” kurulmasını önererek; 1922’de Kont Countenhove-Kalergi, Pan-Europa Hareketinin kurulmasına fikri altyapı hazırlayan “Pan Europa” adlı kitabında birleşik bir Avrupa fikrini gündeme getirerek, ‘Birleşik Avrupa’ fikrine katkıda bulunmuş ve bugüne gelen sürecin teorik altyapısını hazırlamışlardır.”³¹⁰ Bu isimlere, benzer çalışmalarıyla tanınan Voltaire Rousseau, Montesquieu ve Adam Smith de ilave edilebilmelidir.³¹¹

Bu tür çalışmalar Avrupa Birliği’nin bütünleşme sürecinde farklı bilim disiplinlerince birçok kez tekrar etmiş ve Birleşik Avrupa idealini uzun bir zamandır canlı bir şekilde, farklı halkların belleğinde tutmayı ve bunu sürdürmeyi başarmıştır. Çalışmaların isimleri ve içerikleri dikkate alındığında, ortak bir Avrupa fikrinin oluşturulması ya da yaşatılması için çoğu zaman bir tehdit unsurunun söz konusu edildiği ve genelde Hristiyanlığa yönelik referansların etkili olduğu görülmektedir. Bu

³¹⁰ Özkan Açıkgöz, “Avrupa Birliği’nde Kültürel Entegrasyon ve Türki’nin Durumu”, **Stratejik Öngörü Dergisi**, TASAM Stratejik Araştırmalar Derneği Yayınları, Sayı:1, İstanbul, Mayıs 2004, s. 62-63

³¹¹ Haluk Özdemir, “Avrupa’da Bütünleşme Süreci ve Türkiye”, **Çevirimiçi**: <http://web.ttnet.tr/ozdemir/AB.htm>, 12.03.2006, Ayrıca bkz. Özkan Açıkgöz, **a.g.m.**, s. 63

açından, Avrupa'nın fikri altyapısında bir Hristiyan geleneğinin söz konusu olduğunu ve Avrupa'nın sınırlarının –kimi zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun kimi zaman ise Rusya'nın ötekileştirilmesiyle- ilk başlarda bir savunma politikasıyla şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Avrupa toplumlarında her biri farklı kültürlerle sahip halkla arasında ortak bir Avrupa kültürü/bilinci yaratmaktaki baskın güç din olmuş³¹² Hristiyan dinin kaybedilmesi ya da hakim kılınması düşüncesi/stratejisi ile de tehdit olarak algılanan bir öteki korkusu oluşturulmuştur. Hristiyan geleneğinin, Avrupa'nın ortak kültürel öğelerinin temel taşı olarak sahip çıkılması gereken bir miras şeklinde ortaya konulduğu bu çalışmalar, Avrupa fikrinin idealize edilmesi için din figürünü kullanmışlardır. Bu haliyle, karşıt kültür olarak tanımlanabilecek olan Avrupa kimliği açısından din faktörünün ve Avrupa'nın dışındaki toplumların etkisi oldukça fazladır. Diğer insan toplulukları gibi Avrupalı halklar da kendilerini başka kültürlerle etkileşim sürecinde karşılaştırarak oluşturmuş ve tanımlamışlardır. Bir bakıma birleşik Avrupa fikrinin idealize edilmesi süreci, Avrupa'nın bir yandan kendisini Hristiyan olmayan diğer toplumların /kültürlerin karşısında karşılaştırma ve karşılaştırması diğer yandan bu karşıt kültürlerin Avrupa'yı kendilerine göre algılaması/tanımlaması sürecidir. Yani aslında Avrupa kimliği, “ötekileri” tarafından tanımlanmış³¹³ ve kendini, kendi içinde değil ötekiyle ilişkisi bağlamında³¹⁴ ifade eden bir idealize sürecin ürünü olmuştur.

Birleşik Avrupa fikrinin oluşturulmasına yönelik entelektüel düzeydeki tüm bu projeler, 18. yüzyılda başlayan ekonomik ve siyasal birlik denemelerinin beslendiği kaynaklar olmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde ise artık Sully, Saint Simon, Penn, Leibniz, Saint-Pierre ve Bluntschi gibi önemli düşünürler³¹⁵ kültürel birlikteliğin yanı sıra ekonomik ve siyasal birlik çağrılarında bulunmaya başlamışlardır. Bu düşünürlerin fikirleri ile iyice yerine oturan birleşik Avrupa fikri idealize edilme sürecinden çıkmış,

³¹² Thomas Stearns Eliot, “Avrupa Kültürünün Birliği”, **Cogito, Avrupayı Düşünmek**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:39, İstanbul, 2004, s. 129

³¹³ Fredric Jameson, “Avrupa ve Ötekileri”, **Cogito, Avrupayı Düşünmek**, Yapı Kredi Yayınları, sayı:39, İstanbul, 2004, s. 246

³¹⁴ Aslı Çırakman, “Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliği”, **Doğu Batı Dergisi Avrupa**, sayı:14, 2001, s. 31

³¹⁵ Mehmet Özcan, “Avusturya Seçimleri Işığında Avrupa Birliği Bütünleşmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye Dergisi, AB Özel Sayısı**, sayı:35-36, 2000, s. 556-71

uygulanması gereken bir proje olarak 20. yüzyılda, daha Avrupa Topluluğu'nun kurulmasından ve Avrupa Birliği'ne dönüşmesinden bir hayli önce, çeşitli biçimlerde siyasal ifadesini bulmuştur. Örneğin, yukarıda belirtildiği gibi 1922 yılında Kont Coudenhove-Kalerginin Pan-Europa Hareketi'nin, 1848 yılında İsviçre'de birliğin başarıyla sağlamlaştırılması, 1871 yılında Alman İmparatorluğu'nun kurulması ve 1776 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığa kavuşması gibi birleşme örneklerine atıfta bulunarak, bir Birleşik Avrupa Devletleri kurulması çağrısında bulunması bu projelerden biridir. 1929 yılında Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand'ın Cenevre Milletler Cemiyeti Asamblesi'nde, Milletler Cemiyeti çerçevesinde bir Avrupa birliği oluşturulmasına yönelik çağrıda bulunması³¹⁶, birleşik Avrupa fikrinin artık iyice somutlaştığı, açıkça ifade edildiği bir diğer projedir.

Avrupa'nın kendini tanımlama bağlamında yarattığı öteki algılamasından ötürü ortaya çıkan çatışma kültürü kendi içinde de boy göstermiş, Avrupa devletleri arasında tarih boyunca süren çatışmalar ve savaşlar 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen iki büyük savaş ile zirveye ulaşmıştır. Bu savaşlar yıkıcı etkileri sebebiyle, birleşik bir Avrupa fikrinin bir kez daha ortaya çıkmasına neden olmuş, Avrupa'da süregelen savaşların sona erdirilmesi için bir Avrupa Entegrasyonunun kurulmasına yönelik girişimleri arttırmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte bu çabalar uluslar-üstü platformlarda dile getirilmeye başlanmıştır. İngiliz Winston Churchill bu anlamda resmi olarak ilk defa görüş bildiren bir devlet adamı olarak 1946 yılında Zürih'te yaptığı bir konuşmada; Avrupa Devletleri'nin Amerika Birleşik Devletleri gibi birleşik bir devlet oluşturmaları gerektiğini söylemiştir.³¹⁷ Yine savaş sonrası yıkım halinde bulunan Avrupa'nın yeniden imarı çalışmaları için Marshall Planı çerçevesinde Avrupa ülkelerine yapılan ekonomik yardım AB entegrasyonu için önemli bir etken olmuş, sonradan kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (OECD) koordinasyonunu destekleyici bir ivme kazandırmıştır. Sovyetler Birliği ve onun tesirindeki Doğu Avrupa ülkelerinin bu yardımı reddetmesi üzerine ise, kıta

³¹⁶ Klaus-Dieter Borchardt, "Avrupa Bütünleşmesi", **Çevrimiçi:**

<http://www.eureptr.org.tr/kitap/kbutunlesme,12.3.2006>, Aktaran: M. Özcan, **a.g.m.**, s.556-71

³¹⁷ Werner Ungerer, "**On the Way to European Union**", Aktaran: M. Özcan, **a.g.m.**, s.556-71

Avrupa’ında birliğin sadece Batı Avrupa’da gerçekleştirilebileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Batı Avrupa devletlerini komünist yayılmacılığa karşı koruma çabasında bulunan ABD’nin yardım politikaları, aynı zamanda Avrupa Birliği’nin sağlanması yolundaki çabalara da önemli bir katkıda bulunmuştur.³¹⁸ Böylece Avrupa Birliği’nin oluşum süreci Doğu Avrupa ülkelerinin dışında Batı Avrupa ülkelerinin birlikteliği ile öncelikli olarak ekonomik işbirliği çerçevesinde şekillenmeye başlamış oluyordu.

Mayıs 1950 yılında altı Avrupa devletinin aralarında imzaladığı “Schuman Bildirgesi”³¹⁹, Avrupa Birliği’nin bugünkü pozisyonu bakımından önemli bir adım olmuştur. Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schouman ve Jean Monnet’in birlikte hazırladığı plan çerçevesinde Fransa ve Almanya’nın kömür ve çelik üretmelerinden diğer Avrupa ülkelerinin de faydalanmasını sağlayan bir oluşumun temelleri atılmıştır.³²⁰ Daha sonra kurulacak olan Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, Avrupa’nın o zamana dek uygulamaya çalıştığı bölgesel işbirliği deneyimleri arasında belki de en vaadkar çabalardan biri olmuştur.³²¹ Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda’nın 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’na ilişkin imzaladıkları bu anlaşmayla kurucu ülkeler, bu yeni topluluğun, sonuçta bir Avrupa Anayasası’na götürebilecek daha ileri düzeyde bir siyasal bütünleşmenin çekirdeği olacağını düşünmüşlerdi.³²² Bu anlaşma, daha sonra Batı Avrupa’lı devletlerin 1956 yılında imzalayacakları Roma Antlaşması’na dayanan bir Avrupa topluluğu oluşturma yönündeki işbirliği deneyimine rehberlik edecek bir antlaşma olmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) dönüşen 1 Ocak 1958 tarihli Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu,³²³ dış politikada gönüllü eşgüdümün bir aracı olarak 1970’te oluşturulan ve

³¹⁸ Derric Wyatt, Alan Dashwood, “**Wyatt and Dashwood’s European Community**” Law Sweet and Maxwell Pres, London, 1993, s. 3

³¹⁹ EUROPE-“The Symbols of the EU-Europeday, 9 May Declaration”, Çevrimiçi: <http://europa.eu/abc/symbols/9-May/ded-en.htm>, 12.06.2006

³²⁰ M. Özcan, **a.g.m.**, s. 556-64

³²¹ A. D. Smith, **Milli...**, **a.g.e.**, s.232

³²² Klaus-Dieter Borchardt ,Aktaran: M. Özcan, **a.g.m.**, s.561

³²³ Osman Özsoy, **AB Yolunda Türkiye, Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliliğinin Türkiye’ye ve AB’ne Etkileri**, TÜGİK Yayınları, İstanbul, 2002, s. 66

sonraki yıllarda sürekli genişleyen Avrupa Siyasi İşbirliği'nin ortaya çıkması, Avrupa'da parasal işbirliğe yeni bir boyut getiren 13 Mart 1979 tarihli Avrupa Para Sistemi'nin (APS) kurulması ve nihayet 14 Şubat 1984 tarihinde benimsenen “Avrupa Birliği'nin kuruluşuna yönelik Antlaşma taslağı”nın hazırlanması ile Avrupa Birliği'ne giden yolda ileriye doğru niteliksel bir sıçrama yapılmıştır.³²⁴ Sıkça üzerinde durulduğu gibi bu tarz deneyimler, çıkar çatışmaları üzerine dönem dönem patlak veren bunalımların kesintiye uğrattığı Avrupa Birliği'nin yavaş yavaş gelişen kurumsal tarzını ve Avrupa'da devletlerarası işbirliğin işlevsel temellerini ortaya koymak bakımından oldukça önemli olmuştur.

1980'li yılların sonu ve 90'lı yıllar Avrupa Birliği'nin uluslar-ötesi bir oluşum olarak kurumsal bir kimlik kazanması açısından oldukça önemlidir. Avrupa Birliği'ne yönelik Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu gibi kurucu antlaşmalara ek olarak bu antlaşmalara değişiklik getiren ve yeni politikaların oluşmasını sağlayan Avrupa Tek Senedi (1 Temmuz 1987) Avrupa Birliği Antlaşması / Maastricht Antlaşması (10 Aralık 1991),³²⁵ Kopenhag Kriterleri (21-22 Haziran 1993),³²⁶ Amsterdam Antlaşması (1 Mayıs 1999), Nice Antlaşması (26 Şubat 2001)³²⁷ gibi oluşumlar Avrupa Birliği'nin organizasyon yapısının bugünkü şekline ulaşmasında oldukça etkili olmuştur. Bu oluşumlardan – Avrupa Birliği'nin ulus-üstü bir kurumsal kimliğe dönüşmesi açısından- en etkili olanları, Avrupa Topluluklarının o zamana kadar geliştirdikleri / yaptıkları bütün birleşme denemelerine tanımlayıcı bir anlam kazandıran ve Avrupa Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne dönüşümü gerçekleştiren Maastricht Antlaşması ve Batı Avrupa devletlerinin dışında genişlemeyi öngörerek Doğu Avrupa devletlerini de içine katan Kopenhag Kriterleri olmuştur. Birliğin hayatı açısından bir dönüm noktası sayılabilecek Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu ortak siyasal, sosyal, iktisadi,

³²⁴ M. Özcan, **a.g.m.**, s. 562

³²⁵ Ayhan Kaya, “Avrupa Birliği, Avrupahlık ve Avrupa Türkleri: Tireli ve Çoğul Kimlikler”, **Cogito, Avrupayı Düşünmek**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 325

³²⁶ O. Suner, Ö. Yonar, Ö. Sayık, Serkan Yardımcı, “6 Ekim Tarihli Komisyon Raporunun Genişleme ve Diğer Aday Ülkelerle Karşılaştırılması”, **Çevrimiçi**: <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id:41>, 17.3.2006

³²⁷ O. Özsoy, **a.g.e.**, s. 66

kültürel ve askeri değerler üzerine inşa edilen bir birliğe dönüştürülmüştür. “Maastricht Antlaşması’nda açık bir şekilde dile getirilen Avrupa Birliği Yurttaşlığı, ortak dış siyaset, ortak göç politikaları, ortak askeri politikalar ve ortak para birimi kullanımı gibi noktalar dikkate alındığında aşağıdan yukarıya değil, ancak yukarıdan aşağıya doğru akan bir Avrupalı kimliği oluşturma çabasının son otuz yıla damgasını vurduğu görülür. Bu Avrupalılık tanımı ise –öncekilerin aksine- geçmişe, tarihsel semboller ve mitlere referanstan çok geleceğe ve geleceğin halklarına referansla ifade edilmektedir. Böylesine bir kimlik, hiç şüphesi, postnasyonal, seküler ve çoğulcu bir anlayışla yeni Avrupa’nın sınırlarının belirginleştirilmesi gerektiği tezini ön plana çıkarmıştır.”³²⁸ Nitekim birkaç yıl sonra Koppenhag Kriterleri ile Doğu Avrupa’ya doğru sınırlarını genişletme kararı alan birlik, Türkiye açısından da belirleyici olan yeni bir sürece girmiştir.

Avrupa Birliği Genişleme Stratejisi’nin belirlendiği Koppenhag Kriterleri sadece kendi AB kimliğini belirlemekle kalmamış aynı zamanda hangi adayların üyeliğe kabul edilip edilmeyeceği kararı içinde bir mekanizma ortaya koymuştur. Bu kriterlerin çerçevesinin çizilmesinde, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği’ne entegrasyon süreci oldukça belirleyici olmuş,³²⁹ bu tarihten sonra aralarında Türkiye’nin de bulunduğu pek çok Avrupa ülkesi AB’ye dahil olabilmek için Koppenhag Kriterleri’nin gereklerini yerine getirmek zorunda kalmıştır.

- Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak, (siyasi kriter)
- İşleyen bir Pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak, (ekonomik kriter)

³²⁸ A. Kaya, **a.g.e.**, s. 325

³²⁹ Turgut Turhanlı, “Türkiye’nin Ulusal Kimlik Meselesi”, **Röportaj:HPD Yuvarlak Masa Toplantıları**, HPD Hukuki Perspektif Dergisi, Sayı:3, Nisan 2005, s. 137-166

- Parasal Birliğe uyum, Topluluk müktesebatına uyum, (Topluluk müktesebatını uygulayabilmek için idari ve hukuki kapasite)³³⁰

Şeklinde üç ana başlık altında toplanabilecek olan Kopenhag Kriterleri, taraflar arasında ticareti serbestleştirmek ve geliştirmek, ekonomik sosyal, kültürel ve mali işbirliği sağlamak maksadıyla hem birliğin kendi içerisinde hem de birliğe daha sonra katılacak olan ülkelerin birliğe uyum sağlayabilmesi için oluşturulmuştur. Yukarıda bahsedildiği gibi, Kopenhag Kriterleri daha çok birliğin sınırlarını Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişletme çabalarının sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu tarihten sonra Avrupa'nın merkezinde ve daha doğusunda kalan ülkelerin birliğe girme çabalarıyla çok daha fazla önem kazanmıştır. Bu ülkelerin AB'ye "tam" üyelik başvuruları 1994 yılından itibaren gerçekleştirilmiş, önce Macaristan ve Polonya daha sonra ise aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi diğer ülkeler bunları izlemiştir.

³³⁰ D. Suner, Ö. Yanar, Ö. Sayık, S. Yardımcı, "6 Ekim Tarihli Komisyon Raporunun 5. Genişleme ve Diğer Aday Ülkelerle Karşılaştırılması", **Çevrimiçi**:
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=41>, 17.3.2006

Ülke	Başvuru Tarihi
Türkiye	14.04.1987
GKRY	04.07.1990
Malta	16.07.1990
Macaristan	31.03.1994
Polonya	08.04.1994
Romanya	22.06.1995
Slovakya	28.06.1995
Letonya	13.10.1995
Estonya	28.11.1995
Litvanya	11.12.1995
Bulgaristan	16.12.1995
Çek Cumhuriyeti	23.01.1996
Slovenya	10.06.1996

Tablo1. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne başvuru tarihleri³³¹

Özetle, Avrupa fikrinin idealize edilmesinden Avrupa Birliği sürecine, Avrupa'da birliğe yönelik oluşumların teoriye ve pratiğe dayalı çabaları çift taraflı gelişmiştir. Gerek 1950 öncesi birlik denemeleri ve gerekse yukarıda belirtilen antlaşmalar bir yandan ortak bir Avrupa din, tarih ve medeniyetinden güç alarak ortaya çıkarken, diğer yandan da birlik söylemlerinin dile getirilerek halka mal olması ve ortak bir Avrupalılık bilincine/kimliğine sahip olunması bakımından ulus-üstü bir Avrupa toplumunun temellerini atmıştır.³³² Ancak tüm bu çabalara rağmen “Avrupa kavramının belli ölçüde bir kültürel, siyasal ve demografik birliğe işaret etmesine karşın; Avrupalılık bilincinin tüm AB üyesi ülke halkları tarafından bütünüyle benimsendiğini söylemek mümkün değildir. Bu durumun en açık göstergesi Maastricht, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları sonrasında yapılan referandumlarda yaşanan güçlüklerdir. Bunun

³³¹ The History of the European Union, Çevrimiçi: http://europa.eu/abc/history/index_en.htm, 13.06.20065

³³² Ö. Açıkgöz, a.g.m., s.63

sonucunda, AB'nin tüm kurumlarıyla Maastricht Antlaşması'nda hedeflenen düzeyde bir bütün olarak işleminin, AB'nin ancak tek bir Avrupa Kimliği oluşturması ile ve bu kimliği benimsemiş Avrupa vatandaşlarınca sahiplenmesiyle gerçekleşebileceği görülmüştür.”³³³ Bugün Avrupa halkları, aralarındaki kültürel farklılıkları ortadan kaldırmaksızın ortak bir Avrupa birliği idealine hizmet edebilecek askeri toplumsal bütünleşme şartlarına kavuşmuş görünmelerine karşın, Avrupa'nın gün geçtikçe kendi içine kapalı homojen bir yapıya dönüştüğü de gözlerden kaçmamaktadır. Dolayısıyla Avrupa'nın kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan gerçek bir birliğe dönüşmesi, ancak yine Avrupa'nın ortak hedeflerini benimsemiş bir üst kimliğin oluşturulmasıyla mümkün olacaktır.

2.2.2 TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİ

Türkiye'nin 17 Aralık 2004 tarihinde Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsüne kavuşmasının ardından, Avrupa Birliği'nin 3 Ekim 2005'te aldığı tam üyelik müzakerelerinin başlaması kararı ile yaklaşık kırk beş yıllık bir süreci kapsayan AB maratonunda zorlu bir aşama daha atlatılmıştır. Türkiye, AB uyum sürecinde tam üyeliğe kabul edilmek için bir hayli zor ve uzun bir dönemi geride bırakmış olmasına karşın, alınana bu stratejik karara rağmen Avrupa Birliği'ne adaptasyonu konusunda tartışmaların sona ereceği çok mümkün görünmemektedir. Çünkü Türkiye'yi tam üyeliğe kabul etmek yönünde alınan bu kararlar yalnızca Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkilerine yön vermeyecek, aynı zamanda Avrupa Birliği dış politikasını da yoğun bir şekilde etkileyecektir. Zira Türkiye, gerek jeo-stratejik konumu, gerekse askeri donanımı açısından bir dünya gücü olmayı arzulayan AB için kritik bir önem taşımaktadır.³³⁴ Fakat buna rağmen Türkiye'nin AB ile ilişkileri uzun ve zor bir dönemden geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana batılılaşma ve modernleşmenin bir tutulması, Türkiye'yi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da meydana gelen siyasal oluşumların bütününe katılmaya yöneltmiştir. Avrupa

³³³ O. Özsoy, **a.g.e.**, s. 75

³³⁴ Sabiha Senyücel, Seda Köknel, “Türkiye ile AB'nin Stratejik Geleceği”, **TESEV AB Bülteni**, Sayı:1, Haziran 2006, s.3

Konseyi, OECD ve NATO Türkiye'nin en başından beri dahil bulunduğu oluşumlar olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği entegrasyonuna karşı kayıtsız kalamayacağını bir göstergesi olmuştur.

Çalışmanın daha önceki aşamalarında geniş bir şekilde tartışıldığı gibi kuruluşundan itibaren batılılaşma çabaları çerçevesinde yörüngesini Batıya doğru kurmuş olan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da hızla gelişmekte olan uluslar arası örgütlenme çabalarına katılmaya özen göstermiştir. Bu amaçla Türkiye, 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1952 yılında ise NATO'ya (Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü) katılmış, 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasının ardında 31 Temmuz 1959 tarihinde topluluğa ortaklık başvurusunda bulunmuştur. AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin başvurusunu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye dek geçerli sayılacak bir ortaklık anlaşmasını önermiş ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Antlaşma'nın 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesiyle de Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkisi resmen başlamıştır.³³⁵ Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkinin hukuki temelini temsil eden bu antlaşma ile başlayan süreç, tam üyelik perspektifimizi AB hukukunun bir parçası haline getirmiştir.

Amacı itibarıyla Ankara Antlaşması daha çok Türkiye ekonomisinin kalkınmasına ve bu vesileyle Türk halkının istihdam düzeyini yükseltmeye yöneliktir. Nitekim antlaşmanın, "Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirilmektedir." Konulu ikinci maddesi bu durumu açıkça ifade etmektedir. Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkilerinin günümüze kadar olan süreci için önem taşıyan 28. madde ise Türkiye'nin AB'ye entegrasyonuna yönelik üyeliğine şekil vermiştir. Buna göre; "Antlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğinin gösterdiğinde, Akit Taraflar,

³³⁵ Zeynep Usal, "Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar", **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, No:178, Nisan 2004, s. 17-22

Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler”³³⁶ maddesi ile üyelik yolunun açık olduğu ve üyeliğin tarafların insiyatifi ile olabileceği belirtilmiştir. Ankara Antlaşması, “hazırlık dönemi”, “geçiş dönemi” ve “son dönem” olmak üzere Türkiye'nin üyeliğine yönelik üç evreden oluşan bir entegrasyon modeli öngörmüştür.³³⁷ Türkiye'nin herhangi bir yükümlülük üstlenmediği ve taraflar arasındaki ekonomik dengesizliği azaltmaya yönelik olan “Hazırlık Dönemi”, Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla başlamıştır. 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren ve taraflar arasında gümrük işlerini düzenleyen Katma Protokol ile de hazırlık dönemi sona ermiş ve “Geçiş Dönemi”ne yönelik koşullar şekillenmeye başlamıştır.³³⁸

1970'li yıllardan 1980'lerin ortalarına kadar geçen süreç Avrupa Birliği ve Türkiye ilişkileri açısından –siyasal ve ekonomik nedenlerden ötürü- istikrarsız bir dönem olmuştur. Zira 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkileri, 1986 yılında toplanan Ortaklık Konseyi'ne kadar askıya alınmıştır. Yaklaşık bir yıl sonra ise, 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye, Ankara Antlaşması'na binaen öngörülen üyelik sürecinin aşamalarını beklemeden, Roma Antlaşması'nın 237, AKÇT Antlaşması'nın 98 ve EUROTOM Antlaşması'nın 205. maddelerine istinaden üyelik başvurusunda bulunmuştur.³³⁹ Fakat Komisyon'un Türkiye'ye cevabı olumlu yönde gelişmemiş, 18 Aralık 1989 tarihindeki açıklamasında, topluluğun kendi iç bütünlüğünü tamamlamadan yeni bir üyeyi kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Bu durum, Toplulukla iplerin tamamen koptuğu anlamına gelmeyecektir. 1989 yılındaki Komisyon cevabında ayriyeten Türkiye'nin Topluluğa katılmak yönündeki kararının uygun bulunduğu fakat gerekli ekonomik, siyasal ve sosyal alandaki düzenlemelerin ardından Türkiye ile ilişkilerin ancak Ortaklık Antlaşması

³³⁶ Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, **Çevrimiçi:** <http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/tarihce/tabi.doc>, 21.06.2005

³³⁷ DPT AT ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Ankara Antlaşması ve Katma Protokolü**, DPT Yay. Cilt:2, Ankara, Ağustos 1993, Kısım 1

³³⁸ Gümrük Birliği,

Çevrimiçi: <http://www.ikv.org.tr/araştırmalar/degerlendirmeler/gumrukbirligi.htm>, 21.06.2006

³³⁹ Ayşe Roy, **Şu AB Neyin Nesi?**, TURKAP Yayınları, İstanbul, 2002, s.2

dahilinde yapılabileceği/geliştirilebileceği vurgulanmıştır.³⁴⁰ Böylece Türkiye Toplulukla olan ilişkisini Ankara Antlaşması'nın gerekleri üzerine tekrar geliştirme kararı ile, öncelikli olarak Gümrük Birliği'ni tamamlamayı planlamış ve bu doğrultuda adım atmıştır. Bu çerçevede 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği'ni tamamlamış³⁴¹ ve Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık İlişkisi'nin üçüncü aşamasına, "Son Dönemi"ne girilmiştir. Böylece Gümrük Birliği, Türkiye'nin 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile imzaladığı Ankara Antlaşması ile öngörülen ekonomik entegrasyon sürecinin üçüncü ve son aşaması olarak, AB ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin en önemli aşamalarından birini oluşturmuştur.³⁴²

Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkilerine yönelik gerginliği arttıran AB'nin genişleme sürecinin değerlendirdiği "Gündem 200" Raporu 16 Temmuz 1997 tarihinde açıklanmış ve Rapor'da Türkiye'nin siyasi ve ekonomik sorunlarından ötürü genişleme sürecine alınmayacağı belirtilmiştir. Buna ilaveten 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'da gerçekleştirilen "Ekonomik ve Parasal Birlik ile Genişleme" konulu Zirve'de³⁴³ Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmamış sadece buna yönelik bir strateji öngörülmüştür. Türkiye, bu olumsuz yaklaşım üzerine üyelik başvurusunu geri çekmeyeceğini ve yürürlükte olan Gümrük Birliği uygulamasını devam ettireceğini belirtmiş, fakat Avrupa Birliği ile olan siyasi ilişkilerin askıya alınacağını açıklamıştır. Lüksemburg Zirvesi'nin Türkiye'nin beklentilerini karşılamamasından ötürü askıya alınan siyasi ilişkilerin, ancak AB'nin ayrımcı tutumunun sonra ermesi ve üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesi halinde normalleşeceği ifade edilmiştir.³⁴⁴

³⁴⁰ Gümrük Birliği, **Çevrimiçi**:<http://www.ikv.org.tr/araştırmalar/degerlendirmeler/gumrukbirligi.htm> 21.06.2005

³⁴¹ 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, **Çevrimiçi**: <http://www.igmd.org/abdok/3-1-95sayili OK-ded> 21.06.2005

³⁴² ----- **Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolayışımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**, İKV Yayınları, Mart 2002, s. 32

³⁴³ Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçesi, **Çevrimiçi** :<http://www.dpt.org.tr/agabeygm/tabi/tarihce/tabi.doc>, 21.06.2005

³⁴⁴ Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri, **Çevrimiçi**: <http://www.ikv.org.tr/tarihce-php> 17.3.2006

Avrupa Birliği ile ilişkilerin bir raya girdiği/normalleştiği 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi AB ile ilişkiler noktasında önemli bir dönemeçtir. Zirve’de Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık statüsünün onaylanması ve Türkiye’nin AB’nin “Yeni Genişleme Politikası” çerçevesinde oluşturulan sisteme, diğer aday ülkelerle eşit statüde katılacağına ilişkin bir karar çıkmıştır. Helsinki Zirvesi, tıpkı diğer aday ülkeler gibi Türkiye için de bir “İlerleme Raporu” hazırlanması bakımından AB sürecinde tarihi bir önem taşımaktadır. 1999 yılında açıklanan İlerleme Raporu’nda yer alan değerlendirmeler, İlk Katılım Ortaklığı Belgesi’nin de temelini oluşturmaktadır.³⁴⁵ Bu çerçevede “hazırlanan katılım öncesi strateji” ile ilişkilere güçlü bir ivme kazandırılmıştır. Türkiye için geliştirilen katılım öncesi stratejisinin ana hususlarını oluşturan Katılım Ortaklığı Belgesi, Kasım 2000’de yayınlanmış, Avrupa Birliği tarafından Türkiye’ye sağlanacak mali yardımları tek bir çatı altında toplayan Çevre Yönetmelik (Mart 2001) ile de kabul edilmiştir.³⁴⁶ Avrupa Birliği Komisyonu’nun genişleme politikası çerçevesinde oluşturduğu sistemin en önemli aracı olan Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerine uyumu ve Topluluk Mevzuatını üstlenmesi için gerekli çalışmaları tamamlamasına yönelik kısa ve orta vadeli hedefleri ortaya koyacak şekilde hazırlanmıştır.³⁴⁷ Komisyon’un İlerleme Raporu’nda saptanan ileriye yönelik çalışmaların öncelikli alanlarını, bu önceliklerin uygulanmasında Türkiye’ye sağlanacak mali imkanları ve bu yardıma ilişkin koşulları tek bir çerçeve altında toplamayı amaçlayan Katılım Ortaklığı, aday devletlerin üyelik hazırlıklarına yardımda kullanılacak bir dizi politika aracının da temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Katılım Ortaklığı Belgeleri, aday ülkelerin üyeliğine kadar geçen sürede geçerliliğini korumakta, ancak adayların gösterdiği ilerlemelere göre, gerektiğinde Komisyon tarafından yenilenmektedir.³⁴⁸ Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’nin AB uyum sürecinde kaydettiği ilerlemeler ve oluşan yeni gereklilikler ışığında revize edilen

³⁴⁵ Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi ve Türkiye, **Çevrimiçi**:

<http://www.tem.gov.tr/yeni/banka/emy/helsinkizirvesi.html>, 21.06.2005

³⁴⁶ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, TOBB AB Müdürlüğü, Ağustos 2002, s.18

³⁴⁷ Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, **Çevrimiçi**:<http://www.ikv.org.tr/tarihce.php>, 17.03.2006

³⁴⁸ ----- “Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi”, **A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, sayı: 3-4, Ankara, Kasım 2000, s.25

Katılım Ortaklığı Belgesi 19 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye tarafından hazırlana ve İlk Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan önceliklerin nasıl bir takvim çerçevesinde gerçekleştirileceğini gösteren ilk "Ulusal Program" Mart 2001'de Bakanlar Kurulunda kabul edilerek AB Komisyonu'na sunulmuş,³⁴⁹ revize edilmiş Ulusal Program ise Temmuz 2003'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin, Katılım Ortaklığı temelinde Avrupa Birliği mevzuatına uyumuna ilişkin Ulusal Programı benimsemesi, Programın Katılım Ortaklığı'nın ayrılmaz bir parçası olması ve Belge'nin kapsadığı önceliklerin Katılım Ortaklığı'na da uyması bakımından oldukça önemli bir gelişme olmuştur.³⁵⁰ Zira Ulusal Program, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan birçok önceliği ele alan geniş çaplı bir doküman olarak katılım öncesi strateji bağlamında devam eden bir sürecin temel dinamiğidir.³⁵¹ Dolayısıyla 2003'de revize edilen Ulusal Program, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde oldukça önemli bir belge olmakla birlikte yine Türkiye'nin geçirdiği en kapsamlı reformlardan birini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin AB üyelik sürecinde diğer bir önemli dönüm noktası, AB'nin sınırları için de önem arz eden genişleme sürecine yönelik Kopenhag Zirvesi/Kriterleri'dir. Bir önceki başlıkta da tartışıldığı üzere Zirve'de Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılım müzakerelerinin tamamlandığı ilan edilmiş ve Türkiye ile ilgili olarak, 2004 yılı İlerleme Raporu ve tavsiyesi doğrultusunda Kopenhag siyasi kriterlerinin* yeterli ölçüde karşılandığının belirlenmesi halinde gecikmeksizin katılım müzakerelerine başlanacağı ifade edilmiştir.³⁵² Bunun üzerine Türkiye Helsinki Zirvesi'ni takip eden dönem içerisinde yoğun bir reform sürecine girerek, AB siyasi kriterlerine uyum amacıyla çok sayıda yasa ve mevzuat düzenlemesini içeren sekiz uyum ve iki anayasa değişikliğini kabul etmiştir. Reform sürecine yönelik somut

³⁴⁹ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, **a.g.m.**, s.18

³⁵⁰ Esmeray Alcadağlı, "Katılım Ortaklığı Belgesinden Ulusal Programa:Bu Yol Avrupa Birliği'ne Çıkar mı?", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, s: 6, Ankara, Nisan 2001, s.42

³⁵¹ A. Roy, **a.g.e.**, s.22-23

* Kopenhag siyasi kriterlerinin içeriğine ilişkin bilgi, bir önceki başlıkta diğer kriterlerle birlikte özet halinde sunulmuştur. Ayrıca çalışmanın Ekler kısmında bu kriterler ayrıntılı bir şekilde bulunabilmektedir.

³⁵² Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Türkiye Metni**, Ankara 2004, s.1/155

ilerlemeler neticesinde, AB komisyonu, 6 Ekim 2004 tarihinde, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyum yönünde kaydettiği aşamaların ve mevcut eksikliklerin saptandığı İlerleme Raporu³⁵³nu açıklayarak önceden belirlenmiş düzenlemelerin yürürlüğe girmesi koşuluyla Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığını belirtmiş ve katılım müzakerelerinin açılması önerisinde bulunmuştur. Bu öneri doğrultusunda, 16-17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen Zirve'de, Türkiye-AB ilişkileri açısından son derece kritik bir noktaya ulaşılmış, AB liderleri, Türkiye'nin siyasi kriterleri, yeterli ölçüde yerine getirdiğini belirterek müzakerelerin 3 Ekim 2005'te başlaması konusunda anlaşmaya varmışlardır.³⁵⁴

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkisinin kronolojik boyutunun daha çok ekonomiye ilişkin yönlerinin tartışıldığı bu başlık, AB ile uyum sürecinde politik kriterler bakımından eksik gibi görünse de çalışmanın ilerleyen bölümleri bu konu üzerinde yoğunluk kazanacaktır. Zira Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'nin Ulusal Kimlik olgusu daha çok siyasi kriterlere ilişkin ortaya çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan önemli değişikliklere paralel olarak Türkiye, politik ve ekonomik sisteminde köklü değişiklikler yapma zorunluluğu duymuş ve çabalarını bu yönde yoğunlaştırarak 1960'lara kadar geçen süre içinde –yukarıda da belirtildiği üzere- Avrupa kıtasında veya bu bölgeyi merkez alarak Avrupa'nın bütünleşmesi amacına yönelik olarak kurulan önemli oluşumlardan Avrupa Konseyi, OECD ve NATO'ya üye olmuştur. Dolayısıyla bu gelişim çizgisinde Türkiye'yi daha ilk kuruluş yıllarından itibaren Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla ilişki kurmaya iten etkenlerin başında politik nedenler yer almıştır. Devam eden yaklaşık 45 yıllık Avrupa Birliği sürecinde de politik nedenler etkili olmuş, AB'ye destek ya da karşıtlık noktasında tartışmaların merkezinde politik etkenler yer almıştır. Bu tartışma konularının neler olduğu ve ne şekilde yapıldığı, hangi dönemlerde ve hangi etkenler üzerinde yoğunluk kazandığı, tartışmalara taraf olanların fikirlerinin hangi ideolojik temellere göre şekillendiği, tartışmaların AB sürecine nasıl yansıdığı ve ulusal devlet ideolojisinin bu tartışmaların

³⁵³ AB Komisyonu Türkiye Raporu, **Çevrimiçi:** <http://belgenet.com/arsiv7ab/rapor2004-01.html>, 17.03.2006

³⁵⁴ Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, **Çevrimiçi:** <http://www.ikv.org.tr/tarihce.phb>, 17.03.2006

neresinde bulunduğu gibi soruların yanıtları “Ulusal Kimlik” olgusu çerçevesinde, çalışmanın bundan sonraki kısmında incelenmeye çalışılacaktır. Özetle Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde siyasal ve kültürel kriterlerin bir başlık altına sığdırılamayacağı düşüncesi, çalışmada bu tür bir yöntemin uygulanmasını zorunlu kılmıştır.

2.2.3 ULUSAL KİMLİK BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ’NE KARŞI GELİŞTİRİLEN TUTUMLAR

Türkiye’nin Avrupa Birliği ile olan ilişkileri uzun bir tarihi süreci kapsamasına karşın, adaylığın teyit edildiğı 1999 yılına kadar Avrupa Birliği’nin Türkiye gündeminde çok fazla yer almadığı ve sadece konu ile doğrudan ya da bir şekilde ilintili olan sınırlı bir kesim tarafından izlendiğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Ancak 1999 sonrası, adaylık sürecinin başlamasının ardından, kamuoyunu ilgilendirebilecek hemen her konuda gerçekleştirilen entegrasyon çabaları ve bu çabaların toplumsal yaşama yansımaları ile birlikte Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri gün geçtikçe artan bir biçimde etkili olmaya başlamış, %80’lere varan oranlarda desteklenen bir proje olarak kamuoyunun gündemini hep meşgul etmiştir. Bu süreç içerisinde Avrupa Birliği’nin yapısal dönüşümü ve nasıl işlediğinin yanı sıra katılım sürecinde, hatta Türkiye’nin tam üyeliğı sonrasında yaşanabilecek gelişmelere ilişkin toplumun farklı kesimlerinden çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Her ne kadar başlangıcında ekonomik bir bütünleşme projesi olarak ortaya çıksa da Avrupa Birliği bugün geldiğı nokta itibarıyla bir kimlikler ve uygarlıklar projesi olarak Türk toplumunun farklı kesimlerinde dünya görüşlerine, hayattan beklentilerine, tercihlerine kısacası farklı kimliklere göre farklı yansımaların oluşmasına yol açmıştır.³⁵⁵ Bu anlamda Türk toplumu, bir kutuplaşma içine girmiş ve sınırları çok kesin çizgilerle belirlenemeyen bir kategorileşmenin sonucunda, Avrupa Birliği karşıtları ve tarafları olarak ikiye ayrılmıştır. Kutuplaşmanın sınırları çok belirgin değildir, çünkü bu iki tarafın dışında kalan oldukça geniş bir kesimin Avrupa Birliği konusundaki tavrı hem karşı olmak hem de taraf olmak bağlamında kararsız bir

³⁵⁵ Hüsamettin İnanç, “Avrupa Birliği Entegrasyonu Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri”, **Doğu Batı Dergisi, Kimlikler**, sayı: 23, Haziran- Temmuz 2003, s.191

tablo sergilemektedir. “Tam üyelikle birlikte Türkiye’nin ulusal egemenlik haklarının bütünüyle Avrupa Birliği’ne devredileceği”, ve “Avrupa Birliği’nin bir Hristiyan Kulübü olduğu” şeklinde daha pek çok üst başlığa çıkarılabilecek kaygılar bu kutuplaşmanın sınırlarını flulaştırdığı gibi toplumun çok büyük bir kesimini oluşturan kararsızlar grubunun da korkularını beslemektedir. Dahası, Osmanlıdan miras kalan hatta Cumhuriyet’in kuruluşundan beri farklı zamanlarda ve biçimlerde ortaya çıkarak bir anlamada üniter yapının korunmasına ya da ulusal kimliğin muhafazasına hizmet eden “bizi bölmek isteyen öteki “Batı” fobisi, bu kutuplaşmanın oluşmasında etkili olan önemli bir unsur olarak Avrupa Birliği ile kurulan ilişkiler bağlamında da kendini göstermektedir. Bu şekilde Türk halkının büyük bir bölümü; Avrupalı kimliğini –ulusal kimliğe yönelik bir tehlike olarak- monolitik bir yapı şeklinde algılamakta ve Avrupa Birliği içerisinde çeşitli görevlerde bulunan bazı yetkililerin yaptığı açıklamalarla da AB’nin Türkiye’yi asla bünyesine dahil etmeyeceği, entegrasyon sürecinin ise Türkiye’nin üniter ulus-devlet yapısına bir tehlike arz ettiğini düşünmektedir.

Avrupa Birliği ile uyum sürecine yönelik bu kategorizasyon oluşumunu Hüsamettin İnanç, “reformistler” ve “muhafazakârlar” olarak ikiye ayırmaktadır. AB ile uyum sürecinde Türkiye’nin gerek ekonomik gerekse demokratik haklar noktasında önemli mesafeler kat ettiği ve AB’nin Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Türkiye’nin çağdaşlaşma çabalarına ivme kazandıran Batılılaşma projelerinin ulaştığı son nokta olduğu şeklinde kısaca özetlenebilecek reformist yanlısı AB tarafları cephesi bir yana, çalışmanın içeriği açısından üzerinde durulması gereken esas konu İnanç’ın ifade ettiği “muhafazakâr” tavidir. İnanç’a göre; “.... Muhafazakarlar, toplumun değişim talebine karşı çıkan bazı politikacılar ve bürokratlardan oluşmaktadır ki bu grubun mensupların toplum tarafından popülist, anti-emperyalist ve üçüncü dünyacılar olarak algılanmakta ve ulusal birlik ve bütünlüğe yaptıkları abartılı vurgu nedeniyle insanlarda tüm dünyanın Türklere düşman olduğu izlenimini uyandırmaktadırlar. Bunlar, AB ile entegrasyonu ve entegrasyonun doğurabileceği muhtemel sonuçları reddetmekte ve belki de dünyanın ne yöne gittiğinin, küreselleşmenin felsefesini ve diğer kültürleri gerektiği gibi idrak edememenin getirdiği bir sonuç olarak korku ve endişe taşımakta ve

dış dünyayla henüz rekabete açık olmadıkları izlenimini vermektedirler.”³⁵⁶ Burada muhafazakarlıktan kasıt; her ne kadar Avrupa Birliği'ne karşı olanların tanımladığı bir kavram olarak görülse de, Ulusal kimlik bağlamında AB'ye karşı geliştirilen tutumları bir blok halinde tanımlayabilecek bir kategori cephesi gibi durmamaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi Türk toplumunun AB sürecine olan tavrının farklı kimliklere göre değişebildiği ve bu tavrın sınırlarının çok da net olmadığı gerçeği, AB karşıtlığı noktasındaki bütün tutumlarında “muhafazakarlık” kategorisinde değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin çağdaşlaşmanın gereği olduğu yönündeki genel kanı, ulusal egemenlik, azınlık konusu ve üniter yapı gibi konulara gelindiğinde farklı biçimler almakta, toplumun farklı kesimlerinde dünya görüşlerine, ideolojilerine, hayattan beklentilerine ve tercihlerine göre farklı algılayış biçimlerinin oluşmasına yol açmaktadır. Başka bir deyişle, AB'ye karşı geliştirilen tutumlar, ekonomik entegrasyon söz konusu olduğunda ılımlı/olumlu bir tavır takınırken, entegrasyonun siyasal biçimi tartışmaların ve AB'ye tavrın merkezini teşkil etmektedir.

Ulusal kimlik bağlamında Avrupa Birliği'ne karşı geliştirilen tutumlar, ulusal egemenliğin ve ekonomik bağımsızlığın üst bir otoriteye devredilmesinin çok mümkün olamayacağı ve Batı ile bütünleşmenin geçmişte yaşanan tecrübeler, kültür ve din farkı gibi yapısal parametrelerden ötürü gözü kapalı yapılmaması, tedbirli olunması noktasında da birleşmektedir. Cumhurbaşkanı Necdet Sezer'in Atatürk'ün 68. ölüm yıldönümünde, yine Atatürk'ten alıntılıyarak yaptığı konuşma bu tarz tutumların adeta sözcüsü niteliğinde olmuştur. Küreselleşme olgusunun ulusları ve devletleri birbirine ekonomik düzeneklerle bağlı kıldığına işaret eden Sezer, Atatürk'ün “Artık vaziyeti düzeltmek için mutlaka Avrupa'dan nasihat almak, bütün işleri Avrupa'nın emellerine göre yapmak gibi birtakım zihniyetler belirdi. Halbuki, hangi istiklal vardır ki ecnebilerin nasihatleriyle, ecnebilerin planlarıyla yükselebilsin?... Tarih, böyle bir

³⁵⁶ H. İnanç, **a.g.m.**,s.191

hadiseyi kaydetmemiştir.”³⁵⁷ Sözlerine vurgu yaparak bir anlamda 1999 sonrası AB sürecinde oluşan ulusalcı tutumun genel çerçevesini ifade etmektedir. Bu ulusalcı tutum, özellikle Kopenhag Kriterleri’nin siyasi boyutu nedeniyle Türkiye’de son dönemlerde “ulusalcılar” olarak tarif edilen ve toplumun farklı kesimlerinden insanların AB’ye karşı sergiledikleri duruş bağlamında etki alanını genişleten bir grubun oluşmasını sağlamıştır. Türkiye’de solcular, sağcılar ya da İslamcılar olarak uzun bir süredir devam edegelen ideolojik ayrışmalar bu doğrultuda, yani Ulusal kimlik bağlamında AB sürecine karşı geliştirdikleri tavır açısından belki de ilk defa böylesine bir ideolojik bir hemfikir içerisine girmişlerdir. Öyle ki bir dönem aralarında ideolojik çatışmaların meydana geldi sağ ve sol gruplar Avrupa Birliği’ne karşı aynı çatı altında buluşabilmiş ve Ulusal kimlik çerçevesinde ortak bir tavır sergilemiştir. Örneğin, solun en uç temsilcilerinden biri olan ve Doğu Perinçek’in liderliğini yaptığı grup ile MHP’nin temsil ettiği ideolojinin marjinal bir varyasyonu olan Kızıl Elma grubu Avrupa Birliği’ne karşı “ulusalcılık” çatısı altında birleşmiş, ortak bir konfederasyonla seslerini, düzenledikleri mitingleri aracılığıyla kamuoyuna duyurmuşlardır.

Türkiye’de solu, sağı ya da siyasal İslami fraksiyonları temsil eden ideolojiler Avrupa Birliği’ne siyasal anlamda karşıt olmak bağlamında ulusalcılık üst başlığında birleşmiş gibi görünmektedirler. Örneğin; sol, Avrupa Birliği’nin modern ve kapitalist hayatın kültürel imajını sembolize ettiğini, bu yüzden kapitalizmin ve emperyalizmin Ulusal kimlikler için bir tehdit unsuru olduğunu düşünürken sağcı kimliğin AB entegrasyonuna ilişkin söylemi, ulusal egemenliğin üst otoritelere devri ve Ulusal kimliğin erozyonu çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. İslamcılar ise; Türk kimliğinin yabancılaşma, kültürel şok ve yozlaşma tehdidi altında bulunduğunu, henüz uluslaşma sürecini tamamlamamış olan Türkiye’nin AB gibi ulus-üzeri bir organizasyon içerisinde bulunmasının Ulusal kimliğini zayıflatacağını ve zaten Avrupalıların Ulusal kimlik problemlerine yaklaşımlarının çifte standart ve samimiyetsizlikle yaklaştıklarını iddia

³⁵⁷ Cumhurbaşkanı Necdet Sezer, **Atatürk’ün ölümünün 68. yıldönümü münasebetiyle Atatürk Dil ve Tarih Kurumu Konuşması**, 10 Kasım 2006

etmektedirler.³⁵⁸ Çünkü genişleme süreci ile birlikte Avrupa Birliği, genişlemeden sonra ileriye dönük olarak yapılan, Avrupa'nın sınırlarının sonu tartışmalarını Türkiye üzerinden yapmaktadır. Ortak bir AB kimliği oluşturma çabalarıyla birlikte genişleme süreci, Birliğin hacmini oluşturan ortak değerlerin tanımlanması ihtiyacını doğurmaktadır. Hristiyanlığın Avrupa kimliğinin önemli unsurlarından biri olduğu iddiası da bu çerçevede tartışma alanına girmekte ve Avrupa Anayasası taslak metninde Hristiyanlığa atıfta bulunulmasını gündeme getirmektedir. Bu çerçevede bir Avrupa Anayasası oluşturulması her ne kadar Avrupa Birliği'ne üye devletlerin reddettiği bir girişim olarak kalmış olsa da, Türkiye'de özellikle İslami çevrelerin AB algılamasını bir "Hristiyan Kulübü" olarak şekillendirmektedir. Bunlara göre, kendisini Hristiyan bir medeniyetin devamı olarak tanımlayan AB kamuoyunun büyük bir kısmı, Türkiye'yi Müslüman bir medeniyetten gelmesi dolayısı ile AB ailesi içinde görmek istememektedir. Fakat kamuoyunda "28 Şubat Süreci" olarak tabir edilen ve özellikle Türkiye'deki siyasal İslam'ın yükselişini engellediği düşünülen askeri kaynaklı müdahale sonrasında İslamcıların AB algılamasında farklılıklar oluşmuştur. Avrupa Birliği'nin demokratik haklar açısından olumlu ve dahil olunması gereken bir süreç olduğu fikri İslamcıların AB'ye karşı geliştirdikleri/şekillendirdikleri yeni bir bakış açısı olarak kabul görmüştür. İslamcıların bu son tavır değişiklikleri demokratik talepler doğrultusunda AB yanlısı gibi görünse de Ulusal kimlik bağlamında gerek İslamcılar gerekse de sağ ve sol ideolojilerin Avrupa Birliği konusundaki –bazı konu başlıklarının tehdit unsuru olarak görülmesinden ötürü- algılamaları birçok ortak noktada birleşmektedir.

Örneğin, Avrupa Birliği'ni oluşturan üye devletlerin temsilcilerinin Türkiye aleyhinde yaptığı açıklamalar, zaman zaman Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne düzenledikleri "kışkırtıcı" ziyaretler, "Türklüğe hakaret" konulu yargılamalarda mahkeme salonlarına yaptıkları destek mahiyetli toplu katılımlar, Türkiye'deki azınlık haklarına yönelik eleştirel kapsamlı değerlendirmeler ve 301. maddenin değiştirilmesi/düzenlenmesi gibi konular Avrupa Birliği'ne entegrasyon

³⁵⁸ H. İnanc, **a.g.m.**, s. 193-195

süreciyle ilişkilendirilmiş, bu sürece karşı toplumun farklı kimliklerini bir araya getiren bir ulusalcı tutumun oluşmasına sebep olmuştur. AB'nin özellikle Kıbrıs konusundaki tutumu, toplumun her kesiminden eleştirilmiş ve AB'ye karşı görüşlerin ulusalcı bir tavır takınmasına, AB'ye olan desteğin %80'lerden aşağılara doğru inmesine neden olan etkenlerden en önemlisi olmuştur. Kıbrıs konusundaki hassasiyet, Türk toplumunda farklı kimliklere ait insanların Ulusal Kimlik hususundaki düşüncelerini Avrupa Birliği karşısında sorgulanır hale getirmiştir. "Avrupa Birliği mi yoksa Kıbrıs mı" şeklinde paradoksal bir ikilemin ortaya çıkmasına kadar uzanan bir sorgulama Ulusal Kimlik konusunda bir kavram kargaşasını da beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Deniz Baykal'ın şu ifadeleri, AB süreciyle birlikte ortaya çıkan bu kargaşanın çerçevesini özetler niteliktedir.

"Kavramlar birbirine girdi. Ulusal Kimlik, ulusal onur bunlar unutuldu. Ulusal kimliği Davos sosyetesine, şiş kebabı ve Türk semazenlerinin gösterileriyle sunarak korumaya çalışıyoruz. Sen, Ulusal Kimliği Davos sosyetesine mankenle, defileyle, şiş kebabıyla savunacağına, Kıbrıs' daki devlet adamlarına sahip çıkarak, Kıbrıs konusuna sahip çıkarak savun."³⁵⁹

AB sürecine yönelik Ulusal Kimlik konulu tartışmalar, Kıbrıs konusu gibi Türkiye'nin ulusal dış politikalarının bu süreçle birlikte Avrupa Birliği'ne bağımlı hale geldiği yönündedir. Genel tartışma şudur; ulusal politikaların oluşması ve uygulanması geleneksel formel tekniklerle açıklanamayacak karmaşık olgulardır. Ulusal politikaların Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde uğrayacağı değişiklik ve bunun yaratacağı olumlu ya da olumsuz etkiler önceden araştırılmalıdır. Geleneksel yaklaşım, ulusal politikaların, ulusal çıkar ve önceliklere göre ulusal düzeylerde belirlendiği ve bazı politikaların uygulanması AB organları içinde pazarlık yapıldığıdır. Gerçekte ise her iki düzlem arasında politikaların belirlenmesi giderek daha fazla Avrupa Birliği'ne bağımlı hale gelmektedir.³⁶⁰ Bu da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğine karşı olanlarda;

³⁵⁹ Deniz Baykal, **CHP Grup Genel Kurul Toplantısı Konuşması**, 28.01.2003

³⁶⁰ Kutlu Merih, "Ulus, Devlet ve Avrupalılaşıma", **TURKAB, Çevrimiçi:**
<http://www.turkab.net/ab/wabulus.htm>, 17.3.2005

Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal bütünlüğüne zarar vererek sorunlar ortaya çıkacağı argümanının güçlenmesine neden olmakta ve Kıbrıs gibi uluslararası sorun olarak addedilen ihtilaflarda güçlü bir ulusal çıkar politikası ile hareket eden Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegre olmasının oldukça zor olacağı tezini güçlendirmektedir.

Ulusal kimlik bağlamında oluşan tutumların çerçevesini belirleyen önemli dinamiklerden biri de, AB süreci ile birlikte Türkiye'de ulus-devletin kurucu özelliklerinden birisi olan homojen bir toplum yaratılması idealinden taviz verilmek istendiği iddiasıdır. Bu anlayışın doğal bir uzantısı olarak da Kürtlerin bir azınlık olarak kabul edilmesine endişe ile yaklaşılmaktadır. Ülkenin üniter yapısı, en azından resmi söylemdeki hali ile, Kürtlerin AB üzerinden yapılandırdıkları bazı taleplerini uygulanamaz bulmaktadır. Bu taleplerin ayrımcılığı arttırdığı, vatandaşlık politikalarına zarar verdiği kanaati hakimdir.³⁶¹ Avrupa Birliği'nin özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ve Maatrich Antlaşması ile birlikte önem kazanan etnik azınlıklar politikası Türkiye için sakınca arz etmektedir. Avrupa Birliği'ne üye devletlerin kendi iç politikaları için uygun görünen azınlık projeleri Türkiye'nin ulus-devlet formu açısından uygulanabilir görünmemektedir. İşte bu yüzden Avrupa Birliği'ne Ulusal kimlik bağlamında oluşan karşıt söylem içinde AB'nin Türkiye'deki etnik gruplara yönelik tutumu, devletin bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Halbuki Avrupa Birliği'nin mantıksal işleyişine yüzeysel olarak bakıldığında sanki Ulusal kimlik bilinci, yurttaşlık anlayışını geri plan itiyor gibi gözükse de bazı gerçekler bunun dışındadır. Örneğin, Fransa'da tek ulus anlayışı güvence altındadır. Avrupa Konseyi'nin "İrkçılık ve Ayrımcılıkla Mücadele Komitesi'nin Fransa'dan etnik kökene dayalı bir istatistik isteme talebine Fransız Hükümeti Şubat 2003'te özetle şöyle bir yanıt vermiştir. "Azınlık kavramı, bölünmezlik ve birlik ilkelerine aykırıdır. Fransa bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyettir. Etnik köken, ırk ve din ayrımı yapılmaksızın tüm vatandaşlar yasalar önünde eşittir."³⁶² Dolayısıyla Avrupa Birliği'nin üye devletler nezdinde Ulusal kimlik konusunda takındığı tavrın Türkiye gibi üyeliğe

³⁶¹ Ramazan Kılınç, "Türkiye - AB İlişkilerinde Egemenlik Sorunu", **Avrupa Yolunda Türkiye ve Bulgaristan Konferansı**, Sofya, 27-28 Temmuz 2002

³⁶² Suna Kili, "Ulusçuluk", **Çevrimiçi**: <http://hakimiyetimilliyet.org/index.php?news=695>, 17.3.2006

aday devletler söz konusu olduğunda değişmesi bir çifte standart olarak algılanmakta ve AB'ye karşı olanlar safının güçlenmesine neden olmaktadır.

Avrupa Birliği sürecine Türkiye'nin ulusal kimliği ve üniter yapısı anlamında geliştirilen tüm bu eleştirel tutumların yansıra eleştirel olamayan yaklaşımlarda mevcuttur. Bu yaklaşımların temel enstrümanı AB'nin ulusal kimliklerin korunmasına yönelik politikalar geliştirdiği yolundadır. Buna göre Avrupa Birliği, farklı diller konuşan, çeşitli ırk ve kültürle mensup ülkelerden oluşmasına karşın demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü gibi ortak değerler ve ekonomik çıkarlar etrafında bir araya gelen ülkelerin oluşturduğu AB bünyesindeki kültürel çeşitlilik ve farklılığa özel bir hassasiyet göstermektedir. Çeşitliliklerin ve farklılıkların korunması hatta geliştirilmesiyle de Avrupa'nın ortak hedeflerinin benimsendiği bir Avrupalılık üst kimliği oluşacaktır. Dolayısıyla, Türkiye'nin AB üyeliği ile kendi kültürel kimliğinden ve değerlerinden feragat etmesi söz konusu olamayacağı gibi, bu değerleri AB ülkelerine tanıtmaya ve diğer ülkelerin kültürlerini daha yakından tanıma imkanı doğacaktır.

Tüm bu yaklaşımlar çerçevesinde özetle; eğer Avrupa Birliği postnasyonel çok kültürlü entegrasyon sürecini ekonomik ya da siyasal açıdan devam ettirirken Türkiye'ye de bu gözlükten bakarsa, Avrupalılık üst kimliğini Türkiye ve İslam dünyası karşıtlığı üzerine kurgulamazsa, Türkiye'nin üyeliğini bu çok kültürlü ve kimlikli yapıya bir tehdit olarak değil de bir kazanç olarak değerlendirirse, Türkiye'ye sağlam ve kuşkuya yer bırakmayacak şekilde samimi bir üyelik perspektifi sunarsa ve Türkiye'de Avrupa Birliği'ni kendi iç bütünlüğünü bozacak bir "Batı Projesi" olarak görmekten vazgeçip AB'nin temsil ettiği değerleri benimseyerek Avrupalılık üst kimliği altında yaşamaya rıza gösterirse³⁶³ ulusal kimlik bağlamında Avrupa Birliği'ne karşı geliştirilen eleştirel tutumlar değişecek, AB Türkiye'nin bir çağdaşlaşma projesi olarak toplumun büyük bir kesimi tarafından destek görmeye devam edecektir.

³⁶³ Tarık Oğuzlu, "AB Anayasası'nın Reddi Nasıl Yorumlanmalı?", **Çevrimiçi**: <http://www.liberaldt.org.tr/index.php?lan=tr &message=article&art=404>, 17.08.2006

2.2.4 AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE ULUSAL KİMLİK KONULU TARTIŞMALAR

2.2.4.1 ULUS-DEVLETİN SONU YA DA ULUS-DEVLETLERİN AVRUPALILAŞMASI

Habermas, ulus-devletlerin homojen kültür siyasetlerinin terk edilip çok kültürlü bir yapının benimsenmeye başladığını ve “çoğulcu toplumlara” doğru gidilen “yeni dünya”da ortaya çıkan kültürel çoğulculuk halinin mezhepleri, etnik grupları ve kültürel çeşitliliği zorunlu hale getirdiğini³⁶⁴ vurgulamaktadır. Bir zamanlar ulusal birlik maksadıyla her türlü bölgesel farklılığın ve ayrıcalığın reddedildiği ve modern milliyetçilikle birlikte ulus-devletin ortaya çıktığı Avrupa aynı zamanda ulus-devlet formunun sorgulanır olduğu bu “yeni dünya”nın da merkezinde yer almaktadır. Ekonomik olarak ilhamını küreselleşmeden alan ve siyasal anlamda ise ulus-devletlerin Avrupa Birliği’ne entegrasyonu şeklinde praktize edilen bu “yeni dünya” da kültürel, dinsel ve etnik açıdan farklı sayılan unsurlar aynı toplumda eşit olarak var olmaya başlamıştır. Kaba hatlarıyla küreselleşme olarak adlandırabileceğimiz bu “yeni dünya” düzenine entegre olma anlamında “zorunluluk hali” şeklinde de düşünülebilecek olan Avrupa Birliği’nin “kültürel çoğulculuk” projesi; bir yandan Amerikan kültürünün yaygınlaşması ekseninde küreselleşmeye Amerikan kimliğinin evrenselleşme yönelimi arasında özdeşlik kurarak ekonomik ve politik bütünleşmeyle yetinmeyip kültürel anlamda da birleşme ve ortak bir kimlik oluşturma düşüncesiyle “küresel kimlik” şeklinde tezahür eden baskın Amerikan kimliğinin yayılmasını engellemeyi amaçlayan³⁶⁵ alternatif bir Avrupalı medeniyet projesi olma niyetinin içinde barındırırken diğer yandan bu amaca yönelik olarak yine Habermas’ın “anayasal

³⁶⁴ Jürgen Habermas, **Öteki Olmak**, Ötekiyle Yaşamak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.25-27

³⁶⁵ H. İnanç, **a.g.m.**, s.204

yurtseverlik” (constitutional patriotism)³⁶⁶ teorisi çerçevesinde –ulusal aidiyetlerin ötesinde- bir bağlılık sistemini esas olarak oluşturmaktadır.

Hem “çok kültürlülük” projesinin hem de “anayasal yurtseverlik” teorisinin temel ön koşulu, farklı yaşam biçimlerine yönelik unsurların ya da bu unsurlara ait kültürlerin Avrupa Anayasası’nın ilkeleriyle çatışmamasıdır.³⁶⁷ Bu amaçla ortaya çıkan “AB Vatandaşlığı” kavramı, Avrupa Birliği’ne entegrasyon süreci çerçevesinde, Avrupa Birliği üyesi ülkelere çeşitli alanlarda hak ve yükümlülük sağlamak amacıyla 1992 yılında kabul edilen Maastricht Antlaşması ile Birliğin temel amaçlarından biri haline gelmiştir. 1997 yılında düzenlenen Amsterdam Antlaşması ile de vatandaşlık kavramının içeriğinde bazı değişiklikler yapılırken kavramın kapsamı da genişletilmiştir. “AB Vatandaşlığı” üye ülke vatandaşlarına serbest dolaşım ve ikamet hakkı, yerel seçimlerdeki gibi AB Parlamentosu’nda da seçilme ve oy kullanma hakkı, üye ülkenin temsil edilmediği üçüncü ülkelerde bulunan diğer AB üyesi ülkenin temsilciliğinden yararlanma hakkı ve Avrupa Uzlaştırıcı nezdinde şikayet hakkı gibi diplomatik, siyasi ve ticari alanlarda geniş ve önemli düzenlemeler getirmiştir.

İnsan hakları, özgürlükler ve AB Anayasası’na dayalı hukukun üstünlüğü gibi ilkeler çerçevesinde düzenlenmiş olan “AB Vatandaşlığı”nın üye ülke uyruklarının kendi ulusal vatandaşlıkları yerine geçen bir kavram olarak düşünülmesi ve Avrupa Birliği Kimliğinin parametrelerini oluşturan; din, dil, etnik köken, coğrafya, paylaşılan geçmiş tecrübeler, bayrak, marş (Beethoven ‘ın 9. Senfonisi), anayasa (AB Konvansiyonu), semboller, mitoloji ve efsaneler, tarihsel dönüm noktaları (9 Mayıs Avrupa Günü), ortak ordu (AGSP), ortak para (EURO) gibi ulus-devletlerin inşa süreçlerinde kullandıkları stratejilerin aynen benimsenmesi,³⁶⁸ birliğin ulus-üstü bir yapılanma sürecine girdiğinin bir göstergesi olarak AB’ye uyum sürecinde ulus-devletlerin sonunun geldiği/geleceği tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Çünkü “AB vatandaşlığı” çerçevesinde gerek “çok kültürlülük” projesi gerekse Avrupa

³⁶⁶ Jürgen Habermas, **Why Europe Needs A Constitution** , New Left Review, 2001, Aktaran:H. İnanc, a.g.m., s. 204

³⁶⁷ J. Habermas, **a.g.e.**, s.26

³⁶⁸ H. İnanc, **a.g.m.**, s. 204

Anayasası'na yönelik olarak düşünölen “Anayasal Yurtseverlik” teorisi kavramları, modern bir aygıt olarak Avrupa'da ortaya çıkan ulus-devlet formunun temel prensipleri sayılan; sınırları belirlenmiş bir toprak parçası ve bu toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip bir yönetimin/iktidarın altındaki halkı türdeşleştirerek ortak kültür, simgeler ve değerler yaratmak yoluyla gelenekler ve kök mitlerinin canlandırılması³⁶⁹ gibi uzun bir süredir ulusların kendilerini ulus-devlet formunda tanımladıkları prensiplere aykırı kavramlardır. Ayrıca, Avrupa Birliği'ne üye ya da üyelik sürecinde bulunan ulus-devletlerin herhangi bir alanda kendi ulusal çıkarlarını belirlerken, artık sadece ulusal şartlar çerçevesinde tercihte bulunmayıp AB'nin uluslararası çıkarlarını da göz önünde bulundurmaları gerekliliğinin, birliğin özellikle Koppenhag Kriterleri sonrası genişleme süreciyle birlikte ortaya çıkmış olması, ulus-devletin vazgeçilmez şartı olan “ulusal egemenlik” kavramını da tartışılır hale getirmiştir. Bu durum, 1648 Westfalya Barış Antlaşması ile uluslar arası anlamda ifade edilmeye başlayan ve uluslar arası hukuk boyutuyla biçimlenen³⁷⁰ ulus-devlet formunun, bir yönetim kurumu olarak üç yüz elli yıla yakın bir süredir sürdürdüğü hegemonyasını sorgulamak için ulus-devletin sonu tartışmalarına önemli bir argüman olmuştur.

Avrupa Birliği'nin çok kültürlölük teorisi temelinde oluşturmaya çalıştığı Avrupa Anayasası'na dayalı bir Avrupa Vatandaşlığı projesi eleştirel bağlamda, üye ulus-devletlerin ve diğer ilgili aktörlerin ilişkilerini ve eylemlerini düzenleyen bir ilişkiler kompleksi olarak görölmektedir. Bu tür yaklaşımlara göre “Avrupa Birliği'nin oluşumu demek gerçekte bu kurumsal düzenlemelerin çeşitlenmesinin ve ulus-devletlerin yetki alanlarına müdahalelerin derinleşmesinin tarihidir. AB'nin üyelerinin artış dönemleri genellikle AB'nin karar yapılarında ve karar alanlarında önemli değişmelerin olduğu yıllar olmuştur. Örneğin, başlangıçta ulus-devletlerin oy birliğine dayanan bir karar verme süreci varken, üye sayıları artınca sitsem karar üretemez hale gelmiş ve nitelikli oy çokluğuna dayanan karar verme kuralları kabul edilmek

³⁶⁹ M. Guibernau, **a.g.e.**, s. 93

³⁷⁰ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.m.**, s.91

durumunda kalınmış ve oy çokluğu ile karar alınan kapsamı genişletilmiştir. Böyle bir gelişme, ulus-devletlerin egemenlik haklarının bir kısmını Avrupa Birliği'ne devretmesi sonucunu doğurmuştur”³⁷¹ ulusal egemenliğin kaybedilmesine/devredilmesine yönelik kaygılar ise Avrupa Birliği'ne karşı geliştirilen tutumlar doğrultusunda ulus-devleti olduğu gibi ulusal kimlik olgusunu da tartışma konusu yapmıştır. Ulusal kimlik bağlamında Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ulusal egemenlik konusu çalışmanın ilerleyen aşamasında ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Ulus-devletin sonu tartışmalarının bir diğer önemli argümanı ise, Maastrich Antlaşması sonrası siyasal bir nitelik kazanan Avrupa Birliği'nin üye ülkelerde bulunan alt kimliklere/unsurlara, “demokratik haklar” üst başlığında tanıdığı bir takım haklar / “ayrıcalıklar” oluşturmaktadır. Ulus-Devlet Kimliği ile Yerel Kimlikler Bağlamında Ulusal Kimlik ve Alt Kimlik-Üst Kimlik Tartışmaları başlıkları altında ileriki bölümlerde geniş bir şekilde tartışılacak olan bu konu önemli bir etken olarak ulus-devletin sonu yönündeki kaygıları arttırmaktadır. Buna göre ulus-devlet, yalnızca kendini Avrupa Birliği'nin modüle ettiği uluslar arası koşullara uyarlamak üzere uluslar arası politik ve ekonomik gelişmelerle entegrasyona girmekle kalmamakta, aynı zamanda “kültürel çoğulculuk” projesi kapsamında AB'ye üye devletlerde meydana gelen mikro-milliyetçi taleplerin kültürel taleplerine de cevap vermek zorunda kalmaktadır. Ulus-devlet formuna sahip üye devletler bu taleplere cevap vermek için ise çok-kültürlülük projesini benimseyerek kültürel heterojenliğe yönelmek durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla ulus-devlet modeli ile kendini tanımlayan ulusal kimlik kavramının içeriği bu anlamda genişletilerek çeşitlendirilmekte ve Avrupa Birliği'nin modüle ettiği küresel taleplere uygun hale getirilmektedir. Böylece ulusal devlet, organik ulus kimliğinden “vatandaşlık” ulus kimliğine doğru kayarak yerel ve bölgesel etnik aidiyetlere kucak açmaktadır.³⁷² Üye devletler ya da Türkiye gibi üyelik süreci içerisinde bulunan ulus-devletler için gerek AB yapısının kendisi gerekse AB taraftarları cephesinden sıkça dile getirilen “demokratikleşme problemi” doğrudan

³⁷¹ İ. Tekeli, S. İlkin, **a.g.m.**, s.106-107

³⁷² E. Yıldırım, **a.g.m.**, s. 91

doğruya AB'nin siyasal alandaki yapılanmasının bir sonucudur. Temel hak ve özgürlüklerin yayılması, din, dil, ırk, sınıf, bölge ve kültür farkı gözetmeksizin sadece “vatandaş” oldukları için insanlara tanınması, sosyal hukuk devletinin güçlendirilmesi gibi konular Avrupa Birliği'nin demokratikleşme konusunda üzerinde durduğu noktalar olarak üye ya da üyelik sürecindeki devletlerin içinde barındığı alt unsurların ulusal anlamda temsil kabiliyetlerini arttırmaktadır. Bu da ulus-devlet kimliğinin temsil ettiği/edildiği ulusal kimlik ile AB süreci ile bir takım kazanımlar elde eden yerel kimliklerin ulus olma isteği/çabası arasındaki çatışmanın merkezini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, ulusal birlik amacıyla her türlü bölgesel/yerel farklılığın ve ayrıcalığın reddedildiği, bu tür ayrımcılığın ulusal birliği/bütünlüğü engelleyen bir karmaşa/kargaşa biçiminde değerlendirildiği ulus-devlet formu açısından Avrupa Birliği, yerel unsurlara tanıdığı ayrıcalıklar bakımından ulus-devletin sonunu hazırlayan ve dahil olunmaması gereken bir oluşumdur.

Ulus-devletlerin ve bu devletlerin ulusal kimliklerinin “Avrupalılaşması” şeklinde özetlenebilecek olan ulus-devletlerin sonu tartışmaları aslında henüz realize edilmemiş karmaşık bir süreç olarak gündemi hep meşgul edecek gibi görünmektedir. Realize edilmemiştir çünkü; ulusal kimliklerin aksine AB kimliği henüz tamamlanmamış ve mevcut olmayan bir topluluğu tanımlamaktadır. Maduro'nun tespitiyle bu kimlik katılıma açık olmalı, dar çevreli olmamalı ve devamlı bir rasyonel düşünce sürecine oturtulmuş olmalıdır.³⁷³ Fakat birliğin aday ülkelere karşı geliştirdiği farklı tutumlar, henüz bir rasyonel düşünce sürecinin oturtulamadığını ve Avrupalı kimliğine yönelik realize çalışmalarının da bir hipotezden ibaret olduğunun düşünülmesine neden olmaktadır. Örneğin, Avrupa Parlamentosu Konsey ve Komisyon Başkanları tarafından imzalanarak 7 Aralık 2000 tarihinde yürürlüğe giren AB Temel Haklar Bildirgesi, birliğin temel haklar ve bireysel özgürlükler bağlamında en temel referansını oluşturmaktadır. Bildirgenin 21. ve 45. maddeleri AB Antlaşmaları'nın uygulama alanı içerisinde, ulusal kimlik temelinde yapılacak her türlü ayrımcılığı

³⁷³ Miguel Poiras Maduro, “Avrupa Kimliği Konferansları”, Strasbourg, 17-18 Nisan 2001, **Çevrimiçi:** http://www.avrupakonseyi.org.tr/yorum/stashan_280502.htm, 9.5.2005

yasaklamasına rağmen Türkiye'nin Türk işgücünün serbest dolaşım hakkını içermeyen üyeliğinin çeşitli yaptırım ve yöntemlerle kabul ettirilmesi çabaları, Temel Haklar Bildirgesi'nin 21. maddesine aykırılık teşkil etmekte ve AB Antlaşmaları'nın uygulama alanı içerisinde ulusal kimlik temelinde yapılan bir "ayrımcılık" olarak görülmektedir.³⁷⁴ Bu da göstermektedir ki birliğe üye ya da üyelik sürecinde bulunan ulus-devletlerin Avrupalılaşması olgusu, henüz realize edilmemiş bir tarih hipotezidir. Temel varsayım, gelişmekte olan Avrupa Birliği olgusunun, toplumların yönetiminde ulus-devletlere özel bir rol ve misyon tanınmasıdır. Üye veya aday devletler nezdinde oluşan ve sürekli katılıma açık olan sosyal yapıda Avrupa boyutu sosyal ve kültürel olarak giderek daha fazla ağırlık kazanmaktadır. "Artık politik sistem ve dengelerin oluşmasında ulusal sınırlar giderek daha az önem taşımaktadır... Bu temel varsayıma göre Avrupa uluslarının son iki yüz yıldır politik kişiliğinin ve yönetim modelinin temelini ve omurgasını oluşturan ulus-devlet olgusu artık aşınmıştır ve aşılması gerekmektedir. Avrupa Birliği olgusunun hukuki kaynaklarını oluşturan bütün zirveler ve imzalanan antlaşmalar, adım adım birliğe katılan ulus-devletlerin, ulus-devlet yetki ve kapasitelerinin aşınmasına ve giderilmesine yol açmaktadır."³⁷⁵

2.2.4.2 ULUS-DEVLET KİMLİĞİ VE YEREL KİMLİKLER BAĞLAMINDA ULUSAL KİMLİK

Ulusalci ideologlar tarafından bir bütünlük ve tutarlılık arzusunun gerçekleşebilme hayali olarak ifade edilen ulus-devlet genel olarak, ortak bir kimlik duygusunu taşıyan, ortak bir tarihi paylaşan, aynı dili konuşan, ortak inanç, gelenek ve görenekleri olan, aynı yarar ve koşullarla birbirlerine bağlanan ve aynı amaçlara sahip olan insanların oluşturduğu bağımsız uluslararası "siyasi" bir toplum³⁷⁶ şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla modern bir kavram olarak ulus, kendini bağımsız bir "devlet" biçiminde ifade edebilen siyasal içerikli bir duygu birliğidir. Çalışmanın daha

³⁷⁴ Mesut Eren, "AB ile İlişkilerde Soğukkanlı Olmak Gerekir", **TESEV AB Bülteni**, sayı: 1, Haziran 2006, s. 10

³⁷⁵ K.Merih, "Ulus Devlet ve Avrupalılaşma", **TURKAB, Çevrimiçi:**
<http://www.turkab.net/ab/wabulus.htm>, 17.3.2005

³⁷⁶ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 181

önceki bölümlerinde vurgulandığı gibi, bu duygu birlikteliğine yönelik birçok unsur bulunmaktadır. Ulusal kimliğin tanımlayıcısı niteliğine sahip bu unsurlar literatürde farklı biçimlerde ifade edilmiş olsa da, yine literatürde; gerek alt unsurların ulusal kimliği tanımladığı yolundaki hem fikir olma hali gerekse toplumların bir ulus yaratma çabası uğruna bütün bu unsurları ve ulus-devleti siyasal bir meşruiyet zemini olarak kullandıkları şeklinde özetlenebilecek ortak bir kanaat mevcuttur. Örneğin, çalışmanın birinci bölümünde ifade edildiği gibi Smith, Anderson ve Gellner'in tespitlerinde; ulusal kimliğin birçok ögenin ve alt unsurun bir araya getirilerek oluşturulduğunu görmekteyiz. Smith'e göre bu unsurlar, topluluk mensuplarının kendilerini özdeşleyecekleri, aidiyet hissi duyacakları belli bir toplumsal mekan, az çok hatları kesin ve sınırlanmış bir toprak parçası³⁷⁷ nın hatırlattıkları, Anderson'da uluslaşma sürecini başlatan ve ulusların kimlik edinme bilincine ulaşmasında çok önemli bir faktör olan dil³⁷⁸ ve Gellner'de siyasal bir birim olan devletle ulusun örtüşmesi biçiminde ulusal kimliğin ulus-devletlere ideolojik destek sağladığı, ulusları yoktan var eden modern bir akım³⁷⁹ olduğudur.

Bu haliyle modern bir aygıt olarak literatüre geçen ulus-devlet, sınırları çizilmiş bir toprak parçası içinde, yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirme eğilimi gösteren, ortak kültür, simgeler ve değerler yaratma yoluyla da ulusa yönelik bir takım gelenekler ve köken mitlerini canlandıran “siyasal” bir yapılanma biçimi olarak toplumların uzun bir süredir rağbet gösterdikleri bir “devlet” formudur. Varlık sebebini ve faaliyet alanını ise ulusal kimlik ve ulusal bağımsızlık söylemleri ile meşrulaştıran ulus-devlet, siyasal bir iktidar olgusu olarak birbirine bağımlı iki farklı boyuta sahiptir. Birincisi, iktidarın kendisini meşru kılmak için başvurduğu “ilke”, ikincisi de siyasal iktidarın kullanım alanı yani “uygulama”dır.³⁸⁰ Uygulama alanı olarak “devletin” kullanıldığı iktidarlaşma sürecinde ulus-devlet kendini meşru kılacak kuramsal ve kavramsal düzenlemelere ihtiyaç duymasından ötürü

³⁷⁷ A. D. Smith, **a.g.e.**, s.24

³⁷⁸ N. Önür, **a.g.m.**, s.22-27

³⁷⁹ O. Erözden, **a.g.e.**, s. 11

³⁸⁰ C. B. Akal, **a.g.e.**, s. 9

“ulus” kavramına yönelmiştir. Bu yönüyle ulus-devlet ve ulusal kimlik bağlamında iktidarın “ilke”sinin ulus olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yani ulus-devlet, “erkini ulus adına kullandığını iddia eden ve yarattığı zorlamayı bir gerekçe ile haklı gösteren bir iktidar türünün hem kavramsal hem de aygıtsal görünümü”³⁸¹ olmuştur. Başka bir ifadeyle, ulus-devletleşme sürecinde devletin kimliği ile devleti oluşturan yurttaşların varsayımsal kimlikleri örtüşmüştür.³⁸² Özetle ulusal kimlik bağlamında yakın zamana kadar geliştirile gelen ulus-devlet kurgusunda; toplumu belirleyen başat etken “ulus” kavramı çerçevesinde şekillenmiş, devlet ise ulusun bir bakıma temsilcisi olarak belirmiştir. Böylece bir topluluk halinde ortak bir amaç ve ülkü için yaşamaya karar vermiş insanların oluşturduğu bir grup olarak tanımlana gelen “ulus” gerçeği, beraberinde ulus-devlet gerçeğini de ortaya çıkarmıştır.³⁸³

Ulus-devlet formunun içeriğine yönelik bu tanımsal bilgiler günümüzde geçerliliğini büyük bir oranda sürdürüyor olsa da küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni uygarlık bağlamında ulusal kimlik ve ulus-devlet tanımları yeniden yorumlanmaktadır. Küreselleşme olgusu çerçevesinde literatüre girmiş olan “çok kültürlülük” kavramı, ulus-devleti ve ulusal kimliği yeniden yorumlanabilir kılan başat etkenlerden biridir. Devletleri oluşturan ulusların dışında küreselleşme ile birlikte cemaatler ve alt unsurlar gibi bir anlamda “sosyal bütünlükler” olarak adlandırabileceğimiz yeni çoğul kimlikler ortaya çıkmıştır. Bu yeni çoğul kimliklerin varlığı ise ancak küreselleşme üst başlığında tartışıla gelen çok-kültürlülük kavramı çerçevesinde var olabilmektedir. Dolayısıyla günümüze kadar toplumların büyük rağbet gösterdiği ve bu zaman kadar varlığına yönelik çeşitli meşruiyet zeminleri oluşturan ulusal kimlik ve buna bağlı olarak kurgulanan ulus-devlet formunun yanı sıra dünya toplumlarında çok-kültürlülük söyleminin belirli bir toplumsal karşılığı da oluşmaya başlamıştır. Toplumsal karşılık, küreselleşmenin getirdiği yeni uygarlık bağlamında cemaatlerin, ulusların ve alt-ulusların kendi kimlik duyarlılıklarıyla birbirlerine olan ilişkilerinden

³⁸¹ Ozan Erözden, “Siyasi İktidarın Meşruiyet Temeli Perspektifinde Avrupa’da Ulus-Devlet”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 1996, s. 57

³⁸² S. Aydın, **a.g.e.**, s. 22

³⁸³ G. Marshall, **a.g.e.**, s. 505

kaynaklanmaktadır. Çünkü kimliğin, -birinci bölümde geniş bir şekilde tartışıldığı gibi- farklı politik sonuçlara adanarak imgelendiği ve buna bağlı olarak yeniden kurgulanabildiği bir yapısal özelliği bulunmaktadır. İçinde yaşadığımız çağda ise kimlik bölgesel/yerel, ulusal ve küresel uzamda biçimlenmektedir.³⁸⁴ Bu yeni uzamda “fast food, internet, Amerikan filmleri vs. küresel; ulusal bayrak, resmi dil ulusal kimliğin; etnik müzik, bölgesel halk oyunları ve lehçeler/diller ise etnik/yerel kimliğin beslenme kaynaklarını temsil etmektedir.”³⁸⁵

Konu başlığı açısından üzerinde durulacak olan yerel kimlikler ve kimlikler bağlamında ulusal kimliğin yapısal dönüşümüdür. Yukarıda bahsedildiği üzere; modernleşme ile birlikte toplumların bütünlüğü, kolektif bir toplumsal kimlik görünümüne bürünen ulusal kimlikle ve bu kimliğe siyasal bir meşruiyet zemini hazırlayan ulus-devlet kimliği ile sağlanmaktaydı. Fakat sanayileşme, kentleşme ve ulusal egemenlik şeklinde kavramsallaştırılan ulus-devletin egemenliği gibi olgularla günümüze kadar üretilen geleneksel ulusal kimlik olgusu, küreselleşmeyle birlikte zayıflayarak geleneksel yapılandırıcı ve birleştirici gücünü yavaş yavaş tüketmektedir. Farklı kimlik savları ve oluşumlarının desteklenerek mikromilliyetçilik akımlarının büyük ölçüde güçlendiği küresel uzamda din, dil, ırk, ulus, mezhep, aşiret ve benzeri eksenlerdeki geleneksel ayrımlara ek olarak, her türlü inanç kabul görmekte ve farklı kimlikler bir anlamda korunarak gelişmektedir. Bu uzamda kimlik, değişen toplumsal talepler noktasında yeniden inşa olmakta, oluşmakta ve tanımlanmaktadır. Ulusal-kimlik özelinde ulus-devlet formu çerçevesinde gelişen siyasal taleplerin yerine bu yeni kimlikler etrafında oluşan siyasetler yoğunluk kazanmakta ve geleneksel siyasi düzene muhalefet edilmekte, çeşitli taleplerde bulunmaktadır. Artık, ulusa atfedilen özellikler, küreselleşme bağlamında mikro topluluklara/ cemaatlere, yerel kimliklere atfedilmektedir.³⁸⁶ İnsanların birey ve grup olarak demokratik hak ve özgürlüklerinin

³⁸⁴ P. Marden, “Geographies of Dissent: Globalization, Identity and Nation”, Aktaran:E. Yıldırım, **a.g.m.**, s. 192

³⁸⁵ E. Yıldırım, **a.g.m.**, s. 192

³⁸⁶ E. Kongar, **21.Yüzyılda ... a.g.e.**, s. 669

daha evrensel kabul görmesi,³⁸⁷ mikro milliyetçilik akımlarıyla birlikte siyasal bir meşruiyet zeminine kavuşan yerel kimlik olgusunu güçlendirmekte, buna karşın ulus-devlet kimliği bağlamında ulusal kimlik olgusu ise geçmişteki bütünleştirici anlamından uzaklaşarak bunalıma sürüklenmektedir. Kitle iletişimindeki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan kültürlerarası iletişimin bu bunalımı tetikleyen bir unsur olabileceği üzerinde duran Nimet Önr, ulusal kimlik bunalımını bu şekilde ifade etmektedir:

“Modernleşme güçlerinin yarattığı ulus ötesi güçlerle gelişen ilişki ve etkileşimler, hem ulus-devletin bireylerinin katılımı ile oluşturmaya çalıştığı kolektif kimliklerin hem de bireysel kimliklerin aidiyetinde değişmeler ve yumuşamalar ortaya çıkmaktadır. Kitle iletişimindeki ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak kültürlerarası iletişimin yoğunlaşması, bazı etnik, dini, kültürel ayrımcı eğilimlerin gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Henüz ulus-devletin kuruluş gelişimini tamamlayamadığı gelişmekte olan toplumlarda, uluslar arası Pazar ilişkileri ve kitle iletişim araçları ile yaygınlaşan bir tüketim kültürünün sonucu ulusal kimliklerin kültürel homojenliği bozulmaktadır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak biçimlenen ulusal kimlikler, ne yerel, ne küresel ya da ne geleneksel ne modernidir. Bunlar üzerinde gelişen yeni bir sentezdir.”³⁸⁸

Bu yeni sentez, klasik anlamda ulus-devlet formuyla anlam kazanan ulusal kimlik tanımlamasına yeni boyutlar kazandırmakta “devlet” olmayan aktörlerin / etnik, yerel kimliklerin kültürel ve siyasal meşruiyetlerini arttırmaktadır. Küreselleşme, bir yandan ürettiği “çeşitlilik” söylemi ile siyasal meşruiyet alanını genişleterek etnik kimliklerin temsilini kolaylaştırmakta, diğer yandan yine ürettiği “türdeşlik” söylemi ile de yerele dönüşü tetikleyerek etnik milliyetçiliklerin kültürel meşruiyetlerini güçlendirmektedir. Michael Keating’in tespitiyle, genel olarak küreselleşme klasik anlamda devlet olmayan aktörler için; “ticaretin ve yatırımın gelişmesi anlamında ekonomiye yönelik gereksinimleri karşılamakta, dil ve kültürün gelişmesi bakımından garanti sağlamak ve azınlıkta kalan ulusları, ulus-devletlerin içine dahil ederek ulus

³⁸⁷ G. İçli, **a.g.m.**, s. 251

³⁸⁸ N. Önr, **a.g.e.**, 23

inşasını meşrulaştırmaktadır.”³⁸⁹ Kısacası küreselleşme, Önür’ün tabiriyle bu yeni sentezin, Keating’in ifadesiyle de devlet olmayan aktörlerin etkinlik alanını genişletmekte ve siyasal taleplerinin yoğunlaşarak bir ideoloji haline dönüşmesi biçiminde tezahür eden mikro milliyetçi hareketlerin ulus olma, ulus-devletleşme çabalarına da uygun zeminler hazırlamaktadır. Fakat bu hareketlerin nasıl adlandırılacağı ya da bunun sonuçlarının ne olabileceği konusunda henüz bir fikir birliği bulunmamaktadır. Allen Scott “bölgesel yönetimler” terimini kullanırken, Kenichi Ohmae ulus-devletin yerine ikame edilebilecek bölgesel sistemlerin “kültür” den ve “tarih” den bağımsız oluşumu ile eş anlamlı olarak “bölgesel devlet” terimini kullanmaktadır.³⁹⁰

Bu noktada, Avrupa Birliği’nin entegrasyon çabalarını, daha doğrusu Avrupa Birliği’nin kendisini yukarıda geçen tartışma ışığında “bölgesel devlet” tanımlaması çerçevesinde düşünmek ne kadar doğru olacaktır? Avrupa Birliği’nin küresel niteliğe sahip bir oluşum olduğu yönündeki oldukça geniş bir literatürün bulunduğu dikkate alındığında; bir yandan ulus-devlet formunu ve uluslar kimlikleri koruyucu politikalar geliştiren AB’nin diğer yandan etnik kimliklerin desteklenmesi adına ciddi ve kararlı adımlar atıyor olması, yukarıda bahsedildiği gibi küreselleşmenin ortaya koyduğu “çeşitlilik” ve “türdeşlik” söylemleri ile ilişkili midir? Eğer bu tür bir ilişki söz konusu ise Avrupa Birliği küreselleşmenin modüle edildiği bölgesel bir yapılanma mıdır? Küreselleşmenin çeşitlilik söylemi ile ortaya çıkan azınlık/yerel kimliklerin ulus oluşturma adına talep ettikleri siyasal haklar karşısında ulus-devletlerden oluşan Avrupa Birliği’nin ne tür projeleri bulunmaktadır. Klasik anlamda ulus-devlet kurması zor olan azınlıkların mevcut devlet sisteminde ve uluslar arası sistemde egemenliklerini genişletebilmek için bölgesel entegrasyonlara duydukları ihtiyaç³⁹¹ bağlamında Avrupa Birliği bir araç işlevini mi görmektedir?

³⁸⁹ Michael Keating, “Stateless Nation – Building: Quebec, Catalonia and Scotland in the Changing State System”, **Nations and Nationalism**, vol: 3, No: 4, 689-717, 1997, p. 708

³⁹⁰ M. Keating, “European Integration and Nationalities Question”, **Politics and Society**, vol: 32, No: 3, 367-388, 2004, p. 372-373

³⁹¹ M. Keating, “Stateless Nation – Building:...”, **a.g.m.**, s. 692

Bütün bu sorular gerek Avrupa Birliği'nin kendi içerisinde gerekse Türkiye'nin Avrupa Birliğine olan entegrasyon sürecinde tartışılan konular olarak ulus-devlet bağlamında ulusal kimliği yeniden yorumlanabilir hale getirmektedir. Özellikle AB'ye üye ya da üyelik sürecinde bulunan ulus-devletlerin "azınlık sorunu" olarak tartışılan bu konular küreselleşme ile doğrudan ilintilidir. Küreselleşmenin sunduğu "çeşitlilik" söylemi Avrupa Birliği'nin siyasal birlik süreci ile beraber ulus-devletler içerisinde azınlık statüsünde bulunan yerel kimliklere "ulus" olabilmeleri için önemli fırsatlar sunmaktadır. Öyle anlaşıyor ki, klasik anlamda ulus-devlet kurması çok zor olan ulusal azınlıklar, bağlı bulundukları devlet sisteminde ve uluslar arası yapılanmalarda egemenliklerini genişletebilmek için bölgesel entegrasyonlara güvenmektedirler.³⁹² Avrupa Birliği'nin bölgesel bir entegrasyon modeli olarak siyasal yapılanmasının; üye devletlerin içinde devlet vasfı bulunmayan aktörlere tanınma, eylem sistemleri geliştirme ve gerek ulusal gerekse uluslar arası platformlarda korunmalarını sağlama imkanı sunması ise ulusal kimlik olgusunu ulus-devlet kimliği ve yerel kimlikler bağlamında tartışılır kılmaktadır. Örneğin Avrupa Birliği'nin siyasal anlamdaki entegrasyonuna yönelik önemli bir adım sayılan 1992 tarihli Maastricht Antlaşması ile kurulan Bölgeler Komitesi (Committee of Regions), kendilerini azınlık olarak gören grupların ulusal hareketlerini ve bunların uluslar arası alandaki bağlarının kurulmasını sağlamış/arttırmıştır.³⁹³ Avrupa Birliği'nin ulus-devletler içerisinde bulunan bu ulus olmayan azınlıklara olan politikaları; etnik toplulukların meşruiyet kazanmaları ve muvaffak olabilmeleri için, kendilerini "milliyetler" ya da "ulusal azınlıklar" olarak tanımlamaya itmiştir. Zira etnik toplulukların, özerk bölgelerin yararlandığı fonlardan ve imkanlardan yararlanabilmesi ve benzer yetkilerle donatılması için ulusal bir kimlik edinmesi zorunludur.³⁹⁴ Bu nedenle ulus niteliği bulunmayan azınlık statüsündeki unsurlar ya da bağlı bulundukları ulus-devlet formuna yönelik başkaldırı güdüsüne sahip yerel aktörler; "azınlık hakları, talepleri ve sorunları" şeklindeki konu başlıklarıyla Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinde seslerini yükseltebilmekte ve AB

³⁹² M. Keating, **a.g.m.**, s. 695-697

³⁹³ John Loughlin, "Europe of the Regions and the Federalization of Europe", **The Journal of Federalism**, vol:26, No:4, 141-162, 1996, p.154-157

³⁹⁴ Hüseyin Kalaycı, "Avrupa Birliği ve Mikro Milliyetçilik", **Stratejik Analiz Dergisi**, Mayıs 2006, s.19

sürecine olumlu yaklaşımlar sergileyebilmektedir. Bu gruplar, Avrupa Birliği sürecini kendi kimliklerini geliştirme, grupsal dayanışmalarını arttırma ve toplumdaki iktidar paylarını geliştirme, ulus-devletin kendi üzerlerindeki baskılarını gevşetme fırsatı olarak değerlendirmektedirler.³⁹⁵

AB tarafından azınlık statüsündeki gruplara ya da yerel kimlik açısından temsiliyet kabiliyeti bulunan bazı unsurlara uluslar arası anlamda temsil edilebilme fırsatı sunulması, ulus-devlet içerisinde milliyetçi azınlık taleplerinin doğmasına neden olmaktadır.* Bu taleplerini siyasal anlamda sürdürebilmek için partileşen gruplar, geçmişte Avrupa Birliği karşıtı olmalarına rağmen, AB entegrasyonunun sunduğu olanaklar nedeniyle Avrupa yanlısı olmuşlardır. “İskoç SNP, Flamon Volksunie, Gali Plaid Cymru, Breton Union Democratique Breton ve Galiçyalı Bloque Nacionalista Galego AB’ye karşı tavır değiştiren partilere örnek olarak sunulabilir. Aslında, Avrupa Birliği’ne üye ulus-devletlerin ya da üyelik sürecinde bulunanların içerisinde yerel anlamda bir çeşitlilik olarak değerlendirilen bu gruplar, AB’nin siyasal bütünlüğü öncesinde yani Avrupa Ekonomik Topluluğu döneminde bürokratik bir angarya olarak görülmekte ve milliyetçi talepleri sempatik karşılanmamaktaydı. Ancak, 1980’ler ve 90’larda azınlık partilerinin de Avrupa siyaset sahnesine girmesi için kurumsal teşviklerin ortaya çıkması, ulusal azınlıkların AB’ye olan bakış açısını tersine çevirmiştir. 1979 yılında Avrupa Parlamentosu’na doğrudan seçim hakkı hem önemli bir dönem noktası olmuş hem de örgütlenmelerine yardım etmiştir. 1981’de Avrupa Serbest İttifakı’nın (European Free Alliance) kurulması ve 1999’da Maastricht Antlaşması ile oluşan Bölgeler Komitesi (Committee of Regions) ile de bu tür gruplar Avrupa Birliği çatısı altında birbirlerine olan ilişkilerini geliştirme imkanı bulmuş, yeni

³⁹⁵ K. Merih, “Ulus Devlet ve Avrupalılaşıma”, TÜRKAB, **Çevrimiçi**: <http://www.turkab.net/ab/wabulus.htm>, 17.03.2005

* Bu durum ise, AB’ye üye ya da üyelik sürecinde, ulus-devletleri içinde ulusal kimliklerinin dışında yeni “mikro- milliyetçi” akımların yükselmesi ve bu akımların siyasallaşarak partileşmesi gibi ulus-devlet kimliğinde anlam kazanan ulusal kimliğin bütünlleştirici özelliğini tehlikeye atmaktadır. Avrupa Birliği sürecinde yükselen bir milliyetçilik söz konusudur ve bu milliyetçilik daha çok mikro-milliyetçilik çerçevesinde cereyan etmekle birlikte, aynı zamanda bu tür milliyetçiliğe karşın refleks olarak ulusal düzeyde gelişen, zaman zaman ulus-devlet yapılanmasında bazı kurumların da destekleyebildiği ulusal düzeyde bir milliyetçilik de son zamanlarda oluşmaktadır. Yükselen milliyetçilik konusu çalışmanın takip eden aşamalarında ayrıca tartışılacaktır.

Avrupa'nın oluşturulması için kendilerine gereken tartışma ve forum ortamına da sahip olmuşlardır.³⁹⁶

Kendilerine sunulan fırsat ortamını iyi değerlendiren bu gruplar, günümüzde Avrupa Birliği içerisinde yetkilerini giderek arttırmakta ve siyasal talepler noktasında seslerini yükseltmektedirler. Ancak, Avrupa Birliği'ne üye ya da üyelik sürecinde bulunan ulus-devletlerin ulusal kimlik algılamasından ve bu kimliğe yönelik bir takım kurumsal farklılıklardan ötürü ulusal azınlıkların ya da yerel kimliklerin yetkileri/sınırları konusunda standart bir uygulama olduğunu söylemek pek mümkün değildir. "Fransa gibi bazı ülkeler, topraklarında ulusal azınlıkların bulunduğunu reddettiklerinden üniter devlet anlayışını sürdürürken, Belçika, İspanya, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler ise ulusal azınlıklarına ve bölgelerine geniş yetkiler tanıyabilmektedir. AB içinde Katalonya, Flanders, İskoçya ve Galler, NAFTA' da ise Quebec güçlenen ve uluslar arası aktöre dönüşme yolunda birtakım yetkiler kazanmakta olan ulusal azınlık bölgeler olarak göze çarpmaktadır.³⁹⁷ Bir diğer örnek, Lüksemburg'da ise tamamen farklı bir durum söz konusudur. Lüksemburg Avrupa Birliği'ne giriş sürecine kadar farkında olmadığı ve sadece evlerde kullandığı mahalli dilini, Lüksemburg Dilini, Avrupa Birliği'ne girdikten sonra resmi dil olarak da kullanmaya başlamıştır. Birkaç yüz bin kişilik bir ulusun, kendi ulusal dilini AB süreci içinde keşfetmesi ve yine AB içindeki ulus-devlet yapılarının ulusal kimlik açısından yerel kimlikleri bir tehlike olarak görmesi bir paradoks gibi görünmektedir. Çünkü üye devletler Avrupa Birliği'ne bir taraftan mevzuat ve hukuk devri anlamında birçok şeyi reddederken diğer taraftan ulusal egemenlikleri çok dar olan Lüksemburg ve Belçika gibi bazı ülkeler, AB ile birlikte yeni alanlar keşfedebilmektedirler.³⁹⁸

Bugün ise Avrupa Birliği içerisinde ulus (nation) kavramı; klasik anlamda ne AB'nin vazgeçebildiği ne de üye devletlerin ulusal bütünlüklerini temsil ettiği için asla

³⁹⁶ J. Loughlin, **a.g.m** s. 155

³⁹⁷ H. Kalaycı, **a.g.m.**, s. 18

³⁹⁸ Ahmet Davutoğlu, "Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği, Anayasa Mahkemesi'nin 41. Kuruluş Yıldönümü Konuşması, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt No: 20, 2003, s. 46-58

vazgeçmeyi düşünmedikleri ulus-devlet kimliği bağlamında ortaya çıkan ve ulusal kimliğin tanımında önemli bir etkisi bulunan “tekil ulusları” belirtmektedir. Örneğin İsveç ulusu, İspanyol ulusu veya Alman ulusu gibi. Kimlik konusunda ise, özellikle küreselleşmenin sunduğu “çeşitlilik” söylemi ile ön plana çıkan, yerel unsurların da göz önünde bulundurulduğu “çok kültürlülük” kavramı daha fazla öne çıkıyor gibi görünmektedir. Farklı etnik, dinsel ve kültürel toplulukların eşit haklarla aynı toplumda yaşamaları ve –toplumun belki de parçalanması pahasına-^{*} bu kültürel toplulukların ortak bir siyasal toplum içinde varlığını sürdürmelerinin meşru görülmesi olarak³⁹⁹ tanımlanan çok kültürlülük kavramı, Avrupa Birliği’nde kimlikler konusunu “ulus”tan “halk” a doğru kaydırmıştır. Örneğin, AB içinde “azınlık dilleri”nin korunması için önlem alınırken, bunları konuşanlar “ulus” kavramından daha çok “halk” kavramıyla anılmaktadır. “Korsika ulusu” veya “Bask ulusu” yerine “Korsika halkı” veya “Bask halkı” tabirleri kullanılmaktadır. Ahmet İnsel bunun sebebini; Avrupa birliği’nin sadece egemen ulus-devletlerin ulusal politikalarına taş koymama kaygısından kaynaklanmadığını, aynı zamanda AB’nin uluslar federasyonu gibi algılanıp, ulusal temelde yeni devletler kurulması taleplerinin önünü kesmek için de birliğin aynı zamanda Avrupa halklarının birliği olduğu imajının güçlü tutulmasına duyulan özenden kaynaklandığını belirtmektedir.⁴⁰⁰ Avrupa Birliği içinde ulusal kimlik algılamasının kaçınılmaz olarak “çoğul” olacağını da vurgulayan İnsel, şu tespitte bulunmaktadır.

“AB üyesi devletlerin yurttaşlarının, bir üst kimlik olarak Avrupalılığı bir yakın tarih kimliği olarak ulus-devlet kimlikleri, bir de alt kimlik olarak yerel-kültürel kimlikleri olacak. Bazı durumlarda, örneğin bir Alman için tarihi kimlik ve kültürel kimlik neredeyse bütünüyle örtüşen, bir tek kimlik olarak tezahür edebilecek. Buna karşılık bir İskoç veya Katalanyalı da herhalde aradaki orta kimlik, ulus-devlet kimliği geri planda kalıp, alt ve üst kimliklerin öne çıktığını göreceğiz. Avrupa’da herkes için

* AB’ ye üye ya da üyelik sürecinde bulunan birçok devlet ya da kurumları, Avrupa Birliği sürecini, kendi ulusal bütünleşme süreçlerini kesintiye uğratan ve azınlıklara statükoyu değiştirme isteği yaratarak ulusal bütünlüğünü tehlikeye atan bir süreç olarak değerlendirmektedir.

³⁹⁹ J. Habermas, **a.g.e.**, s. 54

⁴⁰⁰ Ahmet İnsel, “Avrupa Birliği Üzerine 4 Soru”, Röportaj, Helsinki Yurttaşları Derneği Bülteni, Nisan-Mayıs-Haziran 2000, **Çevrimiçi**: <http://www.hyd.org.tr/tr/bulten.asp?bulten-id=148yazi-id=40-26k>, 07.08.2006

geçerli bir ulusal kimlik tanımı yapmak kolay değil. Tek uluslusundan çok uluslusuna, merkezi-üniter siyasal yapıdan federal yapıya birçok farklı oluşumun bulunduğu Avrupa Birliği içinde, çözüm kaçınılmaz olarak farklılıkların beraberliği üzerine inşa edilecek. Bu ise tek tip bir “ulus” tanımını mümkün kılmıyor.”⁴⁰¹

Ritter ise bu yeni Avrupa’nın siyasal egemenliğinin artık parçalandığını ve ulusların Avrupa’nın uygarlığını özümsemeye başladığını belirtirken, bu özümseme neticesinde yine ulusların bir değişim akımı içine çekilecekleri kaygısını da göz ardı etmemektedir. Ritter’e göre, “Avrupa’nın siyasi egemenliği parçalanmaya başlayırken, uluslar da onun uygarlığını özümsemeye başladılar. Ama, Avrupalılaşma sürecine böylesine etkin olarak girmeleriyle, aynı zamanda onların tarihsel ekini de, içinden bir daha asla eski biçimiyle çıkamayacağı bir değişim akımının içine çekilecek”⁴⁰² tir.

Özetle, Avrupa Birliği sürecinde ulusal kimlik olgusu, birlik içerisindeki bir takım karar mekanizmalarının işletilmesi yoluyla ulus-devlet kimliği üzerinden tanımlanmaya devam ederken diğer taraftan bir Avrupalılık kimliği yaratım sürecine yönelik geliştirilen “çok kültürlülük” kavramı ve “Anayasal Yurttaşlık” teorisi gibi küreselleşmenin sunduğu kültürel çeşitlilik söylemine paralel bir söylem geliştirilmektedir. Fakat, Avrupa Birliği için yeni sayılabilecek olan bu kavramlar beraberinde klasik anlamda ulus-devlet formunun geleceğine yönelik kaygıları arttırmaktadır. Bu kaygıların kaynağı olarak, Avrupa Birliği’nin kültürel çeşitlilik ya da kimlik farklılıklarına dayanarak şu ana dek bu anlamda etkin bir kamuoyu oluşturamamış olması önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır. Ulusal Kimliklerin korunması ya da yerel kimliklerin geliştirilmesine yönelik uygulanacak olan politika ve güdülecek olan siyasetin sistemli olması ve paradoks içermemesi son derece önemlidir. Ulusal kimliğin, ulus-devlet kimliği ve yerel kimlikler arasında sıkışıp kalmış gibi görünmesi bu paradoksun bir ürünü olduğu gibi küreselleşmeyle önem kazanan kültürel gelişmelerin bir sonucudur. Kültürün uluslar için bağlayıcı olan vazgeçilmezliği ve

⁴⁰¹ A. İnsel, **a.g.r.**, **Çevrimiçi**: <http://www.hyd.org.tr/tr/bulten.asp?bulten-id=148yazi-id=40-26k,07.08.2006>

⁴⁰² Joachim Ritter, **Avrupa’nın Sorunu Olarak Avrupalılaşma, Felsefe Yazıları Ansiklopedisi 2**, Çev: Ayça Sabuncuoğlu, Önay Sözer, AFA Yayınları: 286, Ekim 1994, s. 38-39

küreselleşme karşısında başka kültürlerin tehdidi altına girmesi bu paradoksun yansımasıdır. Dolayısıyla yeni Avrupa’da ya da Avrupa Birliği’nde kültür ve kültürel odaklı politik atılımlar, ulus-devlete yönelik aidiyet duygusu ve bu duygunun beslediği ulusal kimlik konularında sapmalara yol açabilecektir. Avrupa Birliği’nin sunduğu çok kültürlülük ve Anayasal Yurttaşlık söylemlerine tümünden karşıt politikalar ise AB sürecinde meydana gelen her türlü gelişmeye yabancı kalma gerçeğinin gündeme getirecektir ki bu da AB sürecinden kopmaya yol açacaktır. İşte bu aşamada ulusların belirledikleri politikalar ve alt unsurlara olan bakış açıları oldukça önemlidir. Gelişme ve yenilikler göz ardı edilmeksizin, içinde bulunulan şartlar da göz önüne alınarak kültür ve kimlik politikaları planlı, gerçekçi ve rasyonel nitelikli olmalıdır. Çünkü, Avrupa Birliği’nde kimlik ve yurttaşlık gibi konuların tartışma zemininin bir türlü oturtulamamış olması ve bu konuların bir sorun haline dönüşerek artık neredeyse kopma noktasına gelmesi, bu konularda ileri de yaşanabilecek tehlikenin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

2.2.4.3 ALT KİMLİK – ÜST KİMLİK TARTIŞMALARI

Avrupa Birliği’nin üye devletler içerisinde bulunan ulusal azınlıklar ve yerel nitelikli kimliklere yönelik politikaları, ulusal kimlik olgusunu ulus-devlet kimliği ve yerel kimlikler bağlamında tartışılır kıldığı gibi, aynı zamanda AB içindeki alt kimlik-üst kimlik konularını da gündeme taşımaktadır. Çünkü ulus-devletlerin Avrupa Birliği çatısı altında bütünleştirilmesi düşüncesi, -Avrupa Birliği’nin idealize sürecinde de değinildiği gibi – federatif bir Avrupa Birliği projesinin sonucudur ve böylesi bir sonuç da üye devletlerdeki azınlık, kültür ve kimlik olgularının da federalize edilmesi sakıncasını doğurmaktadır. AB süreci ile birlikte federatif yapıya yönelik kimlik ve azınlık olmanın hukuki anlamındaki yani tanımı ise; ulus-devlete olan bağlılıkların bazen rakip bazen de tamamlayıcı hale dönüşmesine neden olmaktadır.⁴⁰³ * Buna

⁴⁰³ K. Merih, “Ulus Devlet ve Avrupalılaşıma”, TÜRKAB, Çevrimiçi: <http://www.turkab.net/ab/wabulus.htm>, 17.03.2005

* Bu karşıtlığı bir önceki başlıkta verilen Lüksemburg ve Fransa örneklerinde görmek mümkündür. Zira Lüksemburg AB süreci ile birlikte bu zamana dek farkında olmadıkları ulusal dillerini kullanmaya

ilaveten yeni uluslar arası ekonomik sistem ve bir dereceye kadar uluslar arası siyasal sistem de uyguladığı paradiplomasi aracılığıyla ulusal azınlıkların mevcut ulus-devletlerin yanında tamamlayıcı aktör rolü üstlenmelerine imkan tanımaktadır.⁴⁰⁴ İşte bu noktada ortaya çıkan alt kimlik-üst kimlik tartışmaları ulusal kimlik, alt-kimlik ve Avrupalı kimliği arasındaki ilişki ve etkileşimler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu çerçevenin merkezinde ise federatif bir “Avrupalı kimliği”nin yaratılması projesinin ortaya koyduğu çelişkili politikalar yer almaktadır.

Kültürel farklılıklara rağmen uzlaşma ve demokratik kültürün olgunlaştığı bir sistemde nasıl yaşanılabilir? Sorusunun doğurduğu bu çelişkili ortamda AB ülkeleri iki farklı modelin uygulanabilirliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, her bir vatandaşın vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu ülkenin hukuk sistemini ve hukuk birliğini kabullenmesi; kültürel farklılıklar ve bunlarla ilgili haklar sorununu bireysel haklar çerçevesinde dile getirerek sorunlara çözüm araması. Bir önceki başlıkta da ifade edildiği gibi bu model “anayasal vatandaşlık” projesinin kapsam alanına girmektedir. İkinci model ise kültürel farklılıkları, mekansal ve kültürel açıdan toplumun tümünden ayrılmış bölmelerde yaşayan çok kültürlülük modeli. Çok kültürlülük modelinin kültürel ayrılıkçılık ve farklı hukuk uygulamaları gibi siyasi bir talebe yol açabiliyor olması,⁴⁰⁵ buna karşın anayasal vatandaşlık modelinin ise Fransa’nın çektiği birçok üye devlet tarafından kabul görmemesi bu iki modelin de uygulanabilirliğini sorgulamaktadır. Aslında bu iki model biçimsel ve söylemsel farklar nedeniyle birbirinden farklıymış gibi görünse de sonuçları itibarıyla aynı şeyi ifade etmektedir. İkisinin ortak noktası ulus-devlet sınırları içinde yaşayan siyasal olarak egemen ulustan daha az ancak “oldukça fazla” bir nüfusa sahip unsurlara “azınlık” hakları çerçevesinde bir kimlik kazandırıyor olmasıdır. Yani, bu iki modelin ulus devletler nezdinde ortaya çıkardığı “ulusal” sorunlara yine bu iki modelin pratik bir çözüm olarak sunduğu yerel

başlamış, buna karşın Fransa içinde barındırdığı etnik ve azınlık unsurlara kayıtsız kalarak AB’nin bu konudaki ısrarcı istemi karşısında reddedici bir tavır sergilemiştir/sergilemektedir.

⁴⁰⁴ M. Keating, “Stateles ...”, **a.g.m.**, s. 695

⁴⁰⁵ N. Narlı, **a.g.m.**, s. 137-166

unsurlara “azınlık hakları”nın verilmesi önerisi yukarıda ifade edildiği gibi federatif bir Avrupa Birliği Projesi’nin bir sonucudur.

Federatif yapıya yönelik olarak sunulan bu modeller ulus-devletler içerisinde yaşayan her türden dini ya da etnik unsurun gelişmesine yol açtığı gibi bu unsurların “kimlik” edinme çabalarında da etkili olmuştur. Çünkü AB sürecinde kazanılan/verilen politik haklardan ötürü yerel unsurların kimlik arayışı kültürel fenomenlerin etkili olduğu “bireysellik” zemininden “ulusallık” alanına kaymış, azınlık statüsüne kavuşan bu unsurların kimliği ise “ulusal kimlik” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ulusal öğelere taşınması itibarıyla “sosyolojik” bir sorun olmaktan çıkan yerel unsurların “kimlik sorunu” ulus-devlet formu için her yönüyle ideolojik ve politik bir sorun haline dönüşmüştür. Bu dönüşüm sürecinde oldukça etkili olan Avrupa Birliği süreci ve onun sunduğu “Anayasal Vatandaşlık” ve “çok kültürlülük” projeleri ise sorunun çözümü açısından “alt kimlik-üst kimlik” söylemlerini ortaya çıkarmıştır. “Anayasal Vatandaşlık” projesi ya da “çok kültürlülük” söylemlerinin AB açısından ne anlama geldiği ve hangi boyutlarda tartışıldığı çalışmanın önceki aşamalarından detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu başlıkta ise bu kavramların Türkiye açısından ne anlam ifade ettiği, bu kavramlara ilişkin algılamaların “alt kimlik-üst kimlik” çerçevesinde farklı kesimler tarafından nasıl değerlendirildiği ve bu algılamaların Türkiye’nin üniter devlet yapısına nasıl yansıdığı tartışılacaktır.

Türkiye’de bazı gruplar gerek etnik kimliklerini gerekse kültürel kimliklerini öne çıkararak Avrupa Birliği’nin “çok kültürlülük” ve “anayasal vatandaşlık” projelerine tutunmaya çalışmakta ve kültürel farklılıklarından kaynaklanan farklı hukuki uygulamalar hatta bir takım siyasal taleplerde bulunma/üretme çabası içerisine girmektedirler. Bu çabalar çok kültürlülük söylemi çerçevesinde siyasal, anayasal vatandaşlık söylemi çerçevesinde ise “hukuki” itilafları ve tartışmaları ortaya çıkarmaktadır. Genellikle “kürt sorunu” şeklinde tezahür eden bu itilafların ortadan kaldırılması ya da sorun olmaktan çıkması yönünde ortaya konulan çözüm önerisi ise; Avrupa’daki çok kültürlülük söyleminin Türkiye’ye yansımaları biçiminde de düşünebileceğimiz “kültürel özerklik” ve bunun yanında yine Avrupa’dan alınan

“Anayasal Yurttaşlık” önerileridir. Bu öneriler çerçevesinde ulusal kimliğin ötesinde “Türk” ve “Kürt” birer “alt benlik”, yani “alt -kimlik” olarak algılanmakta, hiç birisinin ulusal kimliği oluşturmak için gerekli temeli oluşturmadığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla, bu görüşü benimseyenler açısından öncelikli olarak Türk ve Kürt alt kimliklerinin bir süperegosu, yani üst kimlik yaratılmalıdır ve bu da olsa olsa “Türkiyelilik” kimliğidir. Bu görüşü savunanlardan birisi olan ve Başbakanlık İnsan Hakları Kurulu’nun Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu’nun hazırladığı “Azınlık Raporu”nun da hazırlayıcılarından olan Baskın Oran, Türkiyelilik kimliği konusunda sahip olduğu fikirler açısından alt-kimlik üst-kimlik tartışmalarında ortaya çıkan itilafın önemli cephelerinden biri olmuştur. Türkiye’nin üniter yapısı bakımından önemli tartışmaların yaşanmasına sebep olan Sabancıların “Doğu Raporu” nun da hazırlayıcısı olan Oran, Radikal Gazetesi’ne verdiği bir röportajda Türkiyelilik üst kimliği konusunda şu yorumda bulunmuştur:

“ Türkiyeli üst kimliğini benimseyince azınlık kalmaz, kimse kimse yukardan bakmaz. Bu Kürtleri çok rahatlatır, memlekete bağlar. Türk üst kimliği Türkiye’yi bölüyor. Çünkü bir Kürt ben Türk’üm demiyor. Ben Türkiyeli Kürt’üm diyor. Kıbrıs’ta öyle değil mi? Kıbrıslı Türk ve Türkiyeli Türk kavramları var. Ama bunu anlamıyor bazıları. Oysa Ermeniyi, Rumu, Çerkezi, Kürdü, Türkü, Lazı, Arnavutu, Süryanisi, Keldaniyi, Asuriyi, Çingeneyi kucaklayan tek kavram Türkiyeli kavramdır. Türkler bundan rahatsız olmaz. Türkler zaten pratikte kuvvetli unsurdur. Çünkü resmi dil Türkçedir, ülkenin adı Türkiye’dir ve bayrak Kemalistler tarafından oluşturulmuştur”⁴⁰⁶

Avrupa Birliği’nin Genişlemeden Sorumlu Komisyon Başkanı, Günter Verheugen’in Diyarbakır’a yaptığı gezi sonrası açıklanan “AB İlerleme Raporu”na ilişkin Komisyon Tavsiyesi (6 Ekim 2004) ise Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu’nun hazırladığı Raporla birlikte “alt-kimlik, üst-kimlik” tartışmalarının hız kazanmasına nende olmuştur. Türkiye’nin Katılıma Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi, özellikle Verheugen’in Diyarbakır gezisi neticesinde yeniden gözden

⁴⁰⁶ Baskın Oran, “Türk Üst Kimliği Ülkeyi Bölüyor”, Röportaj, Neşe Düzel, **Radikal Gazetesi**, 25 Ekim 2004

geçirilmiş, Verheugen'ın Türkiye gezisi sonucunda raporun düzenleneceği her fırsatta dile getirilmiştir. Nihayetinde Komisyon'un Tavsiye Raporu'nun Sonuç ve Tavsiyeler kısmının 2. maddesinde şu ifadelere yer verilmiştir:

“Türkiye, reformlarının düzenli bir biçimde uygulanması için kuvvetli bir çaba göstermektedir. Buna rağmen mevzuatın ve uygulamayla bağlantılı düzenlemelerin daha da konsolide edilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu özellikle, işkence ve kötü muameleyle mücadeleyle yönelik sıfır tolerans ile ifade özgürlüğü, dini özgürlükler, kadın hakları, sendikal haklar da dahil olmak üzere İLO standartları ve AZINLIK HAKLARI'na ilişkin hükümlerin uygulaması ile bağlantılıdır.”⁴⁰⁷

Tavsiye Raporu'ndan sonra Türkiyelilik kimliği, devletin zirvesinde de rağbet bulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı Recep Tayip Erdoğan Şemdinli'de yaptığı bir konuşmada “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı üst kimliği” tabirini kullanmıştır.⁴⁰⁸ Toplumun büyük bir kesimi tarafından eleştiren bu ifadeleri ana muhalefet partisi CHP'nin tepkisi gecikmemiş, Deniz Baykal yaptığı bir konuşmada bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisini de yansıtan şu konuşmaları yapmıştır:

“Türkiye Cumhuriyet vatandaşlığı üst kimlik değildir. Biri başbakana bunu anlatsın. Bu hukuki kimliktir. TC vatandaşlığını Türk milleti yerine ikame edemezsin. Türk milleti tanımını içine sindireceksin. Başbakan Diyarbakır'da hatasını düzeltmek için tek millet tek devlet demişti. Neymiş o millet söylesin. TC vatandaşlığı millet mi? Aç anayasaya bak. Tarihe bak da gör... Sadece hükümete söylemiyorum. Devletin bütün sorumluları aklını başına alsın.”⁴⁰⁹

Meclis Grubunda yaptığı bir başka konuşmada ise Baykal, Türkiyelilik kimliğinin üst kimlik olarak benimsenmesi taraftarlarına şu yanıtı vermiştir:

⁴⁰⁷ AB Komisyonu Türkiye Raporu, “Türkiye'nin Katılıma Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi”, 6 Ekim 2004, **Çevrimiçi:** <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/rapor2004-03.html>, 20.07.2005

⁴⁰⁸ “Üst Kimlik Tartışması”, NTV Haber Portalı, **Çevrimiçi:** <http://www.ntvmsnbc.com/news/350771.asp>, 21.08.2006

⁴⁰⁹ “Üst Kimlik Tartışması”, NTV Haber Portalı, **Çevrimiçi:** <http://www.ntvmsnbc.com/news/350771.asp>, 21.08.2006

“Başbakan Türk Milleti lafını etnik kimliğe, alt kimliğe indirgemeye çalışıyor. Arnavut halkı Arnavut’um diyecek, nerede Türk Milleti?... Herkesin kimliği var ama herkes bu milletin parçası. Hakkari’de yaşayan vatandaş Antalya’ya gider, Antalyalı, İstanbul’a gider İstanbullu olur.”⁴¹⁰

Alt kimlik - üst kimlik konuları toplumun çeşitli kanaat önderleri tarafından tartışıldığı gibi bu tartışmaların Türk basınına yansıma biçimi genelde Türkiyelilik üst kimliğini savunur nitelikte olmuştur. Türk basınında önemli köşe yazarlarından biri olan ve bir gazetenin genel yayın yönetmenliğini yapan Serdar Turgut, alt kimlik-üst kimlik tartışmalarına şu şekilde katılmıştır.

“Başbakan Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı üst kimliktir diyor, Baykal ise buna demagoji yaparak, Türk de utanma, lafıyla karşı çıkıyor. Çeşitli etnik gruplardan oluşan bir ülkede üst kimlik tanımı o ülkeyi bir arada tutmak için yapılır. CHP’nin tanımına göre ne diyeceğiz anlamadım... Yani bir Kürt vatandaşımıza bu ülkeye aidiyetini vermek için bir noktada Türk mü diyeceğiz. CHP’nin tanımına göre bu ülkenin bölünmezliğini sağlamak için her vatandaşımızın Türk olmasını sağlamamız gerekecek ki bu da son analiz de ırkçı bir yaklaşıma yol açmaz mı? Halbuki Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı aynen Amerika Birleşik Devletleri gibi farklı etnik kökene sahip insanlardan oluşan bir ülkeyi bir arda tutabilecek en iyi üst kimlik tanımıdır.”⁴¹¹

Yukarıdaki açıklamalardan* anlaşılacağı üzere, Türkiyelilik söyleminin bir üst kimlik olarak benimsenmesi yönündeki eğilimler, Avrupa Birliği süreci ile birlikte ortaya çıkan “Anayasal Vatandaşlık” ve “Çok Kültürlülük” kavramlarının bir yansıması olarak ülke gündemine girmiştir. Bu kavramlar ulus-devleti, din, dil, ırk gibi tarihten ya da coğrafyadan gelen “kültürel kimlikler” yerine, mensup olunan ülkenin siyasal

⁴¹⁰ Deniz Baykal, **CHP TBMM Grubu Toplantısı**, 22 Kasım 2005

⁴¹¹ Serdar Turgut, “Üst Kimlik Tartışması”, **Akşam Gazetesi**, 24.11.2005, s. 5

* Çalışmanın devam eden aşamalarında, alt kimlik – üst kimlik tartışmaları çerçevesinde değerlendirilebilecek olan bir Genel Kurmay Başkanlığı açıklaması (bildirisi) yapılmıştır. Bazı çevrelerce ‘muhtıra’ olarak değerlendirilen bu bildiri, özellikle son bölümü itibariye, Türkiye’de sürdürülegelen alt kimlik- üst kimlik tartışmalarına son noktayı koyar niteliktedir. 27 Nisan 2007 tarihli bildiride Genelkurmay; “Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk’ün, “Ne mutlu Türküm diyene!” anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti’nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.” açıklaması ile alt kimlik- üst kimlik tartışmalarına olan tavrını ortaya koymuştur.

kimliğine ve bu ülkenin “eşit haklara dayalı vatandaşlığı” kavramına dayanan bir anlayışı dile getirmiştir.⁴¹² Tartışma çerçevesinde bazılarının göre “Türk” tanımının ırksal (etnik) vasıflarının bulunmamasından ötürü bir “üst kimlik” olabileceği ileri sürülürken, bir başka kesim bunun tam tersini iddia eder nitelikte, “Türkiyelilik” kimliğinin üst kimlik için en uygun tanım olabileceğini ileri sürmüştür. Tartışmaları bir sorun* şeklinde değerlendiren bir başka görüşün mensuplarına göre ise bu şekilde bir ırksal ya da etnik temelli tanımlamalar yerine, herhangi bir ırka yönelik mensubiyet içeriği taşımayan ırksız bir “Anayasal Vatandaşlık” statüsü oluşturularak “sorunun” çözülmesi en uygun yol olarak gösterilmiştir. Genellikle, Türkiye’de bir “Kürt sorunu”nun varlığı ve bu sorunun çözümüne yönelik geliştirilen “kültürel özerklik” teorisinin yanında ileri sürülen “Anayasal Vatandaşlık” söylemi, Kürt sorunun evrimci ve reformist bir yol izlenerek çözülebileceğini düşünen kesimlerin savundukları bir projedir. Türkiye’de ilk kez 1999 yılında Süleyman Demirel tarafından dile getirilen bu kavram, daha önce belirtildiği gibi, federatif bir Avrupa hayaline yönelik Habermas’ın oluşturduğu bir teoriden ibarettir ve Avrupa Anayasası’nın birçok AB ülkesi tarafından onaylanmaması ile de uygulanabilirliği şüpheli duruma düşmüştür. Nitekim Avrupa’da tartışılmalan “Anayasal Vatandaşlık” teorisi kısa zamanda Türkiye’ye de yansımış, Kürt sorununa bir çözüm önerisi olarak sunulmuştur. Örneğin, terörist başı A. Öcalan’ın İmralı’da tutukluluğu sürecinde bu teori Kürt hareketi içine taşınmış, HA-DEP tarafından savunulmuş ve en son Leyla Zana tarafından “bizim asli kurucu unsur olduğumuz Anayasa’ya geçsin”⁴¹³ talebiyle de güncelleştirilmiştir.

Kültürel Özerklik” ya da “Anayasal Vatandaşlık” teorileri bağlamında gelişen “Türkiyelilik” üst kimliğine yönelik yorumlar toplumun farklı kesimleri tarafından dile getiriliyor olsa da bu yorumların ortak noktası; “Türkiyelilik” teorisi ile ulus-devlet formu içinde yaşayan bireylerin ulusa değil devlete bağlılığının esas alındığıdır. Oysa,

⁴¹² Emre Kongar, “Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür”, 16.05.1997, Ankara, **Çevrimiçi**: http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php, 21.08.2006

* “Sorun” söylemi, Türkiye’deki alt kimlik-üst kimlik tartışmaları çerçevesinde, devletin en yüksek mercileri de dahil olmak üzere bir çok kez, özellikle Güneydoğu Anadolu politikalarına yönelik olarak “Kürt Sorunu” şeklinde telaffuz edilmiştir.

⁴¹³ “70 Milyonda Kurucu Unsur”, **Çevrimiçi**: <http://milliyet.com.tr/2004/11/08/siyaset/asiy.html>, 21.08.2006

Türkiye’de ulusal kimlik oluşurken bir bakıma entegrasyon modeli benimsenmiştir. Bu modelin temel unsurları; belli bir düzeyde sosyal mühendislik uygulaması, eğitim ile hukuk birliği ve yasalar önünde eşitlik ilkesidir. Bu entegrasyon modeli, her bir bireyin eğitim ve sosyalleşme yoluyla ulusal kimliğini kazanıp vatandaş olarak yetiştirilme sürecidir. Vatandaşlar kültürel farklılıkları ifade edebilir, koruyabilir ancak siyasallaştıramazlar.⁴¹⁴ Çünkü Türkiye’de “Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlanan herkes Türk’tür” ve bu ifadede toplumun sosyolojik tanımlanmasına uygun bir ifadedir. Buna karşın “Türkiyelilik” kavramı ise son derece suni bir kavramdır ve bu kavramın ortaya çıkmasında AB’nin etkisiyle birlikte siyasal nedenler başat faktör olarak rol oynamıştır. Eğer bir sorun varsa o kültürel kimliklerin kabul edilmemesinin ötesinde, bireyin en üst bir değer olarak vatandaşlık haklarından eşit bir şekilde yararlanamamasıdır. Bu da, bir hukuk devleti olan Türkiye’de hukukun, bireylerin vatandaşlık güvencesi olarak etkin bir biçimde devreye konulması, bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı duyulan bir kontrol mekanizması şeklinde algılanması ve demokrasinin güçlenmesiyle mümkün olacaktır. Çünkü Türkiye’deki alt kimlik –üst kimlik tartışmaları genel çerçevesi itibariyle siyasal olmasının yanı sıra kültürel odaklıdır ve ulus-devlet ise üst kimlik kültürünün yanında alt kimliklerin kültürleri karşısında demokratik bir tarzda kendisini yeniden yapılandırmak suretiyle farklılıkları bir sorun olmaktan çıkarabilir. Bunun yolu, devletin hukuk sistemini evrensel hukuk normlarına göre oluşturması ve kaynağında doğal hukuk bulunan insan haklarını gözetmesidir.⁴¹⁵ Etnik ve popülist olmayan sivil bir yurttaşlık çerçevesi içinde devletin bireylere temel yurttaşlık haklarını tanıması, kültürel kimliklerin ifade edilebileceği bir kamu alanının yaratılmasına olanak verecek ve güvenilir bir hukuki ve idari düzenin kurulmasıyla da ayrılıkçı talepler yumuşayacak,⁴¹⁶ belki de tamamen ortadan kalkacaktır.

⁴¹⁴ N. Narlı, **a.g.e.**, s. 137-166

⁴¹⁵ A. O. Gündoğan, **a.g.m.**, s. 191

⁴¹⁶ Çağlar Keyder, “Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu”, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, Ed: Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 39

Kısaca özetlemek gerekirse, Sözen'in ifadesiyle; "Türkiye'de kimlik problemi halkın değil, toplumların mevcut kimliğinden rahatsız oldukları için onu değiştirmek isteyenlerin problemidir. Kimlik bunalımı yaşayan halk değil, toplumu yönlendirmek isteyen marjinal gruplardır."⁴¹⁷ Türkiye'deki ulus varlığı ise çeşitlilik içinde birlik; birlik içinde çeşitlilik bilincine dayanmaktadır⁴¹⁸ ve sağlanan bu kültürel çeşitlilik ise laik Cumhuriyetin gücü, geleceğin de güvencesi olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan hemen sonra ortaya çıkan ayrılıkçı çıkışlara Mustafa Kemal Atatürk'ün o günlerde verdiği şu yanıt, günümüz Türkiye'sindeki alt kimlik- üst kimlik tartışmalarına bir cevap niteliğinde olacaktır:

"Günümüzün Türk ulusal, siyasal ve sosyal topluluğu içinde, Kürt, Kafkas ve hatta Laz ve Bosnalı uluslar hakkında propagandaya maruz olan yurtseverlerimiz ve yurttaşlarımız var. Ancak bunlar, uzak geçmişin despotik çağının bir sonucu olan yanlış isimlendirmelerdir, birkaç düşman ajanı ve beyinsiz gerici dışında bu ulusun bireyleri üzerinde hiçbir etkileri yoktur ve insanlarımıza acı ve keder vermektedirler. Bu ulusun bireyleri bütünleşmiş birleşik bir Türk topluluğunun üyeleri olarak ortak bir geçmişe, tarihe, ahlak ve hukuka sahiptirler."⁴¹⁹

2.2.4.4 ULUS-DEVLET VE EGEMENLİK İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE ULUSAL EGEMENLİK OLGUSU

Türkiye'deki Avrupa Birliği karşıtı söylemin argümanlarında biri olan alt kimlik ve üst kimlik konusunun ulus-devletin geleceği bağlamında yansıdığı bir diğer önemli tartışma konusu ise ulusal egemenlik sorunudur. AB süreci ile birlikte ulusal egemenliğin kaybedilmeye başlandığı yolundaki bu argümanın temel dayanağı, Türkiye'de ulus-devletin gelişmekte olan Avrupa Birliği tarafından tehdit edildiğidir. Çalışmanın önceki başlıklarında ifade edildiği gibi Avrupa Birliği'nin federatif yapısına yönelik ortak kimlik arayışları bulunmaktadır ve bu çabalar AB karşıtları cephesinden; ulus-devleti tehdit eden gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Avrupa'nın federatif

⁴¹⁷ E. Sözen, **a.g.e.**, s. 35

⁴¹⁸ Sabahattin Şen, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 15

⁴¹⁹ M. Kemal Atatürk, Nutuk, Aktaran: H. Poulton, **a.g.e.**, s.122

yapısına yönelik olarak tasarlanan bu yeni kimlik modeli, ulus-devletlerin toprak bütünlüğünü tehdit eden unsurları barındırmaktadır. Dolayısıyla Avrupa Birliği'ne yönelik entegrasyon süreci ulus-devletin egemenliğini yok edici etkilere sahip bulunduğundan ya da en azından bu etkilere zemin hazırladığından sorunludur. Bu çerçevede Avrupa Birliği ile yürütülen entegrasyon sürecine karşı geliştirilen tutumların temel argümanlarından biri olan ulusal egemenliğin kaybına yönelik kaygılar; -daha önce bahsedildiği üzere- AB'nin Türkiye'deki yerel nitelikli unsurlara kültürel ve siyasal bir takım haklar tanınmasına yönelik talepleri ve AB'nin Türkiye'nin demografik şartlarını ve jeopolitik konumunu yanlış anladığı ya da bilerek Türkiye'yi büyük güçlerin çıkarları adına feda ettiği kanaati⁴²⁰ nin hakim olmasından kaynaklanmaktadır.

Ulus-devletin egemenlik kavramıyla olan tanımsal ilişkisi bu tür kaygıların Avrupa Birliği sürecinde hep gündemde kalmasına sebep olmaktadır. Yani ulusal egemenlik olgusu ulus-devletin varlığına işaret eden en temel etkenlerden birisidir. Tüm toplumsal alanlardan özerk bağımsız ve onlar üzerinde etkileyici olma niteliği taşıyan egemenlik kavramı, modern bir olgu olarak ulus-devletleşme süreci ile anlam kazanmıştır. Duverger'ın ifadesiyle devlet, başka hiçbir topluma tabi olmayıp diğer toplumlara egemen olan bir çeşit mükemmel bir toplumdur ve "egemendir". Dolayısıyla egemen olan devlet "birdir-tektir". Devleti özerk ve etkili kılan bu egemenlik olgusu, devletin kendi elinde olmakla birlikte bunların yanında aynı zamanda denetleyicidir.⁴²¹ Ulus ise; egemenliği elinde bulunduran ve bu egemenliğin devlet ve organlarınca kullanılmasını sağlayan aktif ve yine modern bir olgudur.

Modern bir olgu olarak ulus-devlet ve ulusal egemenlik kavramları arasındaki ilişkiyi tarihsel süreci de göz önünde bulundurarak ifade eden Davutoğlu, bu ilişkiyi şöyle açıklamıştır.

⁴²⁰ Ramazan Kılınç, "Türkiye-AB İlişkilerinde Egemenlik Sorunu", **Avrupa Yolunda Türkiye ve Bulgaristan Konferansı, Sofya**, 27-28.07.2002

⁴²¹ Ergün Yıldırım, "Modern Ulus-Devlet", **Bilgi ve Hikmet Dergisi**, İstanbul, Yaz 1993, s. 42-44

“Ulus-devletin ulusal egemenlik tanımı etrafında ortaya çıkışı için 12.yüzyıla kadar gidilebilir: Başkentlerin ortaya çıkışı, ulusal orduların ortaya çıkışı, ulusal bürokrasinin 13. ve 14. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlaması. Ama bunların olgunlaştığı ve bir anlamda ulus-devletin karşılıklı olarak birbirlerini tanıdıkları Westfalya Antlaşması (1648) genellikle bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Westfalya Antlaşması’nın getirdiği ve bu anlamda klasik egemenliğe damgasını vuran iki unsur var; toprak ve otorite. Devletin otorite kullanımı ile ulusal egemenlik alanlarını ayıran kesin bir hat olarak görülen sınır arasında kurulan bu ilişki biçimi ulusal egemenlik açısından yeni bir durumdu. Daha önce imparatorluk dönemlerinde mesela Roma İmparatorluğu’nda da benzer hukuki standardizasyonlar vardı ama otorite ile toprak ve sınır arasındaki kesin hatlarla belirlenmiş bir bağımsızlık ilişkisinin kurulması, Westfalya Antlaşması ile birlikte ulus-devlet ile egemenlik alanı arasındaki kaçınılmaz bağımlılık ilişkisinin en açık bir şekilde ortaya konmasını sağladı. Sınır-otorite ilişkisi ve karşılıklı tanınmaya dayalı ulusal egemenlik anlayışı ise 19. yüzyılda özellikle Hegel ile birlikte felsefi bir zemin, bir ruh ve kendi içinde teorik ve sistematik bir bütünlük kazandı. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da Avrupa sathında dünyanın diğer alanlarına doğru yayılarak, standartlaşan bir ulus-devlet ve standartlaşan bir ulusal egemenlik anlayışı söz konusu oldu.”⁴²²

Günümüzde ise ulus-devlet ve ulusal egemenlik ilişkisi, toplumların uzun süredir rağbet gösterdikleri bu “standartlaşan” tanımlamadan uzaklaşarak zayıflamış ve ulusal egemenliğe dayalı devlet ve egemenlik arasındaki güç ilişkisi bölgesel ve küresel örgütlere kaymıştır. Ulus-devletlerin geleneksel politikalarının uluslar arası düzeyde homojenleşmesiyle ulus-devletin egemenlik sahasında yer alan eğitim, güvenlik, adalet, sağlık, iletişim vb. önemli konular uluslar arası kuruluşların, örgütlerin ve kurumların müdahale edebildiği konular arasına girmiştir. Harris’e göre, bu yeni dünya düzeni ulusal-devletlerde yapısal değişiklikler meydana getirmiştir. Devletler üstü güçler, ulusal devletin yapısını ele geçirmiş, ulusal devletler de devletler üstü güçler karşısında etki ve yetkilerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Ulus-devletin coğrafi sınırları, toprak

⁴²² A. Davutoğlu, **a.g.m.**, 46-58

bütünlüğü, bayrağı, milli marşı ve milli söylemleri ile birlikte varlığı devam etmesine rağmen meydana gelen şey, ulus-devlet formunda yaşanan değişiklik olmuştur.⁴²³ Yani, Westfalya Antlaşması ile birlikte gelişen klasik anlamdaki ulusal egemenliğe dayanan ulus-devlet, devletliğini ve gücünü yitirmiş, egemenliğin ulus üstü örgütlenmelere kaptırılmasıyla da devlet ve egemenlik kavramları uluslar arası örgütler ve ulus üstü örgütler bağlamında yeniden tanımlanmaya başlamıştır.

Ulus-devlet ve egemenlik ilişkisinin yeniden tanımlanması, güce dayalı yetkilerin eşgüdüm çerçevesinde uluslar arası örgütlere ve ulus üstü örgütlere devredilmesi ile gerçekleşmektedir. Hüseyin Pazarcı, yetkilerin devri noktasında uluslar arası örgütler ile ulus üstü örgütleri ayırmaktadır. Buna göre; devletler arasında yalnızca eşgüdüm sağlayan uluslar arası örgütler ile ulus üstü örgütler arasındaki temel fark, ikincilerde üye devletlerin bir takım yetkilerinin bu örgüte devredilmiş olmasıdır. Bu fark özellikle uluslararası örgütlerin kararlarının hukuksal etkisi ve uygulaması konusunda ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktadan itibaren konumuzun kapsamına giren Avrupa Birliği ve AB'ye üye ulus-devletler arasındaki egemenlik ilişkisi devreye girmektedir. Yani, AB'nin en önemli özelliği ve onu başka uluslar arası yapılanmalardan ayırt eden esas nokta, AB'nin kurumları aracılığıyla diğer uluslararası hukuki işlemlere benzemeyen hukuki işlemler yapabilmesidir. AB Hukuku, üye devletler ve üye devletlerdeki gerçek ve tüzel kişiler açısından doğrudan uygulanabilir ve bağlayıcı niteliktedir.⁴²⁴ AB'ye üye ulus-devletlerin bağımsızlıklarının, ulusal çıkarlarının veya herhangi bir konunun bahane edilmesi yoluyla çekince koyma, ortak kurallara uymama hakları bulunmamaktadır. Eğer Avrupa Birliği çerçevesinde hukuki bir işlem kararı alınmış ise bu karar, Konsey içinde kararın aleyhi doğrultusunda oy veren devletler içinde geçerli sayılmaktadır.⁴²⁵ Kısaca, uluslar arası örgütler ve ulus üstü örgütler ayırımından yola çıkarak hukukçular ve siyaset bilimciler açısından AB, geleneksel anlamda bir uluslararası kuruluş, devlet, federasyon ya da konfederasyon boyutunda

⁴²³ Renee Prendergast, Frances Stewart, **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, içinde Nigel Haris "Milliyetçilik ve Ekonomik Gelişme", Çev: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 37

⁴²⁴ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri, 2. Kitap**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998, s. 125

⁴²⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı Müktesebat Uyum Serisi, "Avrupa Birliği'nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu", **İKV Yayınları 13**, Mayıs 2002, s.1-102

düşünülmemektedir. Genellikle tercih edilen tanım “sui generis”dir; yani Avrupa Birliği nev-i şahsına münhasır bir kuruluştur ve mevcut yapısı dolayısıyla ulus üstü örgütlerin gelişmiş bir örneği olarak düşünülmektedir.⁴²⁶

Dolayısıyla, Avrupa Birliği’ne yönelik ulus-devletler nezdinde gerçekleştirilen entegrasyon süreci uluslar arası değil, ulus üstü bir örgüte ve onun hukuk sistemine katılmak anlamına gelmektedir. “Bir tek” olma özelliğine sahip bu ulus üstü yapılanma ise kendi hak ve yetkilerine sahip olması nedeniyle, ortak amaçların gerçekleştirilmesi hedefi* etrafında birleşen AB üyesi ulus-devletlerin amaçlarına ulaşmak için bazı hak ve yetkilerini Birliğe devretmeleri sorununu doğurmuştur. Üye veya üyelik sürecinde bulunan devletlerden devraldığı bu egemenlik sahası ile kendine egemen bir yetki alanı yaratan AB, bu yetkileri kullanarak üye/üyelik sürecinde bulunan devletleri bağlayıcı hukuk normları oluşturmıştır. Yani, ulusal egemenliğe dayalı ulus-devletlerin bağımsız iradeleri ile başlayan Avrupa Birliği zamanla yatay ve dikey bütünleşmelerle dinamik bir seyir takip ederek uluslar üstü hukuk egemenliğine yönelik bir otorite ilişkisi kurmuş, Westfalya Antlaşması’ndan doğan ulusal egemenliği yok saymıştır.

İlk bakışta ulusal egemenliğin tamamen Avrupa Birliği’ne devri olarak görünen bu süreç, başka bir açıdan düşünüldüğünde; ulusal egemenliklerin meşruiyet çerçevesi içinde kendilerini yansıtabildikleri/temsil edebildikleri bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir takım hak ve yetkilerin devri ile birlikte üye devletler söz haklarını tamamen kaybetmemektedirler. AB üyesi devletler Birliğe yetkilerini devrettikleri alanlarda nasıl bir ortak politika izleyeceklerine birlikte karar vermektedirler. Yani bu yetkiler, üye devletlerin de dahil olduğu kolektif bir karar alma mekanizması tarafından kullanılmaktadır. Bu mekanizma ise ulus-devletin dolayısıyla ulusal egemenliğin kendini yeniden tanımladığı/temsil ettiği meşru bir zemin oluşturmaktadır. Şöyle ki, uluslar üstü bir hukuk egemenliğinin hakim olduğu Avrupa Birliği’ne giren devletlerin

⁴²⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı Müktesebat Uyum Serisi “AB Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yaşama Etkileri”, **İKV Yayınları 1**, Mayıs 2001, s. 7

* Çalışmanın bir çok yerinde ifade edildiği gibi, AB’nin fikişel alt yapısının idealize edilmesinden bugüne kadar geçen süre göz önüne alındığında bu hedefin federatif bir Avrupa projesi çerçevesinde şekillendiği düşünülmektedir. Federatif bir Avrupa yapılanması ise klasik anlamda ulus-devlet formuna uymayan bir yapılanma biçimidir.

uluslar arası hukuk bakımından tanınma noktasında bir kayıpları olmayacaktır. Örneğin, Almanya ve Fransa bir uluslar arası hukuk sujesi olarak varlıklarını sürdürmekte ve karşılıklı olarak birbirlerini tanımaktadırlar. Bu anlamda AB yapılanmasına yönelik uluslar üstü hukuk egemenliği üye ulus-devletlerin varlıklarını sürdürmelerine ve tanınmalarına bir engel getirmemekte, Westfalya egemenliğinin; diğerlerinin herhangi bir ulusun içişlerine karışmaması fikrini önemli ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Kısaca, eğer ulusal egemenlik sadece formel egemenlik olarak ele alınırsa bu, Avrupa Birliği'nin diğer ulusal egemenlikleri kendisine uyarlaması anlamını taşımaktadır. Derinleşme sürecinde ulusal sembollerini dönüştüren, para birimini değiştiren ve dille ilgili değişimler yaşanmasına sebep olan AB, aynı zamanda özde güç ve meşruiyet ilişkisi açısından değerlendirildiğinde ulusal egemenliklerin kendilerini yansıttığı bir zemin olmaktadır.⁴²⁷

Tartışmanın başına dönersek, bugün birçok uluslar arası ya da ulus üstü örgüt fiilen ulusal egemenlik alanı içerisinde faaliyet göstermektedir. Uluslar arası hukukun karmaşıklaşması, çeşitlenmesi, ulus üstü ve ulus altı yapıların öneminin artması ve bölgesel entegrasyonlar küreselleşmenin dinamikleri olarak ulusal egemenlik kavramının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmakta ve egemenliğe yönelik algılamaları değiştirmektedir. Değişim sürecine yönelik olarak ortaya çıkan tartışmalar ise, küreselleşmenin bu dinamik faktörlerinin ulus-devlet ile olan ilişkisi noktasında birbirine zıt iki farklı yaklaşımı doğurmaktadır. Bir grup, ulus-devletin egemenlik alanının daraldığını söylerken diğerleri ulus-devletin daha da güçlendiğini vurgulamaktadır.⁴²⁸ Tıpkı Türkiye'deki AB yanlısı ve AB karşıtı söylemlerin egemenlikle ilgili olarak Avrupa Birliği'ne karşı takındıkları tutum gibi; AB yanlısı söylem, AB'nin Türkiye'nin ulusal çıkarları ile uyumunu iddia ederken, AB karşıtı söylem ise AB'nin Türkiye'nin ulusal çıkarlarına tehdit oluşturduğu noktasında vurgu yapmaktadır. Fakat hem AB yanlısı hem de AB karşıtı söylemler için egemenlikle ilgili ortak bir payda bulunmaktadır. Her iki söylemin mensupları da kendilerini egemenliği

⁴²⁷ A. Davutoğlu, **a.g.m.**, s. 46-58

⁴²⁸ A. Davutoğlu, **a.g.m.**, s. 46-58

devletin kurucu ögesi olarak gören bir doğrultuda konumlandırırken Avrupa Birliği'ne yönelik analizlerini ulusal çıkarlar üzerinden yapmaktadırlar.⁴²⁹

Özetle, AB üyesi ülkeler büyüklüklerine ve güçlerine bakılmaksızın aynı sisteme ve kurallara tabi olmuşlardır. Birliğe üye olan ve uluslar arası alanda önemli siyasi ve ekonomik güce sahip olan Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler egemenlik haklarını Avrupa Birliği ile hangi oranda paylaşırsa/paylaşacaksa Türkiye'de o kadar paylaşacaktır. “Eğer biz kendi ulusal egemenliğimizi, ulusumuzun evrensel alandaki egemenliğini güçlü kılmak istiyorsak, temelde, formel hukuk, semboller önemli olmakla birlikte, güçlü bir meşruiyet zemini oluşturmak ve bu egemenliği uluslar arası platforma taşıyacak güç kapasitesine ulaşmak zorundayız... Gücün temeli ise bir ülkenin kendi ulusal ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi değerlerini uluslar arası alana aktarabilme kabiliyetidir... Biz, bir gün Avrupa'da, hatta küresel alanda daha fazla egemen olacaksak, kültürel bakımdan, ulusal kültür değerlerine evrensellik katabilme kabiliyeti kazanmamız ve bunu uluslar arası alana taşıyabilmemiz lazım. İkincisi, ekonomik alanda, uluslar arası ekonomi politişe aktif katma değer katabilen ülkeler arasına girmemiz lazım. Siyasi planda da, kendi siyasi gücünü ve bölgesindeki siyasi etkinliğini, bir anlamda uluslar arası güç konfigürasyonundaki konumu sağlam bir zemine oturtup, bunu uluslar arası alana yansıtabilmemiz lazım. Bunların, yani güç ve meşruiyet parametrelerinin olması durumunda, ulusal egemenlik alanı bakımından, AB benzeri entegrasyon süreçleri ile önümüzde yeni ufuklar açılacaktır.”⁴³⁰

2.2.4.5 AB'NDE YÜKSELEN DEĞERLER OLARAK MİLLİYETÇİLİK VE MİKRO-MİLLİYETÇİLİK BAĞLAMINDA AVRUPA ORTAK KİMLİĞİ

Milliyetçiliğin yeniden yükselen değerler içinde popülerleştiğı bugünün Avrupa'sında farklılıklar dikkat çekici bir nitelikte belirginleşmektedir. Modern bir olgu olarak ulus-devletin yapısı, ulusal kimlik ve vatandaşlık konseptinin birleşimini öngören

⁴²⁹ Ramazan Kılınç, “Türkiye AB İlişkilerinde Egemenlik Sorunu”, **Avrupa Yolunda Türkiye ve Bulgaristan Konferansı**, Sofya, 27-28.07.2002

⁴³⁰ A. Davutoğlu, **a.g.m.**, s.46-58

bir zihniyetle kurgulanmış olmasına karşın AB süreci ile birlikte geline son nokta itibariyle bu durumun çok uluslu devletlerde giderek bir problem kaynağı oluşturmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği, üye devletler bakımından ulusallık ve vatandaşlık konseptlerinin giderek birbirinden ayrıldığı bir oluşumu temsil etmektedir. AB süreci ile birlikte farklı ulusal kimlikleri içeren devletler kaçınılmaz olarak birbirine rakip farklı aidiyet unsurlarının yarattığı problemlerle yüz yüze gelmektedir. Örneğin, İngiltere'nin İrlanda konusunda yaşadığı problemin ayrılma/bölünme ile sonuçlanması, AB'nin politikalarını yerel unsurların gelişimine imkan verecek bir çerçevede yapılandırıldığını göstermektedir. Dolayısıyla AB, birlik içindeki bölgelere kendi ulus-devletlerini bypass ederek AB kurumları ile ilişki kurma imkanı sunarken, yine AB'nin ulus üstü kurumlarının varlığı ile de bölgelerin ancak güçlü bir ulus-devletler yapısı altında var olabileceklerine ilişkin argümanı sarsmaktadır. Yine Avrupa Birliği içindeki bağımsız İskoçya ideali bu durumun tipik bir yansımasıdır.

Küreselleşmenin neden olduğu baskılarla birlikte, Avrupa Birliği'nin genişlemesi ve yerkürenin doğu ve güneyinden batı ülkelerine yönelik göçler, ırkçılığın yayılması için uygun bir zemin oluşturarak yabancı düşmanlığını arttırmaktadır.⁴³¹ Avrupa'ya yönelik göçler sonucu ortaya çıkan yabancı düşmanlığı, ekonomik ve dini sebeplerden ötürü bir taraftan üye devletlerdeki milliyetçi söylemin hız kazanmasında etkili olurken, diğer taraftan AB'nin politikaları sebebiyle güç kazanan yerel unsurlarda mikro-milliyetçi hareketlerin olgunlaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Avrupa'da yükselen milliyetçilik olgusunu iki farklı bağlamda tartışmak en uygun yöntem olacaktır. Birincisi, Avrupa Birliği'ne üye devletlere yönelik göçler ve bu göçler sonucunda oluşan ekonomik sorunların doğurduğu yabancı düşmanlığı çerçevesinde şekillenen milliyetçilik, ikincisi ise yine Avrupa Birliği'nin yerel unsurlara yönelik uyguladığı bölgesel politikalar neticesinde oluşan mikro-milliyetçilik.

⁴³¹ Turgut Demirtepe, "Birleşik Krallık, Alt Ulusal Aidiyetler ve AB", **Çevrimiçi:** <http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?:=708type=4>, 17.08.2006

Birinci tür milliyetçilikte yani AB'ye üye devletler bağlamında yükselen milliyetçilik olgusunda ortaya çıkan siyasal eğilimde, ırk ya da kültür üstünlüğüne dayalı bir siyasi dilden ziyade “öteki” olarak tanımlanan gruplara karşı geliştirilen bir tepki söz konusudur. Kimi zaman dini bir topluluğun, etnik bir grubun kimi zaman da kültürel bir geleneğin takipçileri olan bu gruplara karşı ülkeyi sömürüp işgal edeceklerine dair korkudan beslenen milliyetçi bir tavır sergilenmektedir. Bu tür bir milliyetçilik, klasik anlamda millet olgusuna vurgu yapmaktan çok ötekileştirme algısının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Tıpkı Bernard Lewis'in Avrupalıları Müslüman göç dalgasına karşı harekete geçirmeye çalışmasının altında yatan “Avrupa'nın elli yıl içinde Müslüman bir kıta haline gelmesi”⁴³² kaygısında olduğu gibi, bugün Avrupa'da ötekine karşı geliştirilen tutumlardan kaynaklanan yeni tür bir milliyetçilik söz konusudur. Bu tür milliyetçiliğin ortaya çıkmasında yukarıda bahsedildiği gibi Avrupa'ya yönelik farklı ülkelerden akan göç dalgasının etkisi oldukça önemlidir. İlk başlarda çok fazla sorun edilmeyen bu göçler, AB üyesi Almanya ve Fransa gibi AB'nin dinamik güçleri sayılan ülkelerde görülen işsizlikle birlikte kaynağını ekonomik refleksten alan bir ötekileştirme sürecinin doğmasına neden olmaktadır. Yaşanmakta olan bu süreci Nuri Yaşar şu şekilde açıklamaktadır:

“ Avrupa, 1960'lı yıllardan 1990'ların sonuna kadar farklı ülkelere siyasi mülteci ve göçmen işçi aldı. 1960'ların Avrupa'sına bakarsak, müreffeh bir Avrupa altın çağını yaşıyor. 1970'li yıllardan başlamak üzere eski kolonilerine karşı taşıdığı moral sorumluluk ve farklı bir dizi siyasi nedenlerle “siyasi baskı altındayız” feryadını duyduğu kişileri siyasi mülteci olarak tanıdı... Bunların bir bölümü ekonomik mülteci olmasına rağmen siyasi baskı ve eziyet altında olduklarını iddia ederek siyasi mülteci statüsü kazandı ve Avrupa ülkelerinde yaşamaya başladı. Fakat şuan Avrupa'da bakış açısı değişti... Bugünün Avrupa'sında bütün göçmenler bir sorun haline geldi. Avrupa'da aşırı sağ yükseliyor ve Avrupalı yetkililer, politikacılar zaman zaman derin endişe duyuyorlar.”⁴³³

⁴³² İbrahim Kalın, “Avrupa Hızla İçine Kapanıyor”, **Zaman Gazetesi**, 31.05.2006

⁴³³ N. Yaşar, “Türkiye'nin...”, **a.g.m.**, s. 137-166

Bu endişelerin en yoğun bir biçimde yaşandığı Fransa ve Almanya’da en olumsuz senaryo, etnik ya da dini çatışmaların çıkması şeklinde düşünülürken, Hollandalı film yönetmeni Teo Van Gogh’un bir Fas Müslüman tarafından öldürülmesiyle birlikte Hollanda’da başlayan olaylar, bu olumsuz senaryonun işlenmesi bakımından ilk kıvılcım olmuştur. Nitekim bu olaydan sonra Fransa’nın gettolarında meydana gelen uzun süreli çatışmalar, Avrupa Birliği’nde bir yandan “yabancılar sorunu”na ilişkin yepyeni ve alışılmadık yaklaşımlar ve çözümler atılmasına yol açarken, diğer yandan aşağıdan gelen bir milliyetçi dalganın ne denli etkin olduğunu göstermiştir. Fas bir Müslüman’ın Hollandalı bir Hristiyan sanatçıyı öldürmesi olarak sunulan cinayet hızla dinsel ayrımcılıktan ırksal ayrımcılığa çevrilmiştir. Olaylar sonrası Almanya’da başlatılan “entegrasyon sorunu” tartışmaları ise sorunun göçmen işçiler sorunu olarak tartışılmasını sağlamış, göçmen işçiler entegre olmayan ve entegre olmayı reddeden “yabancılar” haline dönüşmüştür.

Ekonomik ve dini gelişmeler çerçevesinde gelişen bu yabancı düşmanlığı Avrupa’da radikal sağ ve milliyetçi partilerin yabancı düşmanlığı zemini üzerinde yükselmesine sebep olmuştur. Fransa’da Le Pen’in önceki yıllarda almış olduğu oyların hiç de azımsanmayacak bir oranda olması, Avusturya’da Jörg Haider’in Özgürlükçüler Partisi’nin %27 oy alarak iktidarın küçük ortağı olması ve İtalya’da Gianfranco Fini koalisyon ortaklığının ortaya çıkması, Avrupa’da yükselmeye başlayan milliyetçi akımın bir göstergesi olarak Avrupa ortak kimliği için kaygı verici gelişmelerdir.*

* Milliyetçi akımın AB süreci ile birlikte üye devletlerin ulusal kimlikleri bağlamında güç kazanması, Türkiye gibi üyelik sürecinde bulunan ülkelerde de gözlenmektedir. Avrupa Birliği’nin Türkiye’deki yerel unsurlara dönük “azınlık” politikası, henüz siyasal anlamda bir durumla sonuçlanmamasına karşın Türkiye’deki ulusalcı akımın güçlenmesine neden olmuştur. Fakat 2007 seçimlerine yönelik kamuoyu araştırmalarına bakıldığında, Avrupa Birliği’ne karşı geliştirilen milliyetçi söylemin TBMM’deki partiler tarafından kullanılmaya başlandığını ve 2007 seçimleri sonrası milliyetçi bir parti olan MHP’nin barajı aşarak TBMM’ye girebileceği görülmektedir. Ayrıca Ermeni Gazeteci Hrant Dink’in öldürülmesi sonrasında kamuoyunda tartışlagelen konuların, tıpkı Hollanda’da meydana gelen Teo Van Gogh cinayeti gibi değerlendirilmesi, AB süreci ile birlikte oluşan milliyetçi akımın Türkiye cephesinden nasıl görüldüğünü açıklamak bakımından önemlidir. Kamuoyunda yaşanan tartışmalar çerçevesinde; Türkiye’nin AB’ye olan tam üyelik sürecinden sonra milliyetçi söylem yükselmiştir ve seçimlere yönelik kamuoyu araştırmaları ile birlikte Hrant Dink cinayeti bunun kanıtıdır. Türkiye’de yükselişte olan milliyetçi söylemin AB’de meydana gelen söylemden farkı; AB ülkelerinde gelişen milliyetçi söylemin “yabancı” düşmanlığından kaynaklanıyor olması, buna karşın Türkiye’dekinin ise daha çok AB’nin kendi yapısına yönelik tutumların beslediği bir milliyetçilik olmasıdır. Türkiye’deki yükseliş daha çok AB’nin

Avusturya'daki Jörg Haider hareketi, Avrupa'daki milliyetçi akımın yabancı düşmanlığı üzerine en açık ve kaygı verici gelişmesi olmuştur. 1986'da Avusturya'nın en küçük partilerinden olan Avusturya Özgürlükler Partisi'nin 1999 seçim afişlerinde “Çünkü, sağlam kafa YALNIZ sağlam vücutta bulunur” ve “ Garanti ediyoruz YABANCILAŞMAYI durduracağız” şeklindeki sloganlar ile yabancı düşmanlığını bayraklaştıran Jörg Haider'in ırkçı partisi 1999 yılında yapılan seçimlerde %27 oranında oy alarak iktidarın küçük ortağı olmuştur.⁴³⁴

Ortak bir Avrupa kimliği idealine uygun olmayan bu tür çıkışlar, AB içindeki merkezi kurum ve siyasetçileri son derece rahatsız etmiş ve milliyetçiliğe yönelik bu tür siyasal yapılanmaların gerek kendi ülke parlamentolarında gerekse Avrupa Parlamentosu ve diğer AB kurumlarında etkisi minimize edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, AB ülkeleri Avusturya'da ırkçı bir partinin iktidar ortağı olmasına şiddetle tepki göstermişler ve iktidardan uzaklaştırılması için baskı yapmışlardır. Bu amaçla 14 AB üyesi ülke, aşırı sağcı Avusturya Özgürlükler Partisi ile Muhafazakar Halk Partisi'nin koalisyon kurması üzerine, Viyana'ya karşı sosyal, ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulamaya başlamış, Özgürlükler Partisi'nin iktidardan uzaklaştırılması için baskı yapmıştır. Yaptırımlar ve baskılar her ne kadar Jörg Haider'in istifasını sağlamış olsa da partisi koalisyon ortağı olarak devam etmiştir.⁴³⁵ Avrupa Birliği'ne üye devletlerden Avusturya'daki Özgürlükler Partisi ve İtalya'daki Gian-Franco Fini koalisyonu gibi milliyetçi ve muhafazakâr söyleme yönelik siyasette bulunan oluşumlar AB tarafından her ne kadar baskı görmüş olsalar da, baskıları göğüsleyebilmek için radikal görüşlerini popüler söylemlerle yumuşatarak merkezi siyasete yönelik aktivitelerini devam ettirmektedirler.

Avrupa'da yükselen milliyetçilik üst başlığı çerçevesinde ortaya çıkan akımlardan ikincisi olan mikro-milliyetçilik akımı ise; AB'nin bir taraftan üye devletlerin ulusal kimliklerinin korunmasına dair uyguladığı politikalar, diğer taraftan yine üye devletler

Türkiye'deki yerel unsurlara (özellikle Kürtlere) yönelik uyguladığı “azınlık” politikalarının doğurduğu “mikro-milliyetçi” çıkışlara bir refleks niteliğindedir.

⁴³⁴ M. Özcan, **a.g.m.**, s. 557

⁴³⁵ M. Özcan, **a.g.m.**, s. 556-58

içinde bulunan yerel unsurların uluslaşmaları için ortaya koyduğu projeler kısılcacında bir kimliksizleşme sendromuna tutulan grupların içinde bulundukları yalnızlık duygusundan kurtulmak için egemen kimliğe karşı geliştirdikleri mikro-milliyetçilik arayışlarıdır. Özünde tekil fakat aynı zamanda türdeşlik vurgusunda bulunan mikro-milliyetçi arayışlar, bireye yeni bir birliktelik ve paylaşım alanı sunmaktadır. Tek tek haklarının sağlanmadığını ve devletin bu konuda yeterince caba göstermediğini hatta kimi zaman ikiyüzlü davrandığını gören bireyler, tek tek mücadele yerine benzerleriyle dayanışma içine girmekte dini, dilsel ve etnik nitelik taşıyanlar ise azınlık statüsü talep etmektedirler. Toplum içinde toplum olmayı aşan bu arayışlar, millet içinde bir millet yaratma çabasını⁴³⁶ nın ürünü olarak; son dönemde Avrupa Birliği'nde oldukça önemli bir manevra mekanizmasına dönüşen “paradiplomasi” sayesinde bağlı bulundukları devlete /ulusa rakip bir pozisyon elde etmişlerdir. AB'nin yerel nitelikli kimliklere yönelik politikaları uluslaşma çabası içinde bulunan grupları ulusal azınlık statüsüne kavuşturmuş, azınlık statüsüne kavuşan bölgesel yönetimler ise paradiplomasi sayesinde uluslar arası aktörlere dönüşmüştür. Ulusal azınlık bölgelerinin güçlerini arttırma arayışlarının neticesinde ortaya çıkan paradiplomasi⁴³⁷ de mikro-milliyetçiliği önemli bir güç olarak ulus-devletin karşısına çıkarmıştır. AB'nin ulusal azınlıklara dönük politikaları etnik toplulukların meşruiyet kazanmaları ve başarılı olabilmeleri için kendilerini “milliyetler” ya da “ulusal” azınlıklar olarak tanımlamaya yöneltmiştir. Örneğin, Çek Cumhuriyeti'ndeki Moravianlar ve Polonya'daki Silesianlar dahil olmak üzere pek çok etnik topluluk kimliklerini ulusal çizgide tanımlamaya* başlamıştır.⁴³⁸

⁴³⁶ N. Yaşar, **a.g.e.**, s. 137-166

⁴³⁷ Andre Lecours, “When Regions Go Abroad: Globalization Nationalism and Federalism”, **Globalization, Multilevel Governance and Democracy: Continental Comparative and Global Perspectives**, Paper for Conference, Queen' University, May 3-4, 2002, s.1

* Türkiye'deki Kürtçü hareketi, mikro-milliyetçilik bağlamında düşünmek mümkündür. Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin Kürt vatandaşlarını “azınlık” görme politikaları ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere yönelik açıklamaları, bölgenin “ulusal azınlık bölgesi” olduğu yolundaki Kürtçü algılamayı beslemiştir. Bu tür algılamayı Kürtçü bir milliyetçi söyleme sahip olan HADEP ve benzeri siyasi partilerin açıklamalarında görmek mümkündür. Paradiplomasi, Kürtçü liderler için bir “ulusal kimlik” inşa etme ve pekiştirme konusunda önemli fırsatlar sunmaktadır. Dış siyasetin ulus-devlete ayrılmış alanlardan biri olması, paradiplomasinin daha çok iç siyaset bağlamında iktidar mücadelesinin bir ifadesi olarak belirginleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle milliyetçi söylemi siyasal jargon olarak seçen Kürtçü akım için uluslar arası bir aktör olmak her ne kadar sembolik bir anlam taşıyor olsa da iç siyaset için bu jargon bir anlamda “ulusal” temsiliyet anlamına da gelmektedir.

Paradiplomasi aracılığıyla ulus-devlet içerisinde azınlık konumuna dönüşen bu aktörler, ulus gibi davranabilmiş ve kendilerini bu şekilde sunabilmişlerdir. Bu bağlamda paradiplomasi, bir devlete sahip olmayan milliyetçi azınlıkların uluslar arası alanda “ulus” şeklinde kabul gördüğü izlenimini doğurmuştur. Bu da, egemen ulustaki mikro-milliyetçiliği harekete geçiren bir etki olarak AB üyesi ulus-devletlerin tepkisini çeken bir durum olmuştur. Mikro-milliyetçi arayışların taleplerinin karşılanması ya da bastırılması şeklinde ortaya çıkan bu tepki ise gerek egemen ulusa yönelik gerekse alt unsurların kimliklerinin temsiline yönelik sorunların yaşanmasına yol açmış ve ortak “Avrupa Kimliği” idealini tehdit etmiştir.

Özetle, “bugün birçok Avrupa Birliği üyesi ülkede, dini ve etnik ayrımcılık had safhadadır... Demokrasi ve özgürlüklerin anavatanı olarak gösterilen Avrupa için bu çelişkili ve utandırıcı bir tablodur.”⁴³⁹ Geçmişte yaşanan ırkçı tecrübelerden ötürü günümüzde yaşanan ırkçılığı görmezden gelen teorilere yönelmiş olan Avrupa, sınırlarının içindekilerden ziyade dışarıda kalanlara/bırakılanlara yönelik politikaların belirlediği bir Avrupalılık kimliği krizini yaşamaktadır. Bu kimlik krizinin merkezinde ise idealize edilen Avrupa Birliği fikri ile Avrupa kültürünün uyumsuzluk problemi bulunmaktadır. Avrupa Birliği’nin siyasal entegrasyonuna yönelik yapılanması sonrası ortaya çıkan kimlik konulu çalışmaların hemen hepsinde bu krizin izlerini görmek mümkündür. Birçok Avrupa ülkesinde ulus, ulusçuluk ve vatandaşlık hakkında yaşanan siyasal tartışmalar ulusal kimliğin gün geçtikçe yabancı korkusu ve ırkçılıkla beslenmesine ve kendini dinsel, etnik, milli ya da bölgesel topluluklar olarak algılayan gruplara yönelik kimliklerin ortaya çıkmasına/artmasına hız kazandırmaktadır.⁴⁴⁰ Avrupa Birliği üyesi ülkelerin pek çoğunda gözlenen milliyetçi eğilimler, konu hakkındaki araştırmaların “Nasıl Bir Avrupa?” sorusu çerçevesinde şekillenmesine neden olmaktadır. AB’nin eriştiği gelişme düzeyindeki kimlik ve meşruiyet sorunlarının

⁴³⁸ Lynn M. Tesser, “The Geopolitics of Tolerance: Minority Rights Under EU Expansion in East-Central Europa”, *East European Politics and Societies*, , vol: 17, No:483, 2003, p. 493-494

⁴³⁹ Sedat Laçiner, Mehmet Özcan, İhsan Bal, **Türkiye’nin AB’ye Olası Etkileri Türkiyeli Avrupa**, USAK Kitaplığı, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 29

⁴⁴⁰ Michael Wiewiorka, “Avrupa’da Irkçılık: Birlik ve Farklılık”, Ed: Ali Rattansi, Sallie Westwood, **İrkçilik, Modernite ve Kimlik**, Çev: Sevda Akyüz, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 221

Avrupa’da yeniden yükselmeye başlayan ırkçılığın⁴⁴¹ etkisiyle artması, milliyetçi söylemlerden uzak bir “Avrupa kimliği”nin geliştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Çünkü, gerek birlik öncesi gerekse birlik sonrası -her ne kadar kendi içinde farklılıklar gösterse de- Avrupa kimliği genelde bir bütün halindeki kimlikleri ifade etmektedir. Üye ülkelerin ulusal kimliklerinin federatif bir Avrupa fikrine yönelik türdeşleştirilmesi çabaları ve yine ülkelerin sahip olduğu azınlık ya da yerel nitelikli unsurların uluslaştırılma politikaları, milliyetçiliğin yeniden yükselen bir değer olarak AB içinde popülerleşmesine neden olmaktadır. Bu da, idealize edilen ortak bir Avrupa kimliğinin bütünleştirici etkisini tehdit etmekte, “Nasıl Bir Avrupa?” sorusunu cevaplanması güç bir soru haline getirmektedir.

Avrupa Birliği’ne yönelik kurgulanan “Birlik Vatandaşlığı” kavramının, üye devletlerin vatandaşları tarafından yeteri kadar benimsenmemiş ve kabul edilmemiş olması, “Nasıl Bir Avrupa?” sorusunun cevabını oldukça güçleştirmektedir. Birçok Avrupa ülkesinde vatandaşlar kendilerini Avrupalı hissetmemekte, kendi ülkelerine ait hissetmekte ve kendilerini ulusal kimlikleri ile tanımlamaktadırlar. Yapılan bir araştırmaya göre, AB vatandaşlarının %38’i ortak bir Avrupa kültürüne sahip olduğunu düşünürken %49’u bu şekilde düşünmemektedir. AB Komisyonu’nun 2001 yılında yaptığı başka bir araştırmada “AB vatandaşlığı ile ulusal kimliğin hangisini daha çok benimsediniz?” sorulu ankete ise Lüksemburg %20 oranla sadece AB vatandaşı olmak isteyenlerin en çok olduğu ülke olarak en ön sırada yer almıştır. İngiltere ve İsveç ise bu ankete göre AB vatandaşlığını en az benimseyen ülkelerdir. Gerek ulusal kimlik ve AB kimliği gerekse sadece AB kimliğinin kabulü bu iki ülkede en düşük orana sahiptir.⁴⁴² Buna karşın “kendinizi ne kadar Avrupalı hissediyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar birçok Avrupa ülkesinde yüksek oranda olumlu çıkmıştır.

⁴⁴¹ Ali L. Karaosmanoğlu, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği Açısından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, **Doğu Batı Dergisi, Avrupa Sayısı**, Sayı: 14, 2001, s. 163

⁴⁴² Esra Duyar, “Avrupa’da Birlik Olmak: AB Vatandaşlığı”, **Çevrimiçi**: <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=23>, 17.08.2006

Avrupalı Hissetmek	(%)
Lüksemburg	%78
İsveç	%71
Danimarka	%71
İspanya	%68
İtalya	%65
Finlandiya	%64
Belçika	%63
Avusturya	%62
Portekiz	%61
Almanya	%58
İrlanda	%57
Fransa	%53
Hollanda	%49
Yunanistan	%41
İngiltere	%37

Tablo 2: “How Eorupeans See Themselves”⁴⁴³

Avrupalı hissetmek oranının, Avrupalı kimliğinin kabulü oranına kıyasla bu kadar fazla olmasının sebebi, coğrafi olarak ülkelerin kendilerini Avrupa’ya eklemlenmiş hissetmesi olabilir. “Birlik vatandaşlığı” bilinci ile yerleştirilmeye çalışılan ortak bir Avrupa kimliği ideali araştırmalardan da görüleceği üzere çok etkili olmamıştır. Bunun en temel nedeni, Avrupa kimliğinin oluşturulmasının Avrupa’da entegrasyon kavramından, yani AB’nin kuzeyi, doğusu, batısı ve güneyi arasındaki bütünlüğün sağlanması amacından kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle; AB üyesi ülkelerin ortak bir coğrafi yapıya sahip olması, kısmen ortak bir kültürü barındırıyor olması ve büyük bir çoğunluğun aynı dine mensup olması gibi noktalardan destek alınarak

⁴⁴³ Avrupa Toplulukları, Resmi Yayınlar Ofisi, 2001, Aktaran: Esra Duyar, Avrupa’da Birlik Olmak: AB Vatandaşlığı”, **Çevrimiçi**: <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=23>, 17.08.2006

idealize edilen ortak Avrupa kimliği projesi, aslında AB ülkelerinin bireysel olarak gerçekleştirmeye çalıştıkları bir hedef/ideal değildir. Ortak bir kimliğe yönelik Avrupalılık kavramının başlı başına din, coğrafi yapı, kültür ya da ortak bir tarih ile pekiştirilmesi çok mümkün görünmemektedir. Avrupa Birliği'ne sonradan katılan Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) veya ilk 15 üye ülke içindeki bazı bölgeler ve Basklar, Katalonlar, İskoçya gibi azınlıklar düşünülecek olursa bunun yanlış bir dayanak olduğu sonucuna varılacaktır. Avrupa ülkeleri tek tip bir kimlik anlayışını benimsememekte aksine kendilerini –daha çok- ait oldukları ulusal kimlikleri ile tanımlamaktadırlar.

Ulusal kimliklerin Avrupalılığı tanımlamada önemli bir unsur olduğu/olacağı bir ortamda, AB içindeki ulusların farklılığı ve Avrupalı görünmeyen kimliklerin varlığı, idealize edilen ortak bir Avrupa kimliği için bir tehdit unsuru mudur? İlk önce Alman sonra Avrupalı, önce Fransız sonra Avrupalı ya da önce Hollandalı sonra Avrupalı görüşünün hakim olduğu günümüz Avrupa'sındaki milliyetçi söylem, nasıl olacak da önce Türk sonra Avrupalı diyecek bir söylemi kabul edecektir? Bu durumda, Fransız bir Avrupa yaratmak isteyecek bir Fransa nasıl olacak da Türkiyeli bir Avrupa yaratmak isteyecek olan Türkiye'yi AB'de görmek isteyecektir?⁴⁴⁴ Dolayısıyla çok kültürlü ve supranasyonel bir Avrupa Birliği'nde hakim olacak ortak bir Avrupalılık kimliği, ancak Avrupalı Fransa, Avrupalı Almanya ya da Avrupalı Türkiye şeklinde ortak Avrupalılık ideali etrafında şekillenecek bir kimliksel söylem çerçevesinde mümkün olacaktır.

2.2.4.6 AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLER VE TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNİ TEMSİL KABİLİYETLERİ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyonu sürecinde, çok fazla üzerinde durulmayan fakat Türk kimliğinin Avrupa'da temsili açısından önemli bir unsur olan Avrupa Türkleri, (Avrupa'da yaşayan Türkler) kökenleri itibarıyla neredeyse AB'nin tarihi kadar eskidir. Çalışmanın önceki bölümlerinde tartışılan Avrupa'da Birlik fikrinin idealize süreci göz önünde bulundurulduğunda ise; Avrupa'da Türkler olgusunun

⁴⁴⁴ Tarık Oğuzlu, "AB Anayasası'nın Reddi Nasıl Yorumlanmalı?", **Çevrimiçi**: <http://www.liberaltdt.org.tr/index.php?lan=tr &message=article&art=404>, 17.08.2006

bundan çok daha eskiye uzandığını görebiliriz. Hatta, birlik fikrinin idealize edilmesinde korkulan bir güç olarak Türk faktörü, Avrupa'nın kendini "öteki"ne göre tanımlamasında başat faktör olmuştur. Duc de Sully "Büyük Proje" (1638), Abbe de Saint Pierre "Avrupa'da barışı Sürekli Kılmka için Proje" (1712), Kardinal Alberoni "Testament Politigue du Cardinal Jule Alberoni" (1753)⁴⁴⁵ gibi 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar Avrupa'nın farklı ülkelerinde yayınlanan eserlere bakıldığında bu korkunun izlerini görmek mümkündür. Bu korku, birçok Avrupa ülkesinde çoğu zaman Türkleim "barbar" olarak algılanmasına neden olmuştur. Örneğin, Pierre Behar "Türkenbilder, Italienerbilder: Antithesen des Dutschen" adlı makalesinde "barbar" kavramının XVI. yüzyılda Türkler için kullanılmaya başladığını, sebep olarka da Alman İmparatorluğu'nun Türk, dolayısıyla Osmanlı tehdidinden korkmuş olmalarını göstermiştir.⁴⁴⁶ Dolayısıyla, Avrupa'da Türk algılamasının geçmişte yaşanan ilişkiler çerçevesinde "korku" üzerine temellendirildiğini, birleşik bir Avrupa fikrinin ise esas itibariyle Türklere karşı Avrupa'da bir "Hıristiyan Birliği" kurulması yönünde idealize edildiğini söylemek, iddialı olsa da, yanlış olamayacaktır. Peki, günümüz Avrupa'sında ya da AB'ye üye ülkelerde yaşayan Türklere yönelik algılama biçimi hakkında neler söylenebilir? Avrupa'da yaşayan Türkler, geleneksel algılamanın dışına çıkabilmişler midir ya da geleneksel algılamanın dışında gelişen bir Türk kimliğinin, AB'ye henüz tam üye olmamış/olamamış Türkiye'nin ulusal kimliğini temsil etme açısından ne tür bir etkisi söz konusudur?

Yunanistan ve Bulgaristan'da uzun bir süredir yerleşik bir şekilde yaşayan Türkler hariç bugün Avrupa Birliği ülkelerinde yaklaşık 5 milyon Türk yaşamaktadır. Çalışmak ya da eğitim gibi amaçlar için uzun yıllardır Avrupa'da yaşayan bu büyük topluluğun önemli bir kesimi AB vatandaşı konumundadır veya sürekli oturma iznine sahiptir. 5 milyonluk bir nüfus yoğunluğu AB üyelerinden İrlanda'nın, Malta'nın ve Güney Kıbrıs'ın nüfuslarından daha fazla, neredeyse Danimarka ve Finlandiya'nın nüfusuna

⁴⁴⁵Ö. Açıkgöz, **a.g.m.**, s. 62

⁴⁴⁶Gustav Rasch, **19. Yüzyıl Sonlarında Avrupa'da Türkler**, Çev: Hüseyin Salihoğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 7

denk ve Lüksemburg'un 12.5 katıdır.⁴⁴⁷ Avrupa'daki Türk nüfusunun profiline bakıldığında ise bunun %66'sının Almanya'da, 350 bininin Hollanda'da, 260 bininin Fransa'da, 150 bininin Avusturya'da ve 120 bininin ise Belçika'da yaşadığı görülmektedir.⁴⁴⁸

Bu yoğunlukta bir nüfus önemli bir göç gibi görünse de Avrupa'da yaşayan Türk nüfusunun ezici çoğunluğu "göçmen" profiline sahip işçi sınıfından oluşmaktadır. Yani, Türklerin Avrupa Birliği ülkelerindeki profilini oluşturan temel güç, 1960'lı yıllarda Türkiye'den Avrupa'ya akan "göç" dalgasından kaynaklanan ucuz işçi istihdamı olmuştur. Avrupa'da yaşanan ekonomik refah düzeyine paralel gelişen hizmet sektörü, beraberinde ucuz işgücü sorununu da ortaya çıkarmıştır. Bir zaman kadar İtalyan, İspanyol ve Polonyalılar tarafından sağlanan ucuz işgücü, bu ülkelerin belirli bir ekonomik refaha kavuşmalarının ardından kesintiye uğramıştır. Ucuz işgücünden kaynaklanan istihdam sorununa çözüm olarak Avrupa ülkeleri, Avrupa'nın dışındaki ülkelere yönelmişlerdir. Bunlardan Fransa, İngiltere ve Hollanda eski sömürge ülkelere yönelirken, sömürgeleri bulunmayan Almanya, Avusturya ve İsveç gibi ülkeler ise yüzlerini Türkiye'ye çevirmişlerdir ve böylece 1960'ların başından itibaren kırsal kökenli çoğunun okuma yazması bulunmayan ve vasıfsız işçi statüsünde buluna Türk göçmenlerin Avrupa'ya akın etmesiyle birlikte Avrupalı Türkler kategorisi oluşmaya başlamıştır.

Başlangıçta Avrupa'nın ucuz işgücü ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak ortaya çıkan istihdam sorununu gidermek için "getirtilen" Türkler, daha sonra ailelerini de yanlarına alarak Avrupa'nın bir parçası olarak "Avrupalı gibi yaşama" gayreti içerisine girmişlerdir. Nüfusları giderek artan ve yerleşik hale gelen Türkler Avrupalı gibi yaşamayı beceremeseler de kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir alt yapı kurmayı başaramışlardır. Hatta bunun da ötesine geçerek, oluşturdukları ekonomik potansiyel ile Avrupa'nın bir çok ülkesinde önemli söz hakkına sahip bir toplum olarak

⁴⁴⁷ S. Laçiner, M. Özcan, İ. Bal, **a.g.e.**, s. 120-121

⁴⁴⁸ Ural Manço, "Avrupa'yı Korkutan Din: İslam", Röportaj, Brüksel 2003, **Çevrimiçi**:<http://turkstudent.net/art/3032>, 18.07.2006

köklenen bir kitle haline dönüşmüşlerdir. Artık kendi yaptıkları camilerde dini vecibelerini yerine getirebilmekte, sportif ve kültürel amaçlı kulüp, dernek ve benzeri sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Kısaca, bugün geldikleri nokta itibariyle Avrupalı Türkler, nüfuslarının yoğunluğu da dikkate alındığında Avrupa’da bir “kimlik” sahibi olma ve bunu temsil etme anlamında önemli bir kitle pozisyonuna ulaşmışlardır.

Fakat edindikleri bu kimlik, Avrupa’nın göçmenlere yönelik uyguladığı politikalar ve bu politikalara uyma zorunluluğu çerçevesinde değerlendirildiğinde bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Nüfus yoğunlukları itibariyle her ne kadar büyük bir kitle olarak bir kimliği temsil etseler de bugün Avrupa’da yaşayan Türk nüfusunun ezici bir çoğunluğu işçi sınıfını temsil etmektedir. İşsizlik, fakirlik, eğitimde başarısızlık ve bunun getirdiği aşağılık kompleksi, şiddete başvurma ve psikolojik sorunlardan kaynaklanan kimlik sorunu, toplumsal bir dışlama mekanizmasının kurulmasına neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda ülkemizde ve Avrupa’da oldukça geniş yankı bulan töre cinayetleri, okullardaki şiddet olayları ve kadınların şiddete maruz kaldıkları yönündeki olumsuz imaj, Türklerin Avrupa’da edindikleri kimlik itibariyle Avrupa’ya uyum sorunu konusunda tartışmalara yol açmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi buna, Türklerin tarih boyunca Avrupa’nın yanı başında duran ve korkulan “ötekiler” konumu da eklendiğinde, Avrupa Türklerinin temsil ettiği Türk kimliği bugün birçok Avrupa ülkesinde sorun olarak algılanmaktadır. Sorun haline gelen bu tür bir kimlik algılamasının ise iki farklı boyutu bulunmaktadır. Birincisi, Avrupa’da yaşayan Türklerin kendilerini hangi kimliğe ait hissettikleri yönündeki algılamadan kaynaklanan “aidiyet sorunu”, ikincisi ise, demografik açıdan önemli bir pozisyona ulaşan ve köken itibariyle Avrupalı olmayan yabancılara karşı uygulanan politikalar sonucu oluşan “göçmen profili”ne yönelik Avrupa’nın “öteki” algılaması.

Ortaya çıkan sorunun birinci boyutu, yani Avrupa’da yaşayan Türklerin kendilerini nereye ait hissettikleri yönündeki “aidiyet sorunu”nun temel sebebi, bulundukları kültüre uyum göstermemekten ve kendi kültürlerini olduğu gibi yaşamaktan kaynaklanmaktadır. Bu sorun da tabiatı itibariyle toplumsal dışlanmayı ve

gettolaşmayı doğurmaktadır. Avrupa’da yaşayan bir Türk olarak Ural Narço’nun söyledikleri, Avrupa Türklerinin kendilerini nereye ait hissettikleri konusunda bize ipucu vermektedir.

“Nerde olursa olsunlar Türkler Avrupa’da her yerde aynı şekilde yaşıyor. Türkiye’ye olan bağ ve yakınlık çok zedelenmiyor. Türkçe büyük bir ölçüde muhafaza ediliyor, cemaat yaşantısı sıkı fıkı bir biçimde devam ediyor. Hatta geldikleri yerlerdeki töreler bile aynı biçimde burada sürdürülüyor. Bunlar artık Türkiye’de unutulmaya yüz tutsa bile. Yapısal bir gerçeklik var ki Avrupa’nın neresinde olursa olsun Türkler yaşadıkları ülkenin dilini zor öğreniyor, yerel hayata uyum sağlamada zorlanıyor hatta bunu istekli olarak denemiyorlar diyebiliriz.”⁴⁴⁹

Avrupa’da yaşayan Türklerin kimlik açısından kendilerini nasıl tanımladıkları yönünde bir fikir elde edilebilecek diğer bir argüman ise, Ayhan Kaya’nın 2003 yılında Almanya ve Fransa’da 1665 kişi ile gerçekleştirdiği “Avrupa-Türklerine ilişkin temsili bir resmin çizilmesini amaçlayan” 100 soruluk anket çalışmasıdır. Kaya’nın çalışmasına göre; “görüşme yapılan insanların çoğunluğu kendilerini ya Türkiyeli Avrupalı, veya Avrupalı-Türkiyeli şeklinde tireli ve çoğul kimliklerle tanımlamaktadırlar. Kendilerini sadece Türkiyeli olarak tanımlayanların oranı %32 iken, kendilerini Türkiyeli-Avrupalı (%53) veya Avrupalı-Türkiyeli (%10) şeklinde tanımlayanların oranı ise %63 olarak saptanmıştır”⁴⁵⁰ Kaya’nın konuya ilişkin çalışması kapsamında yayınlanan tablo ise aşağıdaki gibidir.

⁴⁴⁹ U. Manço, “Avrupa’yı Korkutan Din: İslam”, Röportaj, Brüksel 2003, **Çevrimiçi**: <http://turkstudent.net/art/3032>, 18.07.2006

⁴⁵⁰ Ayhan Kaya, “Avrupa Birliği, Avrupalılık ve Avrupa Türkleri: Tireli ve Çoğul Kimlikler”, **Cogito, Avrupayı Düşünmek**, sayı: 39, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 329-331

Türkiyeliyim	Almanya		Fransa		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
	390	36,6	145	24,2	535	32,1
Önce Türkiyeli	531	49,9	351	58,5	882	53,0
Sonra Avrupalıyım						
Önce Avrupalı	98	9,2	68	11,3	166	10,3
Sonra Türkiyeliyim						
Sadece Avrupalı	40	3,8	21	3,5	61	3,6
Diğer	6	0,6	12	2,2	18	1,3
Toplam	1065	100,0	600	100,0	1665	100,0

Tablo 3: Aşağıdakilerden hangi tanımlama size daha çok uyuyor?

Görülen o ki, Avrupa’da yaşayan Türkler kendilerini, temsil kabiliyeti geliştirdikleri kimlik bakımından çoğunlukla Türk/Türkiyeli olarak tanımlamaktadırlar. Fakat, AB entegrasyon süreci ile birlikte bu tanımlama Türkiyeli-Avrupalı ya da Avrupalı-Türkiyeli şeklinde tireli ve çoğul kimliklere bürünmüştür. Türklerin AB sürecinin sunduğu ekonomik avantajlara yönelik beklentileri ve AB ülkelerinin kendi göçmen vatandaşlarına uyguladığı entegrasyon politikaları bu tür bir kimlik dönüşümünü etkileyen gelişmelerdir. Bir anlamda “arada kalmış olmak” biçiminde tanımlayacağımız bu durum, Avrupa Türklerine yönelik “kimliğin” sorun olarak algılanmasının ikinci boyutunu yani, AB ülkelerinde son zamanlarda sıkça dile getirilen “göçmenlerin entegrasyon sorunu”nu ortaya çıkarmıştır. Çünkü, Avrupa Birliği bir yandan farklı ülkelerin entegrasyonuna yönelik ulus-devlet ve ulusal kimliğin korunması yolunda politikalar üretirken diğer yandan göçmen politikalarına endekslenmektedir. Avrupa’da yaşayan göçmen yoğunluklu nüfusu siyasetin dışında tutma endeksli politikalar ise siyaset dışı bir unsur olan toplumsal kültürün göçmenlerin yoğun etkisi altında kalmasına neden olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle bu tür bir

dışlama sosyal yaşama yönelik siyaset dışı olguların göçmenlerin etki alanına girmesine sebep olmaktadır.

Din olgusu bu alanların başında gelmektedir. Konunun başında da belirtildiği gibi, Avrupa'nın çoğu zaman kendini başkasına "ötekine" göre tanımlama kabiliyeti, komünist bloğun yıkılışı ile birlikte artık, "öteki"ni kendi içinde arama refleksine dönüşmüştür. Yani, bugüne kadar kendini tanımlama anlamında hiçbir zaman "biz şuyuz" demeyen Avrupa, bunun yerine "biz şu değiliz" söyleminden hareketle bugün kendini "biz Müslüman ya da Türk değiliz" şeklinde tanımlamaktadır. Komünizmin etki alanının ortadan kalkmasının ardından boşalan "öteki" alan, 11 Eylül'ün ardından Avrupa'nın en yakın ötekileri olarak Müslüman Türklerle doldurulmuştur. "Öteki" Müslüman Türk ise tarihi mirasın getirmiş olduğu kötü imajla korkulan bir unsur olarak algılanmaktadır. Yani bir zamanlar camları silen, çöpleri kaldıran, tuvaletleri temizleyen vs. bu "öteki", yükselen nüfus yoğunluğu ve muhtemel siyasal etki kapasitesi nedeniyle artık korkulan bir unsurdur.

Genel olarak Avrupa'nın göçmen politikalarına da yön veren din ögesi, azımsanmayacak ölçüde demografik bir güce sahip olan göçmenlerin AB'ye uyumu konusunda atılan adımları oldukça zorlaştırmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından Müslümanlar hakkında yapılagelen genellemeler ve İslam ile terörün çok sık bir biçimde beraber anılır hale gelmesi, göçmenlerin entegrasyonu için gösterilen yoğun çabanın boşa gitmesine sebep olmaktadır. Uyum ile ilgili iyi atmosferin ortadan kalkmasının ayol açan bu süreç, tarafların kendi bölgelerine çekilmesine⁴⁵¹ ve korku beslemesine neden olmaktadır. Taraflardan biri olan Avrupa'nın temelde din ögesinin ön plana çıktığı göçmenlere yönelik uygulamalarını Kastoryonu şu şekilde ifade etmektedir:

"Göçmenlerin etkisi, gerek göç akışını denetlemek alanında gerekse 1960'lardaki göçlerin ürünü olan kitlelerin entegrasyon ve asimilasyonunun yönetiminde siyasi tercihleri güçleştiriyor. Devletlerin hepsi, ister işçi, ister mülteci olarak gelsinler, yeni

⁴⁵¹ Faruk Fien, "Almanya'daki Türkler, Entegrasyon veya Gettolaşma", **Çevrimiçi**: <http://www.konrad.org.tr/medya%20mercek/13faruk.pdf>, 17.11.2006

oturum adaylarının ülkeye giriş haklarını kısıtlamaya uğraşıyorlar ve her yerde politikalar kaçak olarak nitelenen göçmenlerin çevresinde odaklanıyor. Avrupa ülkeleri, Avrupa topluluğu dışından gelenlere karşı kendilerini Schengen anlaşmalarıyla yükseltilmiş surlarla korumaktalar.”⁴⁵²

Göçmenlere yönelik politikaların yükselttiği bu surlar her iki tarafın birbirine karşı duyduğu korku üzerine temellendirilmektedir. Toplumdaki algılamalar, her iki tarafın da birbirinden korkar hale gelmesinin önünü açmış, “biz” ve “onlar” tanımlamalarını ortaya çıkarmıştır. Taraflardan diğeri olan göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları büyük şehirlerdeki okullarda ortaya çıkan şiddet olaylarında Müslüman öğrencilerin gündeme gelmesi, göçmenlerin AB’ye uyum sorununun yoğun bir biçimde gündeme gelmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla, büyük bir çoğunluğu Müslüman olan göçmenlerin Avrupa kamuoyundaki yansımalarına bakıldığında ortaya çıkan tablo; insan haklarını benimsemeyen, sorunlu, şiddet eğilimli ve demokrasiden uzak bir topluluğu betimler niteliktedir.⁴⁵³

Özetle, Avrupa’da kimlik politikaları bir yandan AB entegrasyonu kapsamında şekillenirken diğeri yandan siyaset dışı alanların göçmenlerin etki alanından kurtulmasına yönelik olarak göçmen politikalarına endekslenmektedir. Temelde toplumsal yaşama dönük fakat muhtemel bir siyasal etkinin olabileceği alanların göçmenlerin yoğun etkisi altında olması, pek çok Avrupalıyı rahatsız etmekte, bu rahatsızlık siyasiler tarafından kullanılmakta ve dolayısıyla siyaset dışı bir sürecin kendiliğinden siyasete taşınmasına neden olmaktadır.⁴⁵⁴ Bu rahatsızlığa karşı geliştirilen refleks ise “asimile olanlar kalır, olmayanlara yer yok” şeklinde tezahür etmektedir. Hollanda Dışişleri Bakanı’nın “Birkaç milyon Türk ve Müslüman onca zaman entegre olmadılar, 80 milyonluk Türkiye Avrupa’nın sosyal ve kültürel bünyesine nasıl entegre

⁴⁵² Riva Kastoryano, **Kimlik Pazarlığı**, Çev: Ali Berkay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 15

⁴⁵³ F. Fien, “Almanya’daki Türkler, Entegrasyon veya Gettolaşma”.

Çevrimiçi: <http://www.konrad.org.tr/medya%20mercek/13faruk.pdf>, 17.11.2006

⁴⁵⁴ Ahmet Cem Özen, “Göçmenlerin Avrupa Kimlik Siyasetine Etkisi”,

Çevrimiçi: <http://www.ahmetcemozen.com>, 10.03.2007

olacak?”⁴⁵⁵ biçimindeki açıklaması bu rahatsızlığa karşı geliştirilen politikaların içeriğinin ne olduğunu anlamak bakımından önemlidir. AB içindeki ülkelerde aktif siyasette bulunan birçok siyasiden bu doğrultuda açıklamalar duymak mümkündür. Açıklamalar göstermektedir ki göçmenler, edindikleri/korudukları kimlikleri bakımından yeni bir kimlik tartışmasına ön ayak olmuşlardır. Gerek entelektüel gerekse halk düzeyinde de tartışılan bu konu, yeni Avrupa kimliğinin ne olduğu/olması gerektiği ve bu kimliğin göçmenlerin tehdidi altında olup/olmadığı çerçevesinde şekillenirken Avrupa’nın içindeki “öteki”ye olan korkuyu da artırmaktadır. Korkunun biçimlendirdiği uyum sorunu ise Hristiyan Avrupa kimlik tanımlamasından birkaç adım daha uzakta (bir yoruma göre karşısında) bulunan Türkler olmaktadır.

Türkiye söz konusu olduğunda Avrupalıların zihninde canlana imaj, aynı ülkede birlikte yaşadıkları Avrupa’daki Türk toplumu ve onların algılanış/algılayış biçimleri olmaktadır. Hollandalı siyasetçinin yukarıdaki demeci bunun kanıtıdır. Bu ve benzeri demeçler, Avrupa’da yaşayan Türkler ve Türkiye’nin AB süreci arasındaki “kimlik” boyutlu ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Bu anlamda entegrasyon tartışmalarının yükünü sırtında taşıyan Avrupalı Türkler, bir yandan kendilerini yaşadıkları ülkenin vatandaşları olarak birer Avrupalı şeklinde var olmaya çalışırken aynı zaman da Türkiye’yi de temsil etmektedirler. Dolayısıyla Avrupa Türkleri’nin; AB’nin göçmen politikalarından kaynaklanan entegrasyon/uyum sorununun Türkiye’nin AB’ye uyum süreci ile ilişkili olduğunu söylemek bir yana, AB-Türkiye ilişkileri çerçevesinde – Türkiye tam üye olsun ya da olmasın- AB Türkleri Türkiye’ye çok önemli imkanlar sunmaktadır. Avrupa’da yaşayan Türklerin, Türkiye’nin AB’ye üyeliği sürecine yönelik sorunlarını Avrupa kamuoyuna ve yönetimlerine doğru bir biçimde aktarılmasında etkin bir rol oynayabilecek olan bu imkanın gereği gibi kullanılıp/kullanılmadığı şüphelidir. Bunun için, Avrupa Türklerinin yaşadıkları ülkelerdeki sosyal süreçlere daha etkin ve örgütlü olarak katılmaları, Türkiye’nin ise Avrupa’da yaşayan yaklaşık 5 milyon Türk’ün gelecekteki AB üyeliğine ve Avrupa ile toplumsal bütünleşmesine zemin

⁴⁵⁵ Barçın Yınanç, “Avrupa’da Irkçılıkla Mücadele için Önce Öz Eleştiri”, **Çevrimiçi**: <http://www.cnnturk.com/cnnturkblog>, 22.01.2007

hazırlayacak önemli bir güç olduğunun farkına varması/göz ardı etmemesi gerekmektedir.

3. BÖLÜM

TELEVİZYON HABERLERİNDE ULUSAL KİMLİK SÖYLEMİNE YÖNELİK HABER ANLATI YAPISININ OLUŞTURULMASI VE ULUSAL KİMLİĞİN SUNUMU

3.1 TELEVİZYON VE ULUSAL KİMLİK

Bireylerin sahip oldukları kanaatler çoğu zaman kolaylıkla değiştirilmeleri mümkün olmayan şeylerdir ve bireyler kabul etmeye hazır oldukları/olmadıkları görüşlerle karşılaştığında etraftakilerden sosyal destek aramaktadırlar. Birey kendisinin kanaati konusunda hangi düşünce ve inançta ise, aynı inanç ve düşüncelere sahip olan başkalarıyla karşılaşmak istemektedir. Böylesi kimselerden yeter sayıda insan bulunduğu ise kendisine yeter derecede sosyal destek bulmuş olacak ve bundan itibaren de savunduğu, kendisini ait hissettiği görüşün doğru bir görüş olduğunu iddia edecektir.⁴⁵⁶ Başka bir ifadeyle aynı ortak kültüre sahip olmak sınırları belirlenmiş aynı topraklarda yaşamak, aynı ortak geçmişten gelerek aynı geleceği paylaşmak arzusunda olan bireyler “bütün”/”ortak” oldukları bilincinin uyarıldığı zeminlerde bulunmayı istemektedirler. Böylesi ortamlara girildiğinde/muhatap olunduğunda ise birey kendisini unutacak ve bütüne bağlı olmanın sevincini yaşayacaktır. Çünkü, insan sosyal bir varlıktır. Yalnız kalmak istememekte, gruba ait olmak hissini taşımakta ve bir toplumun üyesi ya da parçası olmak istemektedir.⁴⁵⁷ Bu şekilde birey, sahiplenilme güdüsünün yerine getirilmiş olmasıyla kendinde bulduğu ve bunu paylaştığı özellikleri doğrultusunda yaşamayı kendisine güç saymayacaktır. Zira kendini bir yerlere “ait” hissetmesi bireyin kimliği için son derece önemli bir konudur ve varlığını “ait olma” duygusu/güdüğü ile toplumsala teslim eden birey, inandığı şeyler uğruna aynı ortak

⁴⁵⁶ Leon Festinger, Aktaran: Ünsal Oskay, **Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 69

⁴⁵⁷ M. Guibernou, **a.g.e.**, s. 141-143

özellikleri paylaşan toplumla daha mutlu olacak ve güven duygusunu çok daha yoğun bir biçimde yaşayacaktır.⁴⁵⁸

Toplumsal kimlik olarak da adlandırılabilen bu sosyal “aidiyet” bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifadeyle ortak bir simgesel sistemin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır.⁴⁵⁹ Aidiyet bilincinde ise önemli olan kullanılan dil, sınırları belirlenmiş toprak parçası, ortak tarihi geçmiş ve gelecek, aynı kaderi paylaşıyor olma duygusu, gelenekler, korkular, yol ve sınır işaretleri vb. gibi ortak simgesel anlamı olan gösterge yapılarıdır. Ortaklığa yönelik bu simgesel gösterim dünyası çalışmanın başında da irdelendiği gibi ulusal kimlik ve onun tanımlayıcı unsurlarını da içinde barındırır. Dolayısıyla, aidiyet duygusu, bu duyguyu yaşatan şartlar birlikte düşünüldüğünde ulusal kimlik, onu biçimlendiren/üreten belli bir göstergeler sistemine denk düşmektedir. Yani, bireylerin içselleştirdiği aidiyet duygusu, ortak kimliğin dayandığı ve kuşaklar boyunca sürdürdüğü ulusal kimlik bilincine ulaşmalarında ya da bu bilinci “gereğince” taşımalarında⁴⁶⁰ oldukça etkili bir araç durumundadır. Ancak, belli göstergeler aracılığıyla belli simgesel aidiyet alanlarında gerçekleşen bu ortak kimlik, ortaklığın farkına varılması ve bilince çıkarılması ile mümkün olur. Ulusun, kültürel tüm kodları/normları, değerleri, kurumları, toplumsala ilişkin anlamlandırma ve algılama biçimleri alternatifsiz bir dünya düzeni olarak normalleştirilir, böylece, herkes tarafından kabul edilen bir göstergeler düzeneği olarak doğallaşır, kendine özgülüğü sağlanır ve “başka” dünyaların varlığı görünmez hale getirilir. Ulusu oluşturan bireylerin kendilerini birleşmiş hissedecekleri sembolleri, ritüeller ve özel olaylar ön plana çıkarılarak ulus kendini ötekilerden ayırır ve kendi bünyesi içinde dinamik bir bütünlük sağlar.⁴⁶¹ Dolayısıyla ulusal kimlik aidiyet duygusunun içerisinde paylaşılabilecek pek çok unsurun bulunuyor oluşundan ve simgesel bir gösteriye dönüşebiliyor olmasından ötürü, ortak kimliğin ulus bilincine çıkarılmış bir formudur ve bu form içerisinde üretilmiş kültürel değerlerin, simgesel

⁴⁵⁸ Baskın Oran, **Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği- Kara Afrika Modeli**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s. 34-36

⁴⁵⁹ J. Assman, **a.g.e.**, s. 139

⁴⁶⁰ B. Oran, **a.g.e.**, s. 35

⁴⁶¹ C. Vatandaş, **a.g.e.**, s. 53

figürlerin, karakteristik özellikleri irdelendiğinde hepsinde millet/ulus realitesinin damgası görülür.⁴⁶²

Toplumsal bir olgu olan ulusal kimliğin aidiyet bilincine çıkarılmasında ve bir göstergeler sistemi haline dönüşmesinde etkili olan yapı ise “toplumsal etkileşim” düzeneğidir. Yani, ulusal kimliği tanımlayan ya da bireylerin o ulusta varlık bulabilecekleri düşüncesini biçimlendiren dil, toprak parçası, kader birliği, değerler, tarih, simgeler vb. ortak aidiyet alanlarının bilinç düzeyine taşınabilmesi için birbirleriyle ilişki içerisinde olmaları ve karşılıklı bir iletişim halinde bulunmaları gerekir. Kitle iletişim araçları bu unsurlar arasındaki ilişkinin kurulmasında ve güçlenmesinde ve yukarıda bahsedildiği gibi bir simgesel gösteri dünyası haline dönüşmesinde etkileşimin önemli araçlarından. Ulusal bilincin oluşturulmasına yönelik ortak aidiyet alanlarının kurulmasında, toplumsal yapıyı çerçeveleyen farklı kültürler arasındaki ilişki ve etkileşimin sağlanmasında, ulusalın ideolojisi olan ulusçuluğun üretilmesinde/sürdürülmesinde, toplumsal olarak üretilmiş simgelerin bir değer olarak anlam kazanmasında, ulusal kimliğin temel dayanağı olan farklılıklar yaratma politikasının gerçekleştirilmesinde önemli bir sosyalizasyon aracı sayılan kitle iletişim araçları toplumsal etkileşim düzeneğinin neredeyse yegane kurucusudur. Ulusların meşruiyetlerini benimsetmede belirli mekansal ve zamansal sınırların yanında bir takım tasavvurlara da gereksinim duyuyor olması⁴⁶³ bu yeganelik durumunun temel dayanağıdır. Yani ulus, belirli bir birikim neticesinde oluşan tanımlayıcı unsurlarını, değerlerini, simgelerini vb. bilinç düzeyine çıkarmak ve ulus tasavvurunda bulunabilmek için ulusa tabi olanlar içinde gerçekleşen bir etkileşim sistemine ihtiyaç duyar ve kitle iletişim araçları da bu tasavvurun zihinlere kolaylıkla yerleştirilmesinde önemli bir araç işlevi görür.

Kitle iletişim araçları arasında televizyon, aidiyet duygusunun bilinç düzeyine çıkarılmasında ve böylece ulusal kimlik tasavvurunun benimsetilmesinde, ulusal

⁴⁶² M. Niyazi, **a.g.e.**, s. 134

⁴⁶³ E. Ercan, a.g.y., **Çevrimiçi:** <http://www.medyakronik.com/akademi/makaleler/makaleler03.htm>, 03.10.2006

kimliğe yönelik simge ve sembollerin göstergesel düzeyde etkileyici anlamlar kazanmasında, kendine has söylem ve sanatsal anlatısıyla biçimlenen yeni semboller ve konular yaratılmasında en etkili zemin olmuştur. Topluma daha çok neyi düşünüp kabul etmek, neyi düşünmemek gerektiği,⁴⁶⁴ neyin normal davranış/kimlerin normal insan kabul edilmesi ve gerçekte sapmış olarak adlandırılan hangi davranışların anormal olduğunu tanımlayacak⁴⁶⁵ kadar ileri düzeyde bir etki alanına sahip olan televizyon, ulusal kimliğe yönelik kurgu zeminlerinin yaratılmasında etkili bir araçtır. Kimliğe yönelik kurgu zeminlerinin oluşturulması sürecinde televizyonun etkisini İmançer şu şekilde açıklar:

“Görüntü medeniyetinde televizyon, gündelik yaşamın bir parçası olarak bireylerin toplumsallaşma sürecinde ve dolayısıyla kimlik kurma sürecinde önemli bir sosyalizasyon aracı olmuştur. Aynı zamanda küresel geniş alan yayıncılığı ideolojileri ile bireyselleşme sürecinde ve yaşam alanının çoğullaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel güvencelerin kaybolmaya yüz tuttuğu iletişim toplumlarında televizyon imgeleri ve şeyleri belli bir coğrafyadan ve maddi tarihten arındırarak kitle iletişim araçları tarafından belirlenmiş bir tarihi kaçınılmaz olarak algılanmakta ve izleyiciyi kurmaktadır.”⁴⁶⁶

Kimliğin televizyonun sunduğu aidiyet yaratımındaki bu kurgulama sürecini Habermas’ın medyayı ayırt edici iki boyutlu kategorisinde de görmek mümkündür. Habermas’a göre medya, yönlendirici (steering) ve genelleştirilmiş iletişim biçimleri (generalized forms of communication) olmak üzere iki biçimde ayırt edilmektedir. “Yönlendirici medya eylemin eşgüdümünü dilde uyulaşım oluşturmaktan tümüyle ayırır ve bir anlaşmaya varma ya da varamama alternatifi hakkında onu nötralize etmektedir. Diğer durumlarda ise yaşam dünyası ard yöresinin kaynaklarına başvurmaya bağlı kalan, uyulaşım oluşturma dil sel süreçleri bir uzmanlaşma ile uğraşmaktadır. Kitle

⁴⁶⁴ Ulus Baker, “Medyaya Nasıl Direnilir?”, **Birikim Dergisi**, Medya ve Siyaset Meydanı, Sayı: 68-69, 1995, s. 16

⁴⁶⁵ Graeme Burton, **Görünenden Fazlası Medya Analizlerine Giriş**, Çev: Nefin Dinç Alan yay. İstanbul, 1995, a.g.e., s. 164

⁴⁶⁶ Dilek İmançer, “Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon”, **Doğu Batı Dergisi, Kimlikler**, Sayı: 23, 2003, a.g.m. s. 249

iletişim araçları bu genelleştirilmiş iletişim biçimlerine aittirler ve iletişim süreçlerini uzamsal ve zamansal açıdan sınırlı bağlanmalarından kurtararak kamusal alanların oluşmasına izin veririler.”⁴⁶⁷

Toplumsallaşmanın kaçınılması g ve bir o kadar da yoğun yaşandığı ard alanlardan biri olan televizyon, ulusal kimliğin yukarıda bahsedilen tanımlayıcılarına yönelik olarak bir etkileşim sistematiği- Habernas’ın tabiriyle Kurallar Hiyerarşisi-kurar/oluşturur. Bu etkileşim sistematiği/kurallar hiyerarşisi aynı zamanda ulusal kimliğe yönelik aidiyet sürecinde belirli bir g ve toplumsal farklılıkların devam ettirilmesinde ya da yeniden üretilmesinde standartlaşma ve kurumlaşma pratiğine yönelik olarak gelişir. Böylece, kurulan bu etkileşim sistematiği içerisinde ulusal kimliğe yönelik olarak yukarıdan aşağıya ya da merkezden çevreye doğru bir sosyal kontrol mekanizması kurulur ve bu mekanizmanın dışında kalmayı yeğleyenler sapkın ilan edilir, dışarıda bırakılır.

Suskunluk/Sessizlik Sarmalı Modeli dışarıda kalan/bırakılanlar için dikkate alınması gereken bir süreçtir. Kamuoyunun biçimlenmesi sürecine ilişkin bu model toplumda “başkaları” olarak sayılanların kanaatlerine ilişkin bir biçimde bireylerin saf algılarından ve kişiler arası iletişimle kitle iletişimi arasındaki ilişkiden esinlenmiştir. Çoğunluk tarafından onaylandığı sayılan kanaatlerin açıklanmasına izin verildiği için bireylerin yalıtılma korkusuna kapılmaları bu kuramın çıkış noktasıdır. Yani, çoğunluğun kanaatinin dışında gelişen bir davranış/tutum nadirdir ve bu biçimdeki bir yapılanma dışarıda/azınlıkta kalmış kanaatlerin yok olmasına yol açarak çoğunluğun kanaatinin hakim olmasını/güçlenmesini sağlayacaktır.⁴⁶⁸

Toplumsal kanaatlerin oluşmasında ve bu kanaatlerin sreklielik kazanmasın da önemli bir etkiye sahip bulunan televizyon, ulusal kimliğe yönelik geliştirilen otoriteryan kanaatin sağlama alınmasında ve sreklielik kazanmasında da etkilidir. Toplumsala / kamusala ait olan kurallar hiyerarşisini ekrana taşıyarak bunu

⁴⁶⁷ J. Habernas, “The Tasks of a Critical Theory of Society”, Aktaran: D. Beybin Kejanlıoğlu, “Kamusal Alan, Televizyon ve Siyaset Meydanı”, **Birikim Dergisi**, Medya ve Siyaset Meydanı, Sayı: 68-69, 1995, s. 48

⁴⁶⁸ Judith Lazar, **İletişim Bilimi**, ev: Cengiz Anık, Vadi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 109

gerçekleştiren televizyon bu kanaatten farklı olmayı/kalmayı yeğleyenlerin yalıtıldığı mekanlardır aynı zamanda. Televizyon, bir yandan ulus olma bilincine yönelik aidiyet mekanizmasının bütün kodlarını kurarken diğer yandan aynı ulusa ait olmanın görünümleri sayılan dil, gelenek, simgeler, kültür, din, kader birliği, etnisite vb. ortak etkenlerin dışında kalanlar açısından “biz” ve “onlar” ayrımına gider ve “onların” çoğunluğun kabul gördüğü toplumsal ölçütlere, kabul edilmiş tutumlara, kanaatlere ve davranışlara uygun olmadığını ilan eder. Her şeye rağmen bu mekanizma içinde yer almayı reddeden/seçen birey ya da gruplar yalıtılma ve uyumsuzluk korkusuyla ya sessiz kalır ya da otoriter yan yapı karşısında kendi otorite alınlarını bulmanın yollarını arar. Bu ise ulusal kimliğin kendini oluşturma süreci içerisinde geliştirdiği stratejiye benzer bir sürecin başlangıcıdır. Ya tıpkı üstenci kimliğin kendisini belirlerken/kurarken başvurduğu aygıtları bu defa kendisi bir süreç olarak kurmaya başlar. Bu, ulusal kimlik açısından bir kısır döngüdür ya da Anderson’un meşhur tespitiyle, bugün artık ulusal kimlik hayali cemaatler topluluğudur.

Özetle, bütün program türleriyle televizyon, ulusal kimlik açısından sembolik ama güçlü bir aidiyet duygusu ve bu duygunun “biz” şeklinde bilince çıkarılmakta etkili bir kitle iletişim aracı olarak, ortak kanaatin yaygınlaştırılmasında bir toplumsal katılım biçimi/yöntemi sunmanın/kurmanın yanı sıra ulusal bir topluluğa katılım duygusu yaratmaktadır. Ulus düşüncesinin gerçek yaşanan bir deneyime, duygusallığa ve gündelik bir olguya dönüştüğü, yaşanan bir deneyim olarak her gün milyonların katıldığı kitlesel merasim ve geleneklerin temelini oluşturduğu bir ajan⁴⁶⁹ olarak televizyon ulusal kimlik oluşumunu belirleyen unsurlar arasındaki etkileşim sistematığının ve kurallar hiyerarşisinin kurulmasında da etkili bir araçtır.

3.2 TELEVİZYON HABERCİLİĞİ

Haber, toplumun bilgi ve ilgisini geliştirecek, dönüştürecek gerçekliğin kurgusal olarak yayımlanacak medya organizasyonunun yapısına, teknolojisine ve ideolojisine göre “yeniden” kurgulanmasıdır. Medya kurumları habersiz var olamaz ve yine haber,

⁴⁶⁹ D. Morley, K. Robins, Aktaran: D. İmançer, **a.g.m.**, s. 248

medya organizasyonlarının kalite ve prestijlerinin yanı sıra güvenilirliklerinin de garantisidir. Bu nedenle haber, medyada merkezi bir pozisyona sahiptir.⁴⁷⁰ Haber olgusu medya organizasyonları açısından önemli olduğu gibi, medya konulu akademik çalışmaların da her zaman odağında olmuştur. Denilebilir ki, zaman içinde en yaygın araştırma konusu olan medya “türü” haberdur. Medya konulu çalışmalarda yaşanan birçok gelişme ilk defa habercilik ve haber konuları ile ilgilenen araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Örneğin, ilk kez katılımcı gözlem yöntemiyle medya kuruluşlarını izleyen araştırmacılar, (Tunchman, Molotch ve Laster, Fishman) çalışmalarını haber üreten kuruluşlarda yapmışlardır. Yine içerik çözümlemesi tekniği haber araştırmaları ile başlamış, farklı disiplinlere yönelik araştırmaların medya konulu çalışmalarında en sık odaklandıkları konu haber olmuştur.⁴⁷¹

Haber konusundaki çalışmaların yoğunluk kazandığı alan ise yazılı basın haberlerinden çok radyo ve televizyon gibi işitsel ve görsel medya ve son zamanlarda digital medya olmuştur. Bunu, görsel medya metinlerinin tüketimi için gereken zamanın sınırlı ve parasal açıdan fazla yük getirmiyor oluşuna bağlayan Garnham, tüketim için yeterli kültürel donanım standartlarının yazılı medyayı izlemek için gerekenden çok düşük olabilmesinin ve bütün bunlara ek olarak da yazılı medyanın sahip olmadığı hareketli görüntü üstünlüğünün tercihin görsel medyaya kayması için uygun bir zemin oluşturduğunu⁴⁷² söylemektedir. Kitle iletişim araçlarına yönelik talebin yazılı basından görsel medyaya kaymasını ekonomik koşullara bağlayan Granham, üç unsur üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar, tüketim zamanı, tüketimin mali yönü ve tüketim için yeterli kültürel donanımdır. Yani, görsel medya metinlerinin tüketimi için gerekli olan zamanın sınırlı oluşu, araca bir kez sahip olduktan sonra tüketiciye ek bir mali yük getirmiyor oluşu ve kültürel açıdan günlük sohbetlerdeki dikkat yoğunluğu ile hatta bunun altında bir dikkat ile izlenebiliyor olması talebin yazılı basından görsel medyaya kaymasına neden olmaktadır.

⁴⁷⁰ Nurdoğan Rigel, **İleti Tasarımında Haber**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 77

⁴⁷¹ M. Ayşe İnal, **Haberi Okumak**, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996, s. 21

⁴⁷² Nicholas Garnham, **Capitalism and Communication: Global Culture and the Economics of Information**, Media Culture and Society Serial, Sagebooks: London, 1990, s. 324-329

Medya organizasyonları için vazgeçilmesi güç bir öneme sahip olan televizyon haberleri ise bir tür olarak medya ürününün bir çeşidi ya da kategorisidir. Kesin, belirli ve temel özellikleri bulunmakla birlikte bu özellikler belirli bir süre “yinelendikten” sonra çok iyi anlaşılmış ve tanınmış olmalıdır. Casusluk filmleri ya da uzay bilim kurgu filmleri, dramalar televizyon türlerinin bazılarıdır. Türleri jenerikle yazan isimlere göre tanımlamak mümkün olabildiği gibi televizyondaki bir programı tür kategorisine yerleştirebilmek için programın “yenilenebilir” özelliğinin olması⁴⁷³ ya da kurmaca materyaller ile donatılması gerekmektedir. Dolayısıyla, profesyonel gösteri teknikleri ile drama düzenleri çerçevesinde gerçekleştirilen televizyon haberleri kurgulanan ve sahnelenen özel bir gösteri alanı olarak televizyonun bir “türüdür”.⁴⁷⁴

Televizyonun bir türü olarak televizyon haberciliği, televizyon yayıncılığı yapan kuruluşların kamu iletişim kanalları olarak toplum üzerindeki egemenliklerini sürdürebilmesine sebep olmasından ötürü önemli bir araştırma konusudur. Çünkü, “artık toplumsallaşmayı belirleyen şey kurumsal sınırlar değil, haber miktarıyla iletişim araçlarının karşısında geçirilen saatlerdir”.⁴⁷⁵ Öğrenmeye ya da bilgi edinmeye dair bir fenomen olarak televizyon haberleri ilk akla gelen araçlardan biridir. Medya kullanımı ve bilgi arasındaki ilişkiyle ilgili olarak⁴⁷⁶ kitlesel anlamda en fazla tüketilen haberler, enformasyon veren iletişimin farklı bir biçimidir ve aşağıdaki genel özelliklere sahiptir.

- Haberler nadiren amaca yönelik iletişimdir.
- Kamu ilgisi her zaman isteğe bağlıdır.
- İlgi çoğu zaman belirgin değildir, geniş dürtüler yelpazesi veya yalnızca genel bir çevresel “gözetim” ile yönlendirilir.

⁴⁷³ Graeme Burton, **Görünenden Fazlası Medya Analizlerine Giriş**, Çev: Nefin Dinç, Alan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 22

⁴⁷⁴ Zeki Coşkun, “Gösterilen Haber”, **Birikim Dergisi**, Sayı:68-69, Aralık-Ocak 1994-95, s. 20

⁴⁷⁵ Jean Baudrillard, **Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu**, Çev: Oğuz Adanır, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 22

⁴⁷⁶ Judith Lazar, **İletişim Bilimi**, Çev: Cengiz Anık, Vadi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 68-69

- Sağlanan enformasyonun çoğu gelip geçicidir ve daima günden güne değişir.⁴⁷⁷

Bu özelliklerden yola çıkarak televizyon haberlerinin bilgi ihtiyacının karşılanmasına yönelik en fazla tüketilen enformasyon aracı olmasına rağmen basınla karşılaştırıldığında bireylerin, basın aracılığıyla daha fazla öğrendiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü, televizyon daha göz alıcı olayları vurgulamaya çalışmakta ve böylece olayların özü karanlıkta kalmaktadır.⁴⁷⁸ Haber, yaptığını iddia ettiği gibi bilgilendirme ya da biçimlendirme ve yapılandırma yerine toplumsal alanı giderek daha bir nötralize edip, klasik toplumsal kurumlarla, haberin içeriğine karşı duyarsız ve tepki göstermeyen bir kitle yaratmaktadır.⁴⁷⁹ Bu durum haberin misyonu ve izleyicilerin beklentileri noktasında geline bir tartışmanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İzleyicinin bir haberden neler beklediği sorunsalına yönelik olarak Emre Kongar, izleyicinin haber beklentisini 7 başlık altında toplamaktadır.

İzleyici:

- Çevresinde olup bitenleri öğrenmek istemektedir.
- Olup bitenleri yorumlamasında ipuçları aramaktadır.
- Öncelikle kendi sorunlarının, sonra kendisi gibi olanların sorunlarını ve son olarak da başka insanların sorunlarının ele alındığı, çözüm yollarının önerildiğini görmek istemektedir.
- Günlük yaşamın önerildiğini görmek istemektedir.
- Eğlenmek ve dinlenmek istemektedir.
- Kendini yinelemek, yeni bilgi ve becerilerin nasıl kazanılacağını öğrenmek ya da doğrudan doğruya eğitilmek istemektedir.

⁴⁷⁷ Denis Mc Quail, Sue Windahl, **Kitle İletişim Modelleri**, Çev: Konca Yumlu, İmge Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 101

⁴⁷⁸ J. Lazar, **a.g.e.**, s. 69

⁴⁷⁹ J. Baudrillard, **a.g.e.**, s. 22

- Genel olarak kendisinin de toplumda anlamlı bir yeri olduğu, kişisel kimliğin geçerli olduğunu ve işe yaradığını fark etmek ister.⁴⁸⁰

Genel olarak haberlerin sunum biçimini halkın belirlediği, yani talebin arzı belirlediği yönündeki liberal basın anlayışı ve bunun aksini iddia eden diğer yaklaşımlar çerçevesinde şekillenen tartışmalar TV haberlerinin yapım aşamasında ortaya çıkan seçicilik, haberin görüntüye olan mutlak bağlılığı, görüntüye oranla ikinci planda kalan dil ve kamuoyu oluşturma etkisi gibi konular etrafında yoğunlaşmaktadır.

Mc Combs ve Shaw, medyanın konuları sıralayıp, olayların çizelgesini bir sıralamaya tabi tutarak çıkardığını söylemektedir.⁴⁸¹ Medya içerisinde bir tür olan televizyon haberlerinin yapımcıları haber bültenine yönelik yayın akışını kendi önem sıralarına göre şekillendirmektedirler. Yani, haberin sunum aşamasında bir seçicilik söz konusudur ve bu haliyle televizyon haberleri izleyicilerin neye odaklanacakları konusunda etkili olmaktadır. Seçiciliğin diğer boyutu ise izleyicilerin neyi düşünecekleri konusunda yönlendirici bir etkisinin söz konusu olduğu haberin yapım aşamasıdır. Daha açık bir anlatımla, haber yapım aşamasında öncelikle muhabirin kendi inanç ve değerleri çerçevesinde algıladığı olay, ikinci olarak neyin gösterilip neyin gösterilmeyeceğine karar veren editörler, görüntüyü sesle birleştiren kurgu işlemi ve nihayetinde kişisel ses tonu ve mimikleriyle haberi izleyiciye yansıtan sunuculardan kurulu olan bu mekanizma, izleyicinin neyi düşüneceği noktasında etkili olan bir seçici kurul gibidir. Dolayısıyla, konuları önem sırasına göre dizen ve olayların zaman çizelgesini tayin eden TV haberleri bu yönüyle bireylerin ne düşünmesi gerektiğini tayin ederken,⁴⁸² haberin yapım aşamasıyla da izleyicinin neyi düşünmesi konusunda etkili olmaktadır. Seçicilik konusundaki son aşama, yani, izleyicilerin neyin önemli olduğuna kendi inançları, tutumları ve değerleri doğrultusunda karar vererek neyi alıp neyi bırakacaklarını belirleyecekleri yönündeki liberal basın anlayışı, talebin arzı belirlediği noktasında yaşanan tartışmaların temelini oluşturmaktadır.

⁴⁸⁰ Emre Kongar, “Serbest Zaman İçinde Basının Alabileceği Pay, Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişme ve Yazılı Basının Geleceği”, Seminer Konuşması, İstanbul, 1982

⁴⁸¹ Mc. Combs, B. Shaw, Aktaran: J. Lazar, **a.g.e.**, s. 107

⁴⁸² J. Lazar, **a.g.e.**, s. 33

Televizyon haberciliğinin görüntüye olan mutlak bağılılığı haber-izleyici ilişkisi konulu tartışmaların yoğunlaştığı alanlardan biri olmakla birlikte televizyon haberciliğini diğer haber formlarından ayıran en önemli özelliktir de. Görüntü, haber yapım aşamasında en önde gelen unsurdur. Televizyon haberlerinin görüntüye olan bu bağımlılığı onu iletişimin en güçlü aracı yapmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü medyanın öteki organizasyonlarından farklı olarak televizyonda, göz ve kulak arasında sürüp giden bir rekabet söz konusudur ve bu rekabetin galibi çoğu zaman göz olmuştur.⁴⁸³ Görüntünün ön plan çıkarıldığı haber yapım aşamasında görüntüye önem verme düşüncesi önceden kabullenildiği için yapımcılara habere konu olan olayın içeriği yerine görüntü üstünde yoğunlaşır. Bu şekilde haberin inandırıcılığı arttığı ve izleyici dünyanın bir ucunda bile olsa gerçekleşen olayların gerisinde kalınmadığı ispatlanmaya çalışılmaktadır. Bunun sonucu olarak da, kimi zaman iyi bir görüntü elde edilmiş bir olay, haber değeri olmamasına karşın bülten için de yer alabilmekte, kimi zaman da önemli bir olay olmasına rağmen habere ilişkin görüntü olmadığı için “haber” bülten dışı bırakılabilmektedir. Kısacası, TV haberciliği açısından bazı olaylar görsel güçleri olmadığı için tamamen göz ardı edilirken, bazıları da bu güç yüzünden ön plana çıkarılmaktadır. Dolayısıyla TV haberleri düşünceden çok hareket, açıklamadan çok şaşırtıcı unsur ve fikirden çok kişisel düşüncelere dayalı⁴⁸⁴ görsel bir sunum yapısına sahiptir.

TV haberciliği açısından görüntüye olan ölmez bağımlılık,⁴⁸⁵ haberin formatı kapsamında bir başka önemli unsuru, haber dilini geri planda bırakmaktadır. TV haberlerinde herhangi bir konuyu ya da düşünceyi görüntünün sunduğu, kullanılan dilin ise sadece bunu tamamladığı yolundaki görüşün aksine bir haberin inandırıcı olabilmesi için her şeyden önce metine/dile ihtiyacı bulunmaktadır. Çünkü haber yapımcılarının “gerçeklik” iddiasının izleyiciye duyumsatılması için buna ihtiyacı vardır. Görüntüler gibi haber dili de kısa ama çarpıcı spotlarla görüntü eşliğinde sunulmaktadır. Yani,

⁴⁸³ Marilyn J. Matelski, **TV Haberciliğinde Etik**, Çev: Bahar Öcal Düzgören, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 22

⁴⁸⁴ Brain Groombridge, **Televizyon ve İnsanlar**, Çev: İbrahim Şener, Der Yayınları, İstanbul, s. 95

⁴⁸⁵ Seyide Parsa, **Televizyon Haberciliği ve Kuramları**, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İzmir, 1993, s. 24

haber cümlelerinde dil sanatlarından fazla yararlanılmamakta, fakat dikkat çekmek için bazı özel sıralama teknikleri kullanılmaktadır. TV haberlerinde kullanılan dil, görüntü de olduğu gibi, çoğunlukla algılamayı ve hafızada tutmayı kolaylaştırmaya yönelik olarak yapılan düzenlemelerden oluşmaktadır. Keskin anlamlı yüklem kullanımı, güçlü negatif ya da pozitif cümleler kullanılarak iknaya doğru uzanan bir yöntem belirlenir.⁴⁸⁶

Gerçeği olduğu gibi vermek idealinin/iddiasının bir görünümü olarak izleyiciler üzerinde yoğunlaşan bu ikna sürecinin, yukarıda belirtildiği gibi haberin yapım aşamasında ve sunumunda ortaya çıkan “seçicilikten” ötürü toplumsal bir etkisi söz konusudur. Televizyon haberleri olayların sunumu, seçilen görüntüler, kullanılan dil ve diğer yardımcı unsurlar aracılığıyla izleyiciyi yönlendirebilecek bir kamuoyu oluşturma işlevine sahiptir. Gerçeği sunduğunu iddia eden fakat kimin gerçeği olduğu noktasında çok da açık olmayan bu ikna süreci, toplumda bir takım değerlerin ve olguların yerleşmesini sağlarken bazılarının da değişmesine/dönüşmesine neden olmaktadır. Bunu ise kamuoyu oluşturabilme gücünden almaktadır. İzleyici üzerinde oluşan haberi ve bilgiyi sunduğu yolundaki tanımsal algılaması,* izleyicinin çeşitli konu ve olaylar hakkında kaynak olarak TV haberlerini seçmesini sağlamaktadır. Gücün temel kaynağı olan bu tanımsal algılama ise toplumda “belirli” kanaatlerin oluşmasını/yayılmasını sağlayarak çeşitli görüşlerin ifade edilmesini kolaylaştırmakta, dolayısıyla kamuoyunun oluşmasına etkiye bulunmaktadır.

Konunun başında da belirtildiği gibi haberler, medya konulu araştırmaların odağında yer alan bir “tür” olarak toplumsal etkisinin yoğunluğundan ötürü farklı disiplinlerin ilgisini çekmiştir. Haberlerin birey ve toplum üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar, bu etkiler konusunda belirli bir takım sınıflandırmalara gitmişlerdir. Genelde kitle iletişim araçlarının etkileri üzerine yoğunlaşan bu

⁴⁸⁶ Şengül A. Özerkan, **Medya, Dil ve İletişim**, Martı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 122

* Haberin tanımsal algılamasından kasıt; izleyicinin “haber” olgusu söz konusu olduğunda algılama biçiminin haberin dışında değerlendirilmemesidir. Yani izleyici için haber, bilgilendirildiği, bilgiye ulaşabilmek için zahmetsizce kullandığı bir araçtır. Haberin yapım aşamasına yönelik müdahaleler ve sunum aşamasındaki seçicilik, izleyicinin bilgisi dahilinde olmadığı için algılamının şekli üzerinde herhangi bir tesiri bulunmamaktadır. Ayrıca haberin, televizyonun program “türlerinden” film, belgesel vs. gibi bir “tür” olarak tanımlanması bu tür statik bir algılamının oluşmasında etkili olmaktadır. Kısaca, izleyici için haber, çevresinde olup bitenler hakkında bilgi aldığı bir araçtır.

sınıflandırma, televizyon haberlerinin toplumsal etkisi için de söz konusudur. Haber üzerine yoğunlaşan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin bu sınıflandırma ile ilişkilendirilerek yapılması bunu kanıtlamaktadır. Buna göre etkileri noktasında geliştirilen kitle iletişim teorileri şunlardır:

- Sosyalizasyon Teorisi
- Gündem Kurma Teorisi
- Yetiştirme Teorisi
- Eşik Bekçiliği Teorisi
- Pekiştirme Teorisi
- Sessizlik Sarmalı Teorisi
- Kültürel Emperyalizm Teorisi

Kitle iletişim araçlarının toplumsal etkilerine yönelik geliştirilen bu teoriler, çalışmanın devam eden aşamalarında yeri geldikçe kullanılacaktır. Ulusal kimliğin TV haberlerinde sunumuna ilişkin haber anlatı yapısının nasıl oluşturulduğu bu sınıflandırmadan faydalanılarak gerçekleştirilecektir.

3.3 HABER ANLATI YAPISININ OLUŞTURULMASI

Haberin anlatı yapısı göz önünde bulundurulduğunda genel kural; sözel gramer yapısının görsel gramerle kompozisyonunu grafik ve diğer sembolik ifadelerin kullanımını, kimlerle görüşmeler yapıldığını ve onların karşıtlarının biçimsel ve içeriksel sunumunu kapsamaktadır.⁴⁸⁷ Aslında haber, geleneksel normlar içinde düşünüldüğünde “olaya” ilişkindir ve “olay” olgusundan özgür bir biçimde düşünülmesi mümkün değildir. Fakat anlamlandırma süreci; haber anlatı yapısının oluşturulması süreç içerisinde de düşünülmesi gerekliliğini doğurur. Bunun biraz daha ötesinin; olayın oturduğu bağlamın ekonomik, siyasal ve ideolojik pratiklerin eklemlendiği toplumsal

⁴⁸⁷ Glasgow University Media Grup (GUMG), **Getting the Message, News, Truthand Power**, Aktaran:Çiler Dursun, **Tv Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitapevi, Ankara, 2001, s. 153

yapı ve bu yapılanma sürecinde ortaya çıkan iktidar / güç ilişkileri⁴⁸⁸ olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yani, televizyon haberlerinin sosyal olgular ya da süreçler için değerlendirilmesi durumunda, “olay” ile “olan” ilişkisinin yanı sıra ekonomik, siyasal, ve ideolojik etkenlerden oluşan toplumsal yapıya yönelik iktidar ilişkilerinin de göz önünde bulundurulduğu bir haber “bağlam” pratiği geliştirilmesi gerekmektedir. Zaten, Fiske’in de tespitiyle televizyon metinlerini diğer bütün metinlerden ayırmak kolay değildir ve TV metinleri de diğerleri gibi anlam için bir mücadele alanına sahiptir. Hall’dan da alıntı yapan Fiske, TV haberlerinde anlatının içerik ve biçimin birlikte kurgulanarak oluşturulduğunu ve aslında habere konu olan hikayelerin toplumda dolaşımda olan önceden yazılmış hikayeler olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁸⁹ Dolayısıyla televizyon haberlerinde kurgulanan metin içerisinde oluşturulan hegemonik tavrın “bağımsız” olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Kapalı olması zor olan bu metinlerin, izleyiciler tarafından okunması ve anlamlandırılması metnin bu kapalı içeriği ile ilgili bir süreçten olmaktan çok, haberin bağlam ile olan ilişkisi ile ilintilidir. Ayrıca, Garnham’ın tespitiyle, medya içeriklerini basit bir araz talep mantığına oturtmak yerine, haberin hangi koşullarda oluşturulduğuna dikkati çevirmek⁴⁹⁰ takip edilecek en doğru rota olacaktır.

Haber konusunu bir söylem olarak ele alan yaklaşımlar, haberin taşıdığı olayların anlamlarını denetleme ve sınırlandırmasına yarayan uzlaşımlar seti ile ilgilenmektedirler. Bu uzlaşımlar seti yukarıda da değinildiği gibi, haber metninin diğer televizyon metinlerinden daha “kapalı” ve “sıkı” metinler olarak yapılanmasını getirmektedir. Dolayısı ile anlatı olarak Fiske’nin ifadesiyle haberin hikayesini irdelemek, olayın hikayelendirilme tarzına ve biçimlendirme, yani nasıl sunulduğuna eğilmeyi gerektirmektedir. Bu yüzden haber anlatı yapısında ulusal kimliğin sunumu konusu, anlatı bilim (anlambilim) yöntemine başvurularak tartışılacaktır. Ayrıca bu

⁴⁸⁸ Ayşe İnal, “ Bir İzleyici Gözüyle Siyaset Meydanı”, Birikim Dergisi, Medya ve Siyaset Meydanı, Sayı: 68-69, 1995, s. 69

⁴⁸⁹ J. Fiske, J.Fiske, **Television Culture**, Routledge, London, 1987., s. 93

⁴⁹⁰ N. Garnham, **Capitalism and Communication**, Aktaran: A. İnal, **a.g.m.**, s. 75

yöntem , haber yapım aşamasında görev alan haber yapımcıları ile gerçekleştirilecek olan röportaj tekniği ile de desteklenecektir.

İnsanların tinsel ve toplumsal evreni, gösterge dizgelerinden oluşur. Gösterge sözcük olur, ulaşım birliktesi olur, töre olur; değişik davranış türleri ya da toplumsal yaşamı kuran değişik kurallar, öğeler biçimine bürünür. Ama işlev açısından hep anlam aktarma özelliği taşır. Bu bakımdan, insanoğlunun anlığı gösterge üreten bir düzenek, göstergelerde anlam aktaran araçlardır. Bu konular çerçevesinde yapılan anlambilim, Viladimir Propp. Ve Rus biçimcilerinin çalışmaları sonucu 1920'lerin sonunda kurulmuştur.⁴⁹¹ Anlambilim (semantics), felsefi ya da mantıksal ve dilbilimsel olmak üzere iki farklı açıdan ele alınmaktadır. Felsefi ya da mantıksal yaklaşım, göstergeler ya da sözcükler ile bunların göndermeleri arasındaki bağlantıya ağırlık verir ve adlandırma, düz anlam, doğruluk gibi özellikleri incelemektedir. Dilbilimsel yaklaşım ise, zaman içinde anlam değişiklikleri ile dilin yapısı, düşünce ve anlam arasındaki karşılıklı bağlantı gibi konular üzerinde durur.⁴⁹²

Bu açıklamadan yola çıkarak çalışma kapsamında ele alınacak açı anlambilimin daha çok felsefi ya da mantıksal yaklaşımı olacaktır. Çünkü haberin anlatı yapısı yukarıda çeşitli örneklerle de ifade edildiği gibi daha çok kullanılan sözcükler (metin) ve metne yönelik göndermeler arasındaki bağlantıdan yola çıkarak adlandırmalara düz anlam, yan anlam, doğruluk (gerçeklik) gibi özelliklerin ortaya çıkabileceği/tartışılabilceği mükemmel metinlerdir. Yani Fiske göre, anlam için mücadele zemini olarak tanımlanan televizyon metinlerinin anlatı yapısının çözümlenmesi için, Granham'ın tespitiyle haberin hangi koşullarda üretildiğine yönelik bir yan anlam ve doğruluk pratiğine de ihtiyaç bulunmaktadır. Anlambilimin felsefi ya da mantıksal yaklaşımı bize bu olanağı sunmaktadır.

⁴⁹¹ Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 137

⁴⁹² Irene Tamba-Mecz, **Anlambilim**, Çev: Necmettin Sevil, İletişim Cep Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 3-11

Literatürde anlam konusu temel olarak semantics ve pragmatics başlıkları altında incelenmekte bağlam genellikle ikincil anlamda ele alınmaktadır.⁴⁹³ Bu durum bazı çevrelerce yöntem olarak anlambilim zafiyetine işaret etmektedir ve bu yüzden tv haberlerinde ulusal kimliğin sunumu konusu röportaj tekniği ile desteklenecektir. Aslında anlambilim üzerindeki tartışmalar pragmatics ile olan ilişkisinden ötürü ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; anlambilim ve pragmaticsin konuları itibariyle amaçları, ifadenin dinleyici/izleyici üzerindeki etkileri, belirli bir yolla söylenen bir şeyden çıkarılanları ve bilgi ve inançlarla konuşmacı ve dinleyici/izleyicinin etkileşim halindeyken bağlı oldukları dünya ile ilgi varsayımları hesaba katar.⁴⁹⁴ Her ikisinin de varsayımlar üzerinden bir etkileşim pratiği geliştirmesi tartışmaların merkezini oluşturur. Pragmatics'in kesin sınırlarla bir araştırma alanının olmaması ve ilkelerinin belirsiz ve bulanık olması bu tartışmaları daha da alevlendirmektedir.

Anlambilimin araştırma konuları literatürde şöyle sıralanmaktadır.

- Söz edimleri kuramı (speech acts)
- Yerindelik koşulları (felicity conditions)
- Konuşma zımniliği (conversational implicature)
- İşbirliği ilkesi (cooperative principle)
- Konuşma Kuralları (conversational maxims)
- İlgi (relevance) teorisi
- Kibarlık (Politeness)
- Sembolik İşaretler (phatic tolars)
- Gösterim (deixis)

⁴⁹³ Cemal Çakır, "Anlamın Bağlam Açısından İncelenmesi: Kökanlam ve Artanlambilim", **G.Ü.Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı: 3, 2004, s. 245-246

⁴⁹⁴ Soner Akşehirli, "Anlambilime Yardımcı Bir Alan: Pragmatik Bilim", **Çevrimiçi: www.ege-edebiyat.org**, 13.06.2006

Anlambilim yukarıda ifade edildiği gibi doğruluk (gerçeklik) ile olan ilişkisi, tv haberlerinde anlatı yapısının oluşturulmasında doğruya (gerçeğe) duyulan özlemin/ihtirasın yansıtılması açısından üzerinde durulması gereken temel prensiplerden biridir. Gerçeklik iddiası anlatı yapısının oluşturulmasında başat etkileyicidir. Televizyon haberleri Fiske'nin tespitiyle toplumun başat kültürel sayıtlılardan çoğunu taşıyan önceden üretilmiş iletiler ve kültürel yapıtlardır ve haber anlatı yapısı, habercilerden kamera açlarına, kimlere ekran verileceğinden sorulacak sorulara kadar oldukça yüksek derece dolaylanmış bir yapıdır. Ian Connel bu dolaylanmış yapı içerisinde biçimlenen haberlerin “gerçeğe” dayalı anlatısal öğelerini 14 başlık altında toplamıştır.

- 1- “Kamera parçası” olan canlı stüdyo
- 2- Canlı stüdyo röportajı
- 3- Canlı stüdyo görüşmesi
- 4- Canlı stüdyo tartışması
- 5- Film akışıyla sahicilik
- 6- Üzerine yorum verilerek film akışıyla sahicilik
- 7- Üzerine yazı bindirilmiş görüntü sıralamasıyla sahicilik
- 8- Özetlenmiş güncel olaylar
- 9- Kamera parçasının sahiciliği
- 10- Röportajın sahiciliği
- 11- Görüşmenin sahiciliği
- 12- Üzerine yorum verilen grafikler
- 13- Üzerine yazı/ses verilerek dondurulmuş görüntüler

14- Üzerine müzik verilen başlıklar ve saygın kişiler⁴⁹⁵

Haber metnlerinin anlam için bir mücadele alanına sahip olması ve bu anlama yönelik anlatının gerçekmiş gibi gösterilmesi, bir kaygı olarak haber yapımcılarının karşısına her zaman çıkmaktadır. Dolayısıyla haberin bağlam ile olan ilişkisinin kaçınılmazlığı bir tarafa, anlatının gerçeklik iddiası, neredeyse haber konulu çalışmaların başat sorunsalıdır. Çünkü haberin metni ya da bağlama yönelik anlatı ne kadar gerçek olursa diğer metinlerin de içerisinde bulunduğu anlama yönelik mücadele alanında o kadar güçlü olunacaktır. Bu amaçla, televizyon haberleri açısından anlatının oluşturulması, diğer metinlerden farklı olarak görsellikle desteklenmekte ve görselin de ötesinde bir anlatı yapısı oluşturulmaktadır. Gerçeklik olgusuna mümkün olan en yakın mesafede olma kaygısı ise diğer taraftan bir başka sorunu, gerçeğin ötesini/ kurgulanan gerçeklik tartışmasını doğurmaktadır. Haberin gerçeklik etkisi yaratmak için bu stratejik öğeleri çok sık kullandığını belirten Connel bu öğelerin etki derecelerini de tartışmaktadır. Bu konu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “Gerçeklik” konulu başlıkta tartışılacaktır. Fakat konunun burada tartışılmasının sebebi, anlatı yapısının oluşturulmasında başat etken gerçekliğe olan özlem ya da ihtirastır.

Ulusal kimliğe yönelik haber anlatı yapısının nasıl oluşturulacağının tartışılacağı çalışmanın bu bölümünde haber metnlerinin görsel öğelerle ve stratejilerle nasıl desteklendiği, haberin kapalı metinler olmaması şeklinde beliren uzlaşımlar setinin nasıl delindiği ve ekonomik, siyasal ve ideolojik pratiklerin eklemlendiği toplumsal yapı içerisinde iktidar olgusunun ulusal kimlik konulu anlatılara nasıl ve hangi derecede etkili olduğu tartışılacaktır. Ulusal kimlik kavramı ve bu kavrama yönelik alt oluşturucu görünümler çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde geniş bir şekilde tartışıldığından bu kavramların içeriğine yönelik detay bilgilere bu bölümde girilmeyecek ancak anlatı formunun oluşturulmasında yeri geldikçe kullanılacaktır. Anlatı yapısının oluşturulma konusu, ulusal kimliğin sunum biçimine yönelik olmakla beraber, oldukça geniş bir “genellemeye gitme” sorunundan kendini kurtaracak gibi görünmemektedir. Çünkü bölümün sonuç ve değerlendirme kısmında da görüleceği tahmin edildiği gibi, haber

⁴⁹⁵ Ian Connel, “Tele-ision News and Social Contract”, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 143

yapılandırılmalarına ilişkin temel/yaygın ideolojinin evrensel kurallar ve insan hakları ile sınırlandırılmış olmasına dayanmaktadır. Yani, genel referansını evrensel norm ve insan haklarından alan basın/medya, ulusal ve yerel olanın çok gerisinde, sıradan, şiddet yüklü ve bayağı ve özel hayata yöneliktir. “Ulusal bir mesele, uluslar arası arenada konumlandırılmakta ve öylece değer kazanmakta; bireysel ve kitlesel şiddet eylemleri ya yalınkat ya da insan haklarına ayrılıkla tartışılmakta, protokoller ve medyatik seremoniler, bireyin özel alanına göre değer kazanmaktadır. Böylece göstergeler, üretilen anlamlar, ideolojiler, söylemler, yan anlamlar ve mitlerle medya söylemi ve medyanın ideolojik etkileri, evrensel kurallar ve insan hakları paradigmasına uygun bir şekilde üretilmekte ve okuyucu/izleyici tarafından bu paradigma içinde anlamlandırılmaktadır.”⁴⁹⁶

Çalışmanın temel sorunsalının TV haberlerinde ulusal kimliğin sunum biçimine yönelik olması, haber anlatı yapısının oluşturulması tartışmasında örnek olarak seçilen haber konularının ulusal kimlik içerikli konular olması sonucunu doğurmaktadır. Bundan ötürü haber anlatı yapısının oluşturulması konusu, altı çözümleyici kategori aracılığıyla bütünlüklü bir şekilde ele alınacaktır:

- 1- Ulusal Kimlik Anlatısının Gerçeklik İddiası ya da Kurgulanan Ulusal Kimlik
- 2- Anlatıyı İtibarlı Kılan “Otoriter” Söylem
- 3- Anlatıda İkna Sürecine Yönelik Yineleme/Tekrar Stratejisi
- 4- Karşıtlıklar ve Dışlamalar
- 5- “Haber Konusu” na ve Toplumsala Yönelik Kategorizasyon Süreci
- 6- Dolayımlayarak Anlatım

Bu kategorilendirme biçimi haber metinlerinin anlatı yapısındaki önemi ve daha çok anlatının gerçeklik iddiasını destekleyen görsel materyalin ulusal kimlik söylemini nasıl desteklediği yolundaki sorulara cevap arayacaktır. Aslında bu kategoriler, haber

⁴⁹⁶ Edibe Sözen, **Medyatik Hafıza**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 1997, s. 152

anlatı yapısının ne sadece biçimsel özelliklerle, ne sadece görüntülerle, ne de sadece metinsel özelliklerle sınırlı bir çözümleme olmayacağını göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi gerek ulusal kimlik konusunun gerekse haber yapılandırılmalarına ilişkin temel ideolojinin evrensel kurallar ile sınırlandırılmış olması çalışmanın “genelleme” stratejisi/zemini üzerinde seyredeceğini göstermektedir.

3.3.1 ULUSAL KİMLİK ANLATISININ “GERÇEKLİK” İDDİASI YA DA KURGU GERÇEKLİK

Graeme Burton, bir fikrin, bir objenin ya da bir kavramın gerçek olup olmadığına karar verebilmek için çeşitli etkenlerin gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. “Arka plan ne kadar doğru bir şekilde resmedilmiştir, insanların davranışları ne kadar inanılır/güvenilir görünmektedir?”⁴⁹⁷ Bütün bu sorulardan ötürü gerçekliğin göreceli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla gerçeklik deneyimlerle bağlantılı olurken doğruluk ve inanılabilirlik gibi fikirlere dayanan yargılamalarda bulunur ve öğrenilen, akılda tutulan gerçeklik kategorilerine işaret eder. Yani, neyin gerçek ve doğru olduğu yolundaki görüşlerin deneyimlere bağlı olduğu unutulmamalıdır. Tıpkı bu deneyimlerin en önemlilerinden biri olan kültür gibi, yaşam içindeki kültürün gerçek olarak takdir ettiği şeyler birey tarafından öğrenilir ve bunlar öylece kullanılır. Gerçekliğin çeşitli tarzlarının kural kümeleri, kültürdeki yetiştirilme biçimiyle öğrenilir. Kültürel deneyimlerle bağlantılı olan şeylerin gerçek hayatta ne kadar doğru ya da ne kadar yanlış olduğu yolundaki ikili kararın verilmesinde hissedilenler, yapılanlar ve görünenler etkili olmaktadır.⁴⁹⁸ Kısaca özetlemek gerekirse gerçek, özellikle bireylerin kendi yaşam deneyimleri çerçevesinde biçimlenen olasılıklara göre değerlendirilir ve toplumsal yaşam içerisinde çok kritik bir önemi olan neden-sonuç ilişkisinin kültürel anlamda edinilen deneyimlerle kurulduğu bir alandır.

Bireyin ya da toplumun kültürel kodlardan etkilenecek gerçek yaşamda elde ettiği deneyimleri, gerçeğe ulaşmak için karşılaştırma yaptıkları bir deneyim alanı olan medya, gerçeklik olgusunun en fazla tartışıldığı mecralardan biridir. Kültürel

⁴⁹⁷ G. Burton, **a.g.e.**, s. 121

⁴⁹⁸ G. Burton, **a.g.e.**, s. 124

deneyimlerden yola çıkarak kendine gerçeklik kategorileri yaratan birey/toplum gerçekliğinin sorgulanmasına yönelik yargıların büyük birçoğunu başkalarının medya ile olan deneyimine dayandırmakta ya da kendi içsel dünyasının gerçekliği ile medyanın sunduğu gerçeklik arasında bocalayıp durmaktadır.

Medyanın sunduğu gerçeklik, kurmaca ya da gerçeğe dayalı bir iletişim parçacığının, okur ya da seyircinin kendisini az çok gerçekçi ya da gerçeğe benzer olarak yargılamasını sağlayan en önemli bir özelliktir.⁴⁹⁹ Kültürel deneyimlerle ve yargılamalarla biçimlenmesi gereken gerçeklik algılaması, medyanın yönlendirmesi sonucu biçimlenen “medya gerçekliği” doğrultusunda oluşmaktadır. Öyle ki, insanların medya olmadan hiçbir şekilde bilgi edinemeyecekleri, gerçeklerin öğrenilmesini sağlama işlevi olduğu ve medya aracılığıyla öğrenilen tüm olaylar ve yapıların bireye/topluma ikinci el bir gerçeklik oluşturduğu; bu olgunun gerçekliğin saptırılması durumlarında, düzeltilmediği oranda ciddi sonuçlar doğurabileceği, bu anlamda propaganda, nesnellik ya da olayın sunum biçiminin gerçekliğin saptırılmasında belirgin bir işlev üstlenebileceği söylenebilir.⁵⁰⁰ “Bu haliyle medya çok gerçek bir çerçeve oluşturmakta ve insanlar oluşturulan bu çerçevenin dışını öğrenememekte, “kendi gerçekliği” ve “medyanın sunduğu gerçeklik” karşısında kendi ruhsal gerçekliğinin önemli bir bölümüne yapancılaşmaktadır. Çünkü, medyanın kendi gerçekliğine yönelik enformasyon bombardımanından kaçmak zor olduğu gibi, her yere ulaşabilen, kümülatif bir etki oluşturma becerisine sahip olan⁵⁰¹ medya karşısından insanların oluşturulan bu gerçeklik kategorizasyonunun dışına çıkabilmesi neredeyse imkansızdır. Kayaalp, medyanın sunduğu gerçeklik ile bireyin/toplumun kültürel deneyimlerle elde ettiği gerçeklik arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır.

“Medyanın nesnel gerçekliği yansıtmaya yerine yeni bir gerçeklik yaratma işlevi insana çok yabancı olmayan bir mekanizmadır. İnsanoğlu da nesnel gerçeklikleri algılama, değerlendirme ve gerçek hakkında tasarım oluşturma aşamaları, kendi öznel

⁴⁹⁹ G. Burton, **a.g.e.**, s. 220

⁵⁰⁰ Roland Cayrol, Les Medias, Aktaran: Mücahit Bilici, “Medya, Etik, Kardeşlik, Bir Milli Birlik ve Beraberlik Öyküsü”, **Birikim Dergisi**, Medya ve Etik, Sayı: 117, 1999, s. 90

⁵⁰¹ R. Cayrol, Aktaran: M. Bilici, **a.g.m.** s. 90

gerçekliğinin denetimi altında geçer ve bu süre sonunda bilgiyi içselleştirir. Bilgiyi dışsallaştırdığı aşamada ise bu bilgi nesnellikten çok kendi gerçekliğimizdir. Ancak bunu yaparken de son derece nesnel bir tutumun içinde nesneyi ya da kişiyi anlattığımıza inanırız. Tartışmalarda, özellikle medyadaki açık oturumlarda sergilenen monologlar, bu nesnellik kisvesi altındaki örtülü öznelliğin en belirgin aktarma süreci, ruhsal gerçekliğin önemli bir bölümüne yabancı olmasıdır.”⁵⁰²

Yukarıda bahsedildiği üzere gerçekliğe yönelik algılamanın kültürel deneyimlerden oluştuğu ve basitçe verili olgulardan farklı bir şey olabileceği durumu, medyadaki gerçekliğin “kurgusal” olduğunun ve medya organizasyonlarının kendi ideolojilerine ve tasarruflarına göre biçimlendirildiğinin kanıtıdır. Bilinmesi gereken, medya tarafından “ellenmiş” gerçeğin, artık bildiğimiz “basitçe” gerçek olmadığıdır. Medyanın sunduğu hiçbir şey gerçek değildir. Herhangi bir gerçeğin birileri tarafından başka gerçekler arasından seçilmiş, ayrıntılarından arındırılmış, teknik kıstaslara göre sunulabilir hale sokulmuş biçimdir.⁵⁰³ Oysa ki gerçek, daha önce vurgulandığı gibi, gerçekliğin kültürel deneyimlerle birlikte belirli bir tarzda ve kategoride kurulmasından ibarettir.

Medya yapılanması içinde önemli bir yeri olan televizyon, kitle iletişim araçları içinde gerçeği aslına en yakın olarak aktaran bir araçtır. Doğru olanı aktarma/gösterme iddiası televizyonun en önemli argümanlarından biri olarak seyircide sarsılması güç bir mutlak gerçeklik duygusu uyandırmayı amaçlamaktadır.⁵⁰⁴ Gerçeği aslına en yakın olarak aktarması yolundaki görsel temanın kullanımına dayalı bu işlev konu hakkındaki bir çok çalışmaya göre bir yanılsamadan ibarettir. Televizyonun kendine özgü tekniğiyle olayları aktarırken, aslında yeni bir gerçeklik, televizyon gerçekliği

⁵⁰² Levent Kayaalp, “Günümüzün Klişesi Medya”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, **İletim Gazetesi**, Nisan 2002, s. 10

⁵⁰³ Ümit Kıvanç, “Meydanı Boş Bırakmayalım”, **Birikim Dergisi**, Siyaset Meydanı, Sayı:68-69,Aralık 1994-Ocak 1995, , s. 30

⁵⁰⁴ Jean Marie Charon, **Medya Dünyası**, Çev: Oya Tatlıpınar, Yay. Haz: İrfan Erdoğan, Korkmaz Alemdar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 143

yarattığı⁵⁰⁵ yolundaki yaklaşım, televizyonun gerçeği en çok çarpıtan bir araç olduğu düşüncesini giderek yaygınlaştırmaktadır.* Çünkü televizyon, bir kurgu dünyasıdır ve ondaki gerçeklik olsa olsa eğlence dünyasının/ortamının bir gerçeğidir. Eslin, bu dünyanın gerçek olduğunu, zira insanların hareketlerini şekillendirmekte, masallardaki kahramanların temel davranış varsayımları, insanların hayatlarını nasıl yaşayacakları konusundaki kararlarına hükmeden zımni veya ahlaki düsturlar haline gelebildiğini⁵⁰⁶ söylemektedir.

Gerçeğe en yakın olanı yansıtmak noktasındaki varsayımsal gücün temel nedeni görüntüdür. Zira gözün gördüğü şeylerin onaylanması daha kolaydır. İşitsel unsurun da televizyonda kullanılabilir olma durumu bu gücü etkileyen diğer bir etkidir. Görsellik ise gücünü kameradan almakta, kamera sayesinde görüntü her türlü yorumdan, yani dilden ve düşünceden kurtarmaktadır. İzleyiciler açısından, gerçeği gören gözü temsil eden kamera, televizyonun gerçeği yansıtma iddiasına yönelik en önemli silahıdır. Kamera, profesyonel kameramanlar, görüntü yönetmenleri ve yönetmenler tarafından önceden belirlenmiş açılarla gerçeği en sade bir şekilde aktarmaya çalışmaktadır. Yani göz, kameranın alıştırdığı görüntüyü gören organdır ve burada bağımsızlık kazanan kameranın gösterdiğini gören gözdür. Kameranın bağımsız olması güçtür, çünkü açı seçilir, uzaklık ve ışıklar ayarlanır, stüdyoda kurgu yapılır, kısacası kameranın gözü bağımsız değildir, çekilmez yapılır, üretilir.⁵⁰⁷ Seçilen her açının, kurulan her dekorun, ayarlanan her ışığın vs. izleyici üzerinde bir etkisi söz konusu olmakta ve izleyicinin televizyonun sunduğu gerçekliğe alışmasında etkili olmaktadır.

⁵⁰⁵ Bedriye Poyraz, **Haber ve Haber Programlarında İdeoloji**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2002, s. 22-23

* Gerçeğin çarpıtılarak yeniden kurgulandığı yolundaki bu yaygın görüş çalışmanın devam eden aşamalarında ayrıntılı bir şekilde irdelenecektir. Konumuzun haberler ve haber anlatı yapısının oluşturulmasında gerçeklik iddiasının ne kadar önemli bir unsur olduğunu ortaya koymak olduğundan bu konu, haber konusuna girildiğinde tartışılacaktır.

⁵⁰⁶ Martin Eslin, **TV, Beyaz Camın Arkası**, Çev: Murat Çiftkaya, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 53-54

⁵⁰⁷ Mahmut Mutman, Aktaran: Neşe Kars, “Yazılı Basıdan Televizyona Geçişte Tekelleşme Eğilimleri Açısından Televizyon Haberciliği”, Marmara Üniversitesi S.B.E. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1996, s.114

Tuchman, çekim açılarının ayarlanabilir olma yetisinin görüntüye hangi anlamaları yüklediğini ve gerçekliğin nasıl yeniden kurgulanabilir bir şey olduğunu Hall'dan aktararak şu tespitlerde bulunmaktadır.

“Ayrıntıları göstermek için, yakın mesafe çekimi ve kişiyi kavrayan yakın kişisel mesafe daha çok dokunma mesafesi, dokunma duygusu gibi bir anlamı; bel üstü çekime karşılık gelen uzak kişisel mesafe ve dizüstü çekime karşılık gelen yakın toplumsal mesafe gibi çekim araçları daha çok resmiyeti, işi ve konumu vurgulamak için kullanılırken bu açılar aynı zamanda konuşma mesafesi olarak işlev görmektedirler, boy çekimine karşılık gelen uzak toplumsal mesafe, genel çekime karşılık gelen kamusal mesafe türündeki çekim açıları ise genellikle izleyici ile konuşan arasındaki mesafeyi aktarmaları nedeniyle çok fazla kullanılmayan araçlardır. Kamusal mesafe, genellikle haber ve haber programlarında çok kullanılmaz, özellikle röportajlarda daha çok dokunma mesafesi anlamına gelen yakın mesafe çekimleri kullanılmaktadır.”⁵⁰⁸

Kamera açılarının kuruluş biçimlerine göre farklı algılamalar yaratılabileceği bu çıkarsamadan yola çıkarak gerçekliğin televizyonda her duruma ve her ortama göre yeniden kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumda televizyon kamerası televizyonun dünyaya açılabilirdiği yegane pencere olarak bir saydamlık eğretilmesi üzerine inşa edilmektedir. İmge ile göstergesi arasındaki gerçek ya da mantıksal ilişki tersine çevrilmekte, imge göstergeden daha önemli hale gelmektedir.⁵⁰⁹ Kurmaca görüntüler, gerçeğin tıpa tıp aynısı sanısını uyandırdığı içinde izleyici “sanal” bir⁵¹⁰ gerçek ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun sonucunda ise medya gerçekliğinde belirtildiği gibi izleyici, kendi bireysel gerçekliğinden şüphe etmekte ve kendi gerçekliği ile televizyonun sunduğu gerçeklik arasında kalarak kültürel deneyimlerden oluşturduğu kendi gerçekliğinin önemli bir bölümüne yabancılaşmaktadır.

⁵⁰⁸ Gaye Tunchman, Aktaran: B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 51

⁵⁰⁹ J. Fiske, “Postmodernizm ve Televizyon”, Der: Süleyman İrvan, **Medya, Kültür ve Siyaset**, Ark Yayınları, Ankara, 1997, s. 29-32

⁵¹⁰ N. Kars, **a.g.e.**, s. 115

Televizyon programlarını bir gerçeklik yelpazesine göre sıralayan Esslin, haber bültenlerini ikinci sıraya koymaktadır.⁵¹¹

Gerçek			Kurmaca			
Beklenmeyen	Haber	NaklenSpor	Talk-Show	Yarışma	Reklam	Drama
Bir Olay	Bültenleri	Karşılaşmaları				

Tablo 3: Televizyon Programlarına Yönelik Gerçeklik Yelpazesi

Medya yapılanmasının diğer bütün organizasyonlarında olduğu gibi televizyonun bir program türü sayılan haberin asla basit ve saf olgulardan ibaret olmadığı, aksine zorunlu olarak birileri tarafından seçildiği ve özellikle de gerçekliğin yeniden değerlendirildiği yolundaki düşünceler, haber üzerine yapılan araştırmalar ve haber çözümlemelerinde oldukça sık vurgulanmaktadır. Örneğin eleştirel kuram geleneğine sahip fenomenolojistler ve kültürel çalışmalar geleneği tarafında bulunanlar, bültenlerden izlenen ve gazetelerden okunan haberlerin bağımsız ve nesnel gerçeklik olmadığı, ekonomik ve politik alan içindeki gazeteciliğin itibarlı tanıklarının gerçekleştirdiği anlamlandırma pratiklerince ve gazeteciliğin anlamlandırma pratiklerince üretilen bir gerçeklik olduğu yolunda görüş bildirmektedirler. Fenomenolojistlere göre haber; gerçekliğin doğru ya da taraflı bir resmi olarak karakterize edilemez, ancak toplumsal dünyanın tekdüze bir şekilde yapılandırılmasından kaynaklanan bir çerçeve olarak tanımlanabilir.⁵¹² Televizyonun gerçeklikle olan ilişkisinde olduğu gibi haber de ancak gerçeklik inşası olarak iş görmekte,⁵¹³ yani gerçeğin kurgulanmış bir formu olmaktadır. Yine, haber ve gerçeklik arasındaki ilişkiye yönelik olarak geliştirilen yaklaşımlardan bir kaçı; Glasgow

⁵¹¹ M. Esslin, **a.g.e.**, s. 19-21

⁵¹² G. Tuncchman, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 128

⁵¹³ Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 128

University Media Group (GUMG) Halloran, Murdoc ve Ellio, Hall ve diğeri⁵¹⁴ üretim aşamasında haberin yeniden inşa edilmesinin gerçeklik boyutuna müdahale anlamına gelebileceği⁵¹⁵ yönünde görüş bildirenlerdir. Örneğin, GUMG, haberin asla basit ve saf olgulardan ibaret olmayıp, zorunlu olarak bir seçme, bir çözümleme ve özellikle de gerçekliğin bir değerlendirilmesi (evaluation) olduğunu haber çözümlemesi gerçekleştirilen hemen bütün çalışmalarda vurgulamaktadır.⁵¹⁶ Ya da Tunccman’a göre haberlerdeki gerçeklik iddiasına yönelik önerilen sınıflandırılmış kaynakların ifadelerinin aktarma işaretleriyle kullanılması, onu muhabirin (olgular olarak tanımlanan) fenomenden uzaklaştırılmasını düzenleyen teknik bir aygıtla dönüştürebilir.⁵¹⁷ Hackett ise, “Bir Paradigmanın Sonu: Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik” adlı çalışmasında “haber gerçeği yansıtabilir mi?”⁵¹⁸ sorusuna yanıt aramaya çalışmıştır.

Haber ve gerçeklik ilişkisi üzerine yoğunlaşan çalışmalar, haberin nesnellik ölçütleri göz önüne alındığında yeniden inşaaya yönelik bir gerçekliğe müdahale olduğu noktasında birleşmektedir. Talu ise bu müdahaleyi eleştirel bir yaklaşımla şöyle ifade etmektedir:

“Teorikleşmiş haliyle medya dünyasında eşik bekçiliği denilen süzme-eleme işlemi dizisi, ham bilgiyi alıp, yoğurup mamul, ürün haline getirir ya da öldürür. Habere o haliyle (olan-biten) denilebilir mi artık? Haber bir yeniden yapımdır, mamuldür, inşa edilendir, siyasi temsildir, montajdır, bir sunuştur. En kötü ihtimalle bir manipülasyon, en iyi ihtimalle bir röprodüksiyondur. Diyebilirim ki gerçeğin dublörüdür. İmitasyon-gerçektir de diyebiliriz”⁵¹⁹

Talu’nun gerçeğin dublörü olarak adlandırdığı haberin kurgusal gerçekliğine/kurgulama sürecine en fazla etki eden faktörlerden biri haber

⁵¹⁴ A. İnal, **a.g.m.**, s. 69

⁵¹⁵ Umur Talu, Aktaran: Nurdoğan Rigel, **İleti Tasarımında Haber**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 179

⁵¹⁶ GUMG, **News Content, Language and Visual**, Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 124

⁵¹⁷ G. Tucchman, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 126

⁵¹⁸ A. İnal, **a.g.m.**, s. 70

⁵¹⁹ U.Talu, Aktaran: N. Rigel, **a.g.e.**, s.179

yapımcılarının, yani gazetecilerin kişisel müdahaleleridir. Haber anlatı yapısının oluşturulması sürecinde gerçeği yansıtmaya ihtirası, haber-gerçeklik ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda; haberin içerisinde gazetecilerin ‘yansız’ sunum biçimlerini ve dengelilik ilkesini ortaya çıkarmakta, bu ilkelerin nasıl bir ideolojik yeniden üretime yol açtığı⁵²⁰ tartışılmaktadır. Gazeteci haber yapabilmek için olaylar arasından kendine göre bir seçme yaparak, bu olayı bir çerçeve içine oturtmaya çalışmakta, bunu yaparken de doğal olarak olayların ardında yatan gerçekler üzerinde anlam üretmeye her zaman mahkum olmaktadır.⁵²¹ Bu durumun sebebi gazetecinin nesnellik ve öznellik arasındaki dengelilik ilkesinin bir takım ideolojik bağlantılardan ötürü sarsılmasıdır. Hackett’e göre, gazetecilerin dengelilik ilkesi üzerindeki bu çabaları, haberi, ardındaki ideolojik çerçeveyi gizlemekte daha da etkin bir hale gelmesi açısından beyhude bir çabadır.⁵²² Fakat, geleneksel liberal kuram bu bağlamda gazeteciye topluma doğruları aktarmak gibi bir görev yüklemektedir. “Çünkü burada gazetecinin doğru ya da yanlış aktarımı önemli değildir, önemli olan okuyucunun akıl yoluyla nasıl olsa doğruyu bulacağına olan koşulsuz, tam güvendir. Bu inancın ortaya çıkmasında insan aklına olan sonsuz güvenle, John Milton’ın “gerçeğin ortaya çıkması süreci/ilkesi” olarak adlandırılan “self-righting process/principle” anlayışı önemli bir işlev üstlenmiştir.”⁵²³ Bu anlayışın rağbet görmesinde ise gazetecilik kodları arsında ve haberin söylemsel yapısı içinde Öznelliğin bastırılması için geliştirilen bir retoriktir. Gerçekliğin yansıtılması olarak retorikleşen bu mite göre haberler, “dışsal gerçekliğe tarafsız, şeffaf ve dengeli olarak aktarabilmektedirler. Bu gazetecilik kodunda ve haber söyleminde de dil-ve medya-yansız bir dolayımlayıcı olarak görülmektedir. Amaçlanan ise, gerçek olabilecek bir hakikat formüle etmektedir. Böylece gazeteciler kendilerini sadece olgularla ilgilenenler olarak sunabilmektedirler.”⁵²⁴

⁵²⁰ R. Hackett, Aktaran: A. İnal, **a.g.m.**, s. 68

⁵²¹ Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1998, s. 55

⁵²² R. Hackett, Aktaran: A. İnal, **a.g.m.**, s. 68

⁵²³ Murat Özgen, **Gazetecinin Etik Kimliği**, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, Yenilenmiş 2. Baskı, İstanbul, 2002, s. 125

⁵²⁴ A. Young, “Appeals to Valuelessness: Objectivity, Authenticity and the News Discourse”, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 127

Haber ve gerçek üzerine geliştirilen yaklaşımlar ışığında diyebiliriz ki, kurmaca bir yapıt olan haberin gerçek dünya ile yansıma ve denklik ilişkisi ölçütüne dayandırılarak değerlendirilmesi yerine, konuya ilişkin değerlendirmenin; bir kurmaca yapıtın gerçek dünyayı hangi yollardan anlamlandırdığı ve anlaşılabilir kıldığı sorunsalı çerçevesinde yapılması daha anlamlı olacaktır.⁵²⁵ Dolayısıyla haberin ve gerçeğin işlevleri birbirine yakın ve iç içe geçmiş gibi görünse de köken itibariyle birbirinden farklıdır. Örneğin, Lippmann’dan alıntılanarak Parsa, haber ve gerçeklik ayırımına değinerek, haberin işlevinin bir olayı işaret etmek olduğunu, gerçeğin işlevinin ise gizli kalmış bilgileri aydınlığa kavuşturmak olduğunu söylemektedir. Aralarında bağlantı kurmaya çalışmak ise , insanı harekete geçirecek bir gerçekliği çizmektir. Yalnız toplumsal koşulların ölçülebilip tanınabilir biçimler aldığı bu görüşlerde “body of truth” (gerçeğin gövdesi) ile “body of News” (haberin gövdesi) uyushabilmektedir.⁵²⁶ Başa dönersek; bundan ötürü haberin kurgulanmış bir öykü olduğunu söylemek, haberi küçümsemek ya da yalan olmakla suçlamak değil; tersine, tıpkı tüm kamu belgeleri gibi haberin de içsel gerçekliğiyle tutarlı olarak yapılandırılmış (kurgulanmış) bir gerçek olgudur.⁵²⁷ Gerçek; izleyiciye sunulan haberin kamera, montaj, efekt vb. tekniklerin müdahalesi sonucu belirli derecelerde farklılaşmış bir gerçekliğin hikayesi olduğunun anlaşılmasıdır.

Özetle, haberin anlatı yapısının oluşturulması sürecinde haberler, hayatın yaşanan gerçekliğinin yalnızca bir tarafını aktarmaktadır. Fakat haber yapımcıları varlıklarının devamı için bir meşruiyet zeminin haline dönüştürdükleri gerçeklik iddiasını/ihtirasını yalnızca bir boyutunu aktardıkları halde sürdüreceklerdir. Çünkü günümüzde gerçeklik ile kurulan deneyimlerin çoğu televizyon üzerinden gerçekleştirilmektedir. Gücünü de buradan alan haber, toplumsal anlamları sürekli bir biçimde tanımlamak ve kurmakla kalmamakta aynı zamanda gerçekliğe ilişkin kurumsal oluşumlarda var olan süreçlerin yapılanma biçimlerini de sürekli kurmakta ve

⁵²⁵ B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 22

⁵²⁶ Walter Lippmann, **Public Opinion**, Aktaran: Seyide Parsa, **Televizyon Haberciliği ve Kuramları**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1993, s. 35

⁵²⁷ G. Tuncman, Aktaran: N. Kars, **a.g.e.**, s. 93

tanımlamaktadır.⁵²⁸ O halde haber ve gerçeklik arasında ayırıcı bir çizginin bulunması gerekmektedir. Çünkü günümüzde haberler toplumsal anlamları aktif bir şekilde kurduğu ve biçimlendirdiği toplumun gerçeklik deneyimlerinin anlamlandırıldığı ve toplumla bütünleşmenin sağlandığı alanlar olarak gerçeğe yönelik kültürel deneyimlerin yerini almış görünmektedir.

3.3.2 ANLATIYI İTİBARLI KILAN “OTORİTER” SÖYLEM

Hobbes, “özgür olduğuna inanmak için egemenliğin konuşmasına ses çıkarmadan dudaklarında eşlik et.” demiştir. Bu açıdan bakıldığında medyanın iletişim pratiğinin genel formüle biçiminin; modern iletişim özgürlüklerinin küreselleşmeyle birlikte kendi “haber alma özgürlüğü” de dahil enformasyon yayılım mekanizmasında iktidar ve otoriteye bağımlı hale gelen nasıl bir denetim toplumunun amaçlandığı ortaya çıkmaktadır.⁵²⁹ Diğer bir deyişle, medya organizasyonlarında yer alma “önceliği” olan konuların derinlemesine bir analizi yapıldığında toplumsal yapılanma içinde ortaya çıkan eşitsiz ilişkilerin bir yansımasını, ele alınan konuların ve sorunların toplumsal yaşam içinde iktidar/güç sahibi⁵³⁰ kurum ya da kişiler aracılığı ile kurulduğunu görebiliriz. Bu başlığın konusunun medya ve iktidar/güç ilişkilerinin ideolojik bağıntısını ortaya koymak olmadığından, spesifik olarak televizyon haberciliğinde kurgulanan anlatı yapısının gücün/iktidarın meşruluk zeminlerinden biri olan “otoriter olma” ya da “otorite kurma” konuları tartışılacaktır. Ancak, medya ve iktidar ilişkilerine yönelik geliştirilen yaklaşımlara bir paragraflık da olsa değinmekte fayda mülahaza edilmektedir.

Buna göre, kitle iletişim araçlarının toplumsal etkilerinin incelenmeye başlandığı 1910’lardan 60’lara kadar geçen süre içerisinde; 1910-1940, 1940-1960 ve 1960’ların sonlarından başlayan üç farklı dönem bulunmaktadır. Medyanın iktidar ilişkileri içerisinde bulunan ideolojik bir güç olduğu yolundaki eleştirel yaklaşımlar 1960’ların sonundan itibaren Avrupa kaynaklı, gerek uzun vadeli etkileri ve kurumsal yapıları

⁵²⁸ G. Tucchman, Aktaran: N. Kars, **a.g.e.**, s. 93

⁵²⁹ U. Baker, **a.g.m.**, s. 17-18

⁵³⁰ Pierre Bourdieu, “Politikanın Krizi, Entelektüeller, Medya”, **Birikim Dergisi**, Medya ve Siyaset, sayı: 68-69, 1995, s.84-86

kendine sorun eden bir ölçüde reformist sayılabilecek çalışmalar, gerekse neo-marksist çerçevede geliştirilmeye başlanan yaklaşımlardır. Medya alanındaki eleştirel yaklaşımlar bağlamında yapısalcı olarak tarif edilen yaklaşımlar, medyayı ideolojik bir güç olarak tanımlamakta, ekonomik, politik yaklaşım, medyayı ekonomik temele yaptığı vurgu nedeniyle kapitalist üretim dinamikleri bağlamında sorunsallaştırmaktadır. Kitle iletişim araştırmalarının incelendiği üçüncü evre olarak gösterilen bu yaklaşımlardan biri olan Hall’a göre medya, toplumdaki tahakküm ilişkileri içinde sürekli olarak inşa edilen ve tekrar üretilerek pazara sunulan temsil pratikleri ile iktidar ilişkilerini ve ürünlerini meşrulaştırmaktadır. Gramsci, toplumun üst yapısı üzerinde ısrarla durarak onun ideoloji üreten kurumlarını anlam ve güç düzeyindeki mücadele içinde değerlendirmektedir. Gramsci’nin ideolojik hegemonya kuramına göre kitle iletişim araçlarını yönetici seçkinlerin zenginliklerini, güçlerini ve konumlarını sürdürmekte kullandıkları araçlardır. Luhmann’a göre ise iktidar kavramı “sembolik olarak genelleştirilmiş iletişim aracı” nı ifade etmektedir. Egemen iletişim, birisinin haber verme (duyurma/bildirme) eylemi ile ötekinin eylem hakkında verdiği karar tarafından karakterize edilmektedir. “Söylemin ve İktidarın Yapıları” adlı çalışmasında da Van Oijk, birçok iktidar sahibinin haber medyasında yeknesak bir biçimde yer aldığını ve böylece iktidarlarının daha da onaylanabileceğini ve meşrulaştırılabileceğini vurgulamaktadır. Manufacturing Consent (Rıza Üretimi) adlı çalışmada ise Chomsky ve Herman; tüm baskınlıkları hissedilen “elit konsensüs”ün olayları nasıl belli bir ideolojik bakış açısıyla sunduğunu ortaya koymaktadır.⁵³¹

Özetle, iktidar/güç ve medya ilişkisinde, ideoloji üzerine sistematize edilmiş hegemonik bir yapının mevcut olduğu, üçüncü devre kitle iletişim araştırmalarının üzerinde durduğu önemli bir konudur. İktidar, medya aracılığı ile toplumsal rıza üzerinde otorite kurmakta ve toplumu farklı söylemlerle yeniden üretmektedir. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla bu üretimin nasıl sağlandığı ve korunduğu bağlamında geliştirilen kamusal senaryo sürecinin farklı söylemleri ise başlıklar halinde şu şekilde

⁵³¹ Yasemin İnceoğlu, “ Medya İktidar İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi”, **Çevirimiçi:** <http://www.bianet.org/2006/10/27/86980.htm>, 12.06.2006

gerçekleştirilmektedir. İletişim çalışmalarının ekseriyetle üzerinde anlaştığı söylem biçimleri sekiz başlık altında toplanmaktadır.

- 1- Gündemi Yönlendirme Söylemi
- 2- Bunalımı Yaygınlaştırma Söylemi
- 3- Siyasetleştirme/Kayıtsızlaştırma Söylemi
- 4- Bilgisizleştirme Söylemi
- 5- Normalleştirme Söylemi
- 6- Umut Geliştirme ya da Kıрма Söylemi
- 7- Sivil İtaatsizliği Kıрма Söylemi

Televizyon haberlerinde anlatı yapısının oluşturulma sürecindeki iktidar söylemi ise “otorite” merkezli bir yapılanma içerisinde değerlendirilmektedir. Haber anlatı yapısının oluşturulmasında etkili olduğu varsayılan otorite, haberin izleyiciye sunumu aşamasında “aktif” bir rol oynayan spikerler ve habere konu olan olay hakkında uzman olduğu “varsayılan” uzman kişi ya da kurumların görüşlerine başvurulması gibi pratiklerce gerçekleştirilmektedir.

Televizyon haberciliği başlığında haber olgusunun televizyonun program türlerinden biri olduğu noktasında hangi faktörlerin etkili olduğundan bahsedilmişti. Buna göre bir program türü olarak haberin egemen iletileri öncelikle haberin kendisinin otoritesi ve otoriteye yönelik bütünlüğün korunması ile ilgilidir. Gerçeklik iddiası konusunda sıkça ifade edildiği gibi, haberin yapım aşamasında görev alanlar için inanılır ve güvenilir olmak esastır. Bu yüzden kameraya çevrilmiş olan yüz, olayların gerçek olduğu iddiasını destekleyen görüntü, sunucu ve muhabirin alışılmış kategorize tavırları, konu/olay hakkında uzman olduğu varsayılan otorite temsilcilerinin görüşlerine başvurmak gibi geleneksel geliştirimler haber anlatı yapısının oluşturulması aşamasında otorite söyleminin kurucusudur. Konunun başında vurgulandığı gibi, toplumsal olan ile ilintili ve olayları yönlendiren egemen ideolojinin medya ile olan

ilişisini ve bu ilişkiye yönelik bakış açısını sergileyen bu iletiler, gerçeğin saklanması ve haberin kendi gerçekliğini doğallaştırması işlevini yerine getirmektedir. Çünkü Dijk'ın deyimiyle, “ başat haber medyasında temel normlara, değerlere ve iktidar düzenlemelerine karşı açık bir meydan okuma çok nadiren gerçekleşir.”⁵³² Bazen ortaya çıkan meydan okuma durumları ise, her ne kadar gerçekmiş gibi görünse de, anlam kodları derinlemesine incelendiğinde, bu görünürde başkaldırının egemen ideolojik bağıntılardan kurtulamadığı anlaşılabacaktır.

Haber anlatı yapısının oluşturulması sürecinde evrensel normlarla yapılandırılan yayıncılık ilkeleri çerçevesinde haber, nesnellik, yansızlık ve dengeyi kutsallaştırır. Bundan ötürü haber yayıncılığında genellikle iki zıt görüşe yer verilir ve haber spikerleri olgun ve tarafsız bir görünüm içerisinde dirler. Böylece izleyici açısından haber spikeri, kendi tipinin ve olaylara olan kendi bakış açısını özdeşleştirdiği bir bakış açısı haline gelir. Burton bu durumda, medyadaki “düşünce yaratıcıları” kavramından yola çıkarak “başvuru gücü” teorisini geliştirmiştir. Bu teoriye göre başvuru gücünü elinde bulunduranlar bilgili ve güvenilir kabul edilen ve bu nedenle inanılmaya hazır saygı duyulan kişi ya da kurumlar olduğundan izleyici bu kişi ve kurumların her söylediğine inanmaya yatkın hale gelir.⁵³³ Haberin sunum aşamasında görev alan spikerler ve haber konularını olumlama/olumsuzlama, hakkında görüş bildirme kabiliyetinin olduğu varsayılan kurum ve kişiler başvuru gücünü elinde bulunduran otoritelerdir. Haberin sunum biçimine yönelik otoriter bütünlük ve yayıncılıkta boy göstermelerinin güvenilir geçmişi, izleyiciyi onların söylediklerine inanmaya veya kavramaya yöneltir.

Haber spikerlerinin otoriter söylemi haber anlatısının itibarı için önemlidir. Öyle ki Esslin, haber sunucularının izleyici açısından siyasi liderlerden daha etkili olduğunu söylemektedir. Gerekçe olarak da; haber spikerlerinin düzenli ve sıklıkla ekranda görünmeleri nedeniyle sundukları dünyanın kurguyla gerçeğe bürünmesi, böylece

⁵³² Van Dijk, **Söylemin ve İktidarın Yapıları**, Aktaran: Y. İncoğlu, **a.g.y.**, Çevirimiçi: <http://www.bianet.org/2006/10/27/86980.htm>, 12.06.2006

⁵³³ G. Burton, **a.g.e.**, s. 206

giderek daha gerçekçi hale gelmelerini sunmaktadır. Böylece izleyici, haklarında konuşurken spikerler yüksek prestijli ve güvenilir kişiler pozisyonuna yükselmektedir.⁵³⁴ Çünkü, sunucu artık yetki ve becerinin simgesidir, ne panikler ne de bunalır, o güvenin simgesidir.⁵³⁵

Televizyon haberlerinde hakikatin sesini stüdyodaki sunucu dile getirir. Stüdyo sunucunun kelimelerinin kişiselliğinden kaynaklanmayan otoritesi, hem nesnellik çerçevesini inşa etmekte hem de onun hakikat olduğunu garantilemektedirler.⁵³⁶ Kişiselliğinden kaynaklanmamaktadır çünkü, ancak haberleri otoriter bir tavırla okuması ve izleyicinin de onu dinlemesi otorite söyleminin kurulmasında etkilidir. Her gün belirli saatlerde izleyicinin karşısına çıkan haber sunucuları, izleyicilerin büyük bir çoğunluğu için gerçeğe en yakın olan seslerden biridir. Haber bültenlerinin başlangıcında ve sonunda görülen onların yüzüdür. İzleyicilere günün önemli haberlerini etkili ve kendine özgü bir biçimde sunarak haber veren, kendilerini dinlettiren ve insanlara bilgi aktarımında önemli pozisyonu bulunan bu insanlar bilgi çağının meddahları olarak haberlerin otoriter yapısını güçlendirmekte ve bütünlüğünün sağlamaktadırlar.⁵³⁷

Anlatı yapısında haber için otoritenin temsil ettiği bir güç olarak sunucunun aktardığı şey aslında görüntü ve ses yumağından oluşan gelip geçici şeylerdir. Ama geçip gidenlerin ardında kalan tortu, sunucunun izleyici karşısında çizdiği profildir, karakterdir. Coşkun, bu profili şu şekilde tanımlamaktadır.

“Kadın güzel, erkek yakışıklıdır, hali tavrı oturaklıdır. Tutkulu, hırslı, çalışkan, duyarlı, zeki, esprili, saygılı, düşüncesi-dili kıvrak vb.dir. bütün bu kimliğin ardında sözcükler, yani okunan haber, pek o denli önemli değildir. O halde sunucu dört dörtlük bir aktör performansı ile kamera önünde ve ekranda göz doldurmalıdır.”⁵³⁸

⁵³⁴ M. Esslin, **a.g.e.**, s. 63

⁵³⁵ N. Postman, Aktaran: N. Kars, **a.g.e.**, s. 120

⁵³⁶ Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 139

⁵³⁷ S. Parsa, **a.g.e.**, s. 63-65

⁵³⁸ Z. Coşkun, **a.g.m.**, s. 21

Otoriteye yönelik bu profilin oluşturulmasında haber sunucularının yalnız olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Sunucunun bu kimliğinin arkasında, muhabirlerin izleyiciye “gerçeği” ulaştırmak için gerçeğin peşinden koştukları sanısı, ekran içinde görüntüleri yansıtan dekora yönelik monitörlerin bulunması, kimi aman bir saat ya da telefonun (günümüzde laptop’un) kadraj içerisinde yer alması izleyicinin gözünde sunucunun otoritesinin desteklerken, saçından makyajına, giyimine, jest ve mimiklerinde diksiyonuna dek kadrajın tam ortasında konumlandırılan spikerin önemini de vurgulamış olurlar. Kars bu süreci değerlendirirken, haber bültenlerinde spikerin hem çalışanların hem de haberin “komutasını” elinde tutan otoriter bir kişi konumunda⁵³⁹ olduğunu söylemektedir.

Haberin sunum aşamasında sunucunun otoritenin temsilcisi olarak konumlandırılması onu bir anlamda starlaştırmaktadır. Fakat Parsa, bu starlaştırma sürecinin yanında bir de sıradanlaştırma/bizdenleştirme stratejisinin bulunduğunu söylemektedir. “Kendilerine odaklanan kameraya karşı haberleri ellerindeki kağıtlardan okumak yerine direkt gözlerinin içine bakan “tele-promter” (outo-cue)lara bakarak okumaları, seyircinin gözlerinin içine bakmalarını sağlamaktadır. Promter, haber spikerinin televizyonun sağladığı teknolojik yaklaşmanın insani tamamlayıcısı ve ona kişilik kazandıran bir yüzdür. Bu şekilde spiker, izleyici ile yüz yüze bir iletişime girerek, hakikatin sesini dile getiren”⁵⁴⁰ bir kişi olmanın avantajıyla izleyiciden farkı olmayan sıradan biri görünümüne bürünmektedir.

Haberin sunum biçimine bu açıdan bakıldığında sunucu ve izleyici arasında yüz yüze bir iletişimin sergilendiği söylemek mümkündür. Yüz yüze iletişim konusundaki çalışmalar, pedagojik ve iknaya yönelik etkinliklerin diğer araçlarınkinden çok daha fazla olduğunu göstermektedir. Sosyal bilimciler ve halk oyu uzmanlarının en yaygın ortak görüşleri bu doğrultuda yansımaktadır. O halde “haber bildirişimine atfedilen özel üstünlükler, doğrudan doğruya kişiler arası ilişki ile gerçeklere dayanmakta, bu yüzden de haber bildirişim sürecinin olduğu durum ne derece bireyselleşirse etkinlikte o kadar

⁵³⁹ N. Kars, **a.g.e.**, s. 122

⁵⁴⁰ S. Parsa, **a.g.e.**, s. 65

artmakta; durum o derece az formel olmakta; sonuçta konuşmayı dinleyenler/izleyenler de o denli fazlalaşmaktadır.”⁵⁴¹ Televizyon haberleri için ise bu ortamı sunucunun gözlerinin içine bakan ve izleyicinin gözünün içine bakıyormuş gibi gösteren promter sağlamaktadır. İletişiminin yüz yüze yapılmış gibi görünmesi yukarıda bahsedilen tamamlayıcı kamera arkası unsurlarında desteklemesiyle daha güçlü hale gelmekte, televizyonun diğer program türlerine göre daha fazla izlenmesini sağlamaktadır.

Yüz yüze iletişimin bizdenmiş hissi uyandırması ya da sunucuyu bir anlamda sıradanlaştırması, ilk bakışta haber yapım aşamasında otoriter söylemin sağlayıcısı olarak sunucunun otoriter tavrıyla çelişiyor gibi görünmektedir. Geleneksel toplumlarda otorite yukardan inmekte yani dikey bir özelliğe sahip bulunmaktadır ve iletişime yönelik kişilik oluşmasında üstenci bir durum söz konusudur. Modern toplumlarda ise katı ve dikey hiyerarşik düzenden daha çok yapay bir zemin söz konusudur. Modern dünyanın bir ürünü olan kitle iletişim araçlarından televizyonun program türü haberlerde otoriteye dayalı iletişim biçiminin yapay zeminlerinden biridir. Yani yüz yüze iletişimde sıradanlaştırma stratejisinden ötürü ortaya çıkan bizdenlik durumu aslında, modern dünyada otorite kurma stratejisinin yukarıdan aşağıya/dikey pozisyondan yatay duruma geçmesinin bir sonucudur. Bu sonuç karşısında modern birey, geleneksel pratiklerden farklı olarak daha serbest, eşitlikçi ve geniş düzlemde bir ilişkiler ağı kurabilmektedir. Geleneksel otoritenin dayatılmış ilişkiler ağından çok, seçilmiş ya da yaratılmış/kurgulanmış bir otorite ilişkisini benimsemektedir.⁵⁴² Sunucunun haber yapım aşamasında görev alan aktörlerin desteğiyle bir kumandan edasıyla ekrana çıkması modern toplumdaki otorite ilişkisinin “yaratılmış/kurgulanmış” boyutunu, sıradanlaştırma stratejisiyle yaratılan bizden olma durumu ise otoriten “seçilmişlik” boyutunu ortaya koymaktadır. Yani, haber anlatı yapısının oluşturulmasında, haber sunucusunun iki pozisyonunda da otorite ortadan kalkmamakta, sadece yukarıdan aşağıya/dikey pozisyondan yatay duruma geçmektedir. Başka bir ifadeyle Sennet’in otoriteyi, sevgiye dayanan paternalist ve sevgiye dayanmayan

⁵⁴¹ J. T. Klapper, Aktaran: Ü. Oskay, **a.g.e.**, s. 206

⁵⁴² Faruk Kocacık, “Üniversite Gençliğinde Kimlik Bunalımı:Farklılaşma ve Özdeşleşme (Bütünleşme)” **C. Ü. Sosyoloji Tartışmaları Dergisi**, Sayı:1, Eylül 2003, s. 3

özerklik olarak iki farklı şekilde kavramsallaştırması⁵⁴³ haber sunucusunun her iki durumda da otoritenin temsilcisi olduğunun göstergesidir. Zira paternist otorite gelenekseldir, sevgiye ve modellemeye bağlıdır, özerklikte esas olan ise gayrişahsilik ve kayıtsızlıktır. Ekranlardaki sunucu algılaması, Sennet’in otoriteye yönelik olarak kavramsallaştırdığı bu her iki durum içinde geçerlidir. Kaldı ki, otoritenin üstün yargılama yeteneği, disiplin uygulama yeteneği ve korku uyandırma kapasitesi gibi nitelikleri ve otoritenin insanların güven duyma ve şefkat görme ihtiyacından besleniyor⁵⁴⁴ olması haber anlatı yapısının oluşturulmasında otorite söyleminin hangi yöntemlerle kuruluyor olduğunu ve haber sunucularının bu kurulumda nasıl aktif bir görevi üstlendiklerini göstermesi bakımından manidardır. Gerçeği sunma hırsından/iddiasından kaynaklanan “inanılır” olma/olabilme stratejisi üzerine kurulan anlatı yapısı otoriter söylem ile güçlenmektedir. Çünkü insanların neye inanmak istedikleri konusu, yalnızca kendilerine önerilen düşüncelerin, kuralların ya da kişilerin inanılabilirliği ile ilgili değildir, aynı zamanda insanların inanmaya olan gereksinimleri sorunudur. İnsanların otoriteden “ne istedikleri”, o otoritenin “sunduğu” şey kadar önemlidir.⁵⁴⁵

Haber anlatı yapısının oluşturulma sürecinde otoriter söylemi sağlamaya yardımcı olan bir diğer unsur, haber konuları hakkında “uzman” olduğu varsayılan kişi ya da kurum/kuruluşlardır. Belirli bir toplumsal bağlama uyan “düşünce önderleri” teorisi ile bu kişi ve kurumları tanımlayan Burton, insanların dahil oldukları sosyal grupla birlikte saygı duyulan belli başlı kişi ve kurumları dinleme eğiliminde olduklarını söylemektedir. Bu düşünce önderleri medyada ifade edilen bazı konuları ortaya koyduğunda ya da konular hakkında fikirlerini ilan ettiklerinde izleyiciler bunları dinleme eğiliminde olacaklardır. Bu insanlar medyadaki bir düşüncayı onaylarsa ya da bir programın değerini kabul ederlerse izleyici bu materyalden daha çok etkilenecektir.⁵⁴⁶ Ayrıca, gerektiğinde haber aktörü ya da kaynağı olarak medyanın içeriklerinde sıklıkla yer alan siyasi, askeri ve ekonomik alandaki iktidar seçkinlerinin

⁵⁴³ Richard Sennet, **Otorite**, Çev: Kamil Durant, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 80-81

⁵⁴⁴ R. Sennet, **a.g.e.**, s. 23-24

⁵⁴⁵ R. Sennet, **a.g.e.**, s. 32

⁵⁴⁶ G. Burton, **a.g.e.**, s. 207

yanı sıra gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenlerden oluşan ve medyanın söylem üretiminde tematik uygulamasına katkı sağlamak açısından⁵⁴⁷ otoritenin kurulmasında önemli yerleri bulunan bu sembolik seçkinlerin tümü, “söylem seçkinleri” ve “söylem düşünleri” şeklinde kategorizeleştirilen bir kavramsallaştırma sürecinde etkilidirler. Söylem seçkinleri olarak uzman otoriteler, haber anlatı yapısının oluşturulmasında, sunucu ile eşgüdüm içerisinde olmak (bazen de olmamak) kaydıyla etkilidir. Söylem seçkinleri konusu, çalışmanın “Haber Kaynağı ya da Aktörleri Olarak Ulusal Kurumlar ve Kişilikler” başlığı altında ayrıntılı bir şekilde tartışılacaktır.

Televizyon haberciliğinde anlatı yapısının oluşturulması sürecinde uzman görüşlerini başvurulması otoriter görünümün bir parçasıdır. Haber yapım aşamasında bu olgu çok sık olarak kullanılmakta, katıksız gerçeğin bir parçasıymış gibi sunulmaktadır. Bir başka deyişle, uzmanları kendi inanılrlıklarını arttırmak amacıyla kullanmak ve kaynak göstermek anlatı yapısı için vazgeçilemeyen bir stratejidir. Otorite sahibi uzmanlarını, haber anlatı yapısının oluşturulmasında konu edilen neredeyse her konuda fikirlerini açıklarken görmek mümkündür.⁵⁴⁸ Çünkü, haberin anlatı yapısının oluşturulmasında otoriteye yönelik “güçlü” olanın tanımı bu şekilde yeniden üretilmekte, uzman kişi ya da kurumlar bu tanımın anahtar uzlaşımlarından biri olmaktadır. Hall ve diğerleri, haberin anlatısında bu saygın kişilerin görüşlerine yer verilmesiyle, haberin gerçekçi-resmi söylemin desteklendiğini söylemektedir. Hall ve arkadaşlarına göre, “medya kendiliğinden özerk bir şekilde haber konuları yaratmaz; ancak güvenilir kurumsal kaynaklarca belirli haber konularına işaret edilir.”⁵⁴⁹ Kurumsal güçleri kadar temsiliyet konumları nedeniyle de saygın olarak kabul edilen kaynaklara, otoriterlik ve nesnelliğe dayanan uzman görüşlerini de eklemenin önemine işaret ederlerken, bu kaynakları “birincil tanılayıcılar” olarak nitelendirmektedirler. Bu uzlaşımlar seti ve yapılanmış ilişkiler içerisinde gazeteciler, medyaya ayrıcalıklı erişime

⁵⁴⁷ N. Rigel, **a.g.e.**, s. 192

⁵⁴⁸ G. Burton, **a.g.e.**, s. 140

⁵⁴⁹ S. Hall ve Arakdaşları, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 133

sahip kaynakların durum tanımlarını halkın diline dönüştürerek yeniden üreten “ikincil tanımlayıcılar” olarak iş görmektedirler.⁵⁵⁰

Kıvanç ise, haber anlatı yapısında güçlü olanın yeniden tanımlanması şeklinde kurulan otoritenin, çoğulculuğun düşmanı olduğunu söylemektedir. Buna göre, izleyicinin karşısına otorite olarak çıkan insanların ya da kurumların konu ile herhangi bir ilişkisinin bulunabileceği ve konu hakkındaki bilginin “muhtemel” olması, fakat otorite kartvizitinde bu kimselerin önemli bir sığata sahip olup olmadıkları yeterince belirtilmemektedir. Ya da bu kimseler, varsayılan bütün bilgi ve ehliyetlerinin yanı sıra, bir takım çıkarların temsilcisidirler. Katıldıkları haber bültenlerinde ya da kurgulanmış haber yapısı içerisinde kendilerine söz hakkı verilmesi durumunda, tartışılan konunun ötesinde, onu da kapsayan ve belki de seçilen konu hakkında hiç sözü edilmeyen başka kaygılardan, fikirlerden, yaklaşımlardan ötürü öyle değil de böyle konuşmaktadırlar.⁵⁵¹

Bu doğrultuda bir yaklaşımın haberin anlatısı için otoritelere yaklaşılması pratiğinde eleştirel baktığı aşikardır. Fakat bu kişi ya da kurumların otoriteleri sorgulanabilir olmasına karşın, haberin anlatı yapısında otoriteyi temsil ettiklerini görmezden gelmek yanlış olacaktır. Zira haberlere otorite olarak katılan yorumcu kişi ya da kurum temsilcileri, birincil tanımlayıcılar olarak nesnelliğin sunumunda etkili oldukları gibi, “ikincil tanımlayıcılar” olarak halktan birileriymiş gibi konumlandırılmaları stratejisiyle de, anlatının duygusal etkisi artmakta, haberin inanılrlığına olan etki güçlenmektedir. Uzman kişi ya da kurumların haber anlatısı içerisindeki bu ikili yapılandırılma biçimi, gerçeklik ile ilişkilidir. Daha önce belirtildiği gibi gerçeklik, haberciler için anlatının “sağlanması”dır, insanların anlatı ile ilişki kurma biçimi, ona yanıt verme ve anlamlarla iletileri kabul etme şeklini belirlemektedir. Dolayısıyla, çoğulculuğun “düşmanı” olmasına rağmen uzman otorite, haber anlatı yapısı içerisinde; üçüncü kişi güvenilirliği ve gerçeğe en yakın olma halini sağlamasından ötürü, içerdiği/tanımladığı anlamlara katılmak çok daha kolay olmaktadır.

⁵⁵⁰ S. Hall ve Arkadaşları, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 133

⁵⁵¹ G. Burton, **a.g.e.**, s. 132

3.3.3 ANLATIDA İKNA SÜRECİNE YÖNELİK YİNELEME/TEKRAR STRATEJİSİ

Stuart Hall, medya içeriğinin, toplumdaki iktidar ilişkilerinin kabataslak bir haritasını oluşturduğunu, kendi anlamlandırma biçimini ve ideolojisini tüm toplumsal pratikler içinde yeniden ürettiğini, medyanın simgeler yaratma, bilgi/anlam üretme ve durumları tanımlama gücünün de tarafsız bir güç olmadığını söylemektedir. Otoriter söylemin haber anlatısı yapısının oluşturulmasında, medya ve iktidar ilişkisi üzerine nasıl kurgulandığı hem medyanın genelinde hem de televizyon haberlerinde tartışılmıştı. Bu başlık altında ise, anlatının ikna sürecine yönelik –Hall’ın deyimiyle– kendi anlatı biçimini ve ideolojisini toplumsal pratikler içinde yeniden nasıl ürettiği tartışılmaya çalışılacaktır. Fakat, yoğunluklu olarak televizyon haberlerinin anlatı yapısında ikna sürecine yönelik yineleme/tekrar stratejisi üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın gerçeklik konulu başlığında, kitle iletişim araçlarının neredeyse tümünün gönderdiği iletilerin inanılır olabilmesi için gerçeğin aktarıldığı yönündeki iddiaya çok sık başvurdukları tartışılmıştı. İşte bu, gerçeğin aktarılıp/aktarılmadığı tartışması, iletinin izleyiciyi ne kadar ikna edip/etmediği ya da hangi yöntemlerle /yeteneklerle ikna ettiği stratejisine bağlıdır. Çünkü, kitle iletişim sürecinde ileti kabul koşulları ve yöntemleri çok önemli bir rol üstlenmektedir. Örneğin, gürültülü bir ortam, tanıdık insanlar topluluğu içinde bulunmak ya da dost olmayan bir grubun var olması birey için gönderilen/alınan iletinin kabulünü etkileyen faktörlerden birkaçıdır. Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarının izleyici üzerindeki ikna kabiliyetinin, gönderilen/alınan iletilerin izleyici davranışını biçimlendirmesi noktasında etkili olduğunu söylemek doğru olacaktır.

İkna kabiliyetinin gönderilen/alınan iletilerin izleyici üzerindeki etkisinin yoğunluğu ise, iletilerin sık sık yinelenmesi/tekrar edilmesi stratejisi ile sağlanmaktadır. “Aynı iletiyi birkaç defa tekrar etmek, bireye ulaşmış olma şansını arttırmakta, onun dikkatinin iletiye odaklanmasını ve aynı şekilde iletinin daha iyi

kodlanmış/sağlamlaştırılmış olma ihtimalini yükseltmektedir.”⁵⁵² Yani, kitle iletişim sürecinde, gönderilen iletilerin sıkça tekrarlanarak izleyiciye sunulması stratejisi, ulaştırılmak istenen mesaja yönelik içeriğin çok daha somut ve belirgin olmasını sağlamakta ve izleyici üzerindeki etkinin yoğunluğunu da arttırmaktadır.

Yinelemenin izleyici/okuyucu üzerindeki iknaya yönelik eğilimi arttırdığı tezine karşın Baker, yineleme yönteminin izleyici için çoğu zaman sıkıcı hatta sakıncalı olabileceğini, bu yöntemle medyanın bir şekilde izleyicinin “olaylarının” kaybettirildiğini söylemektedir.

“ Medya olaylarımızı kaybettiriyor bize. Dolayısıyla düşünce yeteneğimizi de... Çünkü, her düşünce kendisi de bir olay olmakla birlikte, olaylar üzerine olmak zorundadır. Medya ise bize bireyselleşmiş, birbirinden kopmuş, yani üzerinde düşünemeyeceğimiz olaylar veriyor: Skandalların birbiri ardına sıralanışı, medyanın en esaslı iki tekniğiyle soyut, hayali ve düşüncesiz bir dünya anlayışını dayatmaktadır. Yani tekrar ve ısrar teknikleri; gündeme gelmiş bir olayı bıktırıcı bir tekrarla süsleyerek kafalara işleme yolu...”⁵⁵³

Yineleme stratejisi aynı zamanda, medya organizasyonlarının ürünlerini sergileyen türlerin, içerik ve geliştirimlerinin belirlenmesi açısından da önemlidir. Zira medya organizasyonlarına yönelik “tür” kavramı, oldukça sorumlu bir kavram olduğu gibi, türler arasında hiçbir farkın olmadığı yaklaşımlarına kadar uzanan bir tartışma ortamı bulunmaktadır. Tartışmalar tür konusunun belirsizliği üzerine yoğunlaşsa da, çeşitleme ve farklılıkla birlikte “yineleme” nin kitle iletişim araçlarında “tür”ün belirlenmesi için etkili olduğu noktasında bir hem fikir olma durumu mevcuttur. Yani, kitle iletişim araçlarında türler, sabit kategoriler yerine “yineleme” lere dayanmaktadır.⁵⁵⁴ Tür olarak kabul edilen yapılanmalar tarafından gönderilen iletiler kadar, türü oluşturmak ve unsurlarını inşa etmek de çoğu zaman yineleme stratejisine dayanmaktadır ve ancak bu şekilde izleyici tarafından bilinmeye ve anlaşılmaya devam

⁵⁵² J. Lazar, **a.g.e.**, s. 69

⁵⁵³ U. Baker, **a.g.m.**, s. 14

⁵⁵⁴ D. B.Kejanlıoğlu, **a.g.m.**, s. 53

edecektir. “Tür, temel unsurlarını oluşturduktan sonra, kendi kendini yineler hale gelebilir. Öyküler aynı unsurları ne kadar çok kullanılırsa, izleyici de türün bunlarla ilgili olduğunu o kadar çok kabul edecektir. Filmlerin devamının çekilmesi, devam yapımları, müziklerin başka müzisyenler tarafından tekrar yinelenerek okunması, belirli bir müziğin birçok kanalda çalınması, mutlaka bir şeye işaret ediyor olması”⁵⁵⁵ ve yinelenmesi ile ilgilidir. Aynı şekilde sinemada da tür kavramı, bir kitlesel üretim makinesinin yinelenmelere dayanan ürünü olarak kullanılmaktadır.⁵⁵⁶

Televizyonun bir program türü olan haberlerinde, konu edilen olayların kalıpsallaş görüntü ve perfore, efekt, animasyon vs.den oluşan kurgu biçimleri ve standart anlatı yapısıyla, iknaya yönelik yinleme stratejisine ihtiyacı bulunmaktadır. Zira, habere konu olan olayların haberin anlatı yapısı içerisinde/kurgusunda birkaç kez tekrar ediliyor olmasının mantıklı ve geçerli bir sebebi olmak zorundadır. Bir ileti yeteri kadar sık yinelenir ise o iletiyi algılama, ona inanma, ikna olma, hatırlama ve kavrama eğilimi de o derece artacaktır. Haberin anlatı yapısı içerisinde kurgulanmış ileti ne kadar sık veriliyorsa, toplumsal kabul oranı da artacak ve içerdiği mesaj aynı şekilde etkili olacaktır. Yani, iletilerin sürekli bir yinleme stratejisi ile izleyiciye sunulması, haberin hatırlatılması ve kavranması ile ilgilidir. İzleyicinin haberi hatırlaması ve kavramasına ilişkin etmenler ve koşullar üzerine biçimlenen “haberlin öğrenilmesinde iletişim modeli”, haberi kaynağından öğrenme devrinin birçok evreden oluştuğunu varsaymaktadır. Her evrede farklı bir faktörün söz konusu olduğu bir dizi söz konusudur ve hatırlatma evresi de bunlardan biridir. “Hatırlatma; haber içeriğinin anlaşılması veya doğru olarak anlatılabilmesi demektir. Hatırlatmanın ölçümü birkaç biçime girebilir ve ne zamana kadar süreceği değişiklikler gösterebilir. Her ne kadar ikisi de birbirinden bağımsız kavramlar olarak ölçülebilsede genelde hatırlama, kavrama ile aynı etmenlere göre farklılık göstermektedir.”⁵⁵⁷ Haberi kavrama ya da hatırlamanın olasılığı ve

⁵⁵⁵ G. Burton, **a.g.e.**, s. 98

⁵⁵⁶ D. B. Kejanlıoğlu, **a.g.m.**, s. 53

⁵⁵⁷ Denis Mc. Quail, Sven Windhal, **Kitle İletişim Modelleri**, Çev: Konca Yumlu, İmge Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 104

niteliği, haber anlatı yapısının içeriği hangi bağlamda alımlandığı, alıcıya yönelik değişkenler ve yinelemelerle sağlamlaştırılan sunum biçimi ile ilintilidir.

Watson, üretim aşamasında haberin “bugünün gerçeğini açıklayan söylemi ile olanı aktarmaktan çok gerçeği kendi formu içinde yeniden kurduğunu, bu arada da kaçınılmaz bir biçimde olanı “yeniden” kurarak aktardığını”⁵⁵⁸ söylemektedir. Haber anlatı yapısının oluşturulması ve sunumunda, gerçeğin tek ve doğru gerçek olduğu iddiasının sürdürülebilmesi için yinelemelere/tekrarlara ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü gerçekler kalıcıdır, haber ise unutulur. Bu yüzden televizyon kuruluşlarının ideolojileri doğrultusunda biçimlendirilen haberin gerçekliği, verilmek istenen anlatının sağlamlaştırılması ve unutulmaması için yinelemelere/tekrarlara gereksinim duymaktadır. Haber anlatısının içeriğine yönelik bu yineleme stratejisi, habere konu olan olayları ve şahısların ele alınma biçiminin “doğru” yolunun bu olduğunun kabul edilmesine yol açmaktadır. Bu durum karşısında ise izleyici, olayların ve şahısların bu şekilde ele alınması gerektiği beklentisi içerisine girecektir. Çünkü haberin anlatı yapısında kurulan anlam ve bu anlamın iletimi, yinelenerek sağlamlaştırılır ve doğal hale getirilir. Haber anlatısı için bu ne kadar sık tekrarlanırsa izleyici de o kadar çok inanacaktır.

Haberleşmenin nasıl işlediği yolundaki tartışmaları değerlendiren Schramm, haberleşme teorilerinin “tekrarlanım” dedikleri kavramın, bir dildeki seçime açık olmayan mesajların yüzdesi anlamına geldiğini söylemektedir. Schramm, haber bildirimcinin (communicator) yaptığı “tekrarlanım”ın, mesajın kurulmasında önemli bir noktada olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü, “eğer izleyici/dinleyicinin mesajı almak için rahat bir zamanı olamayacağı düşünülüyorsa, bile bile fazla tekrarlanıma başvurulur veya örnekler verilir, benzer şeyler gösterilir...Her zaman için belli bir süre içinde daha fazla bilgi aktarma ile, az kelime aktarım, buna karşılık daha iyi anlaşılma daha çok tekrarlanım kullanma arasında bir seçim yapmak zorunda kalınır.”⁵⁵⁹ Schramm’ın sunduğu bu iki seçenekli tercih sistematüğinde haberciler daha çok ikinci seçeneği tercih

⁵⁵⁸ James Watson, Aktaran: N. Rigel, **a.g.e.**, s. 179

⁵⁵⁹ Wilbur Schramm, Aktaran: Ü. Oskay, **a.g.e.**, s. 102-103

etmektedir. Haber anlatı yapısı içerisinde habere konu olan olayı, daha önceki kurgu biçimine uyarlamak ve aynı anlatı yapısı içerisinde oluşturmak, yeni bir haber tarzı ve alternatif haber anlatı yapısı oluşturmaktan daha kolay ve avantajlıdır. Çünkü, televizyon haberlerinin yapısı ya da diğer program türleri ile olan mücadelesinden ötürü süre çok sınırlıdır ve bu yüzden izleyicinin rahat ve uzun bir zamanı olmadığı düşüncesiyle haber yapımcıları Schramm'ın yukarıda koyduğu ikinci şıkkı, yani sürekli tekrarlar sunum şıkkını tercih etmektedirler. Anlatının inanılabilirliği, devamlılığı ve hatırlanabilirliği ancak bu şekilde mümkün olmaktadır. Kaldık ki, günümüzün kapitalist mantalitesi çerçevesinde biçimlenen haber piyasası, (haberlerin nasıl şekillendirileceğine karar veren iktidar-medya ilişkisine dayalı kontrol mekanizması) değil görüş farklılıklarını ya da yeni haber tarzlarını teşvik etmek, haberi yinelemelerle sağlamlaştırılmış geleneksel haber değeri ve inançlarıyla sunmayı teşvik etmektedir/desteklemektedir. Buna göre gelenekçi egemen çevrenin dışında kalan haber anlatı biçimlerine prim verilmez ve bundan ötürü haberin anlatı yapısı içinde yer aldığı “piyasa”nın gelenekçi haber formatlarının dışına çıkmadan yapılmaktadır.

3.3.4 KARŞITLIKLAR VE DIŞLAMALAR

Kitle iletişim araçlarının içeriğinin nasıl işlediğine yönelik gerçek belirleyici unsur, toplumun çeşitli gruplar ya da benzer sınıflar arasında yaşarken biriktirdiği ideoloji, dil, bazı temel kavramlar, kategoriler, düşünce imgeleri vb. den oluşan temsil sistemleridir. Bu sistem içerisinde kitle iletişim araçlarının içeriği belli öncüller, dokunulamazlar ve sınırlara göre hareket etmek durumundadır. İçeriğin belirlenmesine yönelik öncüller ve dokunulmazlar toplumun ortak duygusudur. Bir anlamda “dünya görüşü” ya da bir “sınıf bakışı” olarak soyutlanabilecek olan ortaklık duygusu, göreceli olarak biçimsel ve eklemlenmiş anlamlar, değerler ve inançlar sistemi şeklinde ideolojiye dönüşür. Hall'ın tespitiyle, bu ortak duyuya uymayan görüşler ise “sapkınlar” olarak değerlendirilir ve medyadan dışlanır.⁵⁶⁰ Neyin normal davranış ve kimlerin

⁵⁶⁰ S. Hall, Aktaran: Y. İnceoğlu, a.g.y., **Çevirimiçi:** <http://www.bianet.org/2006/10/27/86980.htm>, 12.06.2006

normal insan kabul edilmesi, gerçekle sapkın olarak adlandırılan insanların hangi davranışlarının normal ya da anormal olduėu⁵⁶¹ yönündeki kurulmuş tanımlara, bu ortak duygu çerçevesinde biçimlenen medya içeriğinin öncüleri ve dokunulmazlıklarına ilişkin olarak gerçekleşmektedir. Zira her yerde hazır ve nazır olduğu toplumlardaki bireylerin toplumsal yaşamlarında uzun süreli ve çok önemli bir işlevi, toplumsallaşmayı, yerine getiren medya, toplumsallaşmanın gereği olan belirli norm ve değerlerin yerleştirilmesinde etkili bir araç olarak dışarıda kalan, normlara karşı duran ve ortak duyguyu paylaşmayanları yarattığı temsil sisteminin dışarısında tutmaktadır.* Böylece, çoğunluk tarafından onaylandığı varsayılan ortak kanaatin medya anlatısında egemen olması, dışarıda kalanların yalıtılma problemini doğurmakta, azınlık kanaatlerinin yok olmasına yol açan çoğunluğun kanaatinin güçlenmesini sağlamaktadır.* Çünkü, medyada bir takım öncüller ve dokunulmazlıklara göre biçimlenen ortak kanaat geçerli ve gerçek kanaat olmaktadır. Temsil sistemiği içerisinde yer almayan ya da anlatının/ortak kanaatin iyice güçlendirilmesi için sapkın olarak sunulanın yaşam biçimi, grup kimliği inancı vs. gibi değerler toplumsal içerikli olduğu ve belli birikimler neticesinde oluşturulduğu için bu değerlerin kabul edilmesi ve bir kanaat haline gelmesi çok kolay olmamaktadır. Ortak duygunun/kanaatin dışında kalmayı reddedenler ise yalıtılma ve uyumsuzluk korkusuyla ya sessiz kalmakta ya da dışarıda bırakılanlar olarak sapkın durumuna düşmektedir.

Medya anlatısının yapılandırılmasında etkili olan bu kural çerçevesinde konu edilen olaylar ve sorunlar meşru tartışma alanı dışında görülmekte ve sapkın olarak nitelenmektedir. Sapkın olarak nitelenen ve meşru tartışma alanı dışında değerlendirilen

⁵⁶¹ G. Burton, **a.g.e.**, s. 164

* Medyanın, toplumsallaşmanın dışında kalan ve normlara karşı duran oluşumların bir güç oluşturmaları ve kimliklerinin biçimlendirilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu tezleri de bulunmaktadır. Bu konu çalışmanın ilerleyen aşamalarında tartışılacaktır. Fakat konu için bakınız; J. Lazar, **a.g.e.**, s. 69-70

* Sessizlik/Suskunluk Sarmalı bu durumda geliştirilen modellerden biridir. Kamuoyunun biçimlenmesi sürecine ilişkin bu model, toplumdaki başkalarının kanaatlerine ilişkin olarak bireylerin saf algılardan ve kişiler arası iletişimle kitle iletişimi arsındaki ilişkiden esinlenmiştir. Kuramın geliştiricilerinden N. Neumann'a göre medya bu süreçte ciddi bir sorumluluğa sahiptir.

olay ve sorunların başında dış politika sorunları gelmektedir.⁵⁶² Bunda, toplumun kendi kimliğini belirlemesinde sınır koyucu yapılardan biri olan yabancı kategorisinin önemli bir payı bulunmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde tartışıldığı gibi, yabancı korkusundan kaynaklanan, dışarıda tutma, ötekileştirme güdüsü kimliğin oluşumunda başat etkenlerden biridir. Dış politikaya yönelik sınır koyma, ötekileştirme, kendini üstün görme ve istila korkusu karşıtlıklar ve dışlamalar biçiminde yabancı kavramının yaratılması olarak, medyada sapkın olarak nitelenen ve meşru tartışma alanının dışında değerlendirilmektedir. Bu konuda Lüttich'den aktarımda bulunarak Alver şu tespitte bulunmaktadır.

“Yabancı gruplarla “yerleşikler” arasındaki kültürel fark ne kadar fazlaysa iletişim o kadar az kurulmaktadır. Yabancılar hakkında bilgi dolaysız interaksiyon ile değil, medya tarafından sağlanmaktadır. Ancak yabancılar, medyada negatif sunulmaktadır. Medya, reel gerçeklikle uyumlu olmayan ancak kurulan medya gerçekliği ile gerçekliği değiştiren biçimsel bir gerçeklik üretmektedir.”⁵⁶³

Ancak yabancı tasarımı ile sınırlar oluşturan bu karşıtlık ve dışlama pratiği aynı zamanda toplumun kendi içerisinde de sapkın kişiler, kurum ve olaylar vs.den biçimlenen bir anlatının oluşmasına nede olmaktadır. Sokak gösterileri, terör örgütleri, İnsan Hakları Derneği gibi olaylar ve kurumlar bunlar arsında yer alırken⁵⁶⁴ bazen de küresel karşıtı eylemler ve çevre konulu gösteriler dahi bu kategoride değerlendirilmektedir. Medyanın “Alternatifsizleştirme Söylemi” ve “Sivil İtaatsizliği Kırma Eylemi” söylemleri çerçevesinde değerlendirilebilecek bu durum, medyanın düşünceleri yönlendirici etkisiyle ilgilidir. Karşıtlık yaratma, dışlama stratejisi ortak duygunun/kanaatin dışında kalanları sapkın olarak ilan etmekte, onlara ilişkin düşünceleri önyargıları, ve klişeleri oluşturmakta ya da yeniden üretmektedir. Sholle'nin “fosilleştirme” olarak tanımladığı bu mekanizmada iktidar, medya üzerinden statükoya alternatif olabilecek her türlü yapılanmanın önünü kesmekte

⁵⁶² Süleyman İrvan, “Medya Etiki ve Meşruluk Sınırları”, **Birikim Dergisi**, Medya ve Etiki, Sayı: 117, 1999, s. 61

⁵⁶³ Hess Lüttich, Aktaran: F. Alver, **a.g.m.**, s. 79

⁵⁶⁴ S. İrvan, **a.g.m.**, s. 61

(alternatifsizleştirme söylemi), sistemin bekçiliğinin üstlenen haberler ile de sisteme yönelik herhangi bir sivil itiraz, protesto girişimi vb. medyanın süzgecinden geçirilmekte ve olaylara karışanların kızgın kalabalıklar olduğu sanısı yaratılarak toplum vicdanına havale edilmektedir (sivil itaatsizliği kırma eylemi).⁵⁶⁵ Kısaca medyanın anlatı yapısında sapkın ilan edilen kurumlar ve kişilikler ya da bunlara yönelik olaylar, rahatsız edici problemleri ile dışlanarak verilmektedir. Toplumsalın dışında kaldığı varsayılan yaşam biçimleri ya da kültürlerine yönelik bilgilere nadir olarak yer verilmekte, böylece ortak duyguya/kanaate entegrasyonları ve bu ortak duygu ve kanaatlerden oluşan medyanın temsil sistemine girmeleri neredeyse imkansız bir hale getirilmektedir.

Medyanın genelinde olduğu gibi haberin anlatı yapısı/dili ikili karşıtlığa göre şekillenmektedir. Bu ikili karşıtlık genel biçimiyle; biz-onlar, yerli-yabancı, Müslüman-Hıristiyan ayrımlarına göre yapılırken, genel anlamda da evrensel-evrensel olmayan, insan haklarına uygun-uygun olmayan üzerine kurgulanmaktadır.⁵⁶⁶ Tıpkı Eco ve Laclau'nun ikili karşıtlıklara göre, biz-onlar, yerli-yabancı, elitist-popülist biçimlenen dünya görüşlerinde olduğu gibi medya da yukarıda bahsedilen süreçte ikili karşıtlıklara göre bir anlatı yapısı oluşturmakta, haberler ise bu süreçte dinamik bir rol üstlenmektedir. Bu dinamik süreçte olay ve haberler metinleştirilirken ya da Fiske'nin deyimiyle öyküleştirilirken⁵⁶⁷ çeşitli stratejiler uygulanmaktadır. Sözen'in tespitiyle "bu strateji en genel anlamda, ülke koşullarını belirleyen politik, ekonomik ve kültürel boyutlara göredir... Hemen her strateji karşıtlıklar üzerine oturur. Karşıtlıklar üzerine oturan medya, hangi alandan olursa olsun popüler söylemin üzerine oturur."⁵⁶⁸ Örneğin savaş haberleri, popülerleşen biz/onlar karşıtlığı üzerine biçimlenen haber anlatı yapısının en açık görüldüğü sözlü ya da yazılı metinlerdir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ Y. İnceoğlu, **a.g.y.**, **Çevirimiçi:** <http://www.bianet.org/2006/10/27/86980.htm>, 12.06.2006

⁵⁶⁶ Edibe Sözen, **Medyatik... a.g.e.**, s. 156

⁵⁶⁷ J. Fiske, **a.g.e.**, s. 107-116

⁵⁶⁸ E. Sözen, **a.g.e.**, s. 43

⁵⁶⁹ E. Sözen, **a.g.e.**, s. 44

Van Dijk ise farklı toplumsal grupların (azınlıklar, göçmenler, 3. Dünya ülke insanları) haberin anlatı yapısı içerisinde nasıl temsil edildiği üzerine yaptığı söylem analitik çalışmalarında; temsil ediliş biçimlerinin güçlü grupların-ulusların temsil ediliş biçiminden tamamen farklı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalar ışığında; bu gruplara, başat kitle medyasından çok az yer verildikleri, sorunlu, yetersiz/geri, yardıma muhtaç ve Batının mekan, konut, iş, eğitim gibi değerli kaynaklarını tehdit eden insanlar olarak sunulduklarına dair saptamalar yapılmıştır.⁵⁷⁰ Otorite konulu başlıktan da hatırlanacağı üzere bu, medyanın iktidar/güç ile olan ilişkisine dayalı geliştirdiği otorite anlatısı ile ilgilidir. İktidarın kendi söylemini meşrulaştırmasına yönelik haber anlatısında otorite olarak “alan” kazanan bu söylem, karşıtlıklar yaratarak dışlamanın oluşmasında da etkilidir. Anlatı yapısının boyutu, medyanın dinamiği olan haberlerin bir güç unsuru olduğu ve politik, ekonomik, kültürel e teknolojik anlamda iktidarın gücü olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu güç, haber anlatısının içeriğine yönelik biçimlenmesinde etkili olan toplumsal mutabakat konularının dışına atılarak sapkın ilan edilenlere karşı bir güç kullanımı şeklinde algılanabileceği gibi, otorite, ikna etme, kontrol etme ve karar alma mekanizmalarına etkide bulunma şeklinde temel ideolojinin hakim öğelerini ön planda tutarak dışarıda bırakılanların kararlarını değiştirebilme olanağı da sağlamaktadır. Bunda, medya konulu birçok araştırmada varlığı üzerinde ciddi iddiaların bulunduğu medyada tekelleşme olgusunun da büyük bir etkisi söz konusu olmaktadır. Tekellerin söz konusu olduğu bir ortamda yayınlarda farklı fikirlere saygı gösterilemeyeceği ve tekel konumundaki firmaların var olan çıkar ve ayrıcalıklarını koruma eğiliminde olacakları⁵⁷¹ yaygın bir kanı olarak iletişim çalışmalarında gözlenmektedir. Dolayısıyla, haber anlatı yapısında karşıtlıklar yaratarak bir dışlama stratejisi yaratan tek yönlü bir propaganda biçimi olmanın ötesinde,

⁵⁷⁰ V.Dijk, Aktaran: Y. İnceoğlu, **a.g.y.**, **Çevirimiçi:** <http://www.bianet.org/2006/10/27/86980.htm>, 12.06.2006

⁵⁷¹ Serdar Kaypakoglu, “Küreselleşme ve Medya”, **Birikim Dergisi**, Medya ve Etik, Sayı: 117, 1999, s. 89

etkileşim sürecine giren bir yetenek kullanımı olarak ortaya çıktığını⁵⁷² söylemek yanlış olmayacaktır.

Haber anlatı yapısının oluşturulmasında bu dışlayıcı yapının etkilerini irdeleyen diğer bir isim Bennet'e göre de, iletişim araçları haberi verirken onun nasıl anlamlandırılacağına ilişkin çerçeveyi de birlikte aktararak muhatabının bilincini sosyal ve politik sonuçlar doğuracak bir biçimde oluşturmaktadır.⁵⁷³ Bu bağlamda iletişim araçlarının dinamiği sayılan haberler sosyal gerçekliğin bir parçasıdır ve sosyal alanın gidişatına, mantığına katkıda bulunmaktadır. Bir yanda sosyal gerçekliğin diğer yanda ise haberin bulunduğu bir ortamda, iletişim araçları sosyal gerçekliğin tanımlayıcısı olarak aktif bir rol oynamaktadır. Karşıtlıklar yaratılarak dışlanan sapkın ideolojiler ya da kurum ve kişilikler oluşturulan bu yapay gerçekliğin dışında tutulmaktadır. Çünkü konunun başında da ifade edildiği gibi, haber anlatı yapısının oluşturulmasında gerçeklik haber olarak yeniden doğarken, iktidarın gücünden kaynaklanan bazı ideolojik değişimlere uğramaktadır. Sosyal gerçekliğin karşıtlıklar üzerine kurulduğu noktasında Bennet, gerçeğin tanımlayıcı pratiğini üç düzeyde saptamaktadır.⁵⁷⁴

- 1- Propaganda Özelliği
- 2- Hukuk ve Düzene İlişkin İdeolojik İşlev
- 3- Haberi Sunmadaki Egemen İdeolojiyi Yeniden Üretme Pratiği

Hall gibi Bennet'da medyanın egemen sosyal normlarına karşı çıkan kişileri ya da grupları/oluşumları "sapkın" olarak sunmasının altını çizerek, bu bağlamda egemen sosyal normların benimsenmesinin doğal olabileceğini belirtmektedir. Popüler medyanın, hakim toplumsal normları tehdit eden grupların/dışarıda kalanların (bırakılanların) eylem ve davranışlarına yönelik anlamlandırma sürecinin ise hukuk ve düzene ilişkin ideolojik işlevi ile açıklamaktadır. Özetle Bennet, iletişim araçlarındaki

⁵⁷² E. Sözen, **a.g.e.**, s. 46

⁵⁷³ Tonny Bennet, Aktaran: B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 18

⁵⁷⁴ T. Bennet, Aktaran: B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 19

bu anlamlandırıcı ya da gerçekliği yeniden tanımlayan bu dışlayıcı pratiği, yaşamın diğer pratiklerinden soyutlayarak anlamanın mümkün olamayacağını⁵⁷⁵ belirtmektedir.

Dışlama stratejisine dayanan haberin ikili karşıtlıklar söylemi Philo'ya göre çoğu zaman dolayım olarak tek boyutlu hale getirilmektedir. Haber anlatı yapısı içerisinde genel temayüllere uygun olmayan ya da onlarla çelişki içerisinde bulunan çıkışların marjinalleştirilse de, sessizleştirilse de ortadan kaldırılmasının güç olabileceği tezlerinin varlığına karşılık Philo, haberlerde sunulması gereken alternatif görüşlerin parçasal ya da akımsı olarak sunulduğunu, gerektiğinde ise ortadan kaldırılarak haber anlatısının tek boyutlu hale getirileceğini söylemektedir. Çok radikal olan seslerin doğrudan sunulmasına izin verilme de bu tür seslerin temsil edilmesi gerekiyorsa, aktarma ifadeler içinden dolayım yapılarak verilmesi anlatsal bir strateji olarak iş görmektedir.* Haber anlatı yapısının dışında kalan ya da anlatıya değer görülmeyen sapkın pozisyonu için bu yöntem, dışarıda kalanların egemen temsil sistemlerinde yer alabilmeleri için geliştirilen bir yöntemdir.

Özetle, karşıtlıklar yaratarak bir dışlama stratejisinin egemen güçler kontrolünde geliştirilen haber anlatısı, oluşturduğu bu ikili karşıtlık sürecinde ciddi sorumluluklara sahiptir.⁵⁷⁶ Zira, iktidarın pozisyonuna/konumuna göre her an değişebilecek olan bu güce dayalı strateji her an değişebilmekte ve güç ilişkileri dışlama stratejisinin oluşturulmasında yeterli olamayabilmektedir. Anlatı yapısında egemenin görüşüne fazlaca yer verilmesi, medyanın dördüncü güç olduğuna, çoğulculuğu sağladığına ilişkin liberal yaklaşımlara kuşku ile bakılmasına nende olmakta, azınlıkta kalan görüşlerin, farklı yorumların, farklı perspektiflerin yeterince zorlanmadığı yolundaki görüşleri ise desteklemektedir. “ Var olan tanımlardan, çerçevelerden çıkış arayışları denemek yerine gündemde olan sorun tanımları pekiştirilmekte, var olan farklı seçenekler sadece bunlarmış yanılsaması yaratılmaktadır.”⁵⁷⁷ İçeriğinin ortak ideoloji,

⁵⁷⁵ T. Bennet, Aktaran :B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 18-19

* Haber anlatısında dolayım yapıma stratejisi ayrı bir başlık altında ilerleyen aşamalarda tartışılacaktır.

⁵⁷⁶ J. Lazar, **a.g.e.**, s. 108-112

⁵⁷⁷ A. İnal, **a.g.m.**, s. 72

dil, kategoriler, bazı temel kavramlar, standart düşünce imgeleri vb. den oluştuğu medyanın temsil sistematğinde dışlanarak sapkın ilan edilen grupların, kurumların ya da kişilerin seslerini duyurmak için “karşı-medya” oluşturmaktan başka seçenekleri yok gibi görünmektedir. Yayın teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak bu çabalar son zamanlarda protesto niteliğinde çoğalmaktadır. “ Medyanın enformasyonu kontrol edişine karşı yükseltlen bu protesto çoğunlukla, baskın medyanın gündeme getirmedeği “olay” ve “gerçek”leri dillendirmeye dayanmaktadır. Böylece seslerini kaybetmiş, bir anlamda aforoz edilmiş olanlar kendilerini ifade etme şansını bulabilecekleridir.”⁵⁷⁸ Karşıtlıkların derinleştiği, toplumsal ayrışmanın yoğunlaştığı, iktidar-medya ilişkisinin sınırları zorladığı bir ortamda bu yeni oluşum bir umut gibi görünmektedir.

3.3.5 “HABER KONUSU”NA VE TOPLUMSALA YÖNELİK KATEGORİZASYON SÜRECİ

Toplumsallaşmada grup kimliğinin kategorizasyon sürecinde önemli bir yerinin bulunduğunu vurgulayan Bilgin, toplumdaki kategorizasyon sürecin şöyle açıklamaktadır.

“Gerçek gibi görünen bir takım enformasyonlar, insanlardaki bazı gruplara bir takım nitelikler atfetmeyi sağlayan bazı genel inançlara katılma eğiliminden gerçek ve bir projeksiyon mekanizmasıyla “şamar oğlanı” yaratır. Farklılıktan korku, değişme kaygısı ve endişeyi azaltma güdülerıyla, yoruma açık bir malzemeye duygusal ve “rasyonel” bir tutarlılık getirme çabasına gidilir ve bu çaba içerisinde insanların fantazmları mitlere ve kolektif bir hezeyana dönüşür. İnsanlar kendilerini, dahil ettikleri bir iç-grup ve karşılarında bir dış-grup ya da “biz” ve “onlar” kategorileri yaratırlar. İç ve dış gruplar birbirinden kesin hatlarla ayrılıp farklı nitelikler yüklenirler. Bu “kategorizasyon” işlemidir.”⁵⁷⁹

“Birçok Ses, Tek Bir Dünya” isimli çalışmasında iletişimin işlevlerini sekiz başlık altında toplayan Brayten bunları; habercilik, motivasyon, toplumsallaştırma,

⁵⁷⁸ U. Baker, **a.g.m.**, s. 15

⁵⁷⁹ N.Bilgin, **a.g.e.**, s.79

tartışma, diyalog kurma, eğitim, eğlence ve ekonomi olarak sıralamaktadır.⁵⁸⁰ Bu işlevlerden en önemlisi ve bilineni olan habercilik ile birlikte toplumsallaşma neredeyse bütün işlevleri kapsayan bir konudur. Çünkü, kitle iletişim araçları günümüzde ailenin, okullun, kimliğin oluşumuna etki eden grup kimliğinin ve çevrenin elinde bulunan toplumsallaştırma işlevini devralmıştır. Bilgin'in ifade ettiği kategorizasyon işlevinde gerçekleşen biz ve onlar temelli iç ve dış grup yapılanmalarının yaratıldığı alanlar da artık kitle iletişim araçlarının kontrolü altındadır. İç ve dış grupların kesin hatlarla ayrılıp farklı nitelikler yüklendiği kategorizasyon işlemi için kitle iletişim araçları her yerde hazır ve nazır yapılanmalarıyla topluma mükemmel zeminler sunmaktadır. Zira, kavramsal ve işlevsel olarak yerini ve önemini kabul ettirdiği sanayileşmiş toplumlarda kitle iletişim araçları, bireylerin toplumsallaşması sürecinde aktif rol oynamaktadır.⁵⁸¹ Bunu, tek tek bireyler üzerine etkide bulunmak yerine kültürü, bilgi birikimini, bir toplumun norm ve değerler sistemini etkileyerek toplumun genel yapısını belirleyecek bir dizi imaj, düşünce ve değerlendirme pratikleri sunarak gerçekleştirir.*

Toplumsallaştırma sürecinde kitle iletişim araçları, olayların bazılarını “ihmal” ederek bazılarını ise “vurgulayarak” kamuoyunun oluşturulmasında ciddi bir biçimde etkili olmaktadır. Combs ve Show’a göre, konuları sıralayıp olayların çizelgesini çıkaran medya, insanların ne düşüneceklerini değil, neye odaklanacaklarını bildirmektedir. Medya tarafından çıkarılan bu hiyerarşik çizelge ile kamuoyunda gerçekleşen sorunlar sıralaması arasında bir ilişki söz konusudur. Daha çok gündem oluşturma kuramı çerçevesinde tartışılan bu konu, medya tarafından çıkartılan hiyerarşik çizelge ile kentlilerin ve kamunun önemlice bir diliminin bu sorunlara ilişkin sıralaması arasında bir ilişkinin bulunduğu⁵⁸² yolundaki yaklaşımlarla tartışılmaktadır. Buna göre, kitle iletişim araçlarında yer alacak olaylar, bir “konulaştırma” sürecinden

⁵⁸⁰ Mc. Brayten, Aktaran: İnan Özer, “Medyanın Toplumsal Değişime Etkileri”, Seminer Konuşmaları, **Çevrimiçi**:<http://www.byegm.gov.tr/seminerler/denizli.htm>.12.03.2007

⁵⁸¹ Judith Lazar, “Kitle İletişimi”, Çev: İlker Bıçkacı, İ.Ü. **İletişim Fakültesi Dergisi**, İstanbul, 1999, s. 289

* De Fleur’un kitle iletişim araçlarının etkisi konusunda geliştirdiği Kültürel Normlar Kuramı, ayrıntı için bakınız; D. M. Quail, S. Windhal, **a.g.e.**, s. 115

⁵⁸² Marilyn J. Matelski, **TV Haberciliğinde Etik**, Çev: Bahadır Öcal Düzgören, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 20-21

sonra aktarılır. Örneğin, Chomsky'ye göre, kitle iletişim araçlarının gündemini siyasi iktidarı paylaşılanlar belirler. İktidar, kitle iletişim araçları üzerinden, kamusal tartışmaların çerçevesini ve gündemini belirleyerek, bu konuları kamu gündeminden uzaklaştırma yeteneğine sahiptir.⁵⁸³ Ya da bu yetenek kitle iletişim araçlarında konu edilen olayların tartışılmasında genellikle seçilen çerçeven belli bir tarihsel ve toplumsal kesitte egemen söylemlerin dolayısıyla kurulması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Yani ele alınan herhangi bir sorun ya da konu hakkında önceki tartışmalarda kurulan çerçeveler daha sonraki tartışmaların da ana eksenini az çok, kimi durumlarda ise tamamen, belirlemekte, sorunun ya da konunun önceden ele alındığı çerçeveler içerisinde sabitleşen tartışma kapanmakta, sloganlaşmakta ve dolayısıyla sorunları alternatif bakış açıları ile ele almak bir o kadar zorlaşmaktadır.⁵⁸⁴ Bu kategorize çerçevenin oluşturulmasında Chomsky'nin dediği gibi siyasal iktidarı paylaşanların etkisi olduğu gibi, haber yapımcılarının haber konularına yönelik geleneksel kalıplardan oluşturdukları haber anlatı yapısının konularına göre kategorizeleştirme uygulamasının da etkisi vardır. Medyada yer alan konuların siyasal iktidarı paylaşanlarca belirlenmesi durumuna Baker, basından örnek vererek şu ifadelerle konuya açıklık getirmektedir.

“Gazete adını verdiğimiz nesnenin bir yapısı, görsel-işitsel malzemenin bir sunuluş biçimi vardır. Söz gelimi günün önemli haberleri, ekonomi-maliye sayfası, kültür sayfası spor vb. sayfası gibi. Üstelik bu sayfalar hiyerarşinin, söz gelimi devletin, hükümetin bakanlıklar ve müdürlükler hiyerarşisiyle ne kadar koşut olduğuna dikkat edin. Kısaca söylemek gerekirse, belli konularla hasredilmiş özel basınla bulvar gazeteleri dışında gazete formu açıkça bir devlet formunu yankılamaktadır: Ekonomi sayfası, polis haberleri sayfası, spor sayfası, dış haberler servisi vb. Bu “ortak forma” güvenerek alın o günün belli başlı gazetelerini, sürmanşetlerden başlayıp, ilk sayfasından son sayfasına, baş sayfa haberlerinden spor haberlerine dek hiyerarşik düzenleri içine koyup kategorilendirir.”⁵⁸⁵

⁵⁸³ N. Chomsky, Aktaran: Y. İnceoğlu, **a.g.y.**, **Çevirimiçi**: <http://www.bianet.org/2006/10/27/86980.htm>, 12.06.2006

⁵⁸⁴ A. İnal, **a.g.m.**, s. 68-69

⁵⁸⁵ U. Baker, **a.g.m.**, s. 16

Baker'in tavsiyesine uyup gazete haberlerinin konularına yönelik bir kategorilendirme çabasına girilmese de çalışma, televizyon haberlerinin konularına yönelik kategorizasyon süreci ile ilgilenmektedir. Buna göre, toplumdaki kategorizasyon sürecinde önemli bir dinamiği bulunan haberle/televizyon haberleri bunu, -daha önceki konu başlıklarında sıkça söz edildiği gibi- haber değeri taşıyan olaylara yönelik anlatı yapısını konuları ideolojik değişikliklere uğratarak ikili karşıtlıklara göre yapılandırma stratejisi ile gerçekleştirmektedir. Anlatı yapısındaki biz-onlar, yerli-yabancı, iyi-kötü kategorileri kesin hatlarla ayrılmış ve birbirinden bağımsız farklı niteliklere bürünmektedir. Egemen sosyal normlar çerçevesinde haberlere konu olan olaylar, egemene uyuyorsa normal, uymuyorsa anormal/sapkın olarak kategorize edilmekte, dolayısıyla toplumsal kategorizasyon sürecinde etkili olmaktadır.

Haberlerdeki bu kategorize yapılanmayı anlayabilmenin yolu, haberin merkezine (mesajın içeriğine), Schramm'ın haber bildirişim sürecinde mesajın izleyiciye ulaşması ve beklenen etkiyi uyandırması için koşul olarak öne sürdüğü kurallar dizisine bakmak olacaktır. Buna göre, herhangi bir konunun haber değeri taşıyıp taşıyamaması, anlatı yapısı ve sunumunun başarılı bir biçimde gerçekleşmesi anlatının içeriğine yönelik kurguladığı mesajın izleyici üzerinde hedeflenen etkiyi yaratması ile ilintilidir. İstenen etkinin yaratılması için de Schramm, haber yapımcılarının mesajın içeriğine yönelik bazı kurallar dizisi geliştirmiştir.⁵⁸⁶

- 1- Mesaj, ereklenen hedefin dikkatini çekecek bir şekilde kurulmalı ve sunulup dağıtılmalıdır.
- 2- Mesaj, “anlamı bozmadan aktarılabilecek şekilde” hem kaynağın hem de hedefin ortaklaşa sahip oldukları yaşam denemelerini ifade eden işaretlerle verilmelidir.
- 3- Mesaj, hedefte kişilik gereksinimleri uyandırmalı ve bu gereksinimlerin karşılanıp giderilmesi için bir şeyler önermeli, yol göstermelidir.

⁵⁸⁶ W. Schramm, Aktaran: Ü. Oskay, **a.g.e.**, s. 113-114

- 4- Mesaj, bu gereksinimlerin giderilmesinde öyle bir rol önermelidir ki bu yol; birey kendisinden yapması istenilen tepki (response) için harekete geçerken kendisini hangi grubun içinde bulacaksa o gruptaki durumuna uygun düşmelidir.

Mesajın izleyiciye ulaşmasına yönelik olarak haber yapımcılarının anlatının oluşturulmasında dikkate almaları gereken bu kurallar dizisi beraberinde haber konularına, haberin aktörlerine ve izleyicilere ilişkin bir kategorizasyon sürecini getirmektedir. Dikkat çekmek kuralı kategorizasyon süreciyle doğrudan ilintili olmamakla birlikte haber anlatı yapısının oluşturulması sürecinde haber yapımcılarının sıklıkla başvurduğu bir yöntem olduğu çalışmanın diğer başlıklarında vurgulanmıştır. Ancak geriye kalan kurallar, haber bildirişim sürecinde haberlere konu olan olay, aktörler ve şahısların kategorize edilmelerinde önemli olmaktadır. Çalışmanın başında da vurgulandığı gibi toplumsal gerçeklik, haber anlatısının gerçeklik iddiasına yönelik geliştirdikleri bütün stratejiler sonucunda ekranlardan edinilen deneyimlerle biçimlenmektedir. Gerçeklik konusundaki deneyimlere ilişkin sınırlar, ekran başında izlenen haberlerden edinilen izlenim ile kültürel ve sosyal deneyimlerden edinilen gereksinim ve ilgiler arasında yapılan bir karşılaştırma süreci çerçevesinde çizilmektedir. Mesajın, hem kaynağın hem de hedefin ortak ilgi alanlarını ifade eden işaretlerle verilmesi, hedeflenen kişiye bir şeyler öneriyor olması ve bunu yaparken izleyicinin bir gruba ait olma hissini/güdüsünü destekleyen bir yol izliyor olması, sosyal tanımlamalarda kategorizasyonun önemli rollerinden çevreyi sistematikleştirmek ve basitleştirmek⁵⁸⁷ ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü, haberlerin anlatı yapısı da kategorize yapılarla sağlanmakta, insanların birbirlerini tanımak için tekil ve kişisel özelliklerinin yansıtılması yerine ait oldukları kategoriler hakkındaki bilgilerden yola çıkarak grup kimliğine yönelik kategorik yapılar tercih edilmektedir. Bilgin'in kategorizasyon sürecine yönelik aktardığı "birini tanıdın mı, hepsini tanırısın"⁵⁸⁸ pratiği haber anlatısında bu tür bir yapılanmanın neden tercih edildiğini açıklamaktadır. Çünkü, bu türlü bir anlatı biçimi, her aşamada basitleşir, hamlaşır, daha genel hale gelir,

⁵⁸⁷ N. Bilgin, **a.g.e.**, s. 79

⁵⁸⁸ N. Bilgin, **a.g.e.**, s. 78

klişeleşir ve alternatif sunumların engellenmesiyle de izleyici kategorilendirmeyi bilinçsiz bir biçimde normal kabul eder.

Toplumsal kategorizasyon sürecinde önemli olan haberler, aynı zamanda anlatı yapısının içeriği açısından haber konularına getirdiği kategorize yöntem dolayısıyla da tartışılmaktadır. Örneğin Fiske, haberin inşasının kamusal bilginin parçasallaştırılmasına yönelik olduğunu söylemektedir. “Ekonomi, politika, çevre ya da toplum haberleri olarak, birbirlerinden herhangi bir neden-sonuç bağının görülmesini engelleyecek biçimde yalıtılan haberlerin parçasallaştırılmasıyla, olayların bütünlüklü bir şekilde değerlendirilmesi zorlaşmaktadır. Bu anlatısal özellik, televizyon haberlerinde yer alan konuların birbirleriyle ilişkilerinin kurulmasını önleyen bir sınıflandırma çalışmasının yapılaşmasıyla yerleşmektedir. Böylece her sorun, içinde bulunduğu kategori çerçevesinde çözümlenmek durumunda bırakılmaktadır. Ekonomik sorunlar ekonomik kararlarla, politik sorunlar politik kararlarla, polisiye sorunlar polisiye önlemlerle çözümlenmelidir.”⁵⁸⁹ Yani, her anlatı yapısının oluşturulmasında bir çerçevelendirme yapı söz konusudur.

Haber anlatı yapısının oluşturulmasında kategorize yapılar olarak işlem gören olay ya da kurum ve şahıslar “haberde çerçeve kuramı” ekseninde değerlendirilebilmektedir. Bu kurma göre; bireyler/izleyici, yeni enformasyonu anlamak ve önceki konularla ilişkilendirmek için yeni enformasyona “çerçeveler” veya “şemalar” uygulamaktadır. “Çerçeveler, yeni enformasyon birimlerinin biliş, değerlendirme ve yerleşimine rehberlik sağlamaktadır. Çoğu kez kolektif olarak kurulmuşlardır ve toplumda veya sosyal bir grupta geniş biçimde paylaşılmaktadır.”⁵⁹⁰ Buna göre küreselleşme karşıtları, anarşist gruplar, eşcinseller, öğrenci gösterileri ve Fiske’nin yukarıda bahsettiği konu başlıkları gibi olaylar kategorize edilmiş ortak yorum çerçeveleri ile sunulmaktadır. Bu tür çerçevelendirilmiş bir kategorize sunumla daha önce gerçekleşen olaylar hakkında enformasyon biriktiren izleyici, yeni bir enformasyonla karşılaştığında zorluk çekmemiş olacak ve yeni enformasyona

⁵⁸⁹ J. Fiske, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 141-142

⁵⁹⁰ D. M. Quail, S. Windhal, **a.g.e.**, s. 106

öncekilere ilişkin olarak anlam çerçeveleri ve şemaları uygulayacaktır. Örneğin Halloran, Eliot ve Murdoc'un "Gösteriler ve İletişim: Bir Örnek Olay" (1968) eleştirel perspektif içerikli bir metin analizinde, Londra öğrenci gösterilerinin basında sunumu incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre ise; 1968'de Paris'te oluşan öğrenci hareketlerinin İngiliz basını tarafından çerçevelendirilme biçimi daha sonra Londra'da gerçekleşen öğrenci gösterilerinin habere dönüşürken oturtulduğu çerçeveleri belirlemiştir. Londra'daki olaylarda şiddet yer almamasına karşın İngiliz basını olaya şiddet içeren bir gösteri biçiminde yaklaşmış ve Paris'teki olayları ele alırken kullanmış oldukları çerçevelendirmeden yararlanmışlardır.⁵⁹¹

Haber anlatı yapısının çerçevesini çizen bu kategorize yapının etkisi sınırlıdır. Bu şekilde olayları bağlamından kopararak, birbirinden bağlantısız olaylar kümesi haline dönüştüren anlatı, enformasyonun anlamlı bir bütünlük haline getirilmesini engellemektedir.⁵⁹² Bu süreci Scholle, "şeyleştirme sürecine ve bilincin kendi içinde bölünmesine hizmet etmesi açısından önemli bir ideolojik işleyiş" olarak değerlendirmektedir.⁵⁹³

Özetle, haberin anlatı yapısının oluşturulması sürecinde etkili bir yöntem olan kategorizasyon; toplumsal kategorileri, belirli özelliklere sahip olan insanların neden grup kimliğine yönelik belli kategoriler eşliğine dahil olmaları gerektiğine ilişkin algılamaları ve -çerçeve kuramı ekseninde- habere konu olan olayların daha öncekilerle belirli şema ve çerçevelerle birlikte hatırlanmalarını düzenleyen bir yapılandırma. Oluşturulan bu kategorize yapı, haberlerde olduğu kadar gerçek hayat içerisinde de insanları yargılamak ya da onlar hakkında deneyim sahibi olmak için kullanılan algılama sürecinin bir parçası haline gelir. Bu gibi kategoriler algısal kümeler olarak adlandırılır ve Burton'un tespitiyle; insanların medyada kategorize edilerek temsil edilmesi, bu algısal kümelerin inşa edilmesine ve sürdürülmesine yardımcı olur.⁵⁹⁴ Haberlerin anlatı yapısında ek tip bir "yeğlenmiş" yorumlamaya doğru yaklaşması ve

⁵⁹¹ A. İnal, **a.g.m.**, s.69

⁵⁹² J. Fiske, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 142

⁵⁹³ D. J. Scholle, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 142

⁵⁹⁴ G. Burton, **a.g.e.**, s. 111

diğer olası yorumları/okumaları da kapsamı ise haberlerin en sıkı program formatına sahip metinler olarak⁵⁹⁵ medyanın dinamiğini oluşturmaya ve kategorizasyon sürecinde önemli bir yer teşkil etmesine neden olur.

3.3.6 DOLAYIMLAYARAK ANLATIM

Dolayım (mediation) kavramının medyadaki tartışma biçimi, çalışmanın başında incelenen gerçeklik ve medyanın kendi gerçekliğinin yaratma stratejisi ekseninde gelişmektedir. Buna göre dolayım, televizyon programları ya da basılı malzemeler dikkate alındığında medyanın izleyici ile özgün materyal arasına girme biçimini tanımlamaktadır. Yani medya özgün olan materyalin kendince yorumlanmış bir biçimini sunmakta ve dolayım olarak değiştirmektedir.⁵⁹⁶ Gerçeklik iddialarına karşın medyanın anlatı yapılanması kaçınılmaz bir biçimde gerçeğin dönüştürülmesi olarak algılanmalıdır. Zira, ekranda görünmek ya da basında konu olmak gerçek değildir, onun yorumlanmış bir biçimdir, dolayım olarak anlatılmasıdır.

“Dolayım, yönetilen ve kurgulanan bir göstergedir, yani kurulmuştur, gerçek olan değildir. Özgün kavram, özgün deneyim, özgün nesne yoktur. Her şey yapay ve gösterge kümeleriyle kurulmuş bir şeydir. Örneğin, araba sevgisiyle ilgili bir programda , arabanın televizyondaki görüntüsüyle arabanın kendisi aynı şey değildir, arabanın bir resim koduyla temsil edilmesidir.”⁵⁹⁷ Ya da Fiske’nin “metinlerarasılık”⁵⁹⁸ kavramı ile medyaya konu olan olayların kendi gerçeklik algılamaları ile değil de diğer metinler ile kurulan ilişki sonucunda, bir metinden edinilen bilgilerin diğer metinlere dolayım olarak taşınmasıdır.

Televizyon haberlerinde diğer medya içeriğinin oluşturan türlerden biri olarak her şeyden önce toplumun başat kültürel/toplumsal sayıtlardan birçoğunu taşıyan üretilmiş iletiler, kültürel yapıntılardır. Haber yapım aşamasında görev alanlardan kamera açlarına, kimlere ekran verilir verilmeyeceğinden sorulacak olan soruların

⁵⁹⁵ P. Eliot, G. Murdoc, P. Schlesinger, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 132

⁵⁹⁶ G. Burton, **a.g.e.**, s. 219

⁵⁹⁷ G. Burton, **a.g.e.**, s. 173

⁵⁹⁸ J. Fiske, **a.g.e.**, s. 107-120

belirlenmesine kadar oldukça yüksek derecede dolayımlanmış bir üründür.⁵⁹⁹ Dolayımrama, haber anlatı yapısının oluşturulması sürecinde de önemli bir strateji olarak iletişim sürecinin alıcı tarafında bulunanların zihninde oluşan dünyayı, birçok olay ve görüntü arasından seçilmiş olanları yeniden kurgulamaktan başka bir şey değildir.⁶⁰⁰ Gerçeğin yeniden kurgulanması sürecinde önemli bir işlev olan, köprü görevini yerine getirerek haber anlatısının gerçeği aynısı ile yansıttığı iddiasının zayıf olan yönlerini güçlendirmektedir. Örneğin, haber anlatısında oldukça radikal “sayılan” seslerin doğrudan konuşmasına izin verilmemesinin, temsil edilmesi gerekiyorsa aktarma ifadeler içinden dolayımrama yapılarak verilmesinin, gerçeğin çok sesliliğini ve çok yönlülüğünü denetlediği ve anlatısal bir strateji olarak iş gördüğü bilinmektedir.⁶⁰¹

Stuart Hall ve arkadaşlarının “Krizlerin Politikalandırılması” (Politicizing the Crisis) adlı haber araştırmasında olayın habere dönüştürülürken gazetecinin dilinden nasıl dolayım olarak verildiği, sokak soygunu adı bir adliye olayının haber formatına dönüşürken, İngiltere’deki hegomanya krizine nasıl bir cevap oluşturduğu incelenerek yapılmıştır. “Bu çalışmada araştırmacılar birincil tanımlayıcılarını diğer bir deyişle akredite haber kaynaklarının soruna ilişkin tanımlarını gazetecilerin (ikincil tanımlayıcılar)* nasıl yeniden ürettiklerine ve sözü edilen yeniden üretim sırasında, bu tanımları nasıl halkın sözüne dönüştürerek toplumsal uyuşmayı sağlamada adeta bir ideolojik devlet aygıtı gibi hareket ettiklerine dikkat çekmişlerdir.” Yani, sorun haber formatına dönüşünce, akredite kaynakların durum tanımları gazetecinin dilinden dolayım olarak ya da haber içinde alıntılama aracılığı ile yeniden üretilmektedir.⁶⁰²

Haberin anlatı yapısı irdelendiğinde dolayımrama işleminin iki ayrı aşamada gerçekleştiği görülmektedir. Birinci aşamada; haberin içinde barındırdığı bilgi enformasyonuna , olay öyküye, kaynak aktör, ilgi eğlenceye çevrilerek, ikinci aşamada

⁵⁹⁹ GUMG, Aktaran: Ç.Dursun, **a.g.e.**, s. 137

⁶⁰⁰ B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 11

⁶⁰¹ J. Fiske, Aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 140

* Haber anlatı yapısının oluşturulmasında “birincil tanımlayıcılar” ve “ikincil tanımlayıcılar” için hangi anlama geldikleri ve anlatı yapısında oldukça önemli yerlerinin bulunduğu, çalışmanın “gerçeklik”, “otorite”, “yineleme” gibi konu başlıklarında yer yer işlenmiştir. Bu yüzden bu kavramları burada tekrar açıklamamanın gereği olmadığı düşünülmektedir.

⁶⁰² A. İnal, **a.g.m.**, s. 69-70

ise; dağıtım yapacak olan medya organizasyonunun yapısına, teknolojiyi kullanımına, yayın kimliğine ve yayın politikasına göre gerçekleşmektedir.⁶⁰³ Haber anlatı yapısının oluşturulmasında oldukça sık başvurulan bir strateji olarak dolayım, haber anlatısının kavramsal olarak karmaşıklaşmasının ve tanımlama güçlüklerinin ardıyöresidir. “Dağıtım yapılacak medya organizasyonunun doğasına ve teknolojisine uygun hale getirilen haber, böylece tüketiciye, tüketim anında (yapı çözüm açısından) kolaylık sağlar. Aynı zamanda bir metin olarak anlam katmanlarının artmasına, alımlayana göre okumanın çeşitlenmesine nede olur.”⁶⁰⁴

Örneğin haber metinlerinin gerçeğe en uygun hale getirilmesi amacıyla dolayım olarak şimdiki zaman göre uyarlanması haberin tüketimine yönelik geniş kitlelere ulaşması anlamında geliştirdiği bir stratejidir. Habere tanık olmanın sunduğu dayanılması güç etkileme stratejisi nedeniyle, özellikle televizyondaki “olay” haberleri, doğrudan muhabirin ağzından ve olay yerinden, “haber ilk elden verilmesi” izlenimiyle sunulur. Haber cümlelerinde sonradan öğrenilmiş izlenimini ortadan kaldırmak için “mişli” geçmiş zaman kipi yerine “dili” geçmiş zaman kipi, çoğu zamanda şimdiki zaman kipi kullanılarak haber anlatısına “tanıklık” ya da “çok yakın geçmiş” izlenimi katmak amaçlanır.⁶⁰⁵ Haber anlatısına eklenen görüntü, ses ve diğer faktörlerle de bu metinler izleyici de gerçekten oluyormuş ve oradaymış hissi yaratır. Böylece, dilin, olayların hakikatini ya da anlam kalıntılarını doğrudan aktararak işlemediği aşık olmasına⁶⁰⁶ rağmen haberin izleyiciye gösterilen biçimi ile, gerçekleşen olayın üstünde ve tamamen dışında olduğu hissi uyandırılır ve haberin tamamen gerçekçi metinler olarak iş görmesi kolaylaşır.

Haber anlatısının dolayım stratejisi çerçevesinde irdelenen bir diğer yolu da iletişim sürecinin kitle iletişim sürecine dönüştürülmesi işlemlerinin biçimine bakmak olacaktır. Örneğin, Rigel’in kitle iletişim sürecini konu alan iki kademeli iletişim sistemi, haberdeki dolayım sürecini de anlamamıza / kavramamıza yardımcı

⁶⁰³ N. Rigel, **a.g.e.**, s. 180

⁶⁰⁴ N. Rigel, **a.g.e.**, s. 181

⁶⁰⁵ Ş. A. Özerkan, **a.g.e.**, s. 130

⁶⁰⁶ Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 127

olacaktır. Rigel, kitle iletişimi sürecinde haberi, iki aşamalı bir iletişim sistemi kapsamında ele almakta ve ortaya çıkan sonuçları kitle iletişim sürecinde etkili olan kaynak, iletişi, hedef alıcı, kanal ve geri besleme unsurları biçiminde sınıflandırarak, bunların haberin anlatı yapısı içerisindeki yapılanma içinde geçerli unsurlar olduğunu belirtmektedir. Rigel'in tespitine göre, iletişim süreci içerisinde birinci aşamada haber, beş temel unsur üzerinde irdelenmektedir.⁶⁰⁷

Haberin toplama aşamasını gösteren birinci aşamada;

Kaynak: İletişim süreci içinde, yani sistemin birinci kademesinde ilk aşama, ileti olarak haberi oluşturmak amacıyla gerekli bir kişiyi bulmaktır.

İleti: haber kaynağının verdiği bilgidir.

Hedef Alıcı: Bilgiyi bir kişiden, bir yazılı belgeden ya da yayından alan kişidir.

Kanal: Yüz yüze konuşma, telefon, basın bülteni, televizyon gibi bilginin alınmasını sağlayan kanallardır.

Geri Besleme: Kaynaktan elde ettiği bilgi doğrultusunda muhabirin, bu bilgiyi haber kurgusu içinde planlayıp yazmasıdır.

Birinci aşamada sıralanan bu unsurların bulunması durumunda eldeki bilgi iletiye dönüşecektir. İletinin niteliği aynı zamanda habere dönüşmesi ile de ilgilidir. Son etken olan geri besleme, ileti formuna dönüşen haberin ikinci aşamasını, yani bir iletişim sürecini, kitle iletişim sürecine dönüştürmekte/başlatmaktadır. Dolayım olgusu ise, haberin kitle iletişimi sürecinde /ikinci aşamada kendini göstermektedir. İkinci aşamaya gelindiğinde haber, dağıtım kanallarına girmesiyle dolayım olarak kitle iletişim sürecindeki yerini almaktadır. Bu durumda kaynak, bu kez haber toplama aşamasında elde ettiği bilgiyi haber formatına yerleştirme ve bir medya organizasyonunun herhangi bir biriminde görevli olmakla kaynak konumuna geçmektedir.

⁶⁰⁷ N. Rigel, **a.g.e.**, s. 140

İleti: İkinci kademedede kesin olarak ilgili medya organizasyonuna ve medyada alacağı yer ve zamana göre düzenlenmesi yapılmış “haber” olarak iletişim sürecindeki yerini almaktadır.

Hedef Alıcı: İkinci kademedede hedef kitleye dönüşmüştür. Bir başka deyişle haberin tüketicisi sayılan izleyici, okuyucu ve dinleyici hedef kitleyi oluşturmaktadır.

Kanal: İkinci kademedede medyadır. Radyo, televizyon, gazete, dergi, vs. olsun bütün medya organizasyonunun temel işlevi bir dağıtım kanalı olmasıdır.

Geri Besleme: Tüketici üzerinde ve hedef kitlede haberin yarattığı etkidir. Reyting oranlarının izlenmesini üstlene kuruluşlar, haberlere tepki olarak yansıyan şikayetler geri beslemedir.

Haberin kitle iletişimi sürecinde bu iki aşamalı yapılanmada ileti sayılan haber, dolayım-lama yoluyla iletişim sürecinden çıkarak büyük medya organizasyonları aracılığıyla kitle iletişim sürecine dönüşmektedir.

Haber anlatısının dolayım-lama yapılarak kurgulanmasında; haber yapım aşamasında görev alan muhabirler, editörler, yönetmenler, kameramanlar ve montajcılar gibi insani faktörlerin etkisi olduğu gibi haber üretim ve aktarım sürecinde teknoloji yoğunluğunun artması ile birlikte dolayım-lamaya dönük etkinin arttığı da görülmektedir. Gerçekliğin maksimum düzeyde kurulması isteğinin etkili olduğu bu dolayım-lama sürecinde haber anlatısına yönelik olarak izleyici ve olay arasındaki her aktarma girişiminde değişim ve farklılaşma potansiyeli bulunmaktadır. Olayların gerçekliğini vurgulamak için kullanılan canlı yayın tekniği bu girişimde başvuru-lan yöntem olarak değişim ve farklılaşma potansiyeline bir örnektir. Gerçeğe en yakın olmanın getirdiği inandırıcılık yanında haber yapımcılarının prestij kaynağı olarak teknolojinin getirdiği nimetlerden faydalanmanın pratike edildiği canlı yayın tekniği gerçekçi ve inandırıcı olma kaygısından kaynaklanmaktadır. Fakat televizyondaki görüntülerin anındalığı, canlılığı, aracısızlığı ve doğrudanlığı insanların bu görüntülerin kurgulanmış diğer görüntülerden çok daha gerçeğe benzer olduğunu düşündürmeye zor-luyor olsa da, canlı yayın tekniği ile sunulan görüntülerin gerçek olaylarla aynı ya da

özdeş olmaları olası görünmemektedir. Bu olsa olsa Burton'un ifade ettiği gibi gerçeğin resim kodlarıyla temsil edilmesi, gerçeğin aslına yönelik bir imitasyon algılamasına yönelik izleyicinin daha önceki deneyimlerinden elde ettiği gerçeklik algılamasının canlı yayın tekniği ile diğer metinlere/deneyimlere dolayımınarak taşınması anlamına gelmektedir. Birden fazla kameranın olaya odaklanıyor ve aracısız sunuyor olması böyle bir gerçeklik yanılsamasının yaratılmasında etkili olmaktadır. Dolayımınama olarak da tanımlanabilecek olan “gerçeklik yanılsaması” bir iletişim aracı olarak televizyonun doğası gereği anındalık ve oradalık, doğrudanlık ve canlılık gibi olguların manipüle edilmiş bir şekilde yansıtılmasıyla televizyona bir canlılık ya da gerçeklik ideolojisi yaratmaktadır.⁶⁰⁸ Canlı yayın tekniğinin gerçek olanı aynısı ile yansıttığı yolundaki ısrarlı iddialar bir yandan haber anlatısının gerçekliğini vurgulamak için kullanılırken, diğer yandan bültenlerde yer alan öteki haberlerin tümünün kurgu işleminde geçtiğini, dolayısıyla dolayımınarak sunulduğu kanıtlanmaktadır.

Özetle, haber anlatı yapısına yönelik olarak kullanılan dolayımınama stratejisinin izleyici ve sunulan olay arasındaki aktarma girişiminden kaynaklanan bir değişim ve farklılaşma potansiyeli bulunmaktadır. Değişimi gizlemek ve haber anlatısında gerçekliği vurgulamak için dolayımınama stratejisine başvurulmaktadır. Konunun başında da vurgulandığı gibi dolayımınama işlemi genellikle birinci kaynakların üçüncü şahıslara dönüştürülmesi, ikincil tanımlayıcıların (gazetecilerin) birincil tanımlayıcıları gibi algılanması, tarafsızlık, nesnellik, uzman kişi ya da kurumların görüşlerine başvurulması, canlı yayın tekniği gibi teknolojik imkanlardan faydalanılması şeklinde haberin gerçekliğini ortaya koymaya çalışan stratejiler yoluyla yapılmaktadır. Dolayısıyla, dolayımınamanın aynı zamanda gerçekliğin yansıtılması/kurgulanması stratejileri arasında bir köprü görevi üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

⁶⁰⁸ B. Poyraz, a.g.e., s. 52

3.4 TELEVİZYON HABERLERİNDE ULUSAL KİMLİĞİN SUNUM BİÇİMİ

3.4.1 HABER SUNUM BİÇİMLERİ VE SUNUMA YÖNELİK OLARAK GELİŞTİRİLEN KURAMLAR

Modern insan ilişkileri çerçevesinde televizyonun etkisi kaçınılmaz olarak kitle kültürünü sunmak, onu öğretmek ve benimsetmek anlamında devam etmektedir. Kitle kültüründe ise insan ilişkileri dahil her şey standartlaşmakta, klişeleşmekte ve basit mesajlar bombardımanı altında formüle edilmektedir. Ekranın büyülü dünyasında formüle edilen bu ilişkiler yumağının dışına çıkıldığında ise yalnızlığa çekilip kendini dinlemenin yolu olarak da yine yapay ilişkilerden örülü, hayatın kendisi olmayıp biçimlendirilmiş bir formu olan televizyona sığınılmaktadır. Çünkü insanlar seyretmesi/dinlemesi kolay olan mesajları çözümlemek için düşünce mekanizmasını devreye sokmamaktadır.⁶⁰⁹ Dolayısıyla modern insan, başka insanlarla kurduğu ilişkileri gerçek ilişkiler biçiminde değil de ekranın büyülü dünyasında çeşitli stratejilerle sunulan “kurgu” gerçeklere göre biçimlendirmektedir. Artık modern insanın sosyal ilişkileri sağlıklı ve somut ilişkiler değil yapay ilişkilerdir. Kurumsal ilişkiler içerisinde senaristlerin, program yöneticilerinin, yönetmenlerin vb. hayata/gerçeğe dair ilişkiler ya da hayat tarzları yerine, belli konuları, “egemen/bağımlı” sistematığı içerisinde sürdürülmesi gereken insan ilişkileri çerçevesinde bir kalıba yerleştirilerek sunuyor olması⁶¹⁰ bu yapaylığın en belirgin göstergesi olmaktadır. Yani, manipülatif bir hayat tarzını/ biçimini sunuyor olan televizyon, modern insanın hayatı algılama biçimini etkileyen bir araç olarak, onun gerçeğe ilişkin sosyal algılamasını da belirlemektedir. Kısaca, televizyonun olayları/gerçeği sunum biçimine yönelik bu faaliyeti, kitle kültürünün yaratılmasına yönelik varsayılan toplumsal bütünlüğü sağlamak yerine, daha çok yüzeysel imajlarla biçimlendirilen, olayların içeriğini düşünmekten alıkoyan, gerçeğe dair argümanları bayağılaştıran, toplumsal çözülmeye sürekli açık olan bireysel bir dünya inşa etmektedir.

⁶⁰⁹ Nurdoğan Rigel, **Medya Ninnileri**, Sistem Yayınları, İstanbul, 1994, s. 9

⁶¹⁰ L. Kayaalp, **a.g.m.**, s. 10

Televizyonun diğer program türlerinde olduğu gibi haberler de birbirinden farklı enformasyonları izleyiciye ulaştıran kapsamlı ve sürekli bir sunumdur. Haberlerdeki enformasyonun çoğu farkında olmadan geçmekte ya da çok az ilgi uyandırmaktadır. Haberlerin sunumuna yönelik bilgi edinme süreci aslında televizyonun dezenformasyon denilebilecek bir enformasyon yaratarak bilgilendirmenin /bilgilenmenin anlamında değişiklik yapmasıdır. Yani, insanlarda bir şey hakkında bilgi sahibi olma illüzyonu yaratan, insanı bilgilenmekten alıkoyan/uzaklaştıran bir süreçtir.⁶¹¹ İzleyici için haber, bir çok şey öğrendiğini sandığı bir bilgi edinme aracıdır, fakat aslında haberler aracılığıyla sunulan bilgi eğlence içeriğiyle biçimlendirilmiş, reklam endüstrileriyle yürütülen ilişkilerden kaynaklanan rating faktörüne göre düzenlenen kurmaca bir sunumdur. Reuters'ın verdiği bilginin değeri ile onu amaçlı olarak sunan ana haber bültenlerinin verdiği bilgi aynı değildir. Bunu, birçok haber konulu araştırmanın, haberlerin belli anlam çerçeveleri içinde sunulduğunu ortaya koyan çalışmalardan da anlamak mümkündür. Daha önceki konu başlıklarında genişçe yer verildiği gibi bu anlam çerçeveleri, habere konu olan olayların toplanması ve işlenmesinin düzenleniş biçiminden ve haberi izleyicinin anlamasına yardımcı olacak bir biçimde sunma gerekçesinden kaynaklanır. Ayrıca haberin konu ve başlık kategorileri kapsamında çerçevelenerek sunulması, kitle iletişim araçlarına haber sağlayan kaynakların ve habercilerin toplumdaki bağlam ve amaçlarını da yansıtır.⁶¹²

Bu araştırmalardan biri olan “Haberleşme Araçlarının Karşılaştırmalı Etkileri” adlı çalışmada Klapper sözselsel, görsel ve yazınsal sunumların izleyicide çeşitli etkilerde bulunduğunu vurgulayarak sözselsel sunumların tek başına kullanıldığında yazınsal yayınların tek başlarına yaratacakları öğrenme ve öğrenileni korumada daha başarılı olduğunu söylemektedir. Sözselsel yollardan yapılan sunumun yazınsal sunum karşısındaki üstünlüğü, fikri düzeyi düşük olanlar arasında daha bir görünür hale gelmektedir.⁶¹³ Televizyon haberleri ise anlatı yapısı itibarıyla hem sözselsel hem de görsel sunuma girdiği için enformasyona dönük basit materyalin öğrenilmesi daha kolay

⁶¹¹ Neil Postman, Aktaran: Nurdoğan Rigel, **Rüya Körleşmesi**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 153

⁶¹² D. M. Quail, S. Windahl, **a.g.e.**, s. 106

⁶¹³ J.T. Klapper, Aktaran: Ü. Oskay, **a.g.e.**, s. 193

olmaktadır. Sözel ve görüntüsel sunumun birlikte kullanımı, “temel fikrin her şeyi kısa tutmak, kimsenin dikkatini dağıtmamak, bir lokmalık olmak, karmaşıklıktan muhakkak kaçınmak olduğu ve düşüncenin yerini görsel uyaranların aldığı”⁶¹⁴ televizyon haberi gibi kısa materyalin, enformasyonun öğrenilip akılda tutulması bakımından önemli bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü, televizyonun en önemli işlevi sayılan bilgilendirme, bütün program türlerinde belli bir öyküleme/anlatı tekniği kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Televizyon dizileri ve seriyaller, zaman ve mekan gibi unsurlar aracılığıyla öykü anlatırken haber de öyküleme tekniğini kullanmaktadır. Bilgilendirme işlevini öykü anlatma (masal anlatma) tekniği ile gerçekleştirdiği⁶¹⁵ için haber, izleyici üzerinde diğer medya sunumlarına kıyasla daha fazla etkili olmaktadır. Böylece haber, masal formatı ile izleyiciye hayal kurma olanağı tanımakta ve hayalini kurabileceği her türlü fanteziyi üretmekte ve sunmaktadır.

Dolayısıyla, haberdar etme ve bilgilendirme işlevinin özellikle hem sözel hem de görüntüsel sunumunun birlikte kullanıldığı televizyon haberlerinde diğerlerine kıyasla daha kolay olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, daha önce çeşitli biçimlerde de ifade edildiği gibi televizyon haberlerinin bir görüntüyü tespit edip daha sonra çoğaltarak “orada bulunmayanların” kullanımına sunan bir düzenek halinde çalışıyor olması, aynı zamanda nesnel gerçekliğin “suretine” yönelik sunumuna da ilişkindir. Yani aynı zamanda televizyon habercilerinin, gerçekliğin üretildiği ve üretilen bu gerçekliğin bizzat nesnel gerçeklik olarak sunulduğu yolundaki ısrarcı iddialara/tartışmalara ilişkindir. Konu hakkındaki tartışmalar bir tarafa* izleyici bu işleyişin (gerçeğin üretilmesi) farkına varıp anlık tepkiler göstermekte, ancak aynı görüntüler ve aynı format içerisinde sunulan haberleri izlemeye devam etmektedir. Bu durum karşısında Kayaalp, izleyicinin hayal kırıklığına rağmen beklentilerinin karşılanması umuduyla haberi izlemeye devam ettiğinin, bir diğer olasılığın ise tüm

⁶¹⁴ N. Postman, Aktaran: N. Rigel, **a.g.e.**, s. 151

⁶¹⁵ Yusuf Kaplan, Aktaran: B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 38

* Gerçeklik iddiası çalışmanın başlarında oldukça ayrıntılı biçimde, bir başlık altında irdelendiği için bu tartışmaların buraya taşınmasında bir fayda görülmemektedir.

memnuniyetsizliğine rağmen, sunulan gerçekliğin kendisinde, kendisinin de çok fark etmediği bir biçimde karşılık bulduğunu en azından ilgisini çektiğini söylemektedir.⁶¹⁶

Haberlerin sunum biçiminin izleyici üzerindeki etkilerine yönelik bir diğer araştırma ise Comstock'un televizyonun bireysel davranış üzerindeki sonuçlarını ele alan "psikolojik" modelidir. Konu hakkındaki araştırmalara göre, haberlere konu olayların seçilmesi ve haberlerden çıkartılan anlamlar bazı tutarlı kalıpları takip etmekte, bu durum karşısında izleyici sunulan haberlere karşı hem seçici olmakta hem de yetersiz tüketiciler durumuna düşmektedir. Bu model kapsamında bir davranış biçiminin televizyondaki sunum formatına muhatap olan birey kendi davranışına uygun gelebilecek birkaç "girdi" birden almaktadır. Bunlardan balıca olanı belli bir eylemin temsili (TV eylemi) olmaktadır. İlgili girdiler, sunumu nitelendiren heyecan uyandırma, çekicilik, ilgi ve dürtüden oluşan TV'nin uyandırışı başlığı altında toplanabilecek derecelerdir. Buna ek olarak, TV'nin alternatifleri başlığı altında toplanabilecek olan alternatif eylemler ve davranış biçimlerinin de aynı bağlamda temsil edilme olasılığı bulunmaktadır. Diğer iki girdi, izleyici için TV'den algıladığı sonuçlar/televizyondaki haliyle eylemin sonuçları ve TV'den algılanan gerçeklik/TV'nin sergilediği gerçeklik derecesi olacaktır. Modelin konumuz açısından en önemli önermesi, belli bir eylemin sergilenişinin/ sunumunun, büyük bir olasılıkla o eylemin öğrenilmesine yol açacak olmasıdır. Eylem birey için ne kadar dikkat çekici olursa o kadar çok uyandırma olmakta ve eylem aynı zamanda bireyin sahip olabileceği tüm davranışlar dağarcığı içinde o kadar önem kazanmaktadır.⁶¹⁷ Televizyon haberlerinin sunum biçimi ve bu biçimin izleyici üzerindeki etkileri bakımından bu model oldukça önemlidir. Zira, haber anlatısının bir çok strateji ile birlikte dolaylanmış kurgusal biçimi yukarıda bahsedildiği gibi izleyicinin her ne kadar gelip geçici, akılda tutması zor enformasyonlar içeriyor olsa da, konu edilen olayların temsiline yönelik sunum biçimi bireysel davranışların/eylemlerin yönlendirilmesi bağlamında oldukça önemlidir. Televizyon haberlerinin sunumunda gerçekleştirilen özendirme ve eylem ve davranışları

⁶¹⁶ L. Kayaalp, **a.g.m.**, s. 10-11

⁶¹⁷ D. M. Quail, S. Windahl, **a.g.e.**, s. 82-105

meşrulaştırma/yönlendirme sorunsalları çerçevesinde düşünüldüğünde bu modelin birçok doğru önermeyi barındırdığı görülecektir. Ancak bu konular çalışmanın en azından bu başlık altındaki kapsamına girmediğinden üzerinde durulmayacaktır. Sunum biçiminin izleyici üzerindeki etkileri bakımından bu modelin değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Haber sunum biçiminin izleyici üzerindeki etkileri bakımından böylesi bir tartışmadan sonra haber anlatı yapısının oluşturulması bağlamında öne sürülen haber sunum biçimlerini ve bu biçimlere yönelik geliştirilen kuramları vermek faydalı olacaktır.

Haberin sunuluş/veriliş biçimleri konusunda Tokgöz, Objektif haber verme anlayışı, Yorumlayıcı haber verme anlayışı ve Araştırmacı haber verme anlayışı biçiminde üçlü bir sıralama ortaya koymaktadır. Buna göre, objektif haber verme anlayışı; haberin dengeli ve gerçeğin en iyi yansıtıcı bir biçimde hazırlanıp sunulmasıdır. Haberin değerinin anlaşılıp, öneminin artmasıyla birlikte, objektif olarak haber verme ilkesinin benimsenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Haberler ve fikirler arasında denge sağlanması, objektif haber verme anlayışının en belirgin özelliği olarak dengelilik ilkesinin gereği, haberde söz konusu edilen taraflara eşit söz hakkının tanınması ve tarafsızlığın sağlanması ile ilgilidir. Buna karşın yorumlayıcı haber verme anlayışı; I. Dünya Savaşı sonrası büyük kitlelerin kendini savaşın içinde bulduğu ve savaştan etkilendiği dönemde savaşın neden, niçin çıktığını, kimlerin taraf olduğunu sokaktaki vatandaşa anlatmak için haberlerde tarafsız olmak, objektif olmak gibi unsurların yetmemesinden, onların yorumlanması gereğinden ötürü çıkmıştır. 1929 ekonomik krizi ve ardından ortaya çıkan bunalımlı dönem ise yorumlayıcı haber verme/sunma biçimini hızlandırmış ve yerleşmesine neden olmuştur. Tokgöz'ün sınıflandırmasından üçüncüsü olan araştırmacı haber verme anlayışı da; gazeteciliğin kamu yararını gözetmesi ve yaptığı yayınlarda araştırmacı yönünün daha ön planda olması ile ilgilidir. Özellikle haber kuruluşlarında aktif gazetecilik sürecinde çok tartışılan fakat iletişim fakültelerinde öğrenciye yönelik olarak üzerinde oldukça sık durulan 5N+1K kuralının ötesine geçen araştırmacı haber anlayışı, gizli kalmış olayları

araştırıp derine inilmesi ile ilgilidir. Bu tür bir haber sunma anlayışına çeşitli polis adliye haberlerinin açıklığa kavuşturulması, hükümetin nasıl işlediği yolundaki haberler ve ekonomik yolsuzluklar gibi konular girebilmektedir.⁶¹⁸

Tokgöz'ün sıraladığı bu üç haber sunum biçimlerinden özellikle ikincisi ve üçüncüsüne yönelik geliştirilen kuramlar söz konusudur. Örneğin, Marksist Medya Kuramı'na göre, haberlerin oluşturulma ve sunum tarzları, kurumsal ve sistematik olarak egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda oluşmakta, bu nedenle de yanlı ve tek boyutlu olarak sunuldukları varsayılmaktadır. Eleştirel kuram çerçevesinde değerlendirilebilecek olan Marksist medya çözümlemeleri sermaye, devlet ve yayın tekelleri arasındaki organik kurumsal bağlantıları sergilemeye yönelik olarak uzmanlaştığından ötürü haberlere ait her türlü bir saptama, genel kurumsal analizlerin bir türevi olması bağlamında zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır.⁶¹⁹

Yorumlayıcı haber sunma anlayışının Marksist kuram çerçevesinde “yanlı ve önyargılı haber akışı” biçiminde değerlendirildiği eleştirel yaklaşım, haber yapısını bir söylem biçimi olarak ele alan çalışmalarda da görmek mümkündür. Genel anlamda haber anlatısını bir söylem biçimi olarak değerlendiren yaklaşımlar, habere konu olan olaylardan çıkarılabilecek anlamların denetlenebilirliğini ve sınırlandırılmasını sağlayan “uzlaşımlar seti” üzerine yoğunlaşmaktadır. Kavram olarak ortaya çıkan uzlaşımlar seti, çalışmanın “otorite” konulu başlığında da vurgulandığı üzere, haber anlatısına yönelik metinsel kurgulamanın televizyonun diğer metinlerinden çok daha sıkı ve kapalı metinler olarak yapılanması gerekliliğine yoğunlaşmaktadır. Çünkü, bu tür bir anlatı yapılanması, haberin konusunun başkalarının fikirlerine yönelik bir sunum biçimi olmasından kaynaklanmaktadır. Siyasi iktidarı paylaşanlar, baskı gruplarının sözcüleri, yasama-yürütme-yargı üçlemesinin üst düzey isimleri vb. haberi bir söylem biçimi olarak ele alan yaklaşımlarda başkaları biçiminde kategorize edilmekte, haberlerin

⁶¹⁸ O. Tokgöz, **a.g.e.**, s. 135-136

⁶¹⁹ B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 64

çeşitli sunum biçimleri arasında resmi söylemin karşıtlarına en az yer veren, en kapalı ve resmi söylem terimleri içinde en fazla iş gören metinler⁶²⁰ olduğu ifade edilmektedir.

Kendi içinde Marksizm'e farklı yorumlar getirmesi itibariyle Marksist iletişim kuramının devamı niteliğinde olan eleştirel yaklaşım ise, bir olgu olarak haberin ne özgür bir haber akışına sahip olması ne de önyargılı ya da taraflı bir yapıya yönelik olduğu/olmadığı ile ilgilenmektedir.⁶²¹ Eleştirel yaklaşımın temel argümanı; haberin anlatı yapısında gerçekliğin yeniden kurgulanarak öylece sunulduğudur. Bültenlerde bir sıralamaya tabi tutularak sunulan haberlerin bağımsız ya da nesnel bir gerçeklik tarafları yoktur. Yeniden üretimle kurulan gerçeklik, ekonomik ve politik olgular çerçevesinde yapılan gazetecilik pratiklerinin ve onlara kaynak olan kurum ve kişiliklerin sunduğu, bağımsız olmayan enformasyonlarca üretilen bir gerçekliktir.

Tarafsızlığı, gazetecilik pratikleri açısından ve haberin liberal tasarımları çerçevesinde, olayla ilgili olan taraflar çoğulluğunun sergilenmesi ve onlara eşit yer verilmesi olarak değerlendiren liberal çoğulcu ve fenomenolojist kurama göre de haber ve haberin oluşum biçimi, "özgür-serbest haber akışı" biçiminde algılanmaktadır. "Berger, Luckmann, Garlinkel ve Golfman'ın geliştirdiği kuramsal çerçevede, toplumsal anlamların oluşturulmasında kişilerin etkinliği önem taşımaktadır. Dolayısıyla, haberlerde anlamların oluşturulmasında haber çalışanlarının inisiyatif dereceleri ve örgütsel pratikleri gibi üretim süreciyle ilgili sorunlara odaklanılabilmektedir."⁶²² Özgür ve serbest haber akışının önemli bir argüman olduğu⁶²³ liberal çoğulcu yaklaşımda haber, kamusal alanın çıkarlarını gözettiğinden neredeyse bir dokunulmazlığa sahiptir. Haber, yasama-yürütme ve yargıdan sonra dördüncü göç olarak kabul görmekte, bazı durumlarda bu güçlerden herhangi birinin önüne geçebilmektedir. Kamusalın yararını gözetiyor olma gerekçesi liberal çoğulcu kuramın güçlü argümanlarından biri olmasına rağmen günümüz gazetecilik pratikleri ve

⁶²⁰ Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 131

⁶²¹ B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 65

⁶²² G. Tuchman, Aktaran: B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 64

⁶²³ Aykut Çelebi, Aktaran: B. Poyraz, **a.g.e.**, s. 64

iktidar-medya ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda kamu yararı dayanağının çok da sağlam olmadığı görülmektedir.

3.4.2 ULUSAL KİMLİK OLGUSUNUN HABER OLMA NİTELİĞİ YA DA HABER DEĞERİ

Haberin anlatı yapısına ilişkin Marksist yaklaşımlarda, haberin tarih yazımına benzer bir şekilde işlediğini, çeşitli açıklamalarla bütünlüklü tek bir hikayeyi yazdığını ve olayların rastlantısal görünüşünün ardında büyük bir anlatının inşa edildiği vurgulanmaktadır. Tarih ile haberlerin yazımı arasındaki benzerlik, ikisinin de düzenin güçleri ve düzen dışı arasındaki mücadeleye oluşmasından kaynaklanmaktadır.⁶²⁴

Habere ilişkin liberal tasarımların hareket noktasını ise, haber değerlerini ve gazeteciliğin profesyonellik kodlarını içeren bir kavramlar seti oluşturmaktadır. Buna göre zamanlılık, yakınlık, önemlilik, sonuç ve insanın ilgisini çekmek gibi temel haber değerlerine sahip olan olayların öyküleri, gerçeği yansıtan nesnel ve tarafsız profesyonellik pratikleri içinde özetlenmektedir.⁶²⁵

Yine Frankfurt Okulu eleştirilerinde temel kavramlardan biri olan “kültür endüstrisi” kuramına göre, kapitalist toplumlar içerisinde haber olgusunun da içinde bulunduğu kitle iletişim araçları işlevleri itibarıyla birer kültür endüstrisi haline dönüşmüştür/dönüşmektedir. Ulusal kimlik olgusunun bir çok yerde kültürel kimlik kavramıyla birlikte anılıyor olması ve birinci bölümde açıklık getirildiği üzere kültür konusunun ulusal kimliğin alt görünümünden birine işaret ediyor olması konusundaki konsensüs Frankfurt Okulu eleştirilerinin kültür konusundaki yaklaşımını vermemiz konusunda etkili olmaktadır. Bu eleştiriler çerçevesinde kitle iletişim araçlarının ürettiği kültür gerçek sayılmamakta, yapay bir kültür olarak kabul görmektedir. Bu kültür yapay bile olsa yaratım sürecinde bir kültür varlığının “değer” açısından mevcut olduğu gerçeğinden hareketle ulusal kimlik olgusunun da kitle iletişim araçları (haber) açısından bir öneminin olduğu çıkarımını yapmak doğru olacaktır. Frankfurt Okulu’nun

⁶²⁴ Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 129

⁶²⁵ O. Tokgöz, **a.g.e.**, s. 70-76

kitle kültürü eleştirisi yapay kültürün toplumsal adaletsizliklerinin sürüp gitmesine yönelik⁶²⁶ olmasının yanında bu eleştirinin, kültür konusuna dolayısıyla ilişkişel bağlamda ulusal kimlik olgusuna da bir eleştiri olduğu ya da en azından kültür ve ulusal kimlik ilişkişelliğinin çerçevesi açısından kitle iletişim araçlarında bir değer olarak yer tuttuğu çıkarsamasına varmak mümkün görünmektedir. Zira, yukarıda ifade edildiği gibi bir çok literatürde ulusal kimlikle bir tutulan kültürel kimlik Hall’ın tespitiyle “bir olma sorunu olduğu kadar bir oluşma sorunudur da. Geçmişe ait olduğu kadar geleceğe de aittir. O, zaten var olan, yer, zaman, tarih ve kültür değıştiren bir şeydir. Kültürel kimlikler bir yerlerden gelir, tarihleri vardır. Tarihsel olan her şey gibi onlarda sürekli dönüşüme uğrarlar... Bulunmayı bekleyen bir geçmişin keşfine bağlı, bulunduğunda kendimize ilişkin yaklaşımımızı sonsuza dek saklayacak bir şey olmaktan uzak bulunan kimlikler, aldığımız değışik konumlara verdiğimiz isimlerdir, bizi geçmişin hikayeleri içinde konumlandırırlar.”⁶²⁷ Dolayısıyla kimlik, kültür ile örgülenen bir toplumsal yaşam biçimi olarak oluşturulmuş bir “etkileşim” sistemi içinde belirmektedir. Bir toplumdaki etkileşim sistemleri ancak kendi içinde bir bütünlük gösteriyor ve diğer toplumların kültürel özelliklerinden farklılık arz ediyorsa o toplumdaki kültürel varlıktan, kimlikten söz edebilmek mümkün olmaktadır. O halde kültürün ve dolayısıyla ulusal kimliğin ne olduğu/olmadığını belirleyen anahtar kavramlardan biri de “etkileşim” olarak belirmektedir.⁶²⁸

O halde Hall’ın kültürel/ulusal kimliğin bir tarihi olduğu ve tarihsel olarak sürekli değışime uğradığı yolundaki tespitiyle, Marksist yaklaşımın haberin tarih yazımına benzer bir şekilde inşa edildiği yolundaki yaklaşımı arasında bir “değer” olarak ulusal kimliğin haberin anlatı yapısı içerisinde yer alabileceğini söylemek mümkün görünmektedir. Ayrıca, ulusal kimliğin önemli tanımlayıcılarından biri olan kültürün bir “etkileşim” sistemi içinde var olabileceği tezi, Frankfurt Okulu’nun haberinde içinde bulunduğu- kitle iletişim araçlarının bir kültür endüstrisi yarattığı yolundaki kuramıyla örtüşüyor görünmektedir. Zira, Frankfurt Okulu’nun kültür

⁶²⁶ İrfan Erdoğan, Korkmaz Alemdar, **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 215-217

⁶²⁷ S. Hall, Aktaran: D. İmançer, **a.g.m.**, s. 241-242

⁶²⁸ K. Koçdemir, **a.g.e.**, s. 66

endüstrisine yönelik yapay bir kültür oluştuğu yolundaki yaklaşımı, bir endüstri yaratılması için etkileşimin zorunlu olduğu gerçeğini taşımaktadır. Yani, kitle iletişim araçları kültürel etkileşimin dinamiği olarak yapay bir kültür yaratılmasında etkili olmaktadır. Dolayısıyla kültür/kimlik konusunun tarih yazıcılığından ve etkileşim sistemine olan bağıntısından ötürü haberin anlatı yapısı içerisinde bir değer olarak belirmesi; en azından anlatının yapılandırılmasında etkili olan egemen söylemin ve haber yapım aşamasında görev alan aktörlerin aynı kültürde/toplumda yaşıyor olması ve toplumsal değerlere olan ortak referansları açısından mümkün olacaktır. Donald'ın kültür-kimlik ve etkileyici unsurları hakkındaki tespiti, değer noktasında ulusal kimlik olgusunun haberin anlatı yapısında önemli olduğu yolundaki fikri desteklemektedir.

Buna göre; “ söylem aygıtları, teknoloji ve kurumlar (basın-yayın kapitalizmi, eğitim, kitlesel yayıncılık ve diğerleri), ulusal kültür dediğimiz şeyi doğurmuştur. Ulus, bu kültürel teknolojilerin bir ürünüdür... Ulusu yaratan, kültürel aygıtlardır. Yaratılan şey bir kimlik ya da bilinç değil hiyerarşik olarak düzenlenmiş değerler, yönelimler ve farklılıklardır. Eklemlayıcı ilke olarak ulus, bu kültürel ve toplumsal heterojenliğe belli bir sabitlik kazandırır. Ulusal olan, öbür kültürlerden farklılığı ortaya koyarak, sınırlarını belirleyerek kültürün birliğinin tanımlar; fakat bu kurgusal bir birliktir.”⁶²⁹

Haber anlatı yapısına ilişkin “değer” ve “gazeteciliğin profesyonellik kodlarını” içeren bir kavramlar seti oluşturan liberal yaklaşımlar ise zamanlılık, yakınlık, önemlilik, insan ilgisini çekmek ve sonuç gibi temel haber değerlerini pratike etmektedir. Bu noktadan itibaren ulusal kimlik olgusunun bir değer olarak bu liberal pratikler çerçevesinde nasıl oluşturulduğu öncelenecektir. Bu noktada haber anlatımına konu olan bir olayın değer teşkil edip etmemesi konusunda öne sürülen farklı görüşler olmasına rağmen haber değerlerinin olumsuzluk, eve yakınlık, revaçta olma, sembolleştirme, kişiselilik, çatışma, önemlilik, yenilik, insanların ilgisini çekme ve sex başlıklarında toplandığı görülmektedir. Bu başlıkların ulusal kimlik açısından hangi içerikleri barındırdığı ya da hangilerinin bir değer unsuru olarak ulusal kimliği kapsadığı konusuna geçmeden önce haberin üretim aşamasında haber merkezleri ve

⁶²⁹ D. Morley, K. Robins, **a.g.e.**, s. 73

alışanlarının haber değeri noktasındaki yapılanma biçimlerine bakmak faydalı olacaktır.

Bu doğrultuda haberin yapım aşaması öncesinde, haber merkezleri bünyesinde çalışan muhabirler ve ulusal ya da uluslar arası ajanslardan gün boyunca birçok haber konusu ulaşmaktadır. Haber üretim aşamasındaki yapılanmaya bakıldığında, bu haber konusu yoğunluğunun bir sistematik içerisinde kategorize edilebilmesi için yurt haberler servisi, dış haberler servisi, ekonomi servisi, spor servisi gibi alt yapılanmaların oluşturulduğu görülecektir. Haber konularının sayıca çokluğundan ve kısıtlı bir zamanda hazırlanması zorunluluğundan ötürü ortaya çıkan seçim yapılma gerekliliği⁶³⁰ bu tür bir yapılanmanın oluşturulmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla haber merkezine ulaşan konuların, en azından bu yapılanmadan ötürü, farklı seçim kriterleri ve farklı öncelikleri bulunmaktadır. Muhabir ve yazı işleri müdürü, haber genel yayın yönetmenleri vb. konunun haber anlatısına dönüşmesinden ve bültene girmesinden önce olaya haber faktörü kriterlerini/değerlerini uygulamak durumunda kalmaktadırlar.⁶³¹ Yani, haberin daha üretim aşamasında, medya organizasyonunun yaratıcı grubunda yer alan genel yayın yönetmeninden stajyer muhabirine kadar tüm eşik bekçilerinin önlerine gelen enformasyondan hangisinin haber üretim sistemine alınacağına karar vermelerine yardımcı olan bir ölçütler/kriterler sistemi bulunmaktadır ve bunlara haber değeri denilmektedir.⁶³² Burton ise haber değerlerini, haber üretenlerin önemli kabul ettikleri haber konuları ve bu konuların geliştirim biçimi⁶³³ olarak tanımlamaktadır. Haber değeri konusunun, haberin anlatı biçiminde önemli bir yer tuttuğu düşüncesi, Uluslararası Barış Antlaşmaları dergisinde yayınlanan “Haberlerin Üretimi” adlı çalışmada da ifade edilmekte, dünya olaylarının medyanın algısına göre haber değeri ayırımından geçirilerek sunulduğu, böylece medyanın yeni bir dünya görüşü yarattığı konusu üzerinde vurgu yapılmaktadır.⁶³⁴

⁶³⁰ N. Kars, **a.g.e.**, s. 109

⁶³¹ D. M. Quail, S. Windahl, **a.g.e.**, s. 106

⁶³² Melvin De Fleur, Everetie Dennis, Aktaran: N. Rigel, **İleti... a.g.e.**, s. 202

⁶³³ G. Burton, **a.g.e.**, s. 221

⁶³⁴ J. Watson, Aktaran: N. Rigel, **a.g.e.**, s. 204

Haber değeri konusunda Burton'un olumsuzluk, eve yakınlık, yakın zamanda meydana gelmek, revaçta olmak, devamlılık, basitlik ve kişisel⁶³⁵, bunlardan farklı olarak Rigel'in sembolleştirme⁶³⁶ Garvey'in yenilik, çatışma ve insanların ilgisini çekmek⁶³⁷ başlıkları, ulusal kimliğin haber değeri olması noktasında değerlendirilecek olan değer kriterleri olacaktır.

Bu kapsamda irdelenecek olan konuların başında olumsuzluk ve çatışma gelmektedir.

Olumsuzluk-Çatışma olgusunun bir değer olarak haberin anlatı yapısında yer almasının temel nedeni, izleyicinin ilgisini çekmek maksadıyla haber yapımcılarının haber vermekten ziyade izleyicinin tepkisine verilen önemden kaynaklanmaktadır. Bu durumda haberin anlatı yapısına hakim olan olayların bir çoğunun konusu bozukluklar ve kargaşadan oluşmaktadır.⁶³⁸ Karşıtlıklar yaratılmasıyla bir dışlama stratejisinin yaratılması konusunda haber anlatısının biz-öteki biçiminde ikili bir çatışma zemini üzerine kurgulandığı yolundaki yaklaşımlara daha önce yer verilmişti. Dolayısıyla bir değer olarak haberin anlatı yapısına konu olan olaylar olumsuzluk üzerine kurgulanırken çatışma unsurundan oldukça faydalanılmaktadır.

Ulusal kimlik olgusunun farklılıklar yaratma ve sonrasında bu farklılıkları çatışmaya dönüştürerek olumsuzlama ve varlığını bu biçimde devam ettiriyor olabilmeye kabiliyeti, haber anlatısında bir değer olarak olumsuzluk ve çatışma unsurlarının ön plana çıkmasına nede olmaktadır. Zira bu topluluğun kendisini ortak özelliklere sahip bir ulus olarak tanımlaması, bu özelliklere sahip olmadığı varsayılan diğer toplulukları dışlamasını gerektirmektedir.⁶³⁹ Ulusal kimlik olgusu da dışlamaya dönük olumsuzlama ve çatışma özellikleriyle bir değer olarak daha çok dış haberler yapılanması içinde ortaya çıkmaktadır. Diğer ulusları olumsuzlama ve onlarla çatışmaya dönük iletilerin bir çoğuna dış haberlere ilişkin anlatı yapılarında rastlanmaktadır. İzleyicinin aynı ulusa ait

⁶³⁵ G. Burton, **a.g.e.**, s. 137-139

⁶³⁶ N. Rigel, **Rüya...**, **a.g.e.**, s. 67

⁶³⁷ D. E. Garvey, Aktaran: S. Parsa, **a.g.e.**, s. 38

⁶³⁸ S. Parsa, **a.g.e.**, s.38

⁶³⁹ R. Boztemur, **a.g.m.**, s.163

olma düşüncesi ve kendisini o aidiyete yönelik olan ulusal kimlikte tanımlıyor olması, haber anlatısının egemen çerçevesini oluşturduğu gibi sadakat ve dayanışmayı geliştirip karşılıklı hak ve sorumlulukları belirleyen bu anlatı biçimi aynı zamanda kendini o ulusal kimliğe ait hissetmeyen/aynı özelliklere sahip olmadığı varsayılan “öteki” toplulukları dışlama ve onları bu aidiyet mekanizmasının dışına taşıma, olumsuzlama eğilimi taşımaktadır. Çünkü ait olmayı vurgulamanın yolu, kendi ile öteki/yabancı arasındaki kültürel ve toplumsal farklılıkların vurgulanması biçiminde⁶⁴⁰ kurgulanmaktadır. Dolayısıyla olumsuzluk ve çatışma unsurlarının haberin anlatı yapısında bir değer olarak yer bulması ulusal kimliğin kendini tanımlama sürecindeki farklılık politikası ile ilgilidir ve haber değeri olarak üretim aşamasında yer alabilmektedir.

Eve Yakınlık olgusu haber anlatısına konu olan olayların haberi üretenler ve tüketenlerin kültürüne ve coğrafyasına yakın olması açısından bir değer ifade etmektedir.⁶⁴¹ Haber konusunun toplumun içinde bulunduğu sınırlar çerçevesinde ve ortak aidiyetlerden kurulu kültürel ayniliklerle işleniyor olması olayı değerli kılmaktadır. Burton’ın haber değeri konusunda belirlemiş olduğu kriterlerden fikir birliği ve geliştirim başlıkları da aslında eve yakınlık kriteri çerçevesinde ele alınabilmektedir. Buna göre, toplumsal ve politik konularla ilgili vasat bakış açısı sanki her zaman doğruymuş ve üzerinde anlaşmaya varılmış bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.⁶⁴²

Bir değer olarak eve yakınlık kriterinin ulusal kimlik açısından uygulanabilirliği, haber merkezi yapılanmasında ortaya çıkan alt birimlerden yurt haberleri servislerince yapılan haber konularında, politika konularında ve yine dış haberler servislerince yapılan haber konularında görülmektedir. Örneğin, ulusal kimlik ya da ulusal kültür konusunun eve yakınlık kriteri çerçevesinde değerlendirebileceğimiz kültürel yakınlık konulu haber türlerine genellikle dost ve kardeş ülke tanımlamalarıyla sunulan yakın

⁶⁴⁰ F. Alver, **a.g.e.**, s. 75

⁶⁴¹ G. Burton, **a.g.e.**, s. 138

⁶⁴² G. Burton, **a.g.e.**, s. 141

coğrafya ve kültürleri konu alan haberlere de rastlanmaktadır. İçinde yaşanan kültür ve kimlik tanımlayıcıları çerçevesinde hazırlanıyor olma geleneğine/kuralına sahip bir haber yapılanması izleyicide bir rağbet buluyorsa o kültüre ve coğrafyaya yakın konular da değer teşkil edecektir. Zira sosyal yaşam bireyin daima diğer insanlara olan referansını içermekte, kimliğin inşasından farklılıklar yaratma pratiğinin yanında heterojenliğin pekiştirilmesiyle gerçekleşmektedir.⁶⁴³ Sosyo-ekonomik, yerleşim, kültürel, cinsiyet farklılıkları vs. dinlemeksizin izleyiciler arasında ortak bir perspektifin ortaya çıkmasında rol oynayan televizyon ve haberleri ulusal kimliğin oluşmasında başat kurallardan biri olan heterojenliğin pekiştirilmesi işlevini yerine getirmektedir.

Haber değeri kapsamında olayın revaçta olması ise haber anlatısının içine giren bir konunun haber değerinin bulunması ve konuyla ilgili gelebilecek olan diğer ayrıntıları da değerli saymaktadır. İzleyicinin bu konu ile ilgili daha öncesinden bilgilendirilmiş olması ve bu konuyu biliyor olması devam eden ayrıntıların bir değer olarak algılanmasındaki sebeptir. Ayrıca bu tür öyküler/konular geliştirilmeye uygundur ve diğerlerinden daha fazla tercih edilir olmakla birlikte değerlidir de.⁶⁴⁴

Bu doğrultuda ulusal kimlik olgusu vatan, kültür, dil, etnisite, din ve ulus gibi alt görünümünün/ayrıntılarının toplum tarafından biliniyor olması ve yine ulusal kimliğin ideolojisi olan ulusçuluk konusunun kapsamı ve etkilerinin geliştirilmeye müsait olması açılarından haberin anlatı yapısı için bir değer ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, ulusal kimliğe ait bu ayrıntıların bilinebilmesi toplumsal birikim ya da tecrübelerle mümkün olmaktadır. Aynı zamanda bu ayrıntılar ve ulusçuluk ideolojisi yayılmacı ve üstenci fenomenlerin etkisiyle konu bakımından geliştirilmeye uygun olmakla birlikte bu konuların toplumsal rağbet görme olasılığı da yüksektir. Dolayısıyla ulusal kimlik olgusu, oluşturucu alt görünümleri ve ideoloji açısından revaçta olan değerli bir konudur.

Bir değer parametresi olan Haber de basitlik parametresine göre de, haberin anlatı yapısına konu olan olayların basitçe açıklanabilir olması, çok fazla karmaşık

⁶⁴³ N. Bilgin, **a.g.e.**, s. 59

⁶⁴⁴ G. Burton, **a.g.e.**, s. 138-139

olanlara nazaran daha fazla tercih edilmesi⁶⁴⁵ ile ilgilidir. Bunda, bireyler için televizyonun en beğendikleri ve en fazla rağbet gösterdikleri bir boş zaman oyalayıcısı olmasının⁶⁴⁶ bir genel etkisi söz konusudur. Televizyonun program türlerinden biri sayılan haberde ise izleyiciden neredeyse tamamen bir teslimiyet beklenmektedir. Çünkü anlık akış dinamiği üstüne kurulan haber ancak görsel ve işitsel duyuların açık olmasıyla zihinde tam bir algılama oluşturacaktır.⁶⁴⁷ Dolayısıyla bu kuşatıcı yapının içerisinde yer alacak olaylarında basit ve açıklanabilir olması, çok fazla karmaşık olmaması gerekmektedir.

Basitliğe yönelik değer kriteri ulusal kimlik olgusu çerçevesinde değerlendirilememektedir. Zira konu itibarıyla ulusal kimlik olgusu, haber anlatı yapısı içerisinde aidiyet oluşturma süreci ile dışlamalarla ve olumsuzlamalarla kurulan ve değişken bir niteliği olan karmaşık bir konudur.

Kişisellik, toplum tarafından tanınan bir kişi, grup ya da kurum ile ilgili olaylar ve insani bir ilişki çerçevesinde biçimlendirilen öyküler/olaylar haber anlatısı için değer ifade eden kişisellik/kişiselleştirme çabasıdır, çünkü bunlar kendiliğinden insanla ilgili bakış açısı denilen şeye uygun yapılardır.⁶⁴⁸

Haber anlatı yapısına konu olan ulusal kimlik olgusunun belli kahramanlık mitleri yaratılarak kişiler ya da kişileri temsil eden kurumlar üzerinden yapılıyor olması, ulusal kimlik konulu haberlere kişisellik kriteri bağlamında bir değer yüklemektedir. Örneğin, “kahramandı, vatani için öldü” şeklindeki şehit haberlerinin anlatı yapısına yönelik söylem, haber değeri olarak öne çıkmaktadır.

Ulusal kimlik anlatısının kişiselleştirilmesine yönelik değer çıkarsaması bir yana, toplumsalın ötesinde kimliğin bireysel boyutu haber değeri olarak kişiselleştirme pratiğiyle çok daha ilintilidir. Zira bireysel anlamda kimlik, kişinin kendi biyografisini üretmesi ve kendini anlama-biçimlendirme sürecinde öznenin gelişiminin dinamik

⁶⁴⁵ G. Burton, **ag.e.**, s. 138

⁶⁴⁶ James D. Halloren, **Televizyonun Etkileri**, İstanbul Reklam Yayınları, İstanbul, 1973, s. 8-10

⁶⁴⁷ Z. Coşkun, **a.g.m.**, s.20

⁶⁴⁸ G. Burton, **ag.e.**, s. 138

sürecidir. Toplumsallaşma anlamında standartlaşma ve kurumlaşmada etkili olan televizyon aynı zamanda bireyselleşme ve yaşam alanının çoğullaşmasında önemli bir rol oynamaktadır.⁶⁴⁹ Dolayısıyla haber anlatısında bir değer olarak kişisellik kriteri daha çok kimliğin bireysel boyutuna ilişkindir.

Son olarak Sembolleştirme, haber anlatısına yönelik olayların karmaşıklığından kaynaklanan sembol ya da simgelerle anlatılabilir olma özelliğidir. Bu yolla karmaşık kavramlar sembollerle anlaşılır kılınmaktadır.⁶⁵⁰ Ulusal kimlik noktasında yaratılan ortak dil bu sembollerden biridir. Çünkü dilin ortak yapılar üzerinde sembolleşmesi, ulusal kimliğe yönelik varsayılan diğer ortak özelliklerin toplumda yaygınlaşması için topluluk üyeleri arasında iletişimi sağlarken aynı dili konuşmayan ötekilerin dışlanmasını kolaylaştırmaktadır.⁶⁵¹ Ayrıca ulusalcı ideologların ulus olmanın sembolleri olarak mitleştirdiği bayrak, giysiler, halk dansları ve diğer kültürel özelliklerin tümü haber değeri kapsamında anlatı yapısı içinde görmek mümkündür. Smith'in mitoloji ve sembolizm konusundaki ulusal kimliğe yönelik tespiti bu tartışmayı destekliyor görünmektedir. Smith'e göre "mitoloji ve sembolizm her zaman harita ve ahlak değerleri sağlar, günümüzde bir kez yeniden inşa edildiklerinde ve modern ihtiyaçları karşılamak için yeniden yazımlandıklarında, etnik mitolojiler ve ulusal sembolizmler, modern ulusların haritalarını ve ahlak değerlerini oluşturabilir... Ulusun hayat hikayesinin örnek kişilerini ve önemli anlarını yücelten ve anılarını canlandıran kendi ritüelleri ve kutsal pratiklerini, bayramlarını ve kutlamalarını, anılarını ve abidelerini ve geçit törenlerini yaratır."⁶⁵² Ulusal kimliğin yaratılması ya da en azından mevcut formunu değiştiriyor olsa da devam ettiriliyor olması açısından modern aygıtlar olarak kitle iletişim araçları, dolayısıyla haber, anlatı yapısı itibarıyla ulusal kimliği sembolleştirebiliyor olma kabiliyeti bağlamında zihinlerde bir değer algılaması uyandırabilmektedir.

⁶⁴⁹ D. İmançer, **a.g.e.**, s. 242

⁶⁵⁰ N. Rigel, **Rüya...**, **a.g.e.**, s. 67

⁶⁵¹ R. Boztemur, **a.g.m.**, s. 164

⁶⁵² A. Smith, **a.g.e.**, s. 258

Özetle, ulusal kimlik olgusu yukarıda sıralanan liberal yaklaşımlar ve öncesinde tartışılan Marksist analizler ya da Frankfurt Okulu'nun eleştirel bakış açısı itibarıyla bir değer olarak haber anlatı yapısında yer alan önemli konulardan biridir. Fakat bahsedilen değer kriterlerinin öncelikleri ya da dereceleri konusunda bir konsensüsten bahsetmek çok fazla mümkün görünmemektedir. Bunda kitle iletişim araçlarının biçimlendirdiği kültür endüstrisinin küresel olması ve ulusal olan neredeyse her şeyi öğütüyor olmasının payı büyüktür. Fakat bu türlü tartışmaların dışında bir yaklaşım, haber anlatı açısından ulusal kimlik olgusunun bir değer ifade ettiğini, en azından haber yapımcıları açısından söyleyebilecektir.

3.4.3 HABER KAYNAĞI BAĞLAMINDA ULUSAL NİTELİKLİ KURUM VE SEMBOLLER

Çalışmanın birçok yerinde işaret edildiği üzere haber anlatısının gelenekselleştirilmiş sunum biçimi haberin üretim aşaması ve bülten yayın sıralamasında yeri konusunda kaynağın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Kaynağın haberin anlatı yapısına etkisi habere konu olan olayın kamuoyuna duyurulmasında hangi konuların haber değeri bulunup bulunmaması konusunda ve anlatının egemen söylem ile paralel olup olmaması noktasında haber yapımcılarına ortak bir görüş, yöntem ve fikir sunması bakımından önemli sayılmaktadır. Çünkü haberin tematik yapısını oluşturan kaynak, haber yapımcılarına bilgiye ulaşmaları konusunda yardımcı olmaktadır. Haber konulu literatürde birinci el kaynaklarla ve ikici el kaynaklar olarak da ifade edilen insani kaynaklar, düşmanlar dostlar, kaybedenler, kurbanlar, uzmanlar, polis ve sıkıntıda olanlar biçiminde sınıflandırılmaktadır. Buna karşın yazılı belgeler, kamu kayıtları ve mahkeme kayıtları gibi kaynaklarda yazılı kaynaklar sınıfına girmektedir.⁶⁵³ Haber yapım aşamasında görev alan editör, muhabir, montajcı, yönetmen vb. gibi eşik bekçileri haberin şematik yapısını kurarken insani ve yazılı olan kaynaklar ise tematik yapıyı biçimlendirmektedir. Buna göre haber kaynağı haber anlatısının taşıdığı gerçeklik/ doğruluk gibi etik değerlerin oluşumun ve haberin enformatik yapısına katkı sağlayan, haberin temeli sayılan tematik yapılanmayı

⁶⁵³ S. Parsa, a.g.e., s. 98

oluşturan ve bilgiye ilk elden ulaşılmasını sağlayan kişi, kurum, yazılı belge veya raporlar haber kaynağı olarak tanımlanmaktadır.⁶⁵⁴

Haberin anlatı yapısına kaynak teşkil edebilecek olan bir diğer sınıflandırmayı Uyguç şu şekilde gerçekleştirmektedir:⁶⁵⁵

1. Kuruluşların haber merkezine bağlı birimlerinin kendi olanakları ile topladığı haberler
2. Kuruluşların abone olduğu ulusal ve uluslar arası haber ajanslarının topladığı haberler
3. Çeşitli kaynaklardan gelen bildiri, açıklama ve demeç niteliğindeki haberler

Her iki sınıflandırmaya göre birincil el kaynaklar, haber yapım aşamasındakileri enformasyona götüren, yönlendiren ve anlatının tematik yapısında etkili olan kişi ve kurumsal yapılanmalardır. Birincil kaynaklar gerek gazeteciliğin temel etik kurallarından sayılan kaynağın açıklanmaması ilkesi gerekse kendilerinin bilinmek/tanınmak istenmeme kaygısından ötürü çoğu durumlarda gizlidirler. Haber anlatısında bir çok eleştirel kuramda ifade edildiği gibi, bir iktidar-medya ilişkisi söz konusu olmasına rağmen gazeteciliğin geleneksel sözde kuralları çerçevesinde bu tip kaynakların gizli tutulması, haberde objektif olma kaygısı ve çıkar ilişkilerine alet olmama prensibi gibi haber yapım aşamasında karşılaşılabilecek olan güçlüklerin önüne geçilmek arzusundan kaynaklanmaktadır. İkinci el kaynaklar –suiistimal edildiğini gösterir birçok örnek olmasına karşın- genellikle en güvenilir kaynaklar olarak algılanır. Ayrıca ikinci el kaynakların, birincil el olanları teyit etme, doğrulama ve tamamlama gibi bir özelliği de bulunur. Haber anlatısının inandırıcılığı için “bilgi-belge” kavramının çıkış noktası da budur. Bilgi, konuya ilişkin bir ileti olmasına rağmen; belge, alınan bilgiye kanıt olabilecek, bilginin güvenilirliğini sağlayacak ve haber yapımcısının yanlış bilgidan ötürü zor durumda kalmasının önüne geçebilecek ikinci el kaynaktır. Dolayısıyla haber anlatısının inandırıcılığı açısından belge (ikinci el

⁶⁵⁴ N. Rigel, **a.g.e.**, s. 188

⁶⁵⁵ Ünal Uyguç, Ali Genç, **Radyo Televizyon Haberciliği**, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1998, s. 148

kaynaklar) oldukça önemlidir. Sembolleştirme konusunda ada tartışıldığı gibi habere kaynaklık teşkil eden semboller, haber anlatısına yönelik, olayların karmaşıklığından kaynaklanan bazı durumlarda toplumsal bilinirliklerinden ötürü anlatıda başvurulacak kaynaklar arasındadır. Haberin anlatı yapısında, toplumsal hafızanın birikimlerinden oluşan, bayrak, özel giysiler, ritüeller ve mitolojik değerleri olan bazı sembolik yanıtlar ya da ifade biçimleri gibi oluşumlar habere konu olan olayın kurgulanma biçimi ve algılanma biçimi bağlamında etkilidir. Fakat toplumsal etki noktasında rağbet/itibar sahibi olan ve aynı zamanda otoriteyi de için içine katarak anlatının tematik yapısını belirleyen kişi ve kurumların (birinci el kaynaklar) ikinci el olan belgelere ve sembollere oranla etki alanı çok daha geniştir. Çünkü, haber yapımcıları/gazeteciler nesnellik, tarafsızlık ve dengelilik adına akredite kaynaklardan öne çıkmış siyasetçiler, parti liderleri, sözcüleri, hükümet ve bürokraside üst kademedekiler, bazı akademisyen ve uzman konumundaki kişiler, işçi ve işvereni temsil eden örgütlerin başkanları, bazı sanatçılar gibi toplumsal rağbet oranı yüksek olanların durum tanımlamalarına dayanır.⁶⁵⁶

Hall ve arkadaşlarının görüşüne göre de, medyanın kendiliğinden özerk bir biçimde haber konuları yaratma kabiliyeti bulunmamakta, ancak, güvenilir kurumsal ya da kişisel kaynaklarca belirli haber konularına işaret edebilmektedir. Kurumsal güçleri kadar konuları itibariyle saygın kabul edilen bu kaynaklar, otoriterlik ve nesnellığe dayanan uzman görüşleriyle birlikte “birincil tanımlayıcılar” olarak nitelenmektedir. Gazeteciler ya da haberi yapanlar ise medyaya ayrıcalıklı erişime sahip kaynakların durum tanımlamalarını halkın diline dönüştürerek yeniden üreten “ikincil tanımlayıcılar” olarak iş görmektedirler. Haber anlatısında kaynağın tanımlayıcısı olarak nitelendirilebilecek bu genel yapılanma biçimi içerisinde; birkaç kaynağa bağımlılığa yol açan bir kaynak hiyerarşisi oluşmakta, buna ek olarak haber üretiminin zaman ve yer sınırlamalarıyla ilgili bir baskı unsuru doğmakta ve haber-kaynak ilişkisi gelenekselleşen/tarz haline gelen bir haber üretimi yapılaşdırılması

⁶⁵⁶ A. İnal, **a.g.m.**, s. 66

gerçekleşmektedir⁶⁵⁷. Gerçekleşen bu yapı çerçevesinde, bazı durumlarda ikincil tanımlayıcılar birincillerin yerine geçebilmekte, nesnelliğe yönelik gerçeklik iddiası toplumsal itibar/otorite kapsamında kurumsal/kişisel kaynaklarla özdeşleştirilmekte, öznenliğe yönelik temsiller ise marjinal gruplar ya da dışlanan ötekiyle birlikte anılmakta/yapılandırılmaktadır.

Haber anlatı yapısında kaynağın etkisi, tanımı ve türlerine yönelik açıklamalar ışığında ulusal kurum ve kişiliklerin birinci el kaynaklar, sembollerin ise ikinci el kaynaklar çerçevesinde değerlendirilebileceği görülmektedir. Çünkü iktidarın meşruluk zemini sayılan otoritenin sürdürülmesinde ulus devlet ve ulusal kimliğin yapısal anlamda kurulmasında ve devam ettirilmesinde yer alan kurumlar öznel görüşlerinin nesnellik boyutuna taşınması ve ideolojilerinin işleyebilmesi için, haberin anlatı yapısı çerçevesinde başvuru kaynaklar olarak tematik yapıyı belirleyebilmektedirler. Bu kurumlar, ulus devlet formunun ayakta kalabilmesi için ulusal unsurlarla/ söylemlerle donatılmış yapılanmalardır. Zira çalışmanın birinci bölümünde de tartışıldığı gibi ulus devlet sahip olduğu / içinde yaşadığı toplumu bir çatı altında bütünleştirmek için coğrafi ya da kültürel sınırlar yaratılarak farklılıkların belirlenmesinde etkili olan modern bir yapılanma/form olduğu gibi, farklılıkların yaratılması ve bütünlüğün sağlanması bakımından kendine özgü araçlar kullanma gereğini duymaktadır.⁶⁵⁸ Eğitim, hukuk, ekonomi, ulaşım, savunma vb. konulardaki kurumsal yapılanmalar ulus devlet formunun kendine özgü araçları olarak ulusal nitelikte olmakla birlikte, ulus devletin meşruluğunu da sağlamakta, çoğu durumlarda ideolojik aygıtlara dönüşebilme kabiliyetine sahip bulunmaktadır. Ulus-devletin ideolojisini sürdürmek ve meşruluk alanının genişletilmesi alanında bu kurumlar, hükümetel ya da yönetsel örgütlenme biçimleri çerçevesinde medya ile karşılıklı bir konsensüs içinde bulunmaktadır. Bu kurumsal yapılanmalar için “medya, onların kurumsal etkinliklerinin adil, eşit, meşru ve kamu çıkarına olduğunu kamusal alanda iddia ettikleri önemli bir aygıttır. Bu kaynaklar, gazeteleri saptıran (ve televizyon haberleri izlettiren) öyküler için çabuk ve kolayca

⁶⁵⁷ A. Young, aktaran: Ç. Dursun, **a.g.e.** s. 125.

⁶⁵⁸ K. Koçdemir, **a.g.e.**, s. 72

ulaşılabilir ve doğrulanabilir veriler sağlayabilmektedir.”⁶⁵⁹ Haberciler toplumsal niteliği bulunan ve ulus-devlet ideolojisinin devamı için ulusal karakterlere bürünmüş bu kurumlar ve yapılar tarafından sağlanan enformasyona erişim kolaylığı nedeniyle birincil kaynaklar olarak bu kurumlara hep itibar göstermektedir.

Bu bağlamda ulusal niteliği olan bu birincil kaynak, kurumsal yapılanmalarla haber üretim/yapım aşamasında görev alanlar arasında karşılıklı bir çıkar ilişkisinin olduğunu söylemek yanlış olamayacaktır. Ulus-devlet kendi ulusal yapılanmasına yönelik olarak kurduğu bu ideolojik araçların kaynak pozisyonuna sahip olmasıyla otorite alanını genişletmekte, meşruluk zemini oluşturmakta, ideolojisinin toplumsal rağbet/itibar parametresine yüksek tutmakta ve ulus-devletin ideolojisi sayılan ulusal kimliği ya da ulusçuluğu rahatça sunabilmektedir. Buna karşın, haber üretim /yapım aşamasında görev alanlar ise mevcut bulunan medya-iktidar odaklı ilişki sistematığında bu kaynaklara ulaşmanın ve onların ağzından görüş bildirmenin kolaylığını yaşamakta, ulusal içerikli konuların toplumsal ilgi alanının genişliği nedeniyle de takip edilip/edilmeme (raiting, traj) korkusundan/kaygısından kurtulabilmektedirler. Yani, bu ilişkiler ağı çerçevesinde bir dengelilik söz konusudur. Fakat, Hackett’in tespitiyle bu ilişkiyel dengelilik durumu haber anlatısına konu olan hikayenin her iki tarafını da sunmaktan, izleyicilerin dikkatinin neden bu konular çerçevesinde ifade edildiğini sormaktan ve neden bürokratik kurumlardaki görevliler, yüksek düzeyde seçilmiş siyasiler gibi kişilerin konuları belirli şekilde tanımladıklarını sormaktan alıkoymaya hizmet edebilmektedir.⁶⁶⁰ Çünkü bu uzlaşım/dengelilik seti çerçevesinde yapılanan haber anlatısı esas olarak ya da bütünüyle resmi söylem tarafından kurulan gönderme terimleri içinde işlemekte ve göreceli olarak kapanmaktadır.⁶⁶¹ Dolayısıyla birincil kaynaklarca tematik çerçevesi tanımlanan haber anlatı yapısı resmi söylemin karşıtlarına en az yer veren, en kaplı ve resmi söylemin kurumsal terimleri açısından en fazla iş gören metinleri olarak ulus-devlet ve ulusal kimliğin ideolojik bir aygıtı pozisyonunda düşünölmektedir.

⁶⁵⁹ . Dursun, **a.g.e.**, s. 125

⁶⁶⁰ Robert A. Hackett, Aktaran: . Dursun, **a.g.e.**, s. 128

⁶⁶¹ P. Eliot, G. Murdoc, P. Schlesinger, Aktaran: . Dursun, **a.g.e.**, s. 131

Haberin üretim/yapım aşamasında tematik çerçeveyi belirleyen birincil el ulusal kurum kaynakları ile haber üretim /yapımında görev alanlar arasındaki çıkara dayalı bu karşılıklı ilişkiye Tadeschi'nin "iddiacı" ve "savunmacı" kimlik sunumları kapsamında da yaklaşmak mümkündür. Tadeschi'ye göre iddiacı sunmada; diğerlerinin onayını ve dağıttıkları ödülleri almak için bir kimlik oluşturma çabası içine girilebileceği, savunucu sunmada ise; diğerlerinin meydan okuduğu, tehdit ettiği veya lekelediği kimliği korumak ya da devam ettirmek için bir çaba sarf edilebileceği durumlar söz konusudur.⁶⁶² Haber anlatısının tematik yapılanmasında ulus-devlet ideolojisine dönük resmi söylemlerle kaynaklık teşkil eden birincil el ulusal nitelikli kurumlarda Tadeschi'nin her iki kendini sunma modelini de görmek mümkündür. Haberin anlatı yapısı içerisinde kurgulanan otoriter içerikli toplumsal onay kodları ya da birincil el ulusal kurum kaynaklarının ideolojik söylemlerini meşrulaştıran ifadeler ve bunların haber anlatısında sıkça kullanılması, kendileri ulusal kimliğin dışında görenlerin onayının alınmasını kolaylaştırması bakımından etkilidir. Aynı zamanda iddiacı sunma ile dışlanmış olmanın verdiği meydan okuma, eylemlerde bulunma, şiddete başvurma ve isyan gibi ulusalın dışında kalanların yaptıklarına, ettiklerine karşı ulusal ideoloji korunacak, devam ettirilecek ve egemen söylemin gündemde kalması sağlanacaktır. Üstelik iddiacı ya da savunmacı sunam eyleminin bir araç kullanılarak (haber) başkası tarafından yapıyor olması, ilişkiler ağının deşifre edilmemesi, nesnel görünümlü olması ve haberin dayandığı objektiflik kriterleri açısından çok daha etkilidir. Çünkü çoğu durumda bu kaynaklar gizli tutulur ve habere konu oldukları halde, olayların yorumcusu ya da açıklayıcısı değildirler. Konu hakkında yorum yapan, yukarıda da bahsedildiği gibi birincil tanımlayıcıların yerini alan ikincil tanılayıcılar yani haberciler ve uzman olarak görüşlerine başvuru, tarafsız görünümlü kurum temsilcileridir. Bu sistematik içerisinde ulusal nitelikli haber kaynaklarının söylemlerine yönelik bir anlatı geliştirilebilmesi için de kaynak-muhabir ilişkisinin iyi tutulması gereklidir. Haberin kaynağı ile hangi muhabirin arası iyi ise, o muhabirin birincil el kaynaklarla ilgili haber yapma olanağı da o derece büyüktür ve kaynak istediği haberi yayınlamak için

⁶⁶² U. T. Tadeschi, Aktaran: N. Bilgin, **a.g.e.**, s. 222

muhabirle iyi ilişkiler içinde olmalıdır.⁶⁶³ Dolayısıyla bu tür bir ilişkiler sistemi haber üretim/ yapım sürecinde kaynak ve muhabirlerin, bazı olayları/konuları seçme ve bunları egemen ideolojinin aygıtı olarak kitle iletişim araçlarının haber üretim sürecine iletme noktasında ortak ilgi alanlarına sahip olduklarını ve belirli bir çıkar noktasında buluştuklarını göstermesi açısından önemlidir.

Haberin anlatı yapısında ikinci el kaynaklar olarak iş gören semboller ise toplumsal bellekten ötürü sıkça başvurulmuş kaynaklar arasındadır. Ulusal nitelikli konuların haberin anlatı yapısı içerisinde sembolik değeri olan anlatılara sıkça başvurulması yine yukarıda tartışılmaya çalışılan birinci el ulusal nitelikli kurumların etki alanı çerçevesinde biçimlenmektedir. Şöyle ki; ulus ideolojisi, bir bilinç/bellek meselesidir ve toplumsal onayı oluşturmak amacıyla somutlaştırılmış unsurlardan da faydalanmaktadır. Ulusal semboller gelenekler, seremoniler, ritüeller vb. unsurlar, geniş halk kitleleri nezdinde ulusal bilinci/belleği uyandırmak bakımından ulusal kurumların sıkça başvurduğu ve haber üretim/yapım aşamasında yer alan etkili ve ideolojinin devamlılığını sağlayan unsurlardır. “ Büyük kahramanları anma seremonileri, bir zaferin yıldönümü kutlamaları, özel günleri hatırlatmak için çıkarılan paralar, bayraklar, kahramanlığa ilişkin hadiseleri, tarihi olayları yad etmeler, yurttaşlar arasındaki kültürel bağı, ulusal kimliği, aidiyet duygusunu kuvvetlendirir. Bu hususlar ulusun temel kavramlarını adeta cisimleştirirler. Kalabalık bakımından görünür hale getirirler.”⁶⁶⁴ Dolayısıyla uluslaşma bilinci bağıllık ve bağlantıyla tüm gerçek üyelerini simgeler, mitler, öyküler, bayraklar vb. araçlarla birleştiren yatay bir birliktelikle ilgilidir.⁶⁶⁵ Ulus-devletin ideolojisi sayılan ulusçuluk ise, Giddens’in tespitiyle yine “belirli bir topluluk üyelerinin aynı kuşatıcı topluma ait olduklarını gösteren sembollerle beslenen ortak bağıllık duygusu olarak”⁶⁶⁶ tanımlanmaktadır.

Ortak bağıllık duygusunun ulusallık bağlanımda yaratılmasına yardımcı olan simgelerin toplumsal yaşam içerisinde sürekli tekrarlanıyor olması gerekmektedir. Aksi

⁶⁶³ Ü. Uyguç, A. Genç, **a.g.e.**, s. 139

⁶⁶⁴ M. Niyazi, **a.g.e.**, s. 137

⁶⁶⁵ L. M. Friedman, **a.g.e.**, s. 100

⁶⁶⁶ A. Giddens, Aktaran: M. Niyazi, **a.g.e.**, s. 138

takdirde toplumu yansıtmayacağı için toplum içerisinde eriyecek ve geçerlilikleri kalmayacaktır. Bu açıdan ulusal nitelikli kurumların simgeleri toplumsal düzlemde kuracak ya da var olanları devamlılığını sağlayacak araçlara gereksinimleri bulunmaktadır. Kitle iletişim araçları, dolayısıyla haberler, ulusal nitelikli sembollerin akıbeti için yine ulusal kurumlarda iç içe olan ideolojik aygıtlardır. Semboller konusundaki bu organik dayanışmacı yapı içerisinde ulus devlet, ulusal kimlik ve ulusçuluk açısından kitle iletişim araçları (haberler) topluluğun ulus olma/yaratma becerisini hayati kanalı ve bundan ötürü ulusal yaşam akışının ideolojik bir parçası/aygıtıdır.

Özetle, ulusal nitelikli kurum ya da semboller haberin anlatı yapısının tematiğine yönelik belirleyici etkiye sahip birincil ve ikincil kaynaklardır. Buna karşın haber üretim /yapım aşamasında görev alan aktörler de haber anlatısının şematik yapısının belirlenmesinde etkilidirler. Haber yapım aşamaları, sunum biçimi ve gazeteciliğin bazı etik kuralları çerçevesinde biçimlenen şematik yapının, kaynağın belirlediği tematik içerikten bağımsız olması çok mümkün değildir. Bağımsızlık, bir biçimde ancak haber yapımcılarının kaynağın yerini alıp birincil tanımlayıcılar pozisyonunun erişmesiyle mümkün olmaktadır. Fakat bu biçimde de olsa haber yapımcıları birincil tanımlayıcılar olan ulusal nitelikli kurumların söylemlerini kamuoyuna taşıyor olacaklarından ötürü ancak araç olacaklar, ikincil tanımlayıcılar olarak kalacaklardır.

3.4.4 HABER YAPIMCILARI AÇISINDAN ULUSAL KİMLİĞİN HABER DEĞERİ*

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi ulusal kimliğin haber değeri olarak nasıl algılandığı ve haber anlatısına hangi biçimlerde girdiği konusunda görüşme metoduna başvurulacaktı. Bu amaçla NTV’ den haber prodüktörü Muhammed Eren, Doğan Haber Ajansı’ndan haber editörü Cuma Ulus, STV’den haber istihbarat müdürü Ali Demirer ve İhlas Haber Ajansı’ndan İstanbul bölge müdürü Oğuzhan Güven ile yapılan röportajların, ulusal kimlik olgusunun ve Türk ulusal kimliğinin haber anlatı yapısına nasıl yansıdığı konusunda aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir. Bu amaçla; Ulusal kimlik olgusunun haberin yapım aşamasında görev alanlar açısından nasıl algılandığı, Ulusal kimliğe yönelik hangi algılama biçimlerinin haber değeri olarak yerinin olduğu, ulusal kimlik konulu olayların habere taşınmasında başvuru kaynakların genellikle hangi kuruluşlar ve sembollerden oluştuğu, çalıştıkları medya kuruluşu ve kendilerinin ulusal kimlik algılamalarında bir farkın bulunup bulunmadığı, Türk toplumunun ulus algılaması ile medyanın sunduğu ulus modelinin farklı olup olmadığı, gerçekliğe ilişkin haberin anlatı yapısının başvurduğu stratejilerin ulusal kimliğe ilişkin gerçeklik algılamaları konusunda ne derece etkili olduğu, Avrupa Birliği’nin aynı zamanda ulusal egemenliğin bir üst otoriteye devredileceği anlamına geldiği yolundaki ulusalcı tutuma katılıp katılmadıkları sorularına “haber anlatı yapısında bağlam açısından” yanıt alabilmek için görüşme metoduna başvurulmuştur.

* Ulusal kimlik olgusunun haberin yapım aşamasında görev alanlar açısından nasıl algılandığı, Ulusal kimliğe yönelik hangi algılama biçimlerinin haber değeri olarak yerinin olduğu, ulusal kimlik konulu olayların habere taşınmasında başvurulan kaynakların genellikle hangi kuruluşlar ve sembollerden oluştuğu, çalıştıkları medya kuruluşu ve kendilerinin ulusal kimlik algılamalarında bir farkın bulunup bulunmadığı, Türk toplumunun ulus algılaması ile medyanın sunduğu ulus modelinin farklı olup olmadığı, gerçekliğe ilişkin haberin anlatı yapısının başvurduğu stratejilerin ulusal kimliğe ilişkin gerçeklik algılamaları konusunda ne derece etkili olduğu, Avrupa Birliği’nin aynı zamanda ulusal egemenliğin bir üst otoriteye devredileceği anlamına geldiği yolundaki ulusalcı tutuma katılıp katılmadıkları sorularına haberin anlatı yapısında bağlam açısından yanıt alabilmek için gerçekleştirilen görüşmeler, çalışmanın ekler kısmında ayrıca sunulmuştur. Görüşmeler; NTV haber prodüktörü Muhammed Eren, CNN Türk Haber Editörü Cuma Ulus, STV Haber İstihbarat Servis Şefi Ali Demirer ve İHA İstanbul bölge istihbarat müdürü Oğuzhan Güven ile gerçekleştirilmiştir.

Görüşme metoduna yönelik olarak NTV, STV, DHA ve İHA'nın seçilmesinin sebebi; NTV'nin Türkiye'nin ilk haber televizyonu olması ve kuruluşundan itibaren haber televizyonu olması yönündeki çizgisini devam ettirmesi, STV'nin muhafazakar söyleme sahip çizgisinin ulusal kimlik algılaması açısından önemli olacağının düşünülmesi, DHA'nın Türkiye'nin en geniş medya organizasyonuna sahip bulunan Doğan Grubu'nun haber departmanlarına haber servisi sağlıyor olmasından ötürü DHA ile yapılacak bir görüşmenin Doğan Grubu'na yönelik bir çok televizyonun ulusal kimlik algılamasını ve bu algılamanın haberin anlatı yapısına nasıl yansıdığının belirlenebilecek olması, İHA'nın ise muhafazakar söyleme sahip organizasyon yapısına rağmen uzun zamandır bir çok televizyon kuruluşuna haber servisi sağlıyor olması ve özellikle yaygın medyanın dışında kalan bölgesel ve yerel yayın kuruluşlarının haber bültenlerinde İHA yapımı haber kurgularına sıklıkla yer veriyor olmaları, böylece yaygın medya dışında kalan bölgesel ve yerel yayın kuruluşlarının haber bültenlerine yansıyan ulusal kimlik algılamasının da çıkarsanabilecek olmasının düşünülmesi.

Ulusal kimlik olgusunun haberin anlatı yapısına yansıma biçimi ve sunumu konularında dört farklı yayın kuruluşunun haber departmanlarında görev alanlarla yapılan görüşmeler, haber anlatısına yönelik ulusal kimlik algılamasının “evrenselci” yaklaşımlar çerçevesinde biçimlendirildiğini göstermektedir. Birinci ve ikinci bölümlerde modernitenin bir ürünü olan ulusal kimlik olgusunun yine modernist evrenselci yaklaşım çerçevesinde ulus, dil, kültür, vatan, tarih, etnisite vb. tanımlayıcı unsurlara sahip bulunduğu biçiminde ortaya çıkan görüş birliği, haber yapım aşamasında görev alanların ulusal kimlik algılamaları açısından da etkili olduğu görülmektedir.

Örneğin, ulusal kimlik kavramının çağrıştırdığı anlamlar konulu bir soruya karşılık alınan yanıt; birinci ve ikinci bölümlerde ortaya çıkan kuramsal çerçevede olduğu gibi ulus, dil, sınırları belirli toprak parçası, etnisite, kültür ve tarihten oluşmaktadır. Buna ilaveten, yine birinci bölümde genel çerçevesi ile ortaya konulmaya çalışılan; ulusalcı ideologların ulusal kimlik tanımlamasında sıklıkla başvurdukları bayrak, gelenek, kahramanlıklar ve mitlerden oluşan sembolik unsurların haber

yapımcıları için de önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ulusal Türk kimliği konusunda ise Batılılaşma, laiklik, Cumhuriyet, dil, bayrak ve vatan sevgisi öne çıkan unsurlar olarak göze çarpmaktadır. DHA haber editörü Cuma Ulus'a göre ulusal Türk kimliği tanımlaması, Anayasa'da tarif edilen niteliklerin bütünü olarak algılanmaktadır. NTV haber prodüktörü Muhammet Eren' e göre de, evrilmesi ve sorgulanması mümkün olmayan etnik, kültürel ve tarihsel mirasın bir bileşkesi olarak “tabu” biçiminde tanımlanmaktadır. Osmanlı'nın İmparatorluk ihtişamına göndermede bulunan İHA İstanbul bölge müdürü Oğuzhan Güven ise ulus-devlete geçiş ile birlikte dinin birleştirici etkisinin yerine sekülerizmin benimsenmesinin ulusal kimlik bağlamında çok fazla etkili olmadığını iddia etmektedir. Ulusal kimliğin tanımlayıcı unsurlarından daha çok vatan olgusuna vurguda bulunan STV haber şefi Ali Demirer, bayrak ve ülke sevgisinin ortak aidiyet zeminlerinden en önemlileri olduğu yönünde görüş bildirmektedir.

Ulusal kimlik olgusunun haber değeri olması noktasında sorulan bir diğer soru karşılığında alınan yanıtlar, yine ulusal kimliğe yönelik olarak geliştirilen evrenselci yaklaşımlar kapsamında olmaktadır. Alınan cevaplarda, ulusal kimliğin tanımlayıcılarından olan sınırları belirlenmiş toprak parçasına tekabül eden kırmızı çizgiler ve ulusal kimliğin ulus-devlet ile olan bağlantısından kaynaklanan uluslar arası tanınırlık durumu ön plana çıkmaktadır. Ancak ulusal kimlik olgusunun haber değerliliği konusunda alınan yanıtlar, genel çerçevesi itibariyle evrenselci yaklaşıma yakın olsa da İHA'dan Oğuzhan Güven ve NTV'den Muhammet Eren'le yapılan görüşmelerde; dışlamaya dönük “Özgülcü yaklaşım” ında izlerini görmek mümkündür. Özgülcü yaklaşımda ulusal kimlik, bir dışlama mekanizmasının ürünü olarak farklılık, ötekilik ve yabancılık gibi sınır koyucu yapılara göre tanımlanmaktadır. Oğuzhan Güven'in Ulusal kimlik olgusuna yönelik haber değerliliği konusunda “ Türkiye dışından güç odaklarının bakış açısını” referans alması ve yerel unsurların Türkiye'nin ulusal kimliği için bir tehdit unsuru sayıldığı durumların haber değeri olarak televizyon haber departmanlarına servis edilmesi özgülcü yaklaşım çerçevesi içerisinde değerlendirilebilecektir. Muhammed Eren'in ulusal kimliğe yönelik “aşırı biçimleri,

abartılı aidiyet ve sahiplenme duygusunun kriminal sonuç doğurabilen biçimleri” şeklindeki açıklaması yine özgülcü yaklaşım çerçevesinde değerlendirilen ulusal kimlik algılanmasına daha yakın bulunmaktadır. Özetle, ulusal kimlik algılaması konusunda görüşmelerden çıkan genel kanı; evrenselci yaklaşım kapsamında değerlendirilebilecekken bu algılama biçimlerinin haber değeri olması noktasında özgülcü yaklaşıma kayan bir tavır söz konusu olmaktadır. Bu türlü bir sonucun çıkmasında “haber değeri” konulu başlıkta da ifade edildiği gibi “olumsuzluk” olgusunun haberin anlatı yapısına giren olaylarda genellikle tercih edilen başat faktörlerden biri olarak iş görmesi etkili olmaktadır. Ulusal kimlik tanımlamasına yönelik özgülcü yaklaşımlarda da dışlamaya ve sınır koyucu yapıtlara dönük bir olumsuzluk durumu bulunmaktadır. Dolayısıyla, haber değeri olarak olayların “olumsuzluk” boyutu, ulusal kimlik konusundaki algılama biçimlerinin haber değeri olmasında da etkili olmaktadır.

Ulusal kimlik konulu olayların haberin anlatı yapısına taşınmasında kaynak olarak başvurulmuş kurullar ve sembollerin neler olduğu yolundaki soruya karşın alınan yanıtların genel çerçevesi itibariyle ulusalcı ideologların ulusal kimlik algılaması/tanımlaması biçimine daha yakın olduğu görülmektedir. Zira ulusalcı ideologlara göre ulusal kimlik ulusun hayat hikayesinin örnek kişilerini ve önemli anlarını yücelten ve anılarını canlandıran kendi ritüelleri ve kutsal pratiklerini, bayramlarını ve kutlamalarını, anılarını ve abidelerini ve geçit törenlerini yaratır. Bayrak, İstiklal Marşı, askeri yetkililer, milli bayramlar, resmi kurumlar, dil, lehçe, ulusal sanat ve edebiyat eserleri aynı şekilde haber yapımcılarının haber anlatı yapısında başvurdukları kaynak ve sembollerdir. Spor klüpleri, iş dünyası, haber ajansları, geleneksel giysiler vb. buna ek olarak ortaya konulan kaynak ve semboller arasında bulunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde geniş bir biçimde tartışılan Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde ulusal kimlik olgusu, haber yapım aşamasında görev alanlarla yapılan röportajlarında kapsamına girmektedir. Avrupa Birliği’ne uyum sürecinin aynı zamanda Türkiye’nin ulusal kimliğine ilişkin bir süreç olarak da değerlendirilebileceği

çıkarsamasına haber yapım aşamasında görev alanlar farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Avrupa Birliği'ne olan muhtemel birlikteliğin ekonomik boyutunun toplumun geneli tarafından olumlu algılanması gibi haber yapım aşamasında görev alanlar açısından da olumlu değerlendirilmektedir. Bütün röportajlarda Avrupa Birliği bir çağdaşlaşma projesi olarak Türkiye'nin asla vazgeçmemesi gereken bir proje olarak değerlendirilmekte, ulusal kimlik söz konusu olduğunda farklı bakış açıları ortaya çıkmaktadır. Örneğin DHA'dan Cuma Ulus, Avrupa Birliği'nin sunduğu/sunacağı yaşam standartları açısından Türk halkının bunu fazlasıyla hak ettiğini fakat çok dillilik, azınlık hakları ve düşünce özgürlüğü gibi konularda katı olan Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin mevcut ulusal kimliğini törpüleme çabası içinde bulunduğunu söylemektedir. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin ulusal kimliğe ilişkin bir süreç olduğu yolundaki görüşleri bir komplo teorisi olarak değerlendiren Oğuzhan Güven (İHA), Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirin 15 bin Dolar seviyesine çıkmadan Avrupa Birliği'ne girilebilmesinin söz konusu olamayacağını belirtmektedir. Türkiye'deki ulus anlayışının Avrupa Birliği'ne girmekle daha da somutlaşıp değer kazanacağını ifade eden Ali Demirel (STV), demokrasinin gelişimine, toplumun daha çok özgürleşmesine, insan hak ve hürriyetlerinin daha rahat kullanılmasına, kültürel çeşitlilik ve ekonomik refaha ulaşmaya aracı olabileceğinden ötürü Avrupa Birliği'nin desteklenmesi gereken bir proje olarak değerlendirmektedir. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin ulusal kimliğe yönelik olduğu görüşünün hem siyasal hem de sosyo-kültürel bağlamlara ait bir kaygı ve ulusal egemenlikten taviz endişesi taşıdığını vurgulayan Muhammet Eren (NTV), buna rağmen Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin sosyal düzende iyileşme, gazetecilik mesleğinde standardın yükselmesi ve çalışma koşullarının iyileşmesi anlamına geldiğini belirtmektedir.

Ulusal kimlik olgusunun haber anlatı yapısına hangi bağlamlarda girdiği, antlıya kaynaklık teşkil eden kurum ya da sembollerin neler olduğu, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ulusal kimlik algılamalarının haber anlatı yapısına ne tür etkenler doğrultusunda dahil olduğu ve bu etkenlerin toplumsal içerikli mi yoksa toplumdan soyutlanmış kurmaca üretimler mi olduğu yolundaki sorulara yanıt aranan röportajlarda, çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerine paralel bir durumun ortaya çıktığı

gözlendi. Zira ulusal kimlik konulu literatür tanımlamalarına yönelik alt unsurlar konusundaki konsensüsün, haberin anlatı yapısında ikincil tanımlayıcılar olarak iş gören haber yapımcıları içinde paylaşılabildiği / olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Yukarıda ifade edilen bu unsurların haber yapımcıları tarafından sıklıkla dile getirilmiş olması bu sonuca ulaşmada referans alınan önemli bir nedendir. Ancak haber yapımcılarının ulusal kimliğe yönelik algılama biçimlerini evrenselci yaklaşım doğrultusunda değerlendirmek mümkünken, ulusal kimlik konulu olayların bir değer olarak haberin anlatı yapısına girmesi durumunda “özümlü” yani daha çok dışlananın ürünü olan bir kimlik yapılanmasının/algılamasının söz konusu olduğu görülmüştür. Bu tür bir “değer” algılamasının sebebi, haber değeri noktasında “olumsuzluk” olgusunu haberin anlatı yapısında sıklıkla başvurulan bir değer kriteri olarak özümlü yaklaşım içerisinde yer bulabilmesidir. Ayrıca, Ulasalci ideologların ulusal kimliğin tanımına yönelik simge ve sembollerden oluşan bir etkenler sistematiğini referans olarak kullanmaları haber yapımcıları tarafından da alımanmış gibi görünmektedir. Bayrak, vatan sevgisi, gelenekler, mitler vb.den oluşan sembolik fenomenler haber yapımcılarının ulusal kimlik konulu olaylarda bir değer olarak kullandıkları/başvurdukları referanslar olmaktadır. Kısaca görüşmelerde, ulusal kimlik noktasında geliştirile gelen toplumsal algılama biçimi ile haber yapım aşamasında görev alanların algılama biçimleri arasında yukarıda belirtilen nüans farkları dışında büyük çapta bir ayrımın bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

3.4.5 TELEVİZYON HABERCİLİĞİNDE ULUSAL KİMLİĞİN SUNUMU

Televizyonun program türlerinden en güçlü yönlendirmeyi yapan ve bu anlamda televizyonun dinamik program türlerinden biri sayılan haber programları, medya konulu bir çok çalışmanın hakkında eleştiride bulunduğu ve kuram geliştirdiği iktidar-medya ilişkisine bir kuralla ve televizyonun aşsal olan bütün özelliklerinden faydalanarak egemen söylemin kamuoyuna sunumunda, benimsetilmesinde ve devamlılığını sağlanmasında başta dezenformasyon olmak üzere –çalışmanın önceki aşamalarında

ayrı ayrı başlıklar altında incelenen- bir çok stratejiye başvurabilmek için uygun zeminlerdir.

Haber anlatı yapısının oluşturulmasında medya-iktidar ilişkileri çerçevesinde ulusal kimlik söylemlerinin nasıl yapılandırıldığı konusu gerçeklik, otoriter söylem, kategorizasyon, dolayımlyarak anlatım, karşıtlık/dışlama ve anlatının yinelenmesi içerikli başlıklar altında –geliştirilen kuramlarda göz önünde bulundurularak-tartışılmıştır. Çalışmanın bu aşamasında ise yukarıdaki başlıklar altında daha önce yapılan değerlendirmeler ışığında ulusal Türk kimliğinin televizyon haber anlatısına nasıl yansıdığı, yansıma biçiminin hangi unsurlar tarafından biçimlendirildiği ve sunum biçiminin hangi anlatılar çerçevesinde biçimlendiği/kurgulandığı tartışılmaya çalışılacaktır.

Türkiye’nin toplumsal hayatına 31 Ocak 1968 tarihinde Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nun deneme yayınına başlamasıyla giren televizyon, uzun bir süre bir devlet kurumu olan TRT’nin tekelinde gerçekleştirilen yayınların ardından kısa sayılabilecek bir süreç içinde birçok uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel kapsamlı özel yayın kuruluşunun yayın hayatına katılmasıyla Türkiye için etkili ve yaygın bir kitle iletişim aracı haline dönüşmüştür.

Türkiye’de TV yayıncılığının tarihi açısından TRT; hem “belli bir dönem” yayıncılık misyonu hem de yayıncılığa yönelik gerekli olan teknik donanım ve yetiştirilmiş eleman tahsisinde özel TV yayıncılığı için önemli bir yere sahiptir. Zira TRT çok uzun bir dönem özel televizyon yayıncılığına hem personel hem de yayıncılığın içeriği açısından model olmuştur. Fakat, TRT’nin uzun yıllar tekel olarak elinde tuttuğu TV yayıncılığı da kendisine model olarak Batı’yı almıştır. 1968 yılında deneme içerikli başlayan TV yayıncılığının gerçekleştirilebilmesi bakımından gerekli olan teknolojik donanım Federal Almanya Cumhuriyeti tarafından sağlanmıştır. Avrupa’nın renkli yayınlara geçmesiyle birlikte belli bir yoğunluğu bulunan fakat tamamen tüketilemeyen siyah-beyaz teknoloji, Türkiye’nin tv yayıncılığına başlamasıyla gönderilecek/tüketilecek bir adres bulmuştur. Nitekim, TRT yayınlarının

gerçekleştirilebilmesi için başlatılan siyah-beyaz teknoloji, Avrupa için demode olmasına rağmen Türkiye'ye yönelik TV yayıncılığı için transfer edilmiştir. Üstelik bu transfer sadece demode olmuş bir teknolojinin Türkiye'ye kaydırılması ile de kalmamış aynı zamanda yayıncılık içeriğine yönelik ideoloji transferini de beraberinde getirmiştir.⁶⁶⁷ Televizyon yayıncılığını belirleyen standartlar Batı tarafından evrensel profesyonel normlar olarak belirlenmiş, teknolojik olarak Batı'ya bağımlı Türkiye'de Batı modeli TV yayıncılığı en baştan benimsenmiştir. Özel TV yayıncılığının ilk kez Uzan Grubu'nun 1990 yılında yine "Almanya"dan "Magic Box Incorporated" şirketi altında Türkiye'ye yönelik TV yayınları yapmak için uydu kiralaması⁶⁶⁸ da daha en baştan benimsenen Batı referanslı TV yayıncılığının Türkiye için bir model teşkil edildiğinin devam ettiğini göstermesi açısından manidardır. Günümüzde yapılan TV yayıncılığına bakıldığında en azından "yayıncılığın ne kadar Türkiye'nin kültürel değerlerine uyuyor?" tartışmaları göz önünde bulundurulduğunda, Batı'ya bağımlı bir yayıncılık içeriğinin hala sürüyor olduğu görülmektedir. Telif hakları alınmış, fakat olduğu gibi transfer edilen, herhangi bir düzenlemeye tabi tutulmayan TV program türleri bunun kanıtıdır. TRT eliyle başlatılan TV yayıncılığının içeriğine yönelik olarak Batı'dan özellikle ABD'den ithal edilen Dallas, Cosby Ailesi, Kökler vs. filmler ve günümüz yayıncılığında ekranlara taşınan Biri Bizi Gözetliyor, Benimle Dans Eder misin, Pasaparla, Fear Factor, Survivor vs. programlar Batı'dan ithal edilen yabancı program türlerinden sadece birkaçıdır.

Çalışmanın konusu, Türkiye'de televizyon yayıncılığının genel çerçevesi olmadığından yayıncılığa yönelik program içerikleri tartışılacaktır. Çalışmanın genel çerçevesi TV haberciliği ve Türkiye'deki TV haberciliğinin ulusal kimliğe yönelik sunum biçiminin nasıl gerçekleştiğidir. Bu amaçla, konuya başlayabilmek açısından Türkiye'de televizyon haberciliğinin genel çerçevesiyle anlatmanın uygun olabileceği düşünülmüştür. Böylece, ulusal kimliğin sunumuna yönelik haber politikalarının hangi ideolojik algılamalar çerçevesinde oluşturulduğu ve ulusal kimliğin sunumunda

⁶⁶⁷ E. Ercan, **a.g.y.**, **Çevrimiçi**:<http://www.medyokronik.com/akademi/makaleler03htm>, 03.10.2006

⁶⁶⁸ Ç. Dursun, **a.g.e.**, s. 146

haberlerin hangi düşünsel temeller üzerinde kurgulandığı hakkında ipuçları elde edilmiş olacaktır.

Televizyon haberciliği, Batı'daki örneklerinde olduğu gibi Türkiye için de yayıncılığın önemli program türlerinden biri olmuştur. Türkiye'de TV haberciliğini, özel TV yayıncılığının başlamasına kadar geçen sürede devlet kaynaklı kamusal girişimin egemen olduğu TRT haberciliği ve 1990 sonrası, özellikle büyük holdinglerin sahipliğinde, kuruluş aşamasından itibaren Amerikan televizyonlarını kendine örnek alan, tekelleşme eğiliminde olan, gerek biçimsel gerekse de anlatı formu açısından Amerikan televizyonlarının formatı içinde sunulan" bir özel televizyon haberciliğinin varlığı biçiminde iki farklı kategoriye ayırmanın mümkün olabileceğini konu hakkındaki çalışmalardan çıkarmak mümkündür.

Bu bağlamda Türkiye'nin televizyona yönelik haber yapılanma biçimini, tıpkı Türkiye'nin televizyon geçmişinde olduğu gibi 90'lar öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı dönemde incelemek uygun olacaktır. 90'lı yıllar öncesi, yaklaşık yirmi yıl, TRT'nin tekelinde kalan televizyonun haber anlatı yapısı kamu hizmetinden daha çok otoriter devlet geleneği paralelinde yayın yapan bir devlet kurumunun olaylara iktidar eksenli bakış açısıyla ve bu biçimde kamuoyuna sunulmasıyla oluşturulmuştur. "Her iktidar değişikliğinde kurumun başına yeni yöneticilerin getirilmesi, TRT'nin iktidar partilerinin güdüm ve müdahalesi altında yayın yapmasına neden olmuştur. 1971'deki askeri müdahalenin ardından yapılan anayasa değişikliğiyle özerkliğini yitiren TRT, hangi parti iktidarda olursa olsun değişmeye, resmi kültür politikasının dışında kalan seslere kapalıydı. Cumhuriyetin ilanından beri halka benimsetilmeye çalışılan bu resmi kültür politikası Batılı elit kültürün sanat ve ifade biçimleriyle şekillendirilmişti."⁶⁶⁹

TRT'nin tekelinde gerçekleştirilen televizyon yayıncılığı 90'lı yıllara kadar farklı görüşlere tahammülü olmayan bir söylem biçimi ile protokol haberciliği yapmaktaydı. Siyasal iktidarın protokol sunum dizgesi çerçevesinde biçimlenen haber anlatı yapısı, ciddiyet ve mesafeli duruşuyla öğretici pozisyonunu sağlamlaştırırken tek

⁶⁶⁹ E. Ercan, **a.g.y.**, **Çevrimiçi:** <http://www.medyakronik.com/akademi/makaleler/makaleler03.htm>, 03.10.2006

tarafli mesajlarla çerçevlenen anlatı yapısıyla da geri beslemelere kapalıydı. Bu şekilde, bir yandan haber programlarının dışında gerçekleştirilen yayınlarla Cumhuriyetin vazgeçilmezlerinden biri olan çağdaşlaşmanın Batılı kültürel kalıpları sunulurken, diğer yandan protokol haberciliğiyle halka nasıl iyi vatandaş olunacağı öğretilmekteydi. Başka bir deyişle televizyon bir yandan kapitalist ideolojiyi diğer yandan da resmi ideolojiyi ve resmi etiği izleyicilere benimsetmede çift taraflı bir rol oynamaktaydı.⁶⁷⁰

90'lı yıllar Türk televizyonculuk tarihinin dolayısıyla haberciliğinin birçok şeye gebe olduğu dönemdir. Televizyon yayıncılığı için bir dönüm noktası sayılabilecek bu yıllar özel televizyon yayıncılığına geçilmesi ile birlikte yayıncılık mantalitesinin değişmeye başladığı bir dönemdir. Özel televizyonculuğun ve onun öncesinde radyoculuğun TRT'nin karşısına bir rakip olarak çıkmasıyla o zamana kadar sürdürülen otoriter ya da resmi söylemin yerini yavaş yavaş daha çok liberal, halkın dilini konuşmaya başlayan bir yayıncılık anlayışı almaya başlamıştır. 1980 Askeri Müdahalesi sonrası biçimlenen toplumsal yapının Özal'la birlikte merkezden çevreye doğru liberal bir biçimde kaymış olması özel televizyon yayıncılığının da profilini belirlemeye başlamıştır. Zaten, 80 sonrası medyanın değişen yapısı, televizyon yayıncılığında gelişmeye başlayan bu yeni yapılanma biçiminin de habercisi olmuştur. 80 sonrası yeni liberal politikalar doğrultusunda biçimlenen bu yapı ile değişik sermaye grupları medya patronu olmuş, fakat medya ve politikacılar arasındaki ilişki geçmişi aratmayacak bir biçimde daha da yoğunlaşmıştır.⁶⁷¹ Yani, bu dönemden özel televizyonların kurulduğu 90'lı yıllara kadar Türk basını yeni liberal politikaların hizmetinde bulunmaya çoktan başlamış ve bu politikaların topluma benimsetilmesi için zemin hazırlamıştır. TRT'nin üstenci yayınlarından bıkmış olan izleyicide/toplumda bu yeni tür liberal yayınları kendisine daha çok yakın hissetmiş ve bu tür yayınların kendisinin dilini konuşmaya başladığını düşünerek itibar göstermiştir. Ortaya çıkan bu rekabet ortamı gerek kanunlar

⁶⁷⁰ E. Ercan, **a.g.y.**, **Çevrimiçi:** <http://www.medyakronik.com/akademi/makaleler/makaleler03.htm>, 03.10.2006

⁶⁷¹ Hürriyet Konyar, "Magazin Medyasındaki Popüler Milliyetçi Söylemlerin İşlevleri", **Birikim Dergisi**, Sözü'n Sınırları ve Medya, Sayı: 144, 2001, s. 81

çerçevesinde gerekse egemen söylem uyum aşamasında ortaya çıkan güçlükler nedeniyle yayıncılığın yapılıp yapılamayacağına dair teknik sorunlar içerisinde kendini bulmuş, fakat kısa bir süre sonra özel televizyonların çoğalmasıyla yayıncılık üzerindeki engeller kaldırılmıştır.

Özel televizyonlarının haberlerine yönelik anlatı yapısı 90’lardan sonra değişmesine rağmen haber ve iktidar bağlantıları üzerine geliştirilen eleştirilerden kendini kurtaramamıştır. Haber anlatı yapısı TRT’de olduğu gibi protokol yayıncılığı çerçevesinde yapılmasa da bu defa kapitalist yayıncılık çerçevesinde değerlendirilecek olan bir iktidar ortaklığı biçiminde gelişmiştir. 80 sonrası başlayan liberal alışkanlık bu kez çok daha fazla bir biçimde iktidar ilişkileri kapsamında sürdürülmüş, popüler söylem yayıncılık alanında boy göstermeye başlamıştır.

Özel televizyon yayıncılığı ile birlikte Türkiye’nin ulusal kimlik yapısına yönelik haber anlatısı da bu liberal çerçevede kurulmaya başlamıştır. Çağdaş, yakışıklı, bıyıksız, beyaz ve modern tipli Türk vatandaşı Avrupalılık ve Batılılık imajıyla şehirli üst ve orta sınıf temsilcileri olmaya başlamıştı. Bu dönemde “yeni Türk” kimliğinin bileşenleri dünyaya açıklık, hayattan zevk almaya tutkunluk, bilgisayar ve İngilizce bilmeye dayandırılan bilgi toplumu donanımlarına hakimiyet türünden değerler olarak da kuruluyordu. Yeni Türk kimliğinin temsilcisi olan bu sınıf artık kentliydi, doğayı seviyordu, çevre bilinci gelişmişti ve fiziksel olarak da artık kara kuru bir Türk değil, gürbüz ve bakımlıydı.⁶⁷² Liberal ilişkiler çerçevesinde tüketime sunulan her üretim gibi bu değerlerde yeni Türk kimliğine biçilen sembolik değerler olarak halka sunuluyordu.

Liberal milliyetçi söylem olarak da adlandırılabilen bu yapının haberler aracılığıyla yaygınlaştırılması ve popüler hale getirilmesi/sürdürülmesi –aşağıda değinilecek olan- anlatı yapısına etki eden ulusal semboller, değerler, hedefler ve korkularla sağlanmıştır. Ancak bu yeni değerlerin haberler tarafından içselleştirilmesi ve sunulmasındaki önemi ya da genel itibarıyla medyanın bu değerleri sunmadaki rolü, onun bu yeni ideolojinin yaratıcısı olarak ortaya koyması ve bu söylemin daha geniş

⁶⁷² Tanıl Bora, Aktaran: H. Konyar, **a.g.m.**, s. 82

kitlelere taşıyıcısı olarak işlev üstlenmesinden kaynaklanmıştır.⁶⁷³ Zira 80 sonrası liberal çizgide büyük sermaye grupları ile bütünleşme tecrübesi içinde bulunan Türk basını, bu yeni söylemin televizyona/haberlere taşınması açısından çok zorluk çekmemiş ve bu yeni söylemi televizyonda yeniden üretmede etkin bir konumda olmuştur. Haber anlatısında sunulan bu yeni değerlerle kurgulanan yeni Türk imajı çağdaşlık/modern olma, laiklik, barış, vatan sevgisi, bayrak vb. söylemlerle, ulusallıkla özdeşleştirilmiştir.

90'lar sonrası televizyon haberciliğinde gelişen liberal milliyetçiliğe yönelik bu ulusal kimlik söyleminin sunum biçimi açısından birçok tanımlayıcı etkeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, yine 90'larda yoğunluğunu hissettiren terör örgütünün terörist eylemleri ve bunun karşılığında sergilenen ulusal tavır olmuştur/olmaktadır. Terör olaylarının ulusal kimlik çerçevesinde haber anlatı yapısına konu olarak girişinde iki unsur dikkat çekicidir. Birincisi, haber anlatısının Türk Silahlı Kuvvetlerinin gerek üst düzey gerekse er pozisyonundaki mensuplarına ilişkin değerlendirmelerde kullanılan referans, ikincisiyse topluma verilmek istenen ulusal bütünlük mesajlarıdır. Askere giden gençlerin davullu zurnalı uğurlanma törenleri, vatani görevlerine yerine getirirken şehit olan erlerin cenaze merasimleri ve bu merasimlerde artık bir ritüel haline dönüştürülen “şehitler ölmez vatan bölünmez” nidaları haber anlatısının başvurduğu referanslardan olmuştur. Terör örgütüne karşı yürütülen mücadele çerçevesinde vatanın bölünmezliğinin garantisi olarak TSK, bu mücadelenin baş kahramanı olarak sivillerin ya da siyasi elitlerin önünde tutulmuş, ulusal bütünlük açısından onların model ve referans olarak almaları gerektiği bir kurum olarak lanse edilmiştir.

Terör örgütüne karşı yürütülen mücadelenin ulusal bir bütünlük içinde cereyan etmesi gerektiği yolundaki haber anlatısının ve bu anlatının yapılanmasında haberin üretim/yapım aşamasında görev alan gazetecilerin etkilerini vurgulamak anlamında sunulabilecek en doğru örneklerden biri, terör örgütü sözde ele başısı Abdullah Öcalan'ın (Apo) Roma'da yakalanışı sırasında gerçekleşen bir olaydır. Hatırlanacağı

⁶⁷³ H. Konyar, **a.g.m.**, s. 83

üzere Öcalan'ın yakalanma sürecinde gerçekleşen Suriye krizinin ardından başlayan İtalya krizinde, halkın sokaklara dökülüp İtalya'yı ve İtalyan mallarını protesto ettiği toplumsal bir tepki yaşanmıştı ve bu tepki bütün yönleriyle haber anlatılarına konu olurken ulusal bütünlük mesajları verilmişti. İtalya krizi esnasında Apo'yu almak için Roma'ya giden Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in yanında bulunan medya ordusunda Fatih Altaylı'da bulunmuştu. İtalyan bir gazetecinin İsmail Cem'e yöneltilen "Türkiye'de İtalyan mallarına karşı bir protesto başlatılıyormuş doğru mu?" sorusunu Altaylı cevaplamıştı. Olay sonrası gerçekleşen eleştiriler, Roma'ya giden gazetecilerin tarafsız olarak görev yapmadıkları, gazetecilerin olaylar karşısında taraf tutmaları biçiminde gelişti.⁶⁷⁴ Eleştirileri, Bakan'ın bu tür sorulara cevap veremeyeceği biçiminde cevaplayan Altaylı, ilerleyen günlerde konuyu köşesine taşıyarak şu yanıtı vermişti.

"Türk vatandaşlarının niyeti, resmi olarak değil ama bir sivil inisiyatif hareketi olarak İtalyanlara hatırlatılmalıydı."⁶⁷⁵

Bu olay, Türkiye'nin 20 yıla yakın bir süredir terör örgütüne karşı yürüttüğü mücadelenin haber anlatı yapısına yansımaları biçiminin ulusal kimlik ve bütünlük çerçevesinde değerlendirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca İrvan'ın ifadesiyle, bu olay aynı zamanda "dış politika krizlerinde gazetecilerin kolaylıkla gazetecilik mesleğinin gerektirdiği tarafsızlık, dürüstlük, doğruluk, bağımsızlık, savaş kışkırtıcılığı yapmama, başka ulusları ve etnik kimlikleri aşağılamama gibi etik ilkeleri değerlendirme dışı bırakabildikleri" çıkarsamasını da içerisinde barındırmaktadır. Terör örgütüne karşı gösterilen ulusal tavır, İtalya'ya yönelik tepkiler ve bunlar üzerinden gerçekleştirilen gerilim bütün toplumu milliyetçilik dalgasıyla sardığı gibi medyadaki bu tür söylem yapılanması hem toplumu hem de medyanın kendisini irrasyonel ve trajikomik⁶⁷⁶ bir tutum içerirse sokmuştur.

Televizyon haberlerinde ulusal kimliğin sunum biçimine yönelik anlatsal kurgunun oluşturulmasında referans olarak seçilen konulardan biri de Cumhuriyet

⁶⁷⁴ S. İrvan, **a.g.m.** s. 67

⁶⁷⁵ Fatih Altaylı, Aktaran: S. İrvan, **a.g.m.**, s. 67

⁶⁷⁶ Doğan Tılcı, "Milliyetçilik ve Yeni Sahiplik Yapısı Kısacasında Türk Medyası: Bazı Ahlaki Sorunlar", **Birikim Dergisi**, Medya ve Etik, Sayı: 117, 1999, s. 40

Bayramı gibi ulusal kimliği temsil niteliği olan özel gün kutlamalarıdır. Bu tür özel günler, ulusal kimliğin sunumu ya da ulusal bütünlük söylemi için simgesel anlam taşıyan konulardır. “Halkın” ve “devletin” bu kutlamalara birlikte, elele katıldığını gösteren stadyum törenlerine ilişkin kutlama seremonileri, resmigeçitler, paraşüt allamaları ve ordu birliklerinin teçhizatlarına yönelik tanklı, tüfekli kortej vb. ulusal bütünlüğün simgesel gösterimleridir. Böylesi bir birliktelik sunumu, toplumsal olarak Cumhuriyete sahip çıkılması anlamını taşıırken aynı zamanda içinde milliyetçiliğinde bulunduğu Atatürk inkılaplarının toplum tarafından içselleştirildiği inancını perçinlemekte ve ulusa olan aidiyet duygusunu bilince çıkarmaktadır. Haber konusu bağlamında bir dönem oldukça popüler olan, illerin kurtuluş günlerine yönelik kutlama törenleri bu çerçevede değerlendirilebilecek olan konular arasındadır. Haber anlatısının yapılanma biçiminde her ilin ayrı bir kurtuluş hikayesi bulunur ve bu hikaye Türk birliklerinin düşman askerlerini yenmesi biçiminde temsili olarak kurgulanır. Böylelikle, ulusal birlik ve beraberlik söylemi, önce tek tek şehirlerde ve sonrasında ulusal düzeyde sağlanmış olur. Türk, Laz, Kürt, Çeçen vb. ayrımı gözetmeksizin toplumun çeşitli kesimlerini birbirleriyle kucaklaştırma amacını taşıyan bu sunum biçimine gerek TRT gerekse özel televizyonların (medyanın genelinde) rastlamak mümkündür. Nitekim Türk gazetecileri arasında “duayen” olarak gösterilen ve yazılarıyla Türk medyasına “yön verdiği” düşünülen Ertuğrul Özkök, Cumhuriyet Bayramı törenlerine ilişkin bir yazısında şu yaklaşımı sergilemiştir.

“Bütün bu bayraklar, bütün bu İstiklal Marşları, bütün bu sevgi ve destek çılgınlıkları Türkiye’nin en güzel geleceğinin vaat ediyor. Aslında ihtiyacımız olan buydu. Biz artık,, birleşmeyi öğreniyoruz. Biz artık, ırkçı olmadan milliyetçi olmanın büyüsünü, altın formülünü keşfediyoruz. Biz artık çağdaş milliyetçi olmanın dayanılmaz hazzını yaşıyoruz. Bu sınırlar içinde herkesin, bütün renkliliği, bütün kültürel öz, dili ve dini ile tam bir eşitlik, kardeşlik içinde yaşamasının keyfini çıkaracağımız günleri özlemle bekliyoruz... Yaşasın Cumhuriyet!... Yaşasın bu sınırları

kahramanca koruyan gençlerimiz!... Yaşasın bu sınırlar içinde yaşayan bütün vatandaşlarımız!... Yaşasın yeniden keşfettiğimiz bu muhteşem birlik duygusu...”⁶⁷⁷

Özkök’ün ifadelerinde ortaya çıkan birleşmeyi öğrenmek, milliyetçiliğin büyüsunü keşfetmek ya da dayanılmaz hazzını yaşamak haber bültenlerine yansıyan birlik ve bütünlük konulu anlatının tıpkı TRT yıllarında olduğu gibi “halka vatandaş olmayı öğretmek” misyonundan çok fazla bir farkı bulunmamaktadır. Özel günlerin kutlama merasimlerine yönelik konular haber anlatısına girdiğinde bu türlü bir birliktelik mesajlarıyla aktarılmaktadır. Son dönemde gerçekleştirilen Cumhuriyet Mitingleri ulusal söylemin doruğa çıktığı, birlik ve bütünlük mesajlarının haber anlatı yapısına hangi biçimde girdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Fark gözetmeksizin toplumun her kesiminden insanların son dönemde yaşanan olaylara tepki nitelikli ortaya çıkmaları ve o zamana kadar görülmemiş bir kalabalıkta meydanları doldurmaları, kullanılan sloganlar ve ulusa yönelik sembolik değerleri alan bayrak, haber anlatısına birlik ve beraberlik mesajlarıyla birlikte girmiştir. Bayrak olgusunun ulusal kimlik açısından haberin sunumunda nasıl yer aldığı konunun ilerleyen sayfalarında tartışılacaktır.

Haber anlatısının oluşturulmasında ve sunum biçiminde ulusal nitelikli konuların yoğun bir şekilde yaşandığı ve çoğu zaman bir kriz durumunda gerçekleştiği bir diğer referans kaynağı dış politikaya yönelik krizlerdir. Dış politika konulu haber anlatılarında medyaya sorumlu davranmadığı, ulusal çıkarları ve güvenlik politikalarını tehlikeye düşürdüğü, bu yüzden savaş ve kriz anlarında medyada yer alacak haberin sansürden olmasa da oto-sansürden geçmesi gerektiği görüşü başta Margaret Thatcher olmak üzere birçok lider⁶⁷⁸ ve bazı çevrelerce yaygın bir kanaat haline dönüşmüştür.

Türk medyasında ise, geçmişte yaşana kötü tecrübelerden ötürü özellikle Yunanistan ve yine bu konuya bağlı olarak kriz politikalarınca beslenen Kıbrıs konusu, dış politika haberlerinin kriz yaratma ve kriz sürdürme tutumu için gösterilebilecek

⁶⁷⁷ Ertuğrul Özkök, Aktaran: Rifat N. Bali, “Ertuğrul Özkök: Yeni Türk İnsanın Heykeltıraşı”, **Birikim Dergisi**, Sözlün Sınırları ve Medya, Sayı: 144, 2001, s. 61

⁶⁷⁸ S. İrvan, **a.g.m.**, s. 62

örnekler arasındadır. Türkiye’nin Güney ve Doğu komşularına yönelik çok uzun bir süredir krizler üzerinden sürdürdüğü politika ise haberlere konu olan başka konulardır. Dış politikaya dönük konuların haber anlatılarına çoğunlukla kriz ortamları yaratılarak girmesi, çalışmanın ulusal kimliğe yönelik haber anlatısında dışlamalar ve karşıtlıklar yaratılması stratejisi ile ilintilidir. Zira ulus, kimliğini/varlığını garantiye alabilmek ya da sürdürebilmek için farklılıkların yaratılması yoluyla bir ötekileştirme sürecine gereksinim duymaktadır. Bu doğrultu da ulusal kimliğe yönelik haber anlatısı da iktidar ve ideoloji bağlamında bu dışlama politikasına bir köprü görevi üstlenmektedir. Ulus kimliği için aidiyet zincirinin önemli halkalarından biri olan hem “biz” duygusunun yaratılması, hem de “öteki”nin oluşturulması haberin anlatısına yönelik sunum biçiminde önemliydi. Dış politika haberleri ve bu haberler üzerinden geliştirilen kriz politikaları işte u bağlamda değerlendirilmelidir. Yani, “dışarıya” yönelik haberler bir yandan ulus kimliği için önemli olan “biz” duygusuna birlik ve beraberlik penceresinden bakmakta, diğer yandan “dışlamanın” coğrafik etkenlerinden ve korku güdüsünden beslenen bir korkulacak/dışlanacak “öteki” yaratmaktadır.

Yukarıda bahsedildiği gibi Türkiye açısından bu konuda gösterilebilecek en uygun örnekler; Yunanistan ve Kıbrıs konulu haberlerdir. Bu tür haberlerden bir olan ve gazetecilik etiği açısından da çok tartışılan “Kardak Kayalıkları Krizi” haberinin anlatı yapısında ulusal kimliğe ilişkin ortaya çıkan “biz” ve “öteki” durumunun sendrom haline dönüşüm kriz ortamıyla büyüdüğü, geliştiği ve beslendiği bir rasyonel hatta trajikomik olaylardan biridir.

28 Ocak 1996 tarihinde Hürriyet Gazetesinin “Bayrak Savaşı” manşetiyle gündeme gelen olayda; Yunanlıların Kardak Kayalıklarına Yunan bayrağı dikme cüreti gösterdikleri, bunun üzerine kayalığa çıkan Hürriyet muhabirlerinin Yunan bayrağını indirerek yerine Türk bayrağını diktikleri duyulmuştu. Kısa sürede televizyon haberlerine taşınan olay, Türk ve Yunan gazetecilerin karşılıklı bayrak indirip barak dikmesiyle bir kriz haline dönüştü. “Ege’de Endişe”, “Askerini Çek. Yoksa...”, “Atina Son Kez Uyarıldı”, “Harekat Kapıda” gibi gazete manşetleri ve haber sunum biçimlerine, dönemin Başbakanı Tansu Çiller’in “Kardak Kayalıkları Türkiye’nin

toprak parçasıdır. Orada bir fiili durumu kabul etmeyiz. O bayrak ordan inecek, asker çekilecek” açıklaması da eklenince olay kriz ortamından çıkmış, Türk ve Yunan güçleri Ege’de burun buruna gelmeye ve karşılıklı güç göstermeye başlamışlardır.

Bu olayın kriz haline dönüşmesinde bizzat medyanın kendisinin sorumlu olduğu yolundaki görüşler, olayın yatışmaya başlamasından hemen sonra ifade edilmeye başlandı. Köşe yazarları, aydınlar toplumun kanaat önderlerinin bu konudaki yaklaşımı, uluslar arası örgütlerin de baskısıyla krizin medya tarafından gerçekleştirildiği/çıkartıldığı biçiminde oldu. Konunun, haberin anlatı yapısında ulusal kimliğin sunum biçimine ilişkin pozisyonu ise bundan sonra başlamaktadır. Yani, krizin medya tarafından çıkartıldı ve medyanın bu konuda sorumlu tutulduğu eleştirilere medya cephesinden verilen cevaplar, ulusal kimliğe ilişkin sunum biçiminin haberlere hangi biçimde yansıdığını ve haberciler açısından ulusal kimlik algılamasının hangi fenomenlerce biçimlendiğini gösterir niteliktedir.

Örneğin, basın meslek ilkelerini yorumlamakla görevli Basın Konseyi, gazetecilerin bayrak dikmesi eylemini gazetecilik anlayışıyla bağdaştırmasa da, ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda gazetecilerin tarafsız kişiler olarak kalabilmelerinin olanaksızlığından ve gerçek dışılığından söz etmiştir.⁶⁷⁹ Oysa gazetecilerin etik kuralları çerçevesi olan, bir başka referans kaynağı olan, Türkiye Gazetecilerinin Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi’nde gazetecilerin dikkate alması gereken kurallar dizgesi şu şekilde sıralanmaktadır.

“Gazeteci başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, dil, din, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan, tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslararası nefreti, düşmanlığı körükleyen yayınlardan kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireyin kültürel değerlerini ve inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan

⁶⁷⁹ S. İrvan, **a.g.m.**, s. 63

saldırı konusu yapamaz. Gazeteci, devleti yönetenlerin belirlediği ulusal ve uluslar arası politika konularında önyargılarla değil, halkın haber alma hakkına dayanır.⁶⁸⁰

Gazetecilerin hak ve sorumluluklarını bildiren bu belgeye karşın Kardak Krizi olayının haberlere yansıyış biçimi ve medya temsilcilerinin olaya bakışı; ulusal çıkarlar doğrultusunda tanımlanan ve ilk bölümde tartıştığımız ulusal kimliğin tanımlayıcılarından toprak, vatan, devlet, ulus, tarih gibi unsurlarla birlikte, sembolik değeri olan bayrağın birlikte kullanılmasıyla çerçevelendirilmiştir. “Kardak Krizinde Türkiye’nin milli onuru, toprak bütünlüğü ve Türkiye açısından bir meşru müdafaa konusu saymamak için bir insanın kendi ülkesine yabancılaşmış olması yetmez. Onun değer siteminde köklü bir arıza olması gerekir.”⁶⁸¹ Biçimindeki açılama, ulusal hassasiyetler söz konusu olduğunda, birlik ve beraberliğin güçlü bir şekilde “biz” kimliğinde toplandığını ortaya koymaktadır. Dışarıdakinin tehdidine karşı biz’in kimliği korunmaktadır ve bu “biz” alanının (toprağın) üzerine yine “biz”i sembolize eden bayrağın dikilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Üstelik bayrak korkulan ya da nefret duyulan “öteki” ulusun iddiasıyla kendi topraklarında dikilmiştir. Bu aynı zamanda ulusal kimlik konusunda sıkça dile getirilen meşruiyet sorunu ile de ilintilidir. Her iki ulus için de Kardak kayalıkları bir anlamda birbirine olan meşruluklarını medya üzerinden test ettikleri/yarıştırdıkları alan/zemin olmuştur. Özkök’ün konuyu köşesine taşıdığı bir yazısı bu durumu özetler niteliktedir.

“Yunanlı meslektaşlarıma soruyorum: Bir gece yarısı üç Türk Meriç’i geçip sizin toprağınıza bayrak dikse ve siz de bunu görseniz ne yaparsınız?.. Şimdi bazıları soruyor: bir kaya parçası için bu kadar yaygara koparılır mı? Evet, koparılabilir, koparılır. O kaya parçası toprağınız olarak kabul ediyorsanız, onun üzerindeki egemenlik hakkınız da korumak zorundasınız.”⁶⁸²

Bu tür sunumların toplumu bir milliyetçilik dalgasıyla sardığını, bunun da her alanda olduğu gibi medyayı bir irrasyonel hatta trajikomik davranışlara ittiğini ifade

⁶⁸⁰ TGC, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi

⁶⁸¹ Nilüfer Yalçın, Aktaran: S. İrvan, a.g.m., s. 63

⁶⁸² E. Özkök, Aktaran: S. İrvan, a.g.m., s. 64

eden Tılıç,⁶⁸³ esas görevinin toplumu bilgilendirmek olduğu medyanın dost-düşman ilişkisi çerçevesinde bir ulus tanımı yapmasının/kurgulamasının anlamsızlığını/tutarsızlığını şu ifadelerle dile getirmektedir.

“Medyanın şu geçen birkaç yıl içerisinde aynı kişileri ya da ülkeleri kaç kez en büyük dost ya da düşman ilan ettiğinin bir bakalım. Şimdi düşman olan İtalya, Kıbrıs konusundaki tavrı yüzünden daha düne kadar en büyük dosttu. Yine sinsi düşman edilen Rusya, Öcalan’ı sınır dışı edince dost oldu. Keza, Almanya da birkaç kez “dost” ve “düşman” ilan edilir.”⁶⁸⁴

Dış politika haberlerinde gözlemlenen kriz eksenli milliyetçilik sunumunun önemli gerekçelerinden biri; cumhuriyetle birlikte Türkiye’nin medeniyetleşme açısından üstün bir ülke düzeyine erişmiş ve Batıyı yakalamaya ramak kalmış bir ülke olarak Doğu ve Güneydoğu komşularından üstün olduğu düşüncesinin kurulmaya çalışılıyor olmasındandır. Türkiye’ni komşuları olan İran, Irak ve Suriye haber anlatılarında diktatörlük, dini bağınazlık, şeriat rejimi gibi tanımlamalarla biran önce kurtulması gereken/kaçınılan ülkeler olarak sunulurken, Ermenistan/ tarihin talihsiz olaylarında takılı kalmış bir nefret rejimi⁶⁸⁵ biçiminde anlamlandırılır. Dolayısıyla, dış politikaya dönük haber anlatılarının kriz odaklı kurulması ve dost-düşman biçiminde geliştirilmesi, aynı zamanda Türkiye’nin komşu ülkelere nazaran kültür ve yaşam düzeyi açısından kendini üstün bir ülke düzeyine erişmiş olarak ilan etmesinden kaynaklanmaktadır.

Kardak krizi sürecinde yaşanan olaylarda da görüldüğü üzere, ulusal kimlik olgusunun haber anlatı yapısına yansıma biçiminde bayrak sembolik değeri en yüksek göstergelerden biridir. Haber anlatısında bayrak, birlik ve beraberlik ruhunu koruma iç güdüsü ile biçimlenen yeni milliyetçi, -Çiller’in ifadesiyle “Türkiye milliyetçiliği”-⁶⁸⁶ duruşuna yönelik değerlerin simgeselleştirildiği önemli referans kaynaklarından biridir. Çalışmanın birinci bölümünde geniş bir şekilde tartışıldığı gibi bayrak ulusalcı

⁶⁸³ D. Tılıç, **a.g.m.**, s. 40

⁶⁸⁴ D. Tılıç, **a.g.m.**, s. 41

⁶⁸⁵ R. N. Bali, **a.g.m.**, s. 63

⁶⁸⁶ R. N. Bali, **a.g.m.**, s. 62

ideologlar tarafından yapılan değerlendirmelerde, vatan unsuru ile birlikte ulusal kimliğin simgesel temsiliyet kabiliyeti bulunan figürleri arasındadır. Bu bağlamda bayrak, haberin ulusal kimliğe ilişkin anlatı yapısında çok sık başvurulanan bir öğe olarak birlik ve beraberliğin temsili sunumu ve milliyetçilik ideolojisinin biçimsel dinamiğidir. Yukarıda bahsedildiği üzere bayrağın ulusal Türk kimliği için sembolik anlamı, özellikle son dönemlerde gerçekleştirilen Cumhuriyet Mitinglerinde ortaya çıkmıştır. Bu mitinglerde bayrak, rejimin ve ülke sınırlarının korunmasına yönelik bir imge olarak haber anlatısına taşınmış, “kırmızı beyaz gelincik tarlaları”, “meydanlar kırmızıya boyandı”, “birlik ve beraberliğin adı kırmızı” gibi ulusal bütünlük için simgesel anlam taşıyan ifadelerle de toplumsal bağın simgesi haline dönüştürülmüştür.

Özetle, Türkiye televizyon haberciliğinde ulusal kimliğin sunumunu 1980 sonrası büyük sermaye gruplarının basına hakim olmaya başlaması ve bu hakimiyetin 90’larla birlikte televizyona da taşınmasıyla ortaya çıkan liberal bir milliyetçilik algılamasının haber anlatılarına taşınması ve bu algılamının topluma benimsetilmesi biçiminde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Oluşturulan liberal milliyetçilik anlayışında, ulus kimliğine/bilincine yönelik ikonların yaratılması⁶⁸⁷ yoluyla yeni tür milliyetçiliğin (Türkiye milliyetçiliği) çok daha geniş kitlelere yansıtılması amaçlanmıştır. Ancak bu siyasal anlamda bir yansımadan daha çok Batılı, modern yaşam tarzı içinde yeni bir Türk modernleşmesi çerçevesinde biçimlenen; Avrupai görünüşlü, girişimci, kentli, ulusal değerlerden biri olan bayrağa her zaman sahip çıkan, Onuncu Yıl Marşını dinlerken duyulanan, milliyetçi ama ırkçı olmayan, eşitlik ve kardeşlik içinde yaşamın tadını çıkaran, komşusu olduğu ülkeler arasında Batı’ya daha yakın olması nedeniyle üstünlük kuran, krizlerden beslenmesini bilen, çağdaşları ile yarış içinde olması gereken, laikliği “sözde değil özde” içselleştiren ve politik tartışmaların dışında gelişen, Türkiye’nin yeni kimliği biçimindedir.

⁶⁸⁷ Ü. Oskay, Aktaran: H. Konyar, **a.g.m.**, s. 83

SONUÇ

Kimlik kavramına ilişkin tartışmaların yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde popülerleşmeye başladığı ve bu tartışmaların toplumsal boyutta sosyolojik, bireysel boyutta ise daha çok psiko dinamik yaklaşımlar çerçevesinde sürdürüldüğü görülmektedir. Uzun bir süredir modernitenin temel sorunlarından biri olarak anlam kazanan kimlik konusu sanayileşme, kentleşme, ulusçuluk gibi yine moderniteye ilişkin olguların kültürel ve siyasal düzleme taşınmasıyla da ulusal kimlik sorunsalı ortaya çıkmıştır. Modernitenin kimlik konulu tartışmalarından doğan “evrenselci” ve “özgülcü” yaklaşımlar yine moderniteye ilişkin kavramlar olduğu gibi ulusal kimliğin de tanımı noktasında belirleyici olmuştur. “Aidiyet” duygusuna ve “ayniliğe” vurguda bulunan “evrenselci” yaklaşım ve genellikle farklılığa vurguda bulunan “özgülcü” yaklaşım çerçevesinde ulusal kimlik, daha çok evrenselci yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre; ulusa ilişkin ortak aidiyetten kaynaklanan ortak bir kimlik duygusunu taşıyan, ortak bir tarihi paylaşarak kader birliği içerisinde bulunan, aynı dili konuşan, ortak inanç, gelenek ve görenekleri olan insanların oluşturduğu bağımsız uluslar arası siyasi bir toplum biçimindeki modernist tanım, yine modernitenin ürünü olan evrenselci yaklaşım çerçevesinde biçimlenmiştir. Dolayısıyla ulusal kimlik konusu bu çalışmada; evrenselci yaklaşım çerçevesinde ve ulusal kimliğin tanımlayıcıları olarak iş gören etnisite, vatan, dil, kültür, toprak, tarih ve din gibi ortak aidiyet alanları kapsamında incelenmiştir. Ulusal kimliğin farklı disiplinlerce, farklı algılama biçimlerine göre tanımlanabilir ya da açıklanabilir olması durumu çalışmada böylesi bir yöntemin takip edilmesinin sebebi olmuştur. Yani yeni bir ulusal kimlik tanımı yerine, ulusal kimliğe ilişkin alt görünümünün etki alanları ve dereceleri üzerinde durulmuştur. Böylece ulusal kimlik konusu üzerindeki literatüre dair anlam kaymalarının önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Ulusal kimliğin alt görünümüleri konusunda çıkarılan kategorize yapı ise A.Smith, B.Anderson, E.Gellner, A.Giddens ve A.Touraine’in ulusal kimlik konusundaki çıkarsamalarından faydalanılarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, geleneksel Osmanlı toplumsal yapısından günümüze kadar geçen süre içerisinde ortaya konulan kimlik politikalarının ulusal Türk kimliği algılamalarındaki etkilerinin hangi tanımlayıcı unsurlar etrafında biçimlendiği de yine evrenselci yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna göre; Osmanlı toplumsal yapısının daha çok dini referans aldığı “millet” eksenli ulus algılamasından Cumhuriyete kadar geçen süre içerisinde, “kendi”ni aramanın bir göstergesi olan birçok akımın ortaya çıktığı gözlenmiştir. Cumhuriyet dönemi bu arayışa son veren bir devrim olarak “millet” ten “ulus”a geçiş sürecinde önemli bir atılım olmuştur. Cumhuriyet’in temel prensiplerinden olan Batılılaşma ve Laiklik bu atılımın dinamosu olarak iş görmekle birlikte ulusal kimliğin temel tanımlayıcıları için ortak aidiyet zeminleri hazırlamış ve Türkiye’nin modernleşme sürecinde başvurulacak önemli referanslar arasında yer almıştır. Cumhuriyet rejimi ile birlikte ulusal kimlik, Osmanlı toplumsal yapılanması içerisinde görülen Osmanlıcılık, Ümmetçilik, Batıcılık ve Türkçülük akımlarının barındırdığı dağınık ideolojilere karşıtlık temelinde yeniden inşa edilmiştir. İnşa edilen yeni kimlik, Batı medeniyetine katılma idealiyle biçimlenmiş bir Anadolu Türkçülüğü olmuştur. Batının model alındığı çağdaş uygarlıklar seviyesinde çağdaş bir ulus olarak yaşama biçiminde tanımlanabilecek olan bu ideal, İslam’ı siyasal söylem arenasından uzaklaştırmış, modernleşme projesi kapsamında uygarlığa giden yolda laiklik, ulus-devlet modeli için anahtar bir öge olarak kullanılmıştır. Ancak ulus-devlet modeli için üst seviyede bir belirleyicilik etkisi bulunan bu yeni ulus algılaması, aidiyetin bir “dine” göre sağlanması ihtimalini ortadan kaldırdığı anlamına gelse de tek bir “ırkın” üstünlüğüne dayalı bir yapılanma biçimi olarak da inşa edilmemiştir. Zira modern anlamda ulus, ilhamını dinden ya da herhangi bir ırka ait olmaktan değil, yukarıda sıralanan tanımlayıcı unsurların birleştiği ortak toplumsal bütünleşme alanlarının birlikteliğinden almıştır. Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren ulusal Türk kimliğinin mayası sayılabilecek bu yöneliş, Avrupa tipi modern ulus modelinin başta milliyetçilik olmak üzere inkılaplar aracılığıyla toplumun her kesimine yayılmaya çalışılmasıyla sağlanmıştır.

Türkiye’de kimlik politikalarının değiştiği ya da merkezi çizgiden uzaklaştığı dönemin 1945’te parlamenter demokrasiye geçişle başladığı ve ilk kez bu dönemde İslami restorasyon politikalarıyla şekillenen bir ulusal kimlik tanımlamasının yolu açıldığı söyleniyor olsa da 1980’li yıllar Türkiye’de ulusal kimlik konusunun siyaset kapsamında incelenip “tartışılmaya” başladığı en önemli yıllar olmuştur. 80’ler Türk kimliğinin tanımlanması noktasında farklı yaklaşımların gelişmeye başladığı bir dönemi kapsamaktadır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yeni Türk devletinin yapılandırılması kararlarına içtenlikle ve büyük bir coşkuyla katılan Anadolu halkı, bu şekilde bir çağdaşlaşma idealiyle Batının uygar uluslarıyla eşit düzeyde laik ve etnik açıdan homojen bir yapılanmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak 80’li yıllar, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki etkin katılımın yerini sorgulamanın almaya başladığı bir dönem olmuştur. Üzerinden siyaset yapılan bir özne konumuna dönüşen ulusal kimlik konusu 90’lara gelindiğinde; içerisine İslami yaklaşımların girdiği, etnik grupların ve cemaatlerin taleplerine yönelik yoğunlaşmaların yaşandığı, Osmanlı geçmişini de hesaba katan bir modern “çok kültürcülük” yaklaşımı çerçevesinde “kültürel çoğulculuk” modelinin ortaya çıktığı bir kimlik algılaması biçimine dönüşmüştür. Doksanlardan itibaren başlayan bu kültürel çoğulculuk söylemi kapsamında gelişen/değişen ulusal kimlik algılamalarına küresel nitelikli etkenler de eklenince, Türk kimliği olgusu değişimler karşısında yeniden konumlandırılma/tanımlanma sürecine girmiştir. Ulus-devlet ve ulusal kimliğinin ideoloji-politik alanda sıkıntılar yaşamasına neden olan küreselleşmenin mikro-milliyetçi akımları geliştirmesi ve uluslar arası alanda söz hakkı kazandırması, ulus-devleti ve ulusal kimliği içinde barındırdığı yerel unsurlarla çatışma içerisine sokmuştur. Örgütlenme biçimi itibariyle küresel nitelikleri içinde barındırdığı varsayılan Avrupa Birliği’ne olan entegrasyon çabaları, uzun bir tarihi geçmişi olmasına rağmen yine bu dönemde hız kazanmış, ulus-devlet, ulusal egemenlik, üniter yapı ve ulusal kimlik gibi kavramlar, üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı konular arasına bu dönemde girmiştir.

Çağdaşlaşmanın gerekliliğine duyulan inançtan ötürü uygarlık projelerinin en önemlilerinden biri sayılan Avrupa Birliği’ne uyum süreci, doksanlı yılların sonunda

(1999 yılında) gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi ile birlikte kazanılan adaylık statüsünden sonra yoğun bir biçimde sorgulanmaya başlanmıştır. Kopenhag Kriterleri'nin özellikle siyasal ve kültürel içerikli başlıkları kapsamında ortaya çıkan tartışmalar, Türkiye'de ulus-devletin kurucu özelliklerinden biri olan “homojen” bir toplum yaratılması idealinden taviz verilmek istendiği yolunda bir kanaatin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Avrupa Birliği'nin kültürel çoğulculuk ya da çok kültürlülük projeleri kapsamında, genişleme sürecine yönelik sıkıntıları aşma çabasıyla ortaya koyduğu kimlik politikalarının, Türkiye'deki yerel unsurların “kültürel” kimliklerini “ulusa” çevirme gayretlerine destek olması, bu türlü bir kanaatin oluşmasında etkili olmuştur. Adaylık statüsünün elde edilmesinin öncesinde, bir uygarlık projesi olarak Türkiye'nin “kayıtsız şartsız” içerisinde bulunması gereken bir çağdaşlaşma ideali olarak algılanan AB süreci, bütünleşmenin gereği olan siyasal ve kültürel entegrasyon koşullarına gelindiğinde Birliğin sorgulanması biçiminde bir değişim göstermiştir. Müzakerelere yönelik sürecin başlamasıyla da sorgulamanın boyutu değişmiş, “henüz” sınırları çok belirgin olmayan bir AB “karşıtlığı” ve “yandaşlığı” biçiminde kategorize bir yapı ortaya çıkmıştır. Bazı çevreler şimdiden bu yeni durumu kutuplaşma söylemi ile “muhafazakarlar” ve reformistler” olarak kesin çizgilerle ayırıyor olsa da, kutuplaşmaya yönelik sınırların net olmaması ve toplumun farklı kimliklere/ideolojilere sahip kesimlerinin Avrupa Birliği'ne karşı beklentilerinin farklı olması, böylesine kesin bir ayrıma gidilmesi ihtimalini zorlaştırmaktadır. Muhafazakar ve reformist tanımlamalar eşliğinde “karşı” ya da “taraf” olmak biçiminde iki kutuplu bir ayrıma gidilmesi, bu iki tarafın dışında kalan ve sürekli karar değiştiren oldukça geniş bir kesimin (kararsızların) yok sayılması anlamına gelecektir. Avrupa Birliği'ne olabilmesi muhtemel bir katılımdan ötürü ekonomik kalkınmaya yönelik beklentiler ve tam üyelikle birlikte Türkiye'nin ulusal egemenlik haklarının Avrupa Birliği'ne devredileceği yolundaki kaygılar -birbirlerine tamamen karşıt yaklaşımlar olsa da-, kutuplaşmanın sınırlarını flulaştıran kararsızlar grubunun artması ya da azalması noktasında etkili olmaktadır.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yaşanan ulusal kimlik konulu tartışmalara kararsızlar grubunun etkisi karşıt ya da taraf olmak bağlamında değişken nitelikli olsa da, müzakere sürecine girilmesiyle birlikte “ulusal kimlik” konusunda AB'ye karşıt olmak anlamında bir uzlaşma zemini ortaya çıkmıştır. Özellikle Kopenhag Kriterleri'nin siyasi boyutuna karşı olmaktan ötürü, toplumun farklı kimliklere ve ideolojilere sahip kesimlerinin Avrupa Birliği'ne karşı sergiledikleri duruş bağlamında birlikte hareket eden, devletin karar mekanizmalarında etkili olan ve böylece kararsızlar üzerindeki etki alanını gün geçtikçe arttıran bir “ulusalcı” cephe ortaya çıkmıştır. Ulusal egemenliğin ve ekonomik bağımsızlığın bir üst otoriteye devredilemeyeceği ve Avrupa Birliği ile olması muhtemel bir bütünleşmenin geçmişte yaşanan kötü tecrübeler, kültür ve din farkı gibi yapısal parametrelerden ötürü gizli /kapalı yapılmaması, temkinli davranılması gerektiği yolundaki ortak zeminlerde birleşen bu “ulusalcı” tutum; Türkiye'de sağcılar, solcular ya da İslamcılar olarak uzun bir süredir devam eden ideolojik ayrışmalara bir eşgüdüm ortamı hazırlamıştır. Geleneksel anlamda süre gelen ideolojik ayrımlar, “ulusalcılık” bağlamında Avrupa Birliği sürecine karşı geliştirilen tutum çerçevesinde ilk kez bu kadar yoğunlukta bir eşgüdüm içerisine girmiştir. 1980 öncesinde sağın ya da solun aşırı uçlarını temsil eden ve birbirleriyle çatışma içerisinde bulunan gruplar dahi, Avrupa Birliği'ne karşıt olmak bağlamında ulusal kimliğin/bütünlüğün korunması söylemiyle “ulusalcı” cephe çatısı altında birleşmişlerdir.

Bugüne kadar Cumhuriyetin vazgeçilmesi güç ideolojisi doğrultusunda yüzünü Batıya dönerek bir modernleşme projesi geliştiren ve bu anlamda ulus modeli olarak da modern Batıyı örnek alma noktasında halka kanaat önderliğinde bulunan anlayış/kesim/duruş, bugün artık “ulusalcı” duruş çerçevesinde “muhafazakar” olarak nitelendirilmekte, Cumhuriyet'in en büyük modernleşme projelerinden biri olan Avrupa Birliği'ne sıcak bakmamaktadır. Oldukça uzun bir süre Avrupa Birliği'nin karşısında yer alan, Avrupa'yı bir “Hıristiyan Klubü” olarak niteleyen ve toplumsal yapılanma biçimi olarak İslam'ı referans alan kesimler ise bugün artık Avrupa Birliği'ne katılım için taraf olan “reformist”ler olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa Birliği süreci Türkiye'nin kimlik politikalarına yönelik bu yer değiştirmelerin/kaymaların tek nedeni olmadığı gibi; ulusalcı cephenin modernleşmenin karşısında duran bir “muhafazakar” söyleme sahip olduğu, bunun karşısındaki söylemlerin ise reformist olduğu yolundaki algılamının yaratılması süreci için de biricik etken değildir. Küreselleşme ile birlikte etki alanını genişleten kültürel çoğulculuk ya da çok kültürlülük söylemleri karşısında ulusal Türk kimliğinin yapısal bir dönüşüm içerisine girecek olması, AB süreci yaşanmamış dahi olsa kaçınılmaz görünmektedir. Bu türlü bir dönüşümün yaşanmasında varılan ortak kanı, küreselleşme bağlamında kitle iletişim araçlarının kimlik politikaları için kültürel, sosyal, ekonomik, siyasal vb. stratejilerin uygulanması yönünde bulunmaz aygıtlar olduğu biçiminde özetlenebilecektir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin kimlik politikalarına yön verilmesinde/biçimlendirilmesinde ve ulusal kimlik konusunda farklı kesimlerde yaşanan algılama değişikliklerinin yaratılmasında kitle iletişim araçlarının etkili olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümü, kitle iletişim araçları içerisinde en etkili olarak gösterilen televizyonun program türlerinden biri olan haberin, ulusal kimliğe ilişkin sunum biçimini ve ulusal kimliğe yönelik haber anlatı yapılarının çözümünü kapsamaktadır.

Çalışmanın merkezinde bulunan ulusal kimlik konusunun haberin anlatı yapısına hangi bağlamlarda girdiği ve sunum biçiminin nasıl gerçekleştiği yolundaki tartışma; kuramsal çerçevenin oluşturulduğu birinci ve ikinci bölümler ışığında, yani ulusal kimliğe ilişkin everenselci yaklaşımlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Buna göre; tek başlarına olmasa da bir bütün olarak ulusal kimliği tanımlama/etkileme kabiliyetleri bulunan vatan (sınırları belirlenmiş toprak parçası), tarih (kader ortaklığı), etnisite, dil, kültür, ulus, gibi ortak aidiyet zeminleri, toplumsal bir bilinç seviyesine aktarılıp bütünlüklü bir yapıya kavuşabilmeleri için birbirlerine olan karşılıklı bir etkileşim sistematiğine gereksinim duymaktadırlar. Bu doğrultuda çalışmada; evrenselci yaklaşımlar çerçevesinde ulusal kimliğe yönelik olarak beliren bu tanımlayıcı unsurlar arasında haberin anlatı yapısının, toplumsal etkileşime dayalı güçlü bir ilişkinin kurulmasında ve sürdürülmesinde önemli metinler olarak iş gördüğu sonucu ortaya

çıkmiştir. Başka bir ifadeyle ulusal kimliğin belirli bir birikim sonucunda oluşan tanımlayıcı unsurlarını bilinç düzeyine çıkarması ve bir ulus tasavvurunda bulunulabilmesi için, ulusa “tabi” olanlar arasında sürdürülen bir etkileşim sistemine ihtiyacı bulunmaktadır. Haberin anlatı yapısı bu ihtiyacı karşılayan bir sosyalizasyon aracı olmakla birlikte, ulus tasavvurunun zihinlerde kolaylıkla yerleştirilebilmesi için de kolay ve basit metinlerden oluşmaktadır. Ayrıca ortaya çıkan diğer bir sonuca göre de; bu etkileşim sistemi beraberinde ulusal kimliğe yönelik bir kurallar hiyerarşisi getirmekte, ulusal kimliğe yönelik aidiyet sürecinde belirli bir güç ve toplumsal farklılıkların devam ettirilmesinde ya da yeniden üretilmesinde standartlaşma ve kurumlaşma pratiğine yönelik olarak gelişmektedir. Böylece, kurulan bu etkileşim sistemi içerisinde ulusal kimliğe yönelik olarak yukarıdan aşağıya ya da merkezden çevreye doğru bir sosyal kontrol mekanizması kurulmakta ve bu mekanizmanın dışında kalmayı yeğleyenler ise sapkın ilan edilmekte, dışarıda bırakılmaktadır. Suskunluk/Sessizlik Sarmalı teorisi çalışmanın bu aşamasında ulusal kimlik konusunda tartışılan konular arasında yer almaktadır.

Haberin anlatı yapısının çözümlenmesine yönelik olarak da; haberin anlam için bir mücadele zemini olduğu, hangi anlamlarda ve şartlarda üretildiğine dair bir yan anlam ve doğruluk pratiğine ihtiyacı bulunduğu, diğer metinlere oranla daha sıkı ve kapalı olması gerektiği, anlatıya yönelik içeriğin biçim ve kurgunun birlikteliğinden oluştuğu ve önceden dolaşımda olan yazılı metinler olarak bir tarih yazıcılığına işaret ettiği gibi literatüre dönük uzlaşımlar ve kurallar hiyerarşisinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda haber anlatısına yönelik olarak geliştirilen anlatının gerçeklik iddiası, anlatıyı itibarlı kılan otoriter söylem, anlatıda ikna sürecine yönelik yineleme stratejisi, karşıtlıklar/dışlamalar, haber konusuna ve toplumsala yönelik kategorizasyon süreci ve dolayımlayarak anlatım biçimindeki sınıflandırmanın ulusal kimlik anlatısında etkileyici olduğu gibi; aynı zamanda genel anlamda haber anlatısının yapılandırılması çalışmalarında takip edilen stratejiler olarak da iş gördüğü/görebileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Yani çalışma kapsamında, ulusal kimlik anlatısının haber metinlerinde kurgulanmasının nasıl gerçekleştiğinin çözümlenmesi amacını taşıyan bu sınıflandırma

işlemi; aynı zamanda haberin, diğer toplumsal konuların anlatı biçiminde yapılandırılması için de sıklıkla başvurduğu stratejiler olduğu biçiminde bir yan çıkarsama doğurmuştur.

Haberin anlatı yapısına yönelik olarak ortaya koyulan uzlaşımlar ve kurallar hiyerarşisi bağlamında geliştirilen bu sınıflandırma, anlatı bilim yöntemi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Anlatı bilimin araştırma konuları arasında bulunan söz edimleri kuramı, yerindelik koşulları, konuşma zımniliği, işbirliği ilkesi, konuşma kuralları, sembolik işaretler, gösterim ve ilgi gibi konu başlıklarının haber anlatı yapısının kapsamı içerisinde aynı başlıklar altında olmasa da değerlendirilebilecek olması bu türlü bir bağlantı kurma yolunun tercih edilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca anlatı bilimin mantıksal boyutunun göstergeler ya da sözcükler ile bunların göndermeleri arasındaki bağlantıya ağırlık vermesi ve anlatının gerçeklik boyutuyla ilgilenmesi, haber anlatı yapısının oluşturulmasında başvurulan stratejilerin ard yöresini çözmek bakımından da etkili olmuştur. Anlatı bilim, özellikle haber anlatısının gerçeklik ile olan karmaşık ilişkisi ve haber yapımcılarının gerçekliğin sunumuna yönelik iddialarının çürütülmesi bakımından faydalı olmuştur.

Anlatı bilimin “bağlam” noktasını ikinci planda bıraktığı yolundaki yaklaşımlar çalışmada dikkate değer bulunmuş, bu doğrultuda televizyonların haber departmanlarında çalışanlarla yapılan görüşme metoduyla da, ulusal kimlik konusunun haber değeri olarak neden önemli olduğu ya da haber kaynağı bağlamında ulusal nitelikli kurum ya da sembollerin neler olduğu sorularına cevap aranmıştır. Ayrıca Marksist medya kuramı, Marksist kuramın devamı niteliğinde olan eleştirel kuram, habere ilişkin liberal tasarımlar ve Frankfurt Okulu eleştirilerinde temel kavramlardan biri olan “kültür endüstrisi” kuramları çerçevesinde haber değeri, kaynağı ve sunum biçimi konularının ulusal kimlik açısından değerlendirilmesiyle de çalışmanın “bağlam” boyutuna yönelik getirilebilecek eleştirilerin önüne geçilebileceği düşünülmüştür.

Ulusal Türk kimliğine yönelik haber anlatısının nasıl oluşturulduğu ve sunulduğu konusu ise, Türkiye’nin devlet tekelinde sürdürdüğü televizyon

yayıncılığın günümüze kadar geçen süre göz önünde bulundurularak tartışılmıştır. Bu amaçla protokol yayıncılığının sürdürüldüğü TRT yılları üzerinde fazla durulmamış, yukarda özetlenmeye çalışıldığı biçimiyle Türkiye'nin kimlik politikaları için bir dönüm noktası olarak nitelendirilen 80'li yıllar ve mirasçısı 90'lı yıllar üzerinde yoğunluklu olarak durulmuştur. Avrupa Birliği'ne olan sürecin etkilerinin ulusal kimlik açısından hissedilmeye başlandığı bu dönem, özel televizyon yayıncılığının etkileri ve yayıncılık ideolojileri doğrultusunda tartışılmaya çalışılmıştır. Kardak Krizi, terör örgütü “sözde” elebaşısının yakalanma süreci, Cumhuriyet Bayramları ve son dönem mitingleri, Yunanistan'la ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'yle uzun zamandır sürdürülen kriz politikaları ulusal kimlik bağlamında ele alınan örnekler olarak tartışılmaya değer görülmüştür. Gazeteciliğin etik kodlarına “eleştirel” bir yaklaşım çerçevesinde sürdürülen bu tartışma aynı zamanda Türkiye'nin ulusal kimlik politikalarına yönelik algılamaların gazeteciler tarafından nasıl biçimlendirildiğini de ortaya koymaktadır.

“Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Ulusal Kimlik Olgusu Ve Ulusal Kimliğin Televizyon Haberlerinde Sunumu” konulu bu çalışma; Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ulusal kimlik algılamaları ve bu algılamaların gerçekleştiği zeminlerde/kesimlerde bir değişim/kayma yaşandığı, bu değişimde ise başta televizyon olmak üzere haber anlatı yapısına yönelik geliştirilen sunum biçimlerinin etkili olduğu hipotezi noktasında, Türk toplumunda gün geçtikçe etki alanını genişleten “ulusalcı” tutumun belirleyici olduğu/olacağı sonucuna varmıştır. Zira ulus-devletin kurucu özelliklerinden en önemlisi sayılan “homojen” bir toplum yaratılması idealinden taviz verilmek istendiği yolundaki bir kanaat/kaygı, başta en küçük bir esintide taraf değiştiren kararsız çoğunluk olmak üzere toplumun geniş bir kesiminin ulusal kimlik algılaması noktasında etkili olduğu/olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ulusalcı cephenin içinde yer alan kesimlerin bugüne kadar Türkiye'nin çağdaşlaşma projelerine yön vermek bağlamında topluma bir anlamda kanaat önderliği yaptıkları ve devletin karar alıcı mekanizmalarının başında oldukları düşünüldüğünde değişimin o tarafa doğru kayıyor olduğu görülmektedir. Kaldı ki, Avrupa Birliğine olan tutum konusunda kararsızların toplumsal refleks bakımından medyanın yönlendirmesine açık olduğu ve

ulus olma bilincinin uyarılması kapsamında ortaya çıkan “aidiyet” hissini medyanın sunduğu zeminlerde yaşadığı doğrultusunda geçmişte yaşanan birçok örnek sergilenmiştir. Ayrıca kararsız kesim bir yana toplumun geneli için televizyon ve haberleri; ulusal kimlik açısından sembolik ama güçlü bir aidiyet duygusu ve bu duygunun “biz” biçiminde “bilince” çıkarılmasında etkili bir kitle iletişim aracı olarak, ortak kanaatin yaygınlaştırılmasında bir toplumsal katılım biçimi/yöntemi sunmanın/kurmanın yanı sıra, uluslar arası bir topluluk olan Avrupa Birliği’ne katılım duygusunu da biçimlendirmiştir/biçimlendirmektedir. Dolayısıyla hem Türkiye’nin ulusal kimlik algılamaları hem de Avrupa Birliği’ne katılım noktasında belirleyici olduğu düşünülen televizyon ve haberlerinin toplum üzerindeki yönlendirici etkisinin, Türkiye’nin geleceğine yönelik kimlik politikalarının belirlenmesi noktasında da etkili olacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte, Avrupa ortak kimliği projesi kapsamında sürdürülen kültürel çoğulculuk ve anayasal vatandaşlık söylemlerinin; yerel unsurların sorun haline dönüşmesi/dönüştürülmesi biçiminde Türkiye’ye yansıyor olmasının, hem ulusal Türk kimliği algılamalarında hem de Avrupa Birliği ile yürütülen müzakere sürecinde yaşanan yer değiştirmelerin ulusalcı cepheye doğru kaymasında etkili olacağı düşünülmektedir. Özetle; eğer Avrupa Birliği “post-nasyonel” çok kültürlü entegrasyon sürecini ekonomik ya da siyasal açıdan devam ettirirken Türkiye’ye de bu gözlükten bakarsa, Avrupalılık üst kimliğini Türkiye ve İslam dünyası karşıtlığı üzerine kurgulamazsa, Türkiye’nin üyeliğini bu çok kültürlü ve kimlikli yapıya bir tehdit olarak değil de bir kazanç olarak değerlendirirse, Türkiye’ye sağlam ve kuşkuya yer bırakmayacak şekilde samimi bir üyelik perspektifi sunarsa ve Türkiye’de Avrupa Birliği’ni kendi iç bütünlüğünü bozacak bir “Batı Projesi” olarak görmekten vazgeçip AB’nin temsil ettiği çağdaş değerleri benimserse, ulusal kimlik bağlamında Avrupa Birliği’ne karşı geliştirilen eleştirel tutumlar değişecek, AB Türkiye’nin bir çağdaşlaşma projesi olarak toplumun büyük bir kesimi tarafından destek görmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKAL Cemal Bali, **Yasa ve Kılıç**, Engin Yayınları, İstanbul, 1995

AKARSU Bedia, **Wilhelm Von Humbolt'da Dil- Kültür Bağlantısı**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1984

ALEMDAR Korkmaz, ERDOĞAN İrfan, **Popüler Kültür ve İletişim**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994

ANDERSON Benedict, **Hayali Cemaatler**, Çev: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1995

ASSMAN Jan, **Kültürel Bellek – Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama, Politik Kimlik**, Çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001

ATATÜRK M. Kemal, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989

ATATÜRK M. Kemal, **Nutuk I**, MEB Yayınları, Ankara, 1987

ATEŞ Toktamış, **Türk Devrim Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1999

AYDIN Suavi, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği**, Öteki Yayınları, Ankara, 1999

BARNETT Richard J., CAVANAGH John, **Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, Çev: Gülden Şen, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995

BAUDRİLLARD Jean, **Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu**, Çev: Oğuz Adanır, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991

BAUMAN Zygmunt, **Modernlik ve Müphemlik**, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003

BAUMAN Zygmunt, **Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları** , Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000

BAUMAN Zygmunt, **Sosyolojik Düşünmek**, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999

BAUMAN Zygmunt, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev: Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1996

BERKES Niyazi , **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004

BİLGİN Nuri, **İnsan İlişkileri ve Kimlik**, Sistem Yayınları, İstanbul, 2001

BOZDOĞAN Sibel, KASABA Reşat, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999

BRECHER Jeremy, COSTELLO Tim, SMİTH Brendan, **Aşağıdan Küreselleşme Dayanışmanın Gücü**, Çev: B. Kurt, Z. Kutluata, S. Özgün, A. Yıldırım, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2002

BURTON Graeme, **Görünenden Fazlası Medya Analizlerine Giriş**, Çev: Nefin Dinç, Alan Yayınları, İstanbul, 1995

CNAMBERS Iain, **Göç, Kültür, Kimlik**, Çev: İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005

CONNOLLY E. William, **Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Çözüm Önerileri**, Çev: Ferma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995

DEDEOĞLU Beril, **Uluslar arası Sistemde Bütünleşme ve Ayrılma, Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik**, Araştırma Dizisi, Bağlam Yayıncılık, 1997

DURSUN ÇİLER, **Tv Haberlerinde İdeoloji**, İmge Kitapevi, Ankara, 2001

ELİOT Thomas Stearns, “ Avrupa Kültürünün Birliği”, **Cogito, Avrupayı Düşünmek**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:39, İstanbul, 2004

ENGİN Ali, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitapevi, Ankara, 1995

ERDOĞAN İrfan, ALEMDAR Korkmaz, **İletişim ve Toplum**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990

ERÖZDEN Ozan, **Nasyonalizm**, BOS Yayınları, İstanbul, 1996

ERÖZDEN Ozan, **Ulus Devlet**, Dost Kitapevi, Ankara, 1997

ESSLİN Martin, **TV, Beyaz Camın Arkası**, Çev: Murat Çiftkaya, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991

FANON Frantz, **Yeryüzünün Lanetlileri**, Çev: Lütü Fevzi Topaçoğlu, Avesta Yayınları, İstanbul, 2001

FİSKE J., **Television Culture**, Routledge, London, 1987

FRIEDMAN Lawrence M., **Yatay Toplum**, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002

GAGER John G., **Kingdom and Community: The Social World of Early Christianity**, Prentice –Hall Studies in Religion Series, Englewood Cliffs, New Jersey, 1975

GIDDENS Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994

GARNHAM Nicholas, **Capitalism and Communication: Global Culture and the Economics of Information**, Media Culture and Society Serial, Sagebooks: London, 1990

GROOMBRIDGE Brain, **Televizyon ve İnsanlar**, Çev: İbrahim Şener, Der Yayınları, İstanbul

GUIBERNAU Montserrat, **Milliyetçilik, 20. Y.Y.'da Ulusal- Devlet ve Milliyetçilikler**, Çev: Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997

GÜNGÖR Erol , **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002

GÜVENÇ Bozkurt, **Kültürün ABC'si**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997

HABERMAS Jürgen, **Öteki Olmak**, Ötekiyle Yaşamak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002

HALLORAN James D., **Televizyonun Etkileri**, İstanbul Reklam Yayınları, İstanbul, 1973

HOBBSAWM Eric, **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program Mit Gerçeklik**, Ayrıntı Yayınları, Çev: Osman Akınhay, İstanbul, 1995

IŞIK Emre, **Beden ve Toplum Kuramı**, Bağlam Yayınları Araştırma Dizisi, İstanbul, 1998

İLHAN Attila, **Hangi Batı**, İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002

İRVAN Süleyman, **Medya, Kültür ve Siyaset**, Ark Yayınları, Ankara, 1997

JAMESON Fredric, “Avrupa ve Ötekileri”, **Cogito, Avrupayı Düşünmek**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004

KARAKAŞ Mehmet, **Türk Ulusçuluğunun İnşaası**, Vadi Yayınları, İstanbul, 2000

KARPAT Kemal H., **İslam’ın Siyasallaşması**, Çev: Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004

KARPAT Kemal, **Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi, Türk Aydını ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995

KAYA Ayhan, “Avrupa Birliği, Avrupalılık ve Avrupa Türkleri: Tireli ve Çoğul Kimlikler”, **Cogito, Avrupayı Düşünmek**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004

KEYMAN E. Fuat, SARIBAY Ali Yaşar, **Global ve Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2000

KING Anthony D., **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Çev: Gülcan. Seçkin, Ümit. H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999

KİLİ Suna, Atatürk **Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Yenigün Yayıncılık, İstanbul, 1998

KOÇDEMİR Kadir, **Milli Devlet ve Küreselleşme, Anlamı Değişen Sınırlar**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004

KONGAR Emre, **Kültür Üzerine**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994

KÖKNEL Özcan, **Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları**, Başaran Matbaası, İstanbul, 1981

KÖKTAŞ Arif, **Avrupa Birliğinde İşçilerin Dolaşım Hakkı ve Türk Vatandaşlarının Durumu**, Nobel Yayınları, Ankara, 1999

LAÇİNER Sedat, ÖZCAN Mehmet, BAL İhsan, **Türkiye'nin AB'ye Olası Etkileri**, **Türkiyeli Avrupa**, USAK Kitaplığı, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2004

LAZAR Judith, **İletişim Bilimi**, Çev: Cengiz Anık, Vadi Yayınları, İstanbul, 2001

LECA Jean, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, Çev: Siren İdeman, Metis Yayınları, İstanbul, 1998

LEWIS Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev: Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara, 1984

MAALOUF Amin, **Ölümcül Kimlikler**, Çev: Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002

MARİE CHARON Jean, **Medya Dünyası**, Çev: Oya Tatlıpınar, Yay. Haz: İrfan

Erdoğan, Korkmaz Alemdar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992

MARSHALL Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, 1999

MATARACI Aliye F., **Daşarıda Kalanlar Bırakılanlar**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001

MATELSKİ Marilyn J., **TV Haberciliğinde Etik**, Çev: Bahadır Öcal Düzgören, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000

MLINAR Zdravko, **Globalization and Territorial Identities**, Avebury, New Castle, 19992

MOLES Abraham, **Kültürün Toplumsal Dinamiği**, Çev: Nuri Bilgin, E. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1983

MORLEY David, ROBINS Kevin, **Kimlik Mekanları – Küresel Medya Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar**, Çev: Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997

MUTLU Erol, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları, Ankara, 1994

MUTLU Erol, **Televizyon ve Toplum**, TRT Eğitim Daire Başkanlığı, İstanbul, 1999

NİYAZİ Mehmet, **Millet ve Türk Milliyetçiliği**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000

ORAN Baskın, **Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği- Kara Afrika Modeli**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997

OSKAY Ünsal, **Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2000

OZANKAYA Özer , **Cumhuriyet Çınarı**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Atatürk Dizisi 141, Ankara, 1994

ÖZERKAN Şengül A., **Medya, Dil ve İletişim**, Martı Yayınları, İstanbul, 2001

ÖZGEN Murat, **Gazetecinin Etik Kimliği**, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, Yenilenmiş 2. Baskı, İstanbul, 2002

ÖZSOY Osman, **AB Yolunda Türkiye, Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğinin Türkiye'ye ve AB'ne Etkileri**, TÜGİK Yayınları, İstanbul, 2002

PAGDEN Anthony, **Europe: Conceptualizing a Continent; The Idea of Europe From Antiquity to the European Union** ,Ed. Anthony Pagden, Cambridge, 2002

PARSA Seyide, **Televizyon Haberciliği ve Kuramları**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1993

PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri, 2. Kitap**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998

POOLE Ross, **Nation and Identity**, Routledge, London, 1999

POULTON Hugh , **Silindir Şapka, Bozkurt ve Hilal, Türk Ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyeti**, Çev: Yavuz Alagon, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999

POYRAZ Bedriye, **Haber ve Haber Programlarında İdeoloji**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2002

PRENDERGAST Renee, STEWART Frances , **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Çev: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995

QUAİL Denis Mc., WINDHAL Sven, **Kitle İletişim Modelleri**, Çev: Konca Yumlu, İmge Kitapevi, İstanbul, 1997

RASCH Gustav, **19. Yüzyıl Sonlarında Avrupa’da Türkler**, Çev: Hüseyin Salihoğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004

RATTANSİ Ali, WESTWOOD Sallie, **İrkçılık, Modernite ve Kimlik**, Çev: Sevdâ Akyüz, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997

RİGEL Nurdoğan, **Medya Ninnileri**, Sistem Yayınları, İstanbul, 1994

RİGEL Nurdoğan, **Rüya Körleşmesi**, Der Yayınları, İstanbul, 2000

RİGEL Nurdoğan, **İleti Tasarımında Haber**, Der Yayınları, İstanbul, 2000

RİTTER Joachim, **Avrupa’nın Sorunu Olarak Avrupalaşma, Felsefe Yazıları Ansiklopedisi 2**, Çev: Ayça Sabuncuoğlu, Önay Sözer, AFA Yayınları: 286, Ekim 1994

Riva Kastoryano, **Kimlik Pazarlığı**, Çev: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

ROY Ayşe, **Şu AB Neyin Nesi?**, TURKAP Yayınları, İstanbul, 2002

SANDER Oral, **Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918’e)**, İmge Kitapevi, Ankara, 1998

SAY Ömer, **Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1998

SENNET Richard, **Otorite**, Çev: Kamil Durant, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992

SETON Hugh, WATSON, **Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism**, Methuen, London, 1977

SHOW Ezel Kural, **Türk Dil Devriminin Ulusal Kimlik Açısından Geniş Konumu, Bilanço (1923- 1998)**, Tübitak Yayınları, İstanbul, 1999

SMITH Anthony D., **Milli Kimlik**, İletişim Yayınları, Çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul, 1999

SMITH Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, Çev: S. Bayramoğlu, H. Kendir, Dost Kitapevi, Ankara, 2002

SÖZEN Edibe, **Demir Kafesten Plastiğe Kimliklerimiz - Sekülerleşme Sürecinde Kimliklerin İnşası**, Birey Yayınları, İstanbul, 1999

SÖZEN Edibe, **Medyatik Hafıza**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 1997

SUNAR İlkay , **Ulusal Kültür ve Kimlik, Bilanço (1923-1998)**, TÜBİTAK Yayınları, İstanbul, 1999

ŞAYLAN Gencay, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitapevi, Ankara, 1994

ŞAYLAN Gencay, **Küreselleşmenin Gelişimi, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, KİGEM Yayınları, Ankara, 1996

ŞEN Sabahattin, **Türk Aydını ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995

TAMBA-MECZ Irene, **Anlambilim**, Çev: Necmettin Sevil, İletişim Cep Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998

TANÖR Bülent , **Kurtuluş, (Türkiye:1920 Sonları)**, Yenigün Yayıncılık, İstanbul, 1997

TEKELİ İlhan, **Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek**, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 1998

TEZCAN Nuran, **Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1989

TİMUR Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitapevi, Ankara, 1996

TOK Nafiz, **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003

TOURİNE Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev: Hülya Turan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994

TÜRKDOĞAN Orhan, **Milli Kimliğin Yükselişi, Niçin Milletleşme?**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999

USAL Zeynep, “Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları**, No:178, Nisan 2004

UYGUÇ Ünal, GENÇ Ali, **Radyo Televizyon Haberciliği**, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1998

VATANDAŞ Celalettin, **Ulusal Kimlik, Türk Ulusçuluğunun Doğuşu**, Açılım Kitap, İstanbul, 2004

WEIGERT Andrew J., TEİTGE J. Smith and Dennis, **Society and Identity**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990

WYAT Derric, DASHWOOD Alan, **Wyatt and Dashwood's European Community**, Law Sweet and Maxwell Pres, London, 1993

YAVUZ Hilmi, **Kültür Üzerine**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987

YOUNG Kim, **Constructing a Global Identity: The Role of Esperanto**, Constructing World Culture, Stanford University Press, California, 1999

MAKALELER VE DİĞER KAYNAKLAR

AÇIKGÖZ Özkan Açıkğöz, “Avrupa Birliği’nde Kültürel Entegrasyon ve Türki’nin Durumu”, **Stratejik Öngörü Dergisi**, TASAM Stratejik Araştırmalar Derneği Yayınları, Sayı:1, İstanbul, Mayıs 2004

AKÇA Emel Baştürk , “Türk Ulusal Kimliğinin oluşumunda Yayıncılığın Yeri”, **İletişim Dergisi**, Ankara, Güz 2000/7

ALCADAĞLI Esmeray, “Katılım Ortaklığı Belgesinden Ulusal Programa:Bu Yol Avrupa Birliği’ne Çıkar mı?”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, s: 6, Ankara, Nisan 2001

ALVER Füsün, “ Medya Aracılığıyla Yabancıyla Karşılaşmanın Gerçekliği”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:10, 2000

ASLAN Taner , “Garpçılar ve Garpçılar Arasındaki Fikir Ayrılıkları”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt:14, No:2, Ekim 2006

AVRUPA BİRLİĞİ ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Türkiye Metni**, Ankara 2004

AVRUPA BİRLİĞİ'nin Gümrük Birliği, Malların Serbest Dolayışımı, Ortak Dış Ticaret Politikaları ve Türkiye'nin Uyumunu, İKV Yayınları, Mart 2002

AYSEVER Kubilay , “Türkiye Cumhuriyetinin Felsefi Temelleri”, **Doğu Batı Dergisi, Türk Toplumu ve Gelişme Teorisi**, sayı:8, 1999

BAKER Ulus, “Medyaya Nasıl Direnilir?”, **Birikim Dergisi, Medya ve Siyaset Meydanı**, Sayı: 68–69, 1995

BALİ Rıfat N., “Ertuğrul Özkök: Yeni Türk İnsanının Heykeltıraşı”, **Birikim Dergisi, Sözü'n Sınırları ve Medya**, Sayı: 144, 2001

BAYKAL Deniz, **CHP Grup Genel Kurul Toplantısı Konuşması**, 28.01.2003

BAYKAL Deniz, **CHP TBMM Grubu Toplantısı**, 22 Kasım 2005

BİLGİN Nuri, “Kimlik Sorununda Evrenselcilik-Farkçılık Gerilimini Aşmak’’, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı:33, Cedit A.Ş Yayınları., Ankara, 1995

BİLİCİ, Mücahit “Medya, Etik, Kardeşlik, Bir Milli Birlik ve Beraberlik Öyküsü”, **Birikim Dergisi**, Medya ve Etiki, Sayı: 117, 1999

BOZTEMUR Recep, “Tarihsel Açından Millet ve Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi”, **Doğu Batı Dergisi, Milliyetçilik 1**, sayı: 38, 2006

BOURDİEU Pierre, “Politikanın Krizi, Entelektüeller, Medya”, **Birikim Dergisi, Medya ve Siyaset**, sayı: 68–69, 1995

CANTEK Leven, ŞENOL L. Funda , “Vitrindışı, Haritanın Dibi veya Kenar Mahallelere Dair Notlar”, **Birikim Dergisi**, Temmuz Ağustos Yerlilik Özel Sayısı, İstanbul, 1998

ÇAKIR CEMAL, “Anlamlın Bağlam Açısından İncelenmesi: Kökanlam ve Artanlambilim”, **G.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı: 3, 2004

ÇIRAKMAN Aslı, “ Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezçiliği”, **Doğu Batı Dergisi Avrupa**, Sayı:14, 2001

ÇOLAK Yılmaz , “1990’lı Yıllar Türkiye’inde Yeni Osmanlıcılık ve Kültürel Çoğulculuk Tartışmaları”, **Doğu Batı Dergisi, Milliyetçilik 1**, Sayı:38, 2006

DAVUTOĞLU Ahmet, “Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği, Anayasa Mahkemesi’nin 41. Kuruluş Yıldönümü Konuşması, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt No: 20, 2003

DEMİRTAŞ Sibel, DİKEN Bülent, GÖZAYDIN İstar B., "Mekan ve Ötekiler", **Defter**, Sayı: 28, Yaz 1996

DICTIONNAIRE LAROUSSE, **Ansiklopedik Sözlük**, Cilt: 4, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993–1994

DPT AT ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Ankara Antlaşması ve Katma Protokolü**, DPT Yayınları, Cilt:2, Ankara, Kısım 1, Ağustos 1993

EREN Mesut, “AB ile İlişkilerde Soğukkanlı Olmak Gerekir”, **TESEV AB Bülteni**, sayı: 1, Haziran 2006

ERGÜN Mustafa, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış”, **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi**, İstanbul, 12–15 Nisan 1999

ERÖZDEN Ozan, “Siyasi İktidarın Meşruiyet Temeli Perspektifinde Avrupa’da Ulus-Devlet”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, 1996

GONZALEZ Alberto , "'Participation' at WMEX-FM: Interventional Rhetoric of Ohio Mexican Americans”, **Western Journal of Speech Communication: WJSC**; Fall1989, Vol. 53 Issue 4, p.398–410

GÜNDOĞAN Ali Osman, “Devlet ve Milliyetçilik”, **Doğu Batı Dergisi, Yeni Devlet Yeni Siyaset**, Sayı:21, Kasım –Aralık, 2002–2003

HEİDEGGER Martin, “Günlük İnsan ve Onlar Alanı” Çev: Akın Atan, **Ders Belgeliği Felsefe Sanat Eğitim Dergisi**, sayı: 5, İstanbul, 1999

İÇLİ Gönül, “Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26 No: 2, Aralık 2002

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI Müktesebat Uyum Serisi “AB Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yaşama Etkileri”, **İKV Yayınları 1**, Mayıs 2001

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI Müktesebat Uyum Serisi, “Avrupa Birliği’nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası ve Türkiye’nin Uyumu”, **İKV Yayınları 13**, Mayıs 2002

İMANÇER Dilek, “Çağdaş Kimliğin Yapılanma Süreci ve Televizyon”, **Doğu Batı Dergisi, Kimlikler**, Sayı: 23, 2003

İNAL Ayşe, “ Bir İzleyici Gözüyle Siyaset Meydanı”, **Birikim Dergisi, Medya ve Siyaset Meydanı**, Sayı: 68–69, 1995

İNALCIK Halil, “İkinci Binde Türkler”, **Doğu Batı Dergisi, Binyılın Muhasebesi**, sayı:10, 2000

İNANÇ Hüsamettin, “Avrupa Birliği Entegrasyonu Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri”, **Doğu Batı Dergisi, Kimlikler**, sayı: 23, Haziran- Temmuz 2003

İRVAN Süleyman, “Medya Etiki ve Meşruluk Sınırları”, **Birikim Dergisi, Medya ve Etiki**, Sayı: 117, 1999

KALAYCI Hüseyin, “Avrupa Birliği ve Mikro Milliyetçilik”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Mayıs 2006

KALIN İbrahim, “Avrupa Hızla İçine Kapanıyor”, **Zaman Gazetesi**, 31.05.2006

KARAKAŞ Mehmet, “Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Dergisi, Milliyetçilik 1**, Sayı: 38, 2006

KARS Neşe, “Yazılı Basıdan Televizyona Geçişte Tekelleşme Eğilimleri Açısından Televizyon Haberciliği”, Marmara Üniversitesi S.B.E. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1996

KAYAALP Levent, “Günümüzün Klişesi Medya”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, **İletim Gazetesi**, Nisan 2002

KAYPAKOĞLU Serdar, “Kimliğin Oluşumunda Çevrenin İşlevi ve Farklılaşan Çevreye Uyum”, **İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi**, sayı:5, 1997

KAYPAKOĞLU Serdar, “Küreselleşme ve Medya”, **Birikim Dergisi**, Medya ve Etiki, Sayı: 117, 1999

KEATING M., “European Integration and Nationalities Question”, **Politics and Society**, vol: 32, No: 3, 367-388, 2004

KEATING Michael, “Stateless Nation – Building: Quebec, Catalonia and Scotland in the Changing State System”, **Nations and Nationalism**, vol: 3, No: 4, 689-717, 1997

KEJANLIOĞLU D. Beybin, “Kamusal Alan, Televizyon ve Siyaset Meydanı”, **Birikin Dergisi**, Medya ve Siyaset Meydanı, Sayı: 68-69, 1995

KEYMAN E. Fuat, “Türkiye’de Laiklik Sorununu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme”, **Doğu Batı Dergisi, Kimlikler**, sayı:123, 2003

KILINÇ Ramazan, “Türkiye - AB İlişkilerinde Egemenlik Sorunu”, **Avrupa Yolunda Türkiye ve Bulgaristan Konferansı**, Sofya, 27-28 Temmuz 2002

KIVANÇ Ümit, “Meydanı Boş Bırakmayalım”, **Birikim Dergisi**, Siyaset Meydanı, Sayı:68–69,Aralık 1994-Ocak 1995

KOCACIK Faruk, “Üniversite Gençliğinde Kimlik Bunalımı: Farklılaşma ve Özdeşleşme (Bütünleşme)” **C. Ü. Sosyoloji Tartışmaları Dergisi**, Sayı:1, Eylül 2003

KONGAR Emre, “Serbest Zaman İçinde Basının Alabileceği Pay, Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişme ve Yazılı Basının Geleceği”, Seminer Konuşması, İstanbul, 1982

KONYAR Hürriyet, “Magazin Medyasındaki Popüler Milliyetçi Söylemlerin İşlevleri”, **Birikim Dergisi**, Sözü Sınırları ve Medya, Sayı: 144, 2001

KÖSEOĞLU Nevzat, “Kültür, Kimlik Üzerine”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı:33, Cedit A.Ş.Yayınları, Ankara 1995

LAZAR Judith, “Kitle İletişimi”, Çev: İlker Bıçakcı, İ.Ü. **İletişim Fakültesi Dergisi**, İstanbul, 1999

LECOURS Andre, “When Regions Go Abroad: Globalization Nationalism and Federalism”, **Globalization, Multilevel Governance and Democracy: Continental Comparative and Global Perspectives**, Paper for Conference, Queen’ University, May 3-4, 2002

LOUGHLIN John, “Europe of the Regions and the Federalization of Europe”, **The Journal of Federalism**, vol:26, No:4, 141-162, 1996

NARLI Nilüfer, “Türkiye’nin Ulusal Kimlik Meselesi”, **HPD Hukuki Perspektif Dergisi**, sayı: 3, Nisan 2005

ORAN Baskın, “Türk Üst Kimliği Ülkeyi Bölüyor”, Röportaj, Neşe Düzel, **Radikal Gazetesi**, 25 Ekim 2004

ÖĞÜN Süleyman Seyfi, “Türk Püritanizmine Dair Notlar”, **Doğu Batı Dergisi, Dün, Bugün, Yarın İdeolojiler**, sayı:29, 2004

ÖĞÜN Süleyman Seyfi, “Uçucu Kimliklerimiz”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, sayı:33, Cedit Yayıncılık, Ankara, 1995

ÖNÜR Nimet, “Küreselleşme, Ulus Devlet ve Değişen Ulusal Kimliklerde Medyanın Rolü”, **Sosyoloji Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, sayı: 8-9, İzmir, 2001

ÖZCAN Mehmet, “Avusturya Seçimleri Işığında Avrupa Birliği Bütünleşmesi Hakkında Bir Değerlendirme”, **Yeni Türkiye Dergisi**, **AB Özel Sayısı**, Sayı:35-36, 2000

POYRAZ Tuğçe, ARIKAN Gülay, “Avrupa Türkiye İlişkileri ve Dönemsel Olarak Değişen ‘Öteki’ Tanımları”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, sayı: 2, 2003

ROBERTS Kenneth Mc., “Canada and the Multinational State”, **Canadian Jurnal of Political Science**, Vol: XXXIV, No:4, P.683-713, 2001

SAĞIR Meral Öztoprak, AKILLI H. Serkan, “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:28, No:1, Mayıs 2004

SENYÜCEL Sabiha, KÖKNEL Seda, “Türkiye ile AB’nin Stratejik Geleceği”, **TESEV AB Bülteni**, Sayı:1, Haziran 2006

SEZER A.Necdet (T.C. 10. Cumhurbaşkanı), “Atatürk’ün Ölümünün 68. Yıldönümü Münasebetiyle” **Atatürk Dil ve Tarih Kurumu Konuşması**, 10 Kasım 2006

SEZER Birkan Uysal, “Postmodernizm ve İkinci Cumhuriyet”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı:1, Mart 1993

TEKELİ İlhan, İLKİN Selim, “Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması”, **Doğu Batı Dergisi**, **Bin Yılın Muhasebesi**, sayı:10, 2000

TESSER Lynn M., “The Geopolitics of Tolerance: Minority Rights Under EU Expansion in East-Central Europa”, **East European Politics and Societies**, , vol: 17, No:483, 2003

TGC, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi

TILIÇ Doğan, “Milliyetçilik ve Yeni Sahiplik Yapısı Kısacasında Türk Medyası: Bazı Ahlaki Sorunlar”, **Birikim Dergisi**, Medya ve Etiki, Sayı: 117, 1999

TOKSOY Ahmet , “XX. Yüzyıla Girerken Türk Dünyası ve İsmail Gaspıralı” **Orkun Dergisi**, sayı:45, Kasım 2001

TURGUT Serdar, “Üst Kimlik Tartışması”, **Akşam Gazetesi**, 24.11.2005

TURHANLI Turgut , “Türkiye’nin Ulusal Kimlik Meselesi”, **Röportaj:HPD Yuvarlak Masa Toplantıları**, HPD Hukuki Perspektif Dergisi, Sayı:3, Nisan 2005

TUTAL Nilgün, “Doğu ve Amerika Arasında Avrupa”, **Doğu Batı Dergisi**, Avrupa, sayı:23, 2003

TÜRKİYE ODALAR ve BORSALAR BİRLİĞİ, **Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, TOBB AB Müdürlüğü, Ağustos 2002

UZUN Turgay, “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu Batı Dergisi**, **Kimlikler**, sayı: 123, 2003

YARDIMCI Remzi, “Atatürkçü Düşüncede Ulusal Kimlik Bilinci Kavramı”, **İstanbul Ü. A.İ.İ.T. Enstitüsü, A.İ.İ.T. Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1999

YAZARSIZ, “Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi”, **A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakóltesi Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, sayı: 3-4, Ankara, Kasım 2000

YILDIRIM D., “Atatürk ve Yeni Bir Güneş Gibi Doğma Kavramı”, **Milli Kültür**, Cilt 11, İstanbul, 1981

YILDIRIM Ergün, “Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik”, **Doğu Batı Dergisi, Milliyetçilik 1**, sayı:38, 2006

YILDIRIM Ergün, “Modern Ulus-Devlet”, **Bilgi ve Hikmet Dergisi**, İstanbul, Yaz 1993–3

ZIK M.Ragıp, “Gritli Mübadillerde Kimlik Oluşumu ve Toplumsal Hafıza”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı**, İstanbul, 2005

İNTERNET SAYFALARI

“70 Milyonda Kurucu Unsur”, **Çevrimiçi:**

<http://milliyet.com.tr/2004/11/08/siyaset/asiy.html>

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, **Çevrimiçi:**

<http://www.igmd.org/abdoc/3-1-9sayili OK-ded>

26/28 Ağustos 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, Madde 3, **Çevrimiçi:**

<http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2719>

AB KOMİSYONU Türkiye Raporu, “Türkiye’nin Katılıma Doğru İlerleyişine İlişkin Komisyon Tavsiyesi”, 6 Ekim 2004, **Çevrimiçi:**

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/rapor2004-03.html>

AB KOMİSYONU Türkiye Raporu, **Çevrimiçi:**

<http://belgenet.com/arsiv7ab/rapor2004-01.html>

AKŞEHİRLİ Soner, “Anlambilime Yardımcı Bir Alan: Pragmatik Bilim”, **Çevrimiçi:**

www.ege-edebiyat.org, 13.06.2006

ATATÜRK M. Kemal, Atatürk’ün Onuncu Yıl Nutku, **Çevrimiçi:**

http://www.devletim.com/ataturk_onuncu_yil.asp

AVRUPA BİRLİĞİ Helsinki Zirvesi ve Türkiye, **Çevrimiçi:**

<http://www.tem.gov.tr/yeni/banka/emy/helsinkizirvesi.html>

DEMİRTEPE Turgut, “Birleşik Krallık, Alt Ulusal Aidiyetler ve AB”, **Çevrimiçi:**

<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?=:708type=4>

DENİZ Ali Çağlar , “Meşrutiyet Dönemi Düşünce Akımları ve Günümüze Yansımaları”, **Çevrimiçi:**

http://www.felsefe.gen.tr/mesrutiyet_donemi_dusunce_akimlari.asp

DUYAR Esra, “Avrupa’da Birlik Olmak: AB Vatandaşlığı”, **Çevrimiçi:**

<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=23>

ERCAN Esra, “Türkiye’de Televizyon ve Kimlik”, **Çevrimiçi:**

<http://www.medyakronik.com/akademi/makaleler/makaleler03.htm>

EUROPE-“The Symbols of the EU-Europeday, 9 May Decleration”, **Çevrimiçi:**

<http://europa.eu/abc/symbols/9-May/ded-en.htm>

FIEN Faruk, “Almanya’daki Türkler, Entegrasyon veya Gettolaşma”, **Çevrimiçi:**

<http://www.konrad.org.tr/medya%20mercek/13faruk.pdf>

GÜLER Ali, “Bir Çağdaşlaşma Modeli Olarak Atatürk”, **Çevrimiçi:**

http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/guler_01.pdf

GÜMRÜK BİRLİĞİ, **Çevrimiçi:**

<http://www.ikv.org.tr/arastirmalar/degerlendirmeler/gumruk-birligi.htm>

İNSEL Ahmet, “Avrupa Birliği Üzerine 4 Soru”, Röportaj, Helsinki Yurttaşları Derneği Bülteni, Nisan-Mayıs-Haziran 2000, **Çevrimiçi:**

<http://www.hyd.org.tr/tr/bulten.asp?bulten-id=148yazi-id=40-26k>

KİLİ Suna, “Ulusçuluk”, **Çevrimiçi:** <http://hakimiyetimilliyе.org/index.php?news=695>

KONGAR Emre, “Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür”, 16.05.1997, Ankara, **Çevrimiçi:**

http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php

MADURO Miguel Poiares, “Avrupa Kimliği Konferansları”, Strasbourg, 17-18 Nisan 2001, **Çevrimiçi:**

http://www.avrupakonseyi.org.tr/yorum/stashan_280502.htm

MANÇO Ural, “Avrupa’yı Korkutan Din: İslam”, Röportaj, Brüksel 2003, **Çevrimiçi:**

<http://turkstudent.net/art/3032>

MERİH Kutlu, “Ulus, Devlet ve Avrupalılaşma”, TURKAB, **Çevrimiçi:**

<http://www.turkab.net/ab/wabulus.htm>

NTV Haber Portalı, “Üst Kimlik Tartışması”, , **Çevrimiçi:**

<http://www.ntvmsnbc.com/news/350771.asp>

OĞUZLU Tarık, “AB Anayasası’nın Reddi Nasıl Yorumlanmalı?”, **Çevrimiçi:**

<http://www.liberaltdt.org.tr/index.php?lan=tr &message=article&art=404>

ÖZDEMİR Haluk, “Avrupa’da Bütünleşme Süreci ve Türkiye”, **Çevrimiçi:**

<http://web.ttnet.tr/ozdemir/AB.htm>

ÖZEN Ahmet C., “Göçmenlerin Avrupa Kimlik Siyasetine Etkisi”,

Çevrimiçi: <http://www.ahmetcemozen.com>

ÖZER İnan, “Medyanın Toplumsal Değişime Etkileri”, Seminer Konuşmaları,

Çevrimiçi: <http://www.byegm.gov.tr/seminerler/denizli.html>

ÖZMAKAS Utku, “Öteki”, **Anafilya, Türkçe Edebiyat Kültür ve Sanat Dergisi,**

Aralık 2003, Sayı:30, s.40, **Çevrimiçi:**

<http://www.anafilya.org/go.php?go=7d3c1e0280512>

POYRAZ Hakan, “Gündemde Kimlik Var”, **Çevrimiçi:**

<http://www.turkpsikoloji.com/content.asp?contentid=740>

RIBERIO [Antonio Sousa](#), “Zamanımızın Bir Eğretilmesi Olarak Çeviri... Post-kolonyalizm, Sınırlar ve Kimlikler”, 01.14.2004, **Çevrimiçi:**

http://www.eurozine.com/articles/article_2004-01-14-ribeiro-tr.html

SERDAR Sertaç, “Kimlik ve Kişilik: Bir Siyasal Analiz Denemesi” **Çevrimiçi:**

<http://www.20.uludag.edu.tr/serdar/yazi/kimlik.html>

SUNER Derya, “ Avrupa İçinde Ayrı bir Oluşum Olarak Nordik Ülkeleri, Kimlik Üzerine bir İnceleme”, **Çevrimiçi:**

<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=48>

SUNER O. YONAR Ö. SAYIK Ö. YARDIMCI , “6 Ekim Tarihli Komisyon Raporunun Genişleme ve Diğer Aday Ülkelerle Karşılaştırılması”, **Çevrimiçi:**

<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id:41>

THE History of the European Union, **Çevrimiçi:**

http://europa.eu/abc/history/index_en.htm

Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, **Çevrimiçi:**

<http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/tarihce/tabi.doc>

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İlişkileri Tarihçesi, **Çevrimiçi:**

<http://www.dpt.org.tr/ağabeygm/tabi/tarihce/tabi.doc>

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İlişkileri, **Çevrimiçi:**

<http://www.ikv.org.tr/tarihce-php>

YAVUZ Kemal, “Amerika’nın ‘Yeni’ Ulusal Kimliği”, **Çevrimiçi:**

<http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2005/05/22/yazarlar/yazarlar156.html>

YILDIRIM Senem, “National Identity vs. Global Identity”, **Çevrimiçi:**

<http://www.irarec.org/modules.php>

YINANÇ Barçın, “Avrupa’da Irkçılıkla Mücadele için Önce Öz Eleştiri”, **Çevrimiçi:**

<http://www.cnnturk.com/cnnturkblog>

EKLER

EK (1)*

KOPENHAG KRİTERLERİ

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının gerçekleştirilmesi
- İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanısıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması
- Avrupa bütünleşmesi hareketi korunurken, Birliğin yeni üye içerme kapasitesi gerek Birlik gerekse aday ülkelerin genel çıkarına hizmet eden önemli bir unsurdur.

Kopenhag Kriterleri

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

POLİTİK KRİTER: Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı,

EKONOMİK KRİTER: İşleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanısıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması,

TOPLULUK MEVZUATININ BENİMSENMESİ: Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması.

* Çevrimiçi: http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html

POLİTİK KRİTERLER:

AB'ye girmeye aday ülkeler;

- istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması,
- hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü,
- insan haklarına saygı,
- azınlıkların korunması

gibi dört ana kriter açısından değerlendirmeye alınacaktır. Genel olarak; ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak, bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir.

EKONOMİK KRİTERLER:

Kopenhag Zirve sonuçlarına göre, ekonomi alanında işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı kadar, AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile başedebilme kapasitesi de aranmaktadır.

1. Etkin bir piyasa ekonomisi için;
 - arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması,
 - ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin bulunmaması,
 - mülkiyet haklarını (fikri ve sınai mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi,
 - fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı,
 - ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması,
 - mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir.
2. AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması için;

- öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların makro ekonomik istikrarının olması ve bununla beraber işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı,
- alt yapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması,
- firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

TOPLULUK MÜKTESEBATINA UYUM KRİTERİ:

1. AB'nin siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmek:

Birliğin "ortak dış politika ve güvenlik" politikasına etkin bir katılım için aday ülkelerin buna hazır olması gerekmektedir. Ekonomik ve Parasal Birlik konusunda ise, merkez bankasının bağımsızlığı, ekonomik politikaların koordinasyonu, İstikrar ve Büyüme Paktına katılım, merkez bankasının kamu sektörü açıklarını finanse etmesinin yasaklanması gibi konularda üye ülkelerin aldıkları kararlara katılmak gerekmektedir.

2. AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlamak:

- Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı gibi ortaklık anlaşmaların da belirtilen şartlara uyum sağlaması,
- tek pazara geçişi gerektiren Topluluk müktesebatına uyum sağlanması,
- Topluluğun tarım, iletişim ve bilgi teknolojileri, çevre, ulaşım, enerji, taşımacılık, tüketici hakları, adalet ve işçileri, işgücü ve sosyal haklar, eğitim ve gençlik, vergilendirme, istatistik, bölgesel politikalar, genel dış ve güvenlik politikası gibi alanlardaki her türlü düzenlemesine uyum sağlanması.

EK 2*

EKLER (1)

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE AİT BAZI ÖNEMLİ TARİHLER

1951

18 Nisan

AKÇT Antlaşması, Fransa, F.Almanya, Belçika,İtalya, Hollanda ve Lüksemburg arasında Paris’te imzalandı.

1957

25 Mart

AET ve EURATOM Antlaşmaları Belçika, Fransa,F.Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda tarafından Roma’da imzalandı.

1958

1 Ocak

AET ve EURATOM Antlaşmaları yürürlüğe girdi.

1959

31 Temmuz

Türkiye, AET’ye ortaklık için başvurdu.

11 Eylül

AET Bakanlar Konseyi, Ankara’nın ortaklık başvurusunu kabul etti.

28-30 Eylül

Avrupa Toplulukları Komisyonu ile Türkiye arasındaki ilk hazırlık görüşmesi yapıldı.

1963

12 Eylül

Türkiye ile AET’yi Gümrük Birliğine götürecek ve tam üyeliği sağlayacak olan Ortaklık Anlaşması (Ankara Anlaşması) imzalandı.

12 Eylül

I. Mali Protokol imzalandı.

* Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Çevrimiçi: <http://www.dtm.gov.tr> (1998 yılından sonraki gelişmeler adı geçen web sayfasında bulunmadığından, bu yıldan sonraki gelişmeler çalışmada güncelleştirilerek verilmiştir.)

1966

- 16-17 Mayıs *I.Türkiye-AET Karma Parlamento Komisyonu Brüksel’de toplandı.*
- 9 Aralık *Katma Protokol görüşmeleri başladı.*

1970

- 22 Temmuz *Ortaklık Konseyi toplantılarında Katma Protokol taslağı üzerindeki çalışmalar tamamlandı.*
- 26 Ekim *İlk Gümrük İşbirliği Komitesi toplantısı yapıldı.*
- 19 Kasım *Ortaklık Konseyi’nde Katma Protokol metni kabul edildi.*
- 23 Kasım *Katma Protokol Brüksel’de imzalandı.*
- 23 Kasım *II. Mali Protokol imzalandı.*

1971

- 5 Temmuz *Katma Protokol, TBMM’de 69’a karşı 149 oyla kabul edildi.*
- 22 Temmuz *Senato, Katma Protokolü kabul etti.*
- 1 Eylül *Katma Protokol’ün ticari hükümleri “Geçici Anlaşma” ile yürürlüğe kondu.*

1973

- 1 Ocak *Katma Protokol yürürlüğe girdi. Birinci gümrük indirimi ve konsolide liberasyon listesi uyumu yapıldı.*
- 30 Haziran *I. Genişleme Anlaşması (Tamamlayıcı Protokol) Ankara’da imzalandı.*

1974

- 1 Ocak *Tamamlayıcı Protokol ile ilgili geçici anlaşma yürürlüğe kondu.*

1976

- 1 Ocak *Türkiye, Katma Protokol’den kaynaklanan yükümlülüğünü yerine getirerek ikinci gümrük indirimi ve konsolide liberasyon listesi uyumunu gerçekleştirdi.*

1977

12 Mayıs

III. Mali Protokol Brüksel’de imzalandı.

1 Temmuz

Topluluk tarafından tanınan tarım tavizleri yürürlüğe kondu.

1978

30 Ekim

III. Mali Protokol’ün onay işlemleri tamamlandı.

1980

30 Haziran

Ortaklık Konseyi tarım ürünlerinin tamamına yakın bir kısmında Türkiye’ye uygulanan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfıra indirilmesini kararlaştırdı. (1/80 sayılı Karar)

1981

25 Mart

Milli Güvenlik Konseyi, demokrasiye geçer geçmez AET’ye tam üyelik başvurusunun yapılmasını ve hazırlıklara başlanmasını kararlaştırdı.

1982

22 Ocak

Avrupa Parlamentosu, Türkiye’de genel seçimlerin yapılması ve TBMM’nin oluşmasına kadar Karma Parlamento Komisyonu (KPK)’nın Avrupa kanadının görevinin yenilenmemesi konusunda karar aldı.

1986

16 Eylül

Türkiye - AET Ortaklık Konseyi toplandı. Böylece 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren dondurulmuş bulunan Türkiye-AET ilişkilerinin canlandırılması süreci başladı.

1987

14 Nisan

Türkiye, Roma Antlaşması’nın 237 nci, AKÇT Antlaşması’nın 98 inci ve EURATOM Antlaşması’nın 205 inci maddelerine istinaden, Avrupa Toplulukları’na tam üye olmak üzere müracaat etti.

27 Nisan

Türkiye’nin tam üyelik talebi Topluluk Bakanlar Konseyi tarafından incelenmek üzere Komisyon’a havale edildi.

1988

25 Nisan

Türkiye ile AT arasında yapılması planlanan Ortaklık Konseyi toplantısı gerçekleştirilemedi.

7 Kasım

Türkiye -AET arasındaki ticari ve iktisadi sorunların ele alınması amacıyla oluşturulan Ad- Hoc Komite, birinci toplantısını gerçekleştirdi.

20-21 Aralık

Ad-Hoc Komite ikinci kez toplandı ve Türkiye, 1978 yılında askıya aldığı yükümlülüklerini yerine getirmek üzere, hızlandırılmış bir takvimi Topluluğa verdi ve bu takvime işlerlik kazandırdı.

1989

18 Aralık

AT Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki "Görüüş" ünde (Avis), Topluluğun, kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden önce (1992) yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği ve Türkiye'nin katılmadan önce, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesine ihtiyaç duyulduğu hususlarına yer verdi.

1990

6 Haziran

Topluluklar Komisyonu, Türkiye ile her alanda işbirliğinin başlatılması ve hızlandırılması konusundaki önlemleri içeren bir "İşbirliği Paketi"ni hazırlayarak Konsey'in olurluna sundu.

1991

30 Eylül

Ortaklık Konseyi 1986 yılından sonra ilk kez toplandı.

1992

21 Ocak

Türkiye - AT arasında bir Teknik İşbirliği Programı imzalandı.

29-30 Haziran

Türkiye-AT KPK 34. dönem toplantısı yapıldı.

16 Ekim

Türkiye - AT Ortaklık Komitesi'nin 99 ncü dönem toplantısı yapıldı.

9 Kasım

Türkiye - AT Ortaklık Konseyi'nin 33 ncü dönem toplantısı yapıldı.

25-27 Kasım

Türkiye-AT KPK 35'nci dönem toplantısı yapıldı.

3 Aralık

Türkiye - AT ilişkilerinin yürütülmesinde ortaya çıkan ticaret ve gümrüklerle ilgili teknik sorunların çözümü için kurulmuş olan ve 12 Kasım 1982'den beri toplanamayan Gümrük İşbirliği Komitesi, 10 ncü dönem toplantısını gerçekleştirdi.

1993

24-25 Şubat

9 Kasım 1992 tarihli Ortaklık Konseyi'nde, Ortaklık Komitesi gözetimi altında çalışması kararlaştırılan teknik komitelerden Gümrük Birliği Alt Komitesi toplantısı Brüksel'de yapıldı.

18 Mart

Brüksel'de yapılan bir toplantıyla Yönlendirme Komitesi'nin görev ve çalışma usulleri tesbit edildi.

16 Nisan

Türkiye-AT Ortaklık Komitesi 100 ncü dönem toplantısı yapıldı.

5-7 Nisan

Türkiye-AET KPK 36 ncü dönem toplantısı yapıldı.

25-26 Mayıs

Yönlendirme Komitesi'nin ilk toplantısı yapıldı.

10 Haziran

Gümrük İşbirliği Komitesi 11 nci dönem toplantısı yapıldı.

15-16 Temmuz

İkinci Yönlendirme Komitesi toplantısı yapıldı.

16-17 Eylül

Üçüncü Yönlendirme Komitesi toplantısı yapıldı.

11-13 Ekim

Türkiye-AET KPK 37 nci dönem toplantısı yapıldı.

22 Ekim

Ortaklık Komitesi 101 nci dönem toplantısı yapıldı.

8 Kasım

Ortaklık Konseyi'nin 34 ncü dönem toplantısı yapıldı.

3 Aralık

Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 12 nci dönem toplantısı yapıldı.

10 Aralık

Yönlendirme Komitesi'nin dördüncü toplantısı yapıldı.

1994

26-27 Ocak

Beşinci Yönlendirme Komitesi toplantısı yapıldı.

10-11 Mart

Altıncı Yönlendirme Komitesi toplantısı yapıldı.

19-20 Nisan	<i>Yedinci Yönlendirme Komitesi toplantısı yapıldı.</i>
17 Mayıs	<i>Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 13 ncü dönem toplantısı yapıldı.</i>
14 Ekim	<i>Ortaklık Komitesi'nin 102 nci dönem toplantısı yapıldı.</i>
2 Aralık	<i>Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 14 ncü dönem toplantısı yapıldı.</i>
19 Aralık	<i>Ortaklık Konseyi'nin 35 inci dönem toplantısı yapıldı.</i>
<u>1995</u>	
6 Mart	<i>Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin tamamlanması ve uygulanmasına ilişkin usul, esas ve süreleri belirleyen 1/95 sayılı karar, Ortaklık Konseyi'nin 36 ıncı dönem toplantısında kabul edildi.</i>
29 Mayıs	<i>Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 15 nci dönem toplantısı yapıldı.</i>
27 Temmuz	<i>Ortaklık Komitesi'nin 103 ncü toplantısı yapıldı.</i>
23 Ekim	<i>Ortaklık Komitesi'nin 104 ncü toplantısı yapıldı.</i>
27 Ekim	<i>Ortaklık Komitesi'nin 105 nci toplantısı yapıldı.</i>
30 Ekim	<i>Ortaklık Konseyi, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı çerçevesinde, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin iyi işlemesi için gerekli teknik koşulları yerine getirdiğini tesbit eden 37'nci toplantısını gerçekleştirdi.</i>
8 Kasım	<i>Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 16 ncı dönem toplantısı yapıldı.</i>
1 Aralık	<i>KPK Genişletilmiş Başkanlık Divanı toplantısı yapıldı.</i>
13 Aralık	<i>1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı, Avrupa Parlamentosu tarafından onaylandı (343 Kabul, 149 Red, 36 Çekimser).</i>
21 Aralık	<i>AB ile Türkiye arasında, AKÇT ürünlerini kapsayan Serbest Ticaret Anlaşması parafe edildi.</i>
31 Aralık	<i>Türkiye'nin AB ile entegrasyonunda 22 yıl süren "Geçiş Dönemi" tamamlanmıştır.</i>

1996

- 1 Ocak *Sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan Türkiye-AB Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir.*
- 19 Şubat *Gümrük Birliği Ortak Komitesi 1 inci dönem toplantısı yapıldı.*
- 20 Mayıs *Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 17 inci dönem toplantısı yapıldı.*
- 30 Mayıs *Gümrük Birliği Ortak Komitesi 2 inci dönem toplantısı yapıldı.*
- 24-26 Haziran *Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 38 inci dönem toplantısı yapıldı.*
- 17 Temmuz *Gümrük Birliği Ortak Komitesi 3 üncü dönem toplantısı yapıldı.*
- 25 Temmuz *Türkiye-AB AKÇT Anlaşması Brüksel'de imzalandı.*
- 1 Ağustos *Türkiye-AB AKÇT Anlaşması TCRG'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.*
- 9 Ağustos *Türkiye ile AB gümrük alanları arasında uygulanacak geçiş hükümlerini düzenleyen 1/96 sayılı Gümrük İşbirliği Komitesi Kararı yürürlüğe girdi.*
- 10 Ekim *Gümrük Birliği Ortak Komitesi 4 üncü dönem toplantısı yapıldı.*
- 19-20 Kasım *Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 39 uncu dönem toplantısı yapıldı.*
- 4 Aralık *Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 18 inci dönem toplantısı yapıldı.*
- 19 Aralık *Gümrük Birliği Ortak Komitesi 5 inci dönem toplantısı yapıldı.*

1997

- 20 Mart *Ortaklık Komitesi 106 inci dönem toplantısı yapıldı.*
- 14-16 Nisan *Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 40 inci dönem toplantısı yapıldı.*

24 Nisan	<i>Ortaklık Komitesi 107 inci dönem toplantısı yapıldı.</i>
29 Nisan	<i>Ortaklık Konseyi'nin 39 uncu dönem toplantısı yapıldı.</i>
30 Mayıs	<i>Gümrük İşbirliği Komitesi'nin 19 uncu dönem toplantısı yapıldı.</i>
23 Temmuz	<i>Gümrük Birliği Ortak Komitesi 6 ıncı dönem toplantısı yapıldı.</i>

1998

9-10 Şubat	<i>Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu 41 inci dönem toplantısı yapıldı.</i>
16 Şubat	<i>Gümrük Birliği Ortak Komitesi 7 nci dönem toplantısı yapıldı.</i>
4 Kasım	<i>AB Komisyonu Türkiye için ilk "İlerleme Raporu"nu sunması</i>

1999

13 Ekim	<i>AB Komisyonunun Kopenhag kriterleri ışığında Türkiye'ye ikinci "İlerleme Raporu"sunması</i>
11-12 Aralık	<i>Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı</i>

2000

11 Nisan	<i>Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 39 uncu dönem toplantısı yapıldı</i>
8 Kasım	<i>AB Komisyonu Türkiye hakkındaki İlerleme Raporlarından 3. Üncüsünü, Katılım Ortaklığı Belgesi Taslağı'nın ve Genişleme Stratejisi'nin açıklaması</i>
4 Aralık	<i>Genel İşler Konseyi'nin Türkiye için Katılım Ortaklığı taslağını kabul etmesi</i>

2001

8 Mart	<i>Türkiye için Katılım Ortaklığı ile ilgili olarak AB Bakanlar Konseyi'nin karar alması</i>
19 Mart	<i>TBMM'nin "Topluluk Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı"nı kabul etmesi</i>

5 Eylül *Avrupa Birliği Parlamentosu'nun, Kıbrıs konusunda Jacque Paas tarafından hazırlanan raporu kabul etmesi.*

13 Kasım *IV. İlerleme Raporu'nun yayınlanması*

2002

9 Nisan *Kopenhag siyasi kriterlerine uyum amacıyla hazırlanan II.Uyum Paketi'nin yürürlüğe girmiştir*

16 Nisan *AB–Türkiye Ortaklık Konseyi 41. toplantısını Lüksemburg'da gerçekleştirmesi*

7 Haziran *Cumhurbaşkanı Sezer'in başkanlığında TBMM'de grubu bulunan siyasi partilerin genel başkanlarının çağrıldığı Avrupa Birliği konusundaki toplantı, Çankaya Köşkü'nde yapıldı*

15 Temmuz *Kopenhag siyasi kriterlerine uyum amacıyla hazırlanan, çeşitli kanunlarda değişiklik öngören VI. Uyum Paketi yürürlüğe girmiştir.*

3 Ağustos *Kopenhag siyasi kriterlerine uyum amacıyla hazırlanan III. Uyum Paketi yürürlüğe girmiştir. TBMM'de kabul edilen yasayla, “savaş ve yakın savaş tehdidi” dışında idam cezası kaldırıldı, Kürtçe de dahil farklı anadil ve lehçede yayına izin verildi, anadilde öğrenim serbest bırakıldı, azınlık vakıflarına gayrimenkul edinme, kendi taşınmazları üzerinde tasarrufta bulunma hakkı tanındı*

9 Eylül *Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya Cumhuriyeti, Yunanistan'ı da içeren ve İtalya ile Türkiye'yi birbirine bağlayacak olan “VIII. Pan-Avrupa Koridoru'na ilişkin ön anlaşma imzalanmıştır.*

24 - 25 Ekim *Olağanüstü Brüksel zirvesinde Türkiye'nin reformlara devam etmesi gerektiğini belirten sonuç bildirgesinde, Kopenhag zirvesinde, Avrupa Komisyonu'nun ilerleme raporunu esas alarak, Helsinki ve Seville zirvelerinin sonuç bildirgesinde belirtilen görüş ışığında, Türkiye'nin adaylığının ir sonraki aşaması konusunda karar alacaklarını bildirildi*

Kopenhag Avrupa Konseyi Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin Türkiye bölümünde Konsey'in 2004 yılı İlerleme Raporu ve Komisyon'un görüşleri ışığında, Aralık 2004 tarihli Zirve'de

12-13 Aralık *Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı kararını alması halinde müzakerelerin gecikmeksizin başlatılacağı belirtilmiştir*

2003

1 Şubat *AB'nin tarihindeki en büyük genişlemenin yolunu açarak gerekli kurumsal yapılanmayı düzenleyen Nice Antlaşması yürürlüğe girmiştir*

19 Nisan *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde AB Komisyonu kurulmuştur*

19 Mayıs *Türkiye için Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı ile ilgili olarak AB Bakanlar Konseyi Karar aldı*

2004

9 Şubat *İnterreg III/A kapsamında Türkiye-Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı onaylandı*

24 Nisan *Kıbrıs'ta referandum yapılmıştır. Kıbrıs Türk halkının yüzde 64.9'u Annan Planını onaylarken Kıbrıs Rum kesiminde ise halkın yüzde 75.83'ü planı reddetti*

6 Ekim *Avrupa Komisyonu, 2004 Türkiye İlerleme Raporu ve rapora bağlı tavsiye belgesini yayımladı. Söz konusu belgelerde Türkiye'nin siyasi kriterleri gerekli ölçüde karşıladığı belirtilerek, birliğe katılım müzakerelerinin başlatılması tavsiyesinde bulunuldu*

16-17 Aralık *AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyinin Brüksel'de yapmış olduğu Zirve Toplantısında Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini müzakereleri açmak için yeterli ölçüde karşıladığına karar verildi ve 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlaması öngörüldü*

2005

30 Temmuz *Türkiye, AB ile ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan 1963 tarihli Ankara Antlaşması'nı, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olan 10 ülkeyi kapsayacak şekilde genişleten "Ek Protokol"ü imzaladı*

21 Eylül *AB Kıbrıs konusunda yayınladığı karşı deklarasyon ile*

*Kıbrıs'ta sadece tek bir yasal hükümetin tanındığı,
Türkiye'nin Kıbrıs'ı üye olmadan önce değil müzakere
sürecinde tanınması, liman ve havaalanlarını Rumlar'a
açması gerektiği vurgulandı*

2006

17 Ocak

*Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer Alan
İlkeler, Öncelikler ve Koşullara İlişkin Konsey Kararı" 17
Ocak 2006 tarih ve 15671/05 sayı ile kabul edildi*

EK 3

RÖPORTAJLAR

- Türkiye'nin ulusal kimliği sizce neyi ifade etmektedir. Ya da böyle bir kavramın sizde çağrıştırdığı anlamlar nelerdir?

Oğuzhan Güven (İHA): Zihniyet temelleri Tanzimat Fermanı'na kadar dayanan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde durum biraz farklılık göstermiştir. Seküler devlet yönetimi benimsendiğinden dinin birleştiriciliği özelliğini kullanmayan yeni Türkiye Cumhuriyeti söylemi bilinç bağlamında bir ulusal kimliği geçerli görüş olarak benimsemiş ve Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan herkes alt kimlikte ne olursa olsun üst kimlikte “Türk” dır yaklaşımı hakim kültürün ulusal kimlik görüşü olmuştur. İmparatorluğun güçlü kudretli ihtişamından sıradan bir ulus devlete dönüşen Türkiye'de yeni ortaya atılan ulusal kimlik beklediği birleştirici özelliği gösterememiştir.

Cuma Ulus (DHA): Türkiye'nin Ulusal kimliği tanımlaması anayasada tarif edilen niteliklerin bütünü olarak algılanmalıdır. Türkiye Cumhuriyettir, insanların yüzde 99'u Müslüman'dır, dili Türkçedir gibi temel nitelikler ulusal kimliğin sac ayaklarıdır...Ulusal kimlik kavramı Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasi iktidar kim olursa olsun değişmez...

Ali Demirer (STV): Irk, din, dil, kültürel ayırım olmaksızın Türkiye coğrafyası üzerinde yaşayan herkesin kendini eşit şartlarda hissedip, mevcut sınırlarıyla birlikte Türkiye'yi tek vatan kabul edip, ay yıldız bayrak altında ülkeyi sevip yüceltmek, gelişmiş ülkeler arasında güçlü bir şekilde yer etmesi için çalışmaktır.

Muhammet Eren (NTV): Etnik (dili de etnisite bağlamında görmek gerekiyor), kültürel, tarihsel mirasın bileşkesi. Siyasi taraf oluşturma belirleyici olan, tercihi meşrulaştıran görece bir düzey. Evrilmeyen, sorgulanamayan (sorgulanması hoş kaçmayan) bir kavram, bir tabu...

- Ulusal kimliğe yönelik hangi algılama biçimleri haber değeri olarak sizi etkiliyor?

O.G: Ulusal kimliğe yönelik, Türkiye dışından güç odaklarının bakış açısı haber değeri taşımaktadır. Ayrıca ülkenin iç dinamiklerinin ulusal kimlik için tehdit unsuru olması da kanaatimce haber değeri taşımaktadır.

C.U: Ulusal kimliğe yönelik haberlerin yapılmasında haber değerinden çok sınırlar ve kırmızı çizgiler ön plandadır. Bu konudaki bir gelişmenin haber olabilmesi için haber değerinin bulunmaması değil ulusal kimlikle çakışmaması esas alınmaktadır.

A..D: Uluslararası arenada ülkenin başarılı güçlü ve sözü dinlenen bir konuma gelme durumudur... Bu durum bireysel anlamda vatandaşların uluslararası arenada gösterdikleri başarılar olarak tanımlanabilir...

M.E: Aşırı biçimleri ... Abartılı aidiyet ve sahiplenme duygusunun genellikle kriminal sonuçlar doğuran biçimleri ...

- Türkiye'nin ulusal kimliği devletin resmi ideolojisi çerçevesinde belirlenmektedir şeklindeki ortak algılamının haber anlatısında ya da haber bültenlerinde hakim ya da yaygın kanaat olduğunu düşünüyor musunuz?

O.G: Türkiye'nin ulusal kimliği kesinlikle devlet ideolojisi tarafından belirlenmekte ve bu durum yayın organlarında da sık sık kullanılmaktadır. Fakat bu devlet tarafından dikte edilen bir durum değildir. Öyle bir hale gelmiştir ki ulusal kimliği tehdit eden iç dinamikler o kadar kuvvetlenmiştir ki kamuoyunda ulusal kimliğin desteklenmesi vatan hudutlarını savunmak anlamıyla eş değer seviyeye gelmiştir. Yani ulusal kimliğin resmi devlet ideolojisi ile örtüşmesi ve bunun yaygın olarak kullanılması ulusal kimliği tehdit eden iç dinamiklerin kuvvetlenmesi ile sonuçlanan doğal süreç sonucunda kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

C.U: Resmi ideolojiyle ulusal kimlik birbirlerini var eden, tamamlayan hatta

yaratan iki olgudur. Biri olmazsa diğeri de olmaz... Bu, düşünce ve fikir özgürlüğünün hüküm sürmediği tüm ülkelerde medyayı tek yanlı haber yapmak zorunda bırakır. Bu gerçek haber bültenlerinde kendisini gösterir...

A.D: Bu düşüncenin toplumun genel kanaati olduğunu düşünüyorum. Haber bültenlerinde bu kanaatin kısmen etkili olduğu zeminlerdir...

M.E: İstisnalar olmakla birlikte (resmi ideoloji çerçevesini aşan, hatta bununla çelişen örnekler yayıncı açısından kayda değer bulunabilir) evet ...

- Ulusal kimlik konulu olayların habere taşınmasında başvurduğunuz kaynaklar genellikle hangi kuruluşlar olmakta. Ulusal kimlik açısından simgesel anlamı olduğunu düşündüğünüz konular ya da semboller nelerdir?

O.G: Ulusal kimlik konulu olayların habere taşınmasında bence Atatürk'ün Misak-ı Milli sınırlarını yeni Türkiye cumhuriyetinin de sınırları olarak kabul etmesi en önemli referans olarak alınmaktadır. Anayasada da belirtilen devletin şekli ile ilgili vurgular ulusal kimliğin habere taşınması sırasında başvuru referanslardandır.

C.U: Ulusal kimlik anlatımında en kolay sembol hiç kuşkusuz bayrak ve istiklal marşıdır. Bu konudaki tüm haberlerin oluşumunda en etkili ve zorunlu kaynak hiç kuşkusuz siyasi-askeri yetkililerin açıklamalarıdır.

A.D: Spor kulüpleri, kısmen iş dünyası, akademisyenler kurum ve şahıslar olarak başvurduğumuz kaynaklar, milli bayramlar ve bayrak konuları ise simgesel anlamı olan haber kaynaklarıdır.

M.E: Haber ajansları ve resmi kurumlar, kuruluşlar ... Bayrak, kostüm, dil ve lehçe, sanat ve edebiyat eserleri, gastronomi (yeme-içme), özel günler (dini, resmi bayramlar)...

- Çalıştığınız kurum ve birey olarak sizin, Türk ulusal kimliğine yönelik algılama farklılıkları bulunuyor mu? Varsa bu ikilemden nasıl kurtuluyorsunuz?

O.G: Çalıştığım kurumla, bir birey olarak benim ulusal kimlik konusunda bir ayrılığım söz konusu değil. Kurumumun ulusal kimlik konusunda taşıdığı tüm hassasiyeti aynen bende taşıyorum. Bu durumdan son derece memnunum

C.U: Kişisel düşüncelerle kurum kimliği ve duruşu arasında fark bulunması çok doğaldır. Çalışanların bu ikilemden kurtulabilmek için yapmaları gereken tek şey görevlerinden ayrılmalarıdır. Kurum doğal olarak dengeleri gözetmek, ulusal kimliği temsil eden güçlerle çatışmamak zorundadır. Emeklerini kiralayan çalışanların ise bu gerçeği kabul edip çalışmalarını ya da işsizliği göze almaları ikilemden çıkış yollarıdır.

A.D: Türk ulusal kimliğine yönelik bir algılama farklılığı yaşamıyoruz...

M.E: Evet bulunuyor ... Bu ikilem aşılmazdır. Sonunda işini kaybetmek vardır, persona non grata ilan edilip, sektörde bir daha iş bulamamak vardır. Dolayısıyla, mainstream medyada gazetecilik, farklılıkları olanlar açısından, kendiliğinden çelişkileri olan bir süreçtir.

- Türk toplumunun ulus algılaması ile medyanın genel algılaması arasında farklılık olduğu, medyanın toplumun gerçek algılamasını yansıtmadığı yolundaki görüşlere katılıyor musunuz?

O.G: Katılmıyorum. Türk toplumunun ulusal kimlik anlayışı dışında bir anlayışa sahip olan medya kuruluşları marjinal kalmıştır.

C.U: 12 Eylül'den sonra tam bir tahribat yaşayan ve “tan” kültürüyle, beyaz dizi ve maçlarla yoğrulmuş Türk toplumunun ulus algılaması medyayı kullanan siyasi iktidar tarafından oluşturulmuştur. Bu nedenle aralarında bir farklılık olduğu görüşü geçersizdir.

A.D: Toplumun ulus algılaması ile bazı medya kuruluşlarının ulus algılaması örtüşüyor. Ancak çoğu medya kuruluşunun ulus algılaması toplumun algılayışı ile örtüşmüyor. Bu da bazı medya kuruluşlarının toplumu bu konuda farklı bir şekilde yönlendirmeye çalıştığı izlenimi doğurmaktadır.

M.E: Hayır, katılmıyorum. Marjinal medya açısından geçerli bir önerme olabilir ama mainstream medyanın ulus algısı ile toplumun ulus algısı, karşılıklı olarak birbirine bağımlı, birbirine etkileyen-belirleyen özdeşleşmeye doğal olarak meyilli yapılardır.

- Avrupa Birliği'nin aynı zamanda Türkiye'nin ulusal kimliğine yönelik bir süreç olduğu yolundaki görüş sizce neyi ifade etmektedir?

O.G: Avrupa Birliği süreci desteklenen bir süreçtir. Kendi kişisel görüşüm olarak ise Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin girmemesi gerektiğine inanıyorum. Ekonomik olarak zaten belli bir seviyeye gelmeden örneğin 15 bin dolar milli geliri yakalamadan zaten birliğe girilmesi söz konusu değildir. Türkiye birliğe girmeyi en çok ekonomik gelişme açısından isteyeceği için 15 bin dolar milli geliri yakalamış bir türkiye'nin kendi iç dinamikleri açısından Avrupa Birliği'ne girmemesi gerektiğine inanıyorum. Ulusal kimliğe ilişkin bir süreç olduğu görüşü ise bence bir komplo teorisi...

C.U: Avrupa Birliği süreci her halkın olduğu gibi Türk halkının da layık olduğu, yaşaması gereken koşulları bir kez daha gözler önüne sermekten başka bir şey ifade etmemektedir. Sokaktaki insanın yaşamını, evindeki standardını yükseltmek Avrupa Birliği üyeliği için değil bu halk layık olduğu sürece yapılmadıkça bireysel olarak benim için hiç bir şey ifade etmez. Türkiye'nin ulusal kimliği ise Avrupa Birliği'nin ortaya koyduğu genel tanımlamalarla çelişiyor görünmektedir. Çok dillilik, azınlık hakları, düşünce özgürlüğü gibi konularda katı olan Avrupa Birliği Türkiye'nin mevcut ulusal kimliğini törpüleme çabası içindedir.

A.D: Avrupa Birliği'nin demokrasinin gelişimi, toplumun daha çok özgürleşmesi, insanların hak ve hürriyetlerini daha rahat kullanması, kültürel gelişmişlik ve maddi refaha ulaşılmasına aracı olacağına inanıyorum. Burada ulusal kimliğin zarar göreceği kastediliyorsa bu görüşe katılmıyorum. Türkiye'deki ulusal anlayış Avrupa Birliği'ne girmekle daha da somutlaşır ve değer kazanır.

M.E: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam yeliği, benim açımdan sosyal düzende iyileşme, gazetecilik mesleğinde standardın yükselmesi, çalışma koşullarının iyileşmesi anlamına geliyor. Çalıştığım kurum ve dolayısıyla işverenim aısındanasa, (Türkiye'de medya sahiplerinin, aynı zamanda holding [sanayi ve mali teşekküller, şirketler, bankalar] sahibi olduğu gözönünde bulundurulduğu), yatırım ve sermaye ortamının iyileşmesi, kar marjlarının artması, vs. manalara gelmekte. Yani Avrupa Birliği'nden anladığımız şey özdeş değeril. Sürecin ulusal kimliğe yönelik olduğu görüşü ise hem siyasal, hem sosyal-kültürel bağlamlara ait bir kaygı... Ulusal egemenlikten taviz ve kültürel alışkanlıkların onaylanması zorunluluğu, reddedilmesi endişesi...

ÖZGEÇMİŞ

Yusuf Yurdigöl 1975 yılında Erzurum’da doğdu. İlk, Orta ve Lise Öğrenimini Türkiye’nin çeşitli illerinde sürdürdükten sonra Erzurum’da tamamladı. Lisans eğitimini 1999’da İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünde, Yüksek Lisansını 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı’nda tamamladı. Aynı yıl doktora eğitimine başlayan Yurdigöl, 2005-2006 yılları arasında konuk öğretim görevlisi olarak Amerika’da bulundu. Türkiye’nin çeşitli ulusal kanallarında muhabir ve yönetmen olarak da uzun bir süre çalışmış olan Yurdigöl evli ve bir çocuk babasıdır.